

ИНСТИТУТ ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

МОНОГРАФИЈЕ

5

Станислав Станковић

**ГРАНИЦЕ
ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ
ГОВОРА
У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ
КРАЈУ**

Београд
2 0 0 8

Станислав Станковић

ГРАНИЦЕ
ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА
У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA
Monographs 5

Stanislav Stanković

THE BOUNDARIES
OF THE PRIZREN-TIMOK
VERNACULARS
IN THE AREA OF VLASOTINCE

BELGRADE
2008

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
Монографије 5

Станислав Станковић

ГРАНИЦЕ
ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ
ГОВОРА
У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ

БЕОГРАД
2008

ISBN 978-86-82973-19-8

Уредник серије:

проф. др Александар Лома,
дописни члан САНУ

Рецензенти:

проф. др Милорад Дешић
проф. др Слободан Реметић,
редовни члан АНУРС

Тираж: 500

Издавање ове књиге финансијски су помогли:

Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије
Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска
Митровица

Издаје: Институт за српски језик САНУ, Београд

Компјутерска припрема: Давор Палчић

Ликовно решење корица: Лепосава Кнежевић

Штампа: Чигоја штампа, Београд

CIP — Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'282.3(497.11-11)

СТАНКОВИЋ, Станислав, 1961–

Границе призренско-тимочких говора у власотиначкоме крају /
Станислав Станковић. — Београд : Институт за српски језик САНУ,
2008 (Београд : Чигоја штампа). — 247 стр. : илустр. ; 24 см. — (Моно-
графије / Институт за српски језик САНУ ; књ. 5)

На спор. насл. стр.: The Boundaries of Prizren–Timok Speech Variants in
Vlasotince Area. — Тираж 500. — О аутору: стр. 247. — Резимен на
страним језицима. — Регистри. — Напомене и библиографске референ-
це уз текст.

ISBN 978-86-82873-19-8

а) Српски језик — Призренско-тимочки говори — Власотиначки крај
COBISS.SR-ID 151167244

САДРЖАЈ

Реч на почетку	9
--------------------------	---

I. ВЛАСОТИНАЧКИ КРАЈ И ЊЕГОВИ ГОВОРИ, ИЗ ЛИНГВИСТИЧКЕ ГЕОГРАФИЈЕ, О ИСТРАЖИВАЊУ

О географији, становништву и историји власотиначкога краја	13
Дијалектолошка проучавања призренско-тимочких говора у власотиначком крају и у суседним областима	23
Из лингвистичке географије и о овоме истраживању	37

II. ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИ ГОВОРИ У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ

О призренско-тимочној дијалекатској области	57
Неке карактеристике запаљскога говора на власотиначком земљишту	61
Простирање дистинктивних особина призренско-тимочких говора у власотиначком крају	77
Ареал призренско-тимочких говора у данашњему Власотинцу	107
Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају	111

III. ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ

Лужнички говор	121
На граници лужничкога и запаљскога говора	125
Запаљски говор	127
Јужноморавски говор	144

IV. ЛИТЕРАТУРА

Лингвистичка литература	165
Географска, историјска и етнографска литература	181
Границы распространения призренско-тимокских говоров в Власотинацком округе (Резюме)	187
Die Grenzen der Mundarten von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince (Zusammenfassung)	198
Les frontières des parlers de Prizren et du Timok dans la région de Vlasotince (Résumé)	208
The boundaries of the Prizren-Timok vernaculars in the area of Vlasotince (Summary)	219

Пунктови, њихове и остале скраћенице	231
Списак карата и табела	233
Предметни регистар	235
Регистар географских имена	240
Регистар личних имена	244
О аутору	247

*Успомени
на људске, педагошке, научне
и културолошке погледе
академика Божидара Видоескога*

РЕЧ НА ПОЧЕТКУ

Књига *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају* настала је као резултат вишегодишњих дијалектолошких истраживања у југоисточним пределима Републике Србије који претежно припадају новијој територији власотиначке општине. Монографија представља знатно измењену и допуњену верзију магистарскога рада *Границе зайлањскога говора у власотиначком крају* (Филолошки факултет, Београд 2001) који сам одбранио пред комисијом у саставу: др Радоје Симић, ред. професор, др Милорад Дешић, ред. професор, др Недељко Богдановић, ред. професор.

Магистралне научноистраживачке радње: избор и преглед постојеће литературе, збир могућега корпуса релевантних чињеница, теренска истраживања, класификацију и анализу грађе, сумирање резултата и извођење закључака, израду лингвогеографских карата и коначно обликовање текста извршио сам под непосредним смерницама данас покојнога академика Божидара [Видојевића] Видоескога (1920–1998). Њему, својему врлом професору дијалектологије српскога језика на Филолошком факултету Универзитета у Скопљу, исказујем големе речи хвале за све оно чему ме је у науци о народним говорима учио и научио.

Добрим људима из шездесет и два власотиначка насеља с којима сам данима у благородној атмосфери њихових домова разговарао, чији сам говор снимао и од којих сам добијао релевантан дијалекатски материјал, као и многима који су ме, лепо разумевши значај проучавања српских народних говора, пожртвовано водили у те домаћинске куће — дугујем ванредну благодарност за труд и време који уложише у ово истраживање.

Рад на терену финансијски су помогли Вукова задужбина из Београда и моји родитељи Марија Горуновић-Станковић и Радомир Станковић; компјутерску припрему и штампање ове монографије омогућили су Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије и Филозофски факултет Универзитета у Приштини из Косовске Митровице. И њима упућујем топле изразе захвалности.

Своје професионално умеће, време и своје људске врлине у књигу су уткали и мр Томислав Марјановић, професор географије у Властотиначкој гимназији, Петар Д. Ђелић, дипл. историчар уметности, Сандра Шаре, дипл. филолог, те професори, колеге и пријатељи моји др Радмила Угринова-Скаловска, др Љиљана Минова-Ђуркова, др Чедомир Стојменовић, др Ненад Вујадиновић, академик Зузана Тополињска, др Благоја Корубин, др Живко Цветковски, др Стојка Бојковска, др Милосав Вукићевић, др Вера Васић, др Живојин Станојчић, др Софија Милорадовић, др Првослав Радић, др Срето Танасић, мр Драгана Радовановић, Бобан Димитријевић, дипл. социолог, и Давор Палчић, обрађивач и преламач текста и прилога. Хвала им на свеколикој помоћи у настајању ове књиге.

Рецензентима монографије проф. др Милораду Дешићу и проф. др Слободану Реметићу, редовноме члану АНУРС, велика хвала на помоћи у обликовању подновљенога рукописа. Голему благодарност упућујем и сарадницима Института за српски језик САНУ у Београду и члановима његовога Научног већа који ову књигу са задовољством уврстише у издавачки план Института и за финансирање штампања срдечно је препоручише Министарству за науку и технолошки развој Републике Србије. Књига је, у својему коначном облику, резултат рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ЕДБ 148001), који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Сен-Тропе, августа 2008. године

Станислав Станковић

I. ВЛАСОТИНАЧКИ КРАЈ И ЊЕГОВИ
ГОВОРИ, ИЗ ЛИНГВИСТИЧКЕ
ГЕОГРАФИЈЕ, О ИСТРАЖИВАЊУ

О ГЕОГРАФИЈИ, СТАНОВНИШТВУ И ИСТОРИЈИ ВЛАСОТИНАЧКОГА КРАЈА

У југоисточним пределима Републике Србије на подручју средњег и доњег слива реке Власине простире се власотиначки крај (в. Карту 1). Ова србијска област има две природне целине: горњи или источни део, који обухвата њене брдско-планинске пределе; и доњи или западни део, који је смештен на источној страни Лесковачко-власотиначке равнице, на западним падинама Крушевице и северозападним огранцима планине Остроzub са венцем и обронцима Јастрепца. У новије време у Србији се под одредницом власотиначки крај подразумева подручје данашње општине Власотинце, а не територија некадашњег Власотиначког среза, која је била знатно шира и обухватала је више горњозаплањских насеља, део Лужнице, Црну Траву, Грделицу и јоште неколика поморавска села. Тако се садашњи северни власотиначки предели наслањају на Заплање, источни на Лужницу, јужни на Црну Траву и Власину [одн. на северне географске појасеве старог Власинског (Власотиначког) блата (тресаве) или врела реке Власине, а данас Власинског језера], па на Предејане и Грделицу, а западни на лесковачки крај (в. Костић 1953: 119–127 и 1954: 33–45; Милојевић 1924: 33–35; в. и Марјановић 2000: 7–23 и Карту 2, 3).

У средњем сливу Власине смештена су села: Преданча, Козило, Јаворје, Златићево, Горњи Дејан, Рајћево, Крстићево, Јаковљево, Долњо Гаре, Тегошница, Страњево, Добровиш, Чуово, Јездине, Горњи Ора, Лукачево, Пржојне, Алексине, Свође, Борин Дол, Завидинце, Горњи Присјан, Долњи Присјан, Комарица, Рамна Дубрава. У доњем сливу Власине и на десној обали Рупске (Козарачке) реке леже насеља: Стајковце, Конопница, Рајно Поље, Скрапеж, Шишава, Долња Ломница, Горња Ломница, Црнаково, Црна Бара, Средор, Гуњетина, Липовица, Било, Долњи Дејан, Крушевица, Бољаре, Манастириште, Манкићево, Рамни Дел, Рамна Гора, Горња Лопушња, Стрешковац, Острц, Долња Лопушња, Самарница, Брезовица, Јастребац, Градиште,

Дадинце, Козаре, Кукавица, Орашје, Ладовица, Прилепац, Гложане, Батуловце (в. и Трифуноски 1975: 3–27; в. Карту 3).¹

Села у брдско-планинском делу власотиначкога краја су разбијенога типа, заузимају велику површину и имају више махала. Најособенија таква насеља су Добровиш, Јаковљево, Свође, Горњи Дејан и Крушевица. У Морави и на источним ободима Лесковачко-власотиначке котлине села су ушорена и густо насељена. Покоја, за разлику од многих данас испражњених власотиначких планинских села, имају и преко хиљаду становника. Такове насеобине су Стајковце, Гложане, Ладовица, Орашје, Батуловце, Конопница, Шишава, Манастириште и Бољаре (в. Карту 3).

Насеља Горњег Заплања и дела Лужнице у изворишној челенци Пусте реке са Власотинцем су повезана путем Лесковац–Пирот,² од његовим краком који преко Заплања води у Нишку котлину. Власинска и црнотравска села и села горњег дела власотиначкога краја са својим општинским и/или регионалним центром спојена су друмом који пролази кроз Црну Траву, Брод, Тегошницу, Свође и Бољаре. У доњему сливу Власине данас су значајне три друмске саобраћајнице: Власотинце–Лесковац, Власотинце–Грделица и Власотинце–Комарица–Рамна Дубрава (в. Карту 1, 2, 3).

Онде где Власина из брдско-планинских тескоба избија у Лесковачко-власотиначку равницу на обема обалама њеним пружа се варош Власотинце — у прошлости среско, а данас само општинско средиште. У поређењу са оближњим градовима, Власотинце има пријатније поднебље — жупске климатске особености (Костић 1953: 122; в. Карту 2). У равни власотиначкога поља и у непосредној околини саме вароши махом се гаје житарице и поврће, по блажим падинама винова лоза и воћке, а у брдско-планинском делу власотиначкога краја простиру се богате букове шуме и пашњаци. Многи топоними и археолошки локалитети у граду и у његовим ближим и у нешто даљим географским појасевима наводе на закључак да је по времену постанка

¹ Имена насеља доносе се према изговору информатора. Поред датих облика типа Златићево, Крстићево, махом се чују и старије форме Златићеве, Крстићеве; творбени елеменат -ац јавља се и са полугласником: Јастребџ, Прилепџ; прве јединице у двочланим ојконимима типа Долњи Присјан, Рамни Дел срећу се и у новијим варијантама: Доњи Присјан, Равни Дел; име села Чуово/Чуове све више се изговара у админ. варијацији Ћуово; топоним Преданча налази се и као Праданча и као Прданча, а Козило, додуше све ређе, и као Козила.

² Овај друм је око 1870. године саградио Митад-паша. Више о саобраћајним везама на територији некадашњег Власотиначког среза в. нпр. Костић 1953: 119–120 и 1954: 39–43.

Власотинце једно од најстаријих насеља у југоисточним деловима Републике Србије (Стојанчевић В. 1984: 251; в. и Јоцић 2003: 51–55).

О пореклу становништва власотиначке области нема довољно потврђених научних података. Вероватно су се и овде, као и на ширем подручју Балкана, како стоји у српској историографији, најзначајније етничке промене десиле на почетку и крајем средњег века. Започеле су досељавањем Словена, нарочито концем 6. столећа, и завршиле су се најездом Турака у 14. веку (Цвијић 1987: 107). У овим пределима југоисточне Србије доминантне су биле вардарско-јужноморавска, шопска (знепољска и власинска) и косовска миграциона струја. У антропогеографским и историјским списима јоште се спомињу и неколике староседелачке и динарске групације (Николић-Стојанчевић 1967: 25, 28, 30–31, 33–37; Стојанчевић В. 1984: 252–254 и 1987: 85–96; Трифуноски 1975: 3–27).³ Данас, у првој деценији 21. века, на територији општине Власотинце живи близу 34.000 становника. Безмало — сви су српске националности и православне хришћанске вероисповести.

Према попису из 1953. године, у власотиначком крају живело је 35.355, а према попису из 1961. године — 35.625 становника. Тих година су на територији данашње власотиначке општине била 83 процента сеоскога и 17 посто градскога становништва. Међутим, после стихијних економских миграција у последњим трима деценијама 20. века многа насеља у брдско-планинском делу бившега Власотиначког среза остала су готово празна, а број градскога живља увећан је три пута. У Власотинцу данас живи око 17.000 становника, па је бројни однос сеоскога и градскога становништва на територији општине Власотинце изједначен.⁴

У науци је јоште непознато која су словенска племена населила крајеве између Раса и Сердике. Према постојећим историјским изворима, њихов господар је до 971. године била Византија. Тада је ова област „ушла у састав Самуилове државе, и у њој [је] остала све док је Василије II није уништио (1018. г.)“ (Трајковић 1962: 24). У самој Власотинцу и у његовој непосредној околини евидентиран је „велики број археолошких локалитета“, али открића су претежито случајна а „ископани материјал се налази углавном код приватних колекциона-

³ В. и карту: *Порекло становништва северне Србије* (Цвијић 1987: између 160. и 161. стране).

⁴ У навођењу броја становника, поред података преузетих из цитиране или у тексту споменуте литературе, користио сам се и подацима Завода за статистику Републике Србије у Београду.

ра“ (Јоцић 2003: 51). На власотиначком терену нађени су „делови кућа са подом од набијене земље“ (из млађег каменог доба, из 6. и 5. миленијума пре н. е.), велики број камених, керамичких и осталих фрагмената и поједини крупнији трагови материјалне културе из неолита, бронзаног, гвозденог и римског раздобља (остаци кастела); постоје и знатне потврде о људским стаништима и богомољама из средњовековног периода, као и озбиљније споменичко наслеђе из турског времена (Исто: 51–55). Од 13. до 15. столећа, како показују капиталне историјске мапе, власотиначки крај се готово редовно налазио у границама српске државе (в. Историја 1994: 303, 367, 545–575, 585).

Ову србијску област у првој половини 15. века освајају Османлије. Година 1444–1445, у време прве владавине Мехмеда II, извршен је попис села и мезри у пределима Крушевца, Топлице и Дубочице. Турски тефтери показују да је Дубочица била највећа нахија у Крушевачкоме санџаку. Обухватала је земљиште на простору од Видојевице, Пасјаче, Бабишке горе и Суве планине на северу до Кукавице и Чемерника на југу, те од планине Радан на западу до Грамаде на истоку; одн. простор је сливова бојничке Пусте реке, Јабланице, Ветернице и Власине (Зиројевић–Ерен 1968: 377–409; Зиројевић 1983: 211–267; в. Карту 1).⁵ У пописима из 16. столећа срећу се подаци о доброј насељености ових крајева (посебно равничарских предела) и доброј мрежи путева. Један од значајнијих друмова водно је од Власотинца до Трна, ишао је десном обалом Власине до ушћа Тегошнице у Власину, а одатле, подручјем између Тегошнице и Градске реке, у Знепоље (Зиројевић 1983: 211–213; в. Карту 1, 2).

У власотиначком крају многа села су била дербенџијска. И Власотинце је било дербенџијско место.⁶ У отоманским тефтерима се као *Влашотинац* први пут спомиње у попису из 1516. године. Тада је припадало тимару који се налазио у саставу Софијског санџака и имало је 33 хришћанске и 22 мухамеданске куће. Насељавање Власотинца „на крчевинама и слободним заузимањем земљишта“ крајем 17. у 18. и почетком 19. века ојачало је у њему хришћански живаљ. Власотинце је тако „почело да прераста у урбани и економски центар“ (Стојанчевић В. 1984: 251–252). У 19. веку и у првој половини 20. столећа оно је израсло у комплексно урбано насеље и било је зна-

⁵ У попису насеља у области Дубочице налази се и одредница „село Болариште“, у којему је било петнаест домова. О. Зиројевић и И. Ерен сматрају да је то данашње „село Бољаре северноисточно од Власотинца“ (Зиројевић–Ерен 1968: 393).

⁶ У раноме турском периоду дербенџијска су била она места у којима су биле подигнуте карауле „као војно осигурање путева, путника и робе“ (Стојанчевић В. 1984: 251–252; в. и Костић 1953: 120).

чајно привредно, административно, просветно и културно средиште југоисточне Србије (в. нпр. Ракић 1880: 592–596; Костић 1954: 39; Станковић 1997: 167–170; в. Карту 1, 2).

Становници власотиначкога краја свагда су се борили за своје национално ослобођење; у 19. веку „они су се у три маха дизали против Турака, да би се спојили са Србијом, и три пута је осветнички пламен прожидирао варош Власотинце [1809, 1821 и 1841. године]“ (Милићевић 1884: 116–117; в. и Костић 1953: 123). Власотинце је тада не само у јужним него и у ширим србијанским и централнобалканским крајевима засигурно била једина варош под турском управом у којој Османлије нису становале и варош у којој, осим једнога буљубаше и седам пандура, није било турске војске, као и једина варош у којој никада није била изграђена џамија (Милићевић 1884: 115–116; в. и Карић 1887: 748; Стојанчевић В. 1984: 252; Стојанчевић Вл. 2003: 7–14).⁷

У ратовима 1877–1878. године „Власотинчани су били међу првима који су се подигли на оружје против Турака, и то на недељу дана по објави рата Турској“ (Стојанчевић Вл. 1969: 175). Становници власотиначкога краја били су тада, као и у претходним побунама, храбри и непобедиви борци, о чему у своме *Рајџном дневнику* Андра С. Книћанин овако пише: „Власотинце је мало јуначко гњездо, у коме живе прави Срби чувени са свога патриотизма и јунаштва; док смо ми овде дошли били су они већ Турке моткама, а имали су своје ’тојагашке легије’ — ’тојагаши’ којима је Влајковић⁸ препоручио, да на мотку

⁷ Ова историјска и културолошка чињеница — као и она новија која казује да је Власотинце једна од ретких или чак и једина варош (тј. средско и општинско средиште у социјалистичкој Југославији) која није ниједан свој трг, ниједну своју улицу, ниједну своју установу, ни било шта друго именовала именом ондашњег *најбољег сина југословенских народа и народности* — одлично говори о етнопсихолошкој, карактеролошкој и културолошкој матрици Власотинчана старинаца.

⁸ Тока Влајковић (1831–1883), пешадијски пуковник српске и руске војске. О његовом месту рођења постоје два извора: по једноме, родио се у Војводини, а по другоме у Београду. Његов отац, Тодор Влајковић, пореклом је из Призрена. Основну школу је учио у Београду, а јункерску војну школу у Русији. Постоје подаци да је најпре био официр у аустријској, а потом и у руској војсци. У Мађарској буну 1848. године придружио се српскоме добровољачком одреду, нарочито се истакао у одбрани Србобрана код Варадинскога моста. Године 1851. одлази у Русију и учествује у Кримскоме рату а у Бици код Севастопоља губи ногу. У Београду је 1862. године као активни капетан и инвалид са штупом учествовао у борбама са Турцима. Он је један од првих и један од најватренијих чланова Уједињене омладине српске, више пута је боравао у Црној Гори, био је поборник рата противу Турске и свете Косова. Са Подрињцима и Шапчанима војниковао је у Српско-турскоме рату 1876. године и стигао је до Бијељине. Као пуковник српске војске, у Другоме српско-турском рату 1877–1878. године учествовао је у ослобађању Пирота, Беле Паланке, Сврљига, Вла-

одозго косу завежу па тако млате Турке. Људи су иначе доста имућни, предео диван, романтичан, а виногради изредни (чувено власотиначко вино)“ (Книћанин 1880: 284).

На Бадњи дан 1877. године по јулијанскоме календару Власотинчани, варошани и мештани околних села, коначно су се ослободили турске владавине а потом су своје крајеве присјединили Кнежевини Србији (в. Милићевић 1884: 116–117). Њихова особено жива национална и слободарска свест и „интензивне политичке везе народних првака власотиначког краја са представницима српске владе такође су умногоме томе допринели, али су масовни покрет већ раније тајно организованог становништва и одлучност и одважност људи били пресудни за сам чин ослобођења Власотинца“ (Стојанчевић Вл. 2003: 8).⁹ У Краљевини Србији а Округу нишком¹⁰ Власотинце је, поред трговачке и занатске, имало и важну управну, просветну и комуникацијску улогу. У њему је, како је забележио Милан Ђ. Милићевић, била „столица начелнику среза власотиначког; ту је пошта и телеграф. Ту је основна мушка школа са 4 наставника а 173 ђака, и женска школа са две учитељке и 59 ученица. На Власотинцима се крсте ови путеви: пут од Лесковца Пироту; пут од Пирота к Враћи, и пут из долине моравске у Знепоље и Трн“ (Милићевић 1884: 117; в. Карту 1).¹¹

сотинца, Грделице, Цепа и Владичинога Хана. Носилац је србијских, руских и црногорских одликовања. Цео свој иметак оставио је српској просвети. Родољуб, домаћин, ратник, способан командант и добротвор Ђока Влајковић умро је у Београду 1883. године (Софронијевић 1995: 103–116).

⁹ У побогатој историографској литератури срећу се неколики различити подаци о датуму ослобођења Власотинца и власотиначког краја од турског ропства. Ипак, утврђено је да су завршне борбе за протеривања Турака и турске војске из власотиначког краја трајале дуже од месец дана (у децембру 1877. и у јануару 1878), те да је за коначно ослобођење пресудна била Битка на Косовици недалеко од вароши, на потесу од Власотинца према Грделици 24. децембра 1877. године (и при њеном датовању у релевантним списима наилазимо на различите податке). Тада су власотиначким устаницима у њиховим последњим бојевима противу регуларне турске војске — у оним одлучујућим биткама за очување тек ослобођених власотиначких насеља и предела, као и за коначну победу над Турцима — у помоћ притекле јединице српске војске под командом пуковника Ђоке Влајковића (Ђорђевић Т. 1897: 146–147; Стојанчевић Вл. 1969: 175–179 и 2003: 7–14; Лилић 2006: 64–69 и др.).

¹⁰ У административној подели 1879. године Власотиначки срез је припао Нишкоме округу.

¹¹ До Другога српско-турског рата 1877–1878. године друм Власотинце–Трн био је једна од магистралних саобраћајница у овоме делу централнога Балкана. Тако су Знепољци и становници суседних области имали непосредну а са антропогеографског гледишта и природну везу са Србима у сливу Власине и у долини Јужне Мораве. Иако су после победе Срба над Турцима становници Знепоља здружено тражили

Записе о Власотинцу и Власотиначком срезу из тога доба оставили су и многи други српски и страни историографи, етнографи и путописци.¹² У овоме крају Србије 1878. године нашао се и Мита Ракић. Пошто се био одушевио изгледом власотиначке вароши, доброано дирнут њеном лепотом, у своме дневнику је записао: „Ја сам мислио да је Власотинце село, или, ако не то, а оно каква мала и јадна касаблица. Али како сам се изненадио кад сам ушао у варош, која није само по имену него у самој ствари варош, која је тако чиста, бела, уљудна и уређена, као да је 30 година под Србијом била. Овде нема турских зидова, него су куће на улици. Куће су лепе и чисте; многе су на два боја, изгледају као какве виле. Као варош, Власотинце су лепше од Прокупља и Врања; као место, од Лесковца; а од Пирота и као варош и као место“ (Ракић 1880: 593–594). Према попису из 1879. године, Власотинце је имало 519 кућа и 2.626 становника, ослобођење је у њему затекло 432 писмена мушкарца и 22 писмене жене и девојке. Власотиначки срез се састојао из једне вароши и педесет и једнога села, имао је 4.150 кућа и 27.763 душе. (Ракић 1880: 595–596).

У раздобљу од 1878. до 1941. године варош Власотинце, као и читав Власотиначки срез, доживела је интензиван, величајни и засад зенитни цивилизацијски развој. Власотинчани су, онда, поред својега храма *Сошесџивје Св. Духа* (подигнутога 1855–1858), имали и урбанистички план своје вароши (1893), уређену пијацу (1882, од тада је петак главни пијачни дан у вароши),¹³ више еснафских удружења (пр-

да оно припадне Кнежевини Србији, на Берлинском конгресу (1878) знепољски, као и остали крајеви на потесу од Ђустендила преко Радомира, Брезника и Берковице до Белоградчика, дати су Кнежевини Бугарској. Будући да народни говори реченога географског појаса који се данас налази у Републици Бугарској углавном „припадају (...) тимочко-лужничкоме типу, и да су некада образовали целину са њима (знају за ч и џ и др. црте)“, може се рећи да се српска дијалектологија није у потребној мери позабавила истраживањем, лингвогеографијом и финалном класификацијом тих уистину са више лингвистичких аспеката врло интересантних ивичних призренско-тимочких идиома (в. Белић 1905: XLVIII–L; уп. Исто: XL). В. и Ивић 1985: 118–125, 1986: 72–73 и 2001: 188; Цвијић 1987: 49–54, 112–114, 135–136, 426–431, 437–438, 488–496 и 1987а: 58–59, 208–212; Николић В. 1963: 60; Стојанчевић Вл. 1969: 179–183 и 2004: 183–189; Лилић 2006: 59–72; и др. Посебно в. Стојков 1993: 163–170; Тополинска 2002/2003: 239–243 и Петровић 2005: 35–36; уп. БДА 2001.

¹² Међу њима се налазе и: В. Карић (1887: 735, 744–748), Т. Р. Ђорђевић (1897: 136–147), М. Марковић (1906: 270–271), Р. Т. Николић (1912: 5–16, 71–82, 109–114, 301–304, 314–316, 344, 365–366), Ф. Каниц (1985: 274–282) и др.

¹³ У потоњим деценијама лексема *џешак* је у власотиначком градском говору постала синоним за *главни џијачни дан у недељи*, па и дан-дањи Власотинчани једни друге почесто питају: „*Кџд је џешџк у Лесковџџ?*“ или „*Кџд (онџј) бџше џешџк у Лесковџџ?*“, одн. у једном од новијих урбаних варијетета: „*Кад је џешак у Лесковаџџ?*“

во осн. 1883), банке (прва осн. 1895), своје хидроцентрале (1912. и 1937), винарску и виноградарску задругу (1929), модерне млинове (подигнуте 1890. и 1937), фабрику гајтана у селу Козару (1892), црепану и стругару (обе су осн. 1935), забавиште (1928), основне (прва грађ. типа 1866) и средње (прва 1929) школе, књижницу и читаоницу (1912), више певачких (прва 1897), позоришних (прва 1927) и спортских (прва 1896) дружина, првога фотографа (1851), локалне новине (1926), градску болницу (1918), среску ветеринарску амбуланту (1924), фудбалски клуб (1920), биоскоп (1937), више градских кафана, хотел и уређена купалишта. У то време Власотинчани су високе школе похађали у Београду, Скопљу и Љубљани, у Бечу, Ахену, Дрездену, Минхену и у другим европским градовима, а у Власотинце су, као и у ина насеља Власотиначкога среза, за службом долазили, боравили и радили и у њему се настањивали високообразовани људи из других српских крајева — махом добри познаваоци српскога књижевног језика (Костић 1954: 33–45; Станковић 1997: 168–169; Валчић 2002: 7–18; Пешкић 2006: 263–272). Ова варош је 1895. године имала 736 домова и 3.991 становника, године 1921. бројала је 888 кућа и 4.428 душа, а 1948. године у њој су била 1.252 дома и 5.276 житеља (Костић 1953: 126).¹⁴

Како у новијој и жанровски разноликој литератури често стоји, становници власотиначкога краја су се до средине 20. столећа углавном бавили пољопривредним (виноградарством, воћарством, ратарством, повртарством и сточарством), занатским, трговачким и угостиољским пословима, а ондак „су предузете одређене мере у циљу бржег развоја свих привредних области, па и оних које [до тада] нису биле заступљене нити познате у тој средини. Тако [у другој половини 20. века] долази до развоја индустрије, грађевинарства и саобраћаја“ (Голубовић–Величковић 1985: 420). Међутим, укидање Власотиначкога среза и укидање његових општинских јединица увођењем комуналнога система 1955. године (Голубовић–Величковић 1985: 419), као и потоње миграције локалнога становништва, нарочито онога из брдско-планинских насеља, ка Власотинцу или ка ондашњим већим индустријским центрима довело је до затирања живота у многим сео-

¹⁴ Благодарећи брзومه развиту трговачких и занатских делатности, Власотинчани су успешно пословали на простору од Цариграда до Беча. Трговачке везе су одржавали са трговцима из Цариграда, Солуна, Скадра, Призрена, Прилепа, Скопља, Беча, Пеште, Софије, Пазарџика, Видина, као и са онима из својега непосредног суседства: из Лесковца, Вучја, Ниша, Сталаћа, Алексинца, Пирота и Трна. Власотинчани су своје вино извозили у Аустрију, Немачку и Чехословачку; а своје дућане вина имали су у Лесковцу, Скопљу, Београду и Загребу (Костић 1954: 35–38).

ским махалама, па чак и у читавим (и повеликим) селима у власотиначким брдско-планинским областима. У последњим деценијама 20. столећа испражњена су два села: Јаворје (има само једну људску душу) и Козило (има тек осам људских душа); а неколике десетине насеља, којима, на пример, припадају и села Добровиш, Јаковљево, Свође, Долњи и Горњи Дејан, Борин Дол, Црнатово, Црна Бара, Долњи и Горњи Присјан, налазе се у потпуној демографској и економској депресији. Побројаних десет села је 1953. године имало 10.002, а 2002. године 2.861 становника¹⁵, који у већем броју случајева живе у осами и у старачким домаћинствима — (в. Карту 3).

Тако су се поприлично смањиле и границе „утицајне сфере Власотинца“; исељавањем становништва из побрђа Крушевице, из Заплања и Лужнице и знатнога дела старога Буковика са Црном Травом и Власином (в. Ракић 1880: 593), оно је, као регионални економски центар, остало без главнине својих великих „утицајних и гравитационих сфера“; за сада су му преостали једино неголеми земљишни појасеви у власотиначкоме пољу, претежито у поморавским пределима (в. Костић 1954: 39–45 и Карту 1, 2). Власотинце, негдања среска варош, а данас административни, привредни, здравствени, просветни, културни, политички и спортски центар 1955. године формиране Општине Власотинце, као и остала општинска средишта у његовоме непосредном суседству, носи тешко бреме савремене србијске и српске историје: сустигла су га многа постигнућа сваколике претворности и патворине већине носилаца материјалнога и духовнога развоја, онога светског и овога домаћег, а понајвише самога власотиначког *најпредљка* (уп. нпр. Голубовић–Величковић 1985: 417–422; и в. нпр. Костић 1953: 119–127 и 1954: 33–45; као и Трајковић 1979а: 316–322 и Валчић 2002: 7–100). Глобалне и националне историјске и друштвене прилике из друге половине 20. и из прве деценије 21. века у много чему су измениле, демографску, економску и културолошку слику Власотинца и власотиначкога краја. Отуда су за планирање и грађење његове реалистичне будућности неопходна нова и садржајна истраживања у хуманистичким, друштвеним и природним наукама. И како власотиначки крај у заједници са иним географским просторијама не-

¹⁵ При разматрању оваквих бројева треба обратити пажњу на некадашњи и садашњи различит административни статус појединих власотиначких планинских села. Наиме, у другој половини 20. века из неколиких од побројаних насеља дошло је до званичнога издвајања појединих махала у посебне сеоске јединице. Тако је, на пример, било са Јаковљевом и његовим засеоцима Крстићевом и Рајћевом. Ипак, све насеобине у власотиначким брдско-планинским пределима данас су готово подједнако испражњене.

гдашњег истоименог среза чини и једну од круцијалних карика у ланцу наших значајнијих геополитичких појасева чије пак релансирање и очување засигурно обезбеђује опстојање и деловање државе Србије у њеним садашњим границама, на овоме терену мора журно да се обаве све капиталне државне и националне радње које би могле да зауставе потпуно нестајање људских насеља у планинским областима власитиначкога краја, као и у његовоме пространом залеђу према данашњим србијско-бугарским државним међашима. (в. Карту 1, 2).

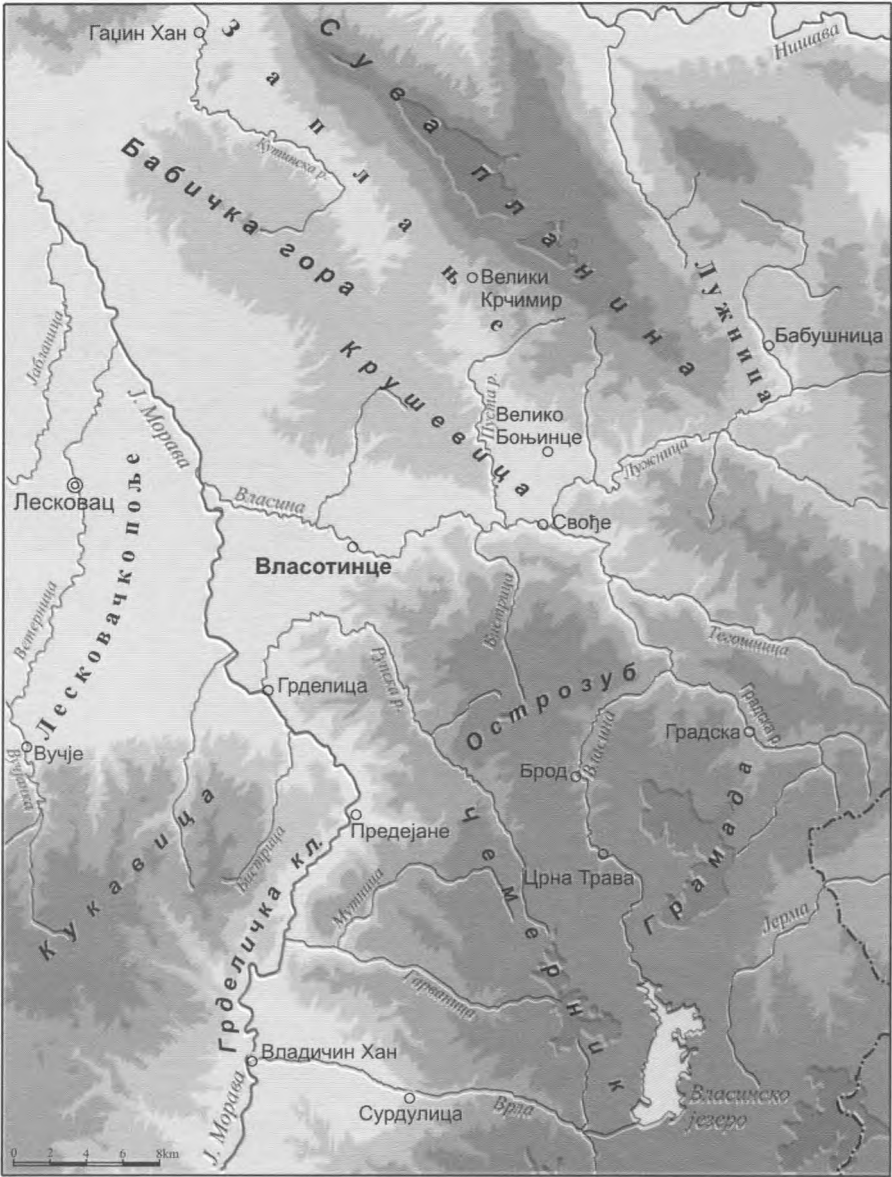
Карта 1

Власотиначки крај на мапи југоисточних области Републике Србије

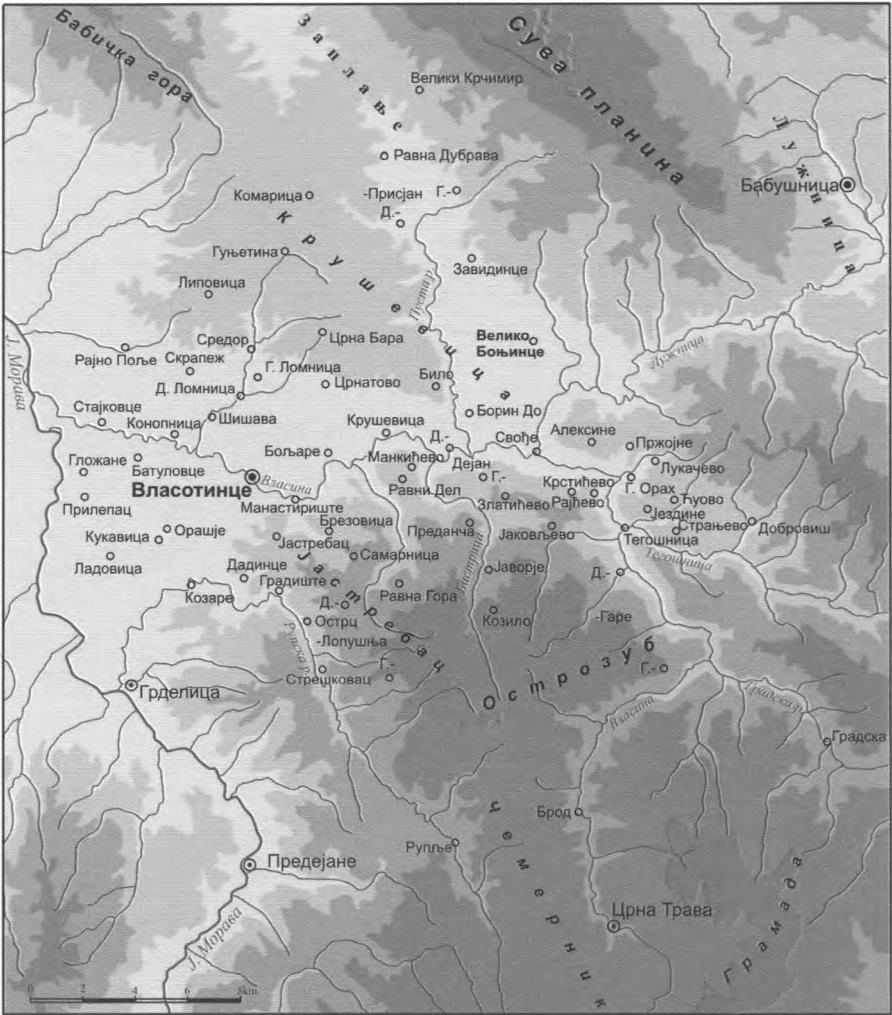

Карта 2

Власотиначки крај и суседне области

Карта 3
Власотиначки крај

ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ И У СУСЕДНИМ ОБЛАСТИМА

Осврт, уводни. На власотиначком земљишту сучељавају се три говорна типа призренско-тимочке дијалекатске области: лужнички, заплањски и јужноморавски идиом. Према Александру Белићу, власотиначка лужничка села леже на левој обали Пусте реке и на десној обали Власине (од ушћа Пусте реке у Власину до ушћа Тегошнице у Власину); заплањски говор обухвата насеља источно од линије Лопушња–Брезовица–Бољаре–Долња Ломница; јужноморавскоме поддијалекту припадају села у долини Мораве, на падинама Крушевице и на крајњим огранцима Острозуба са Јастрепцем, као и сама варош Власотинце (Белић 1905: XXXIX–L; в. и Карту 3, 5). Како су се у последњим деценијама 20. столећа у власотиначком крају догодиле знатне промене у стратификацији становништва на релацији село–град, насеља у брдско-планинском делу негдањег Власотиначког среза, на подручју заплањскога и лужничкога поддијалекта, готово су испражњена, а број градскога живља увећан је три пута. У Власотинцу данас живи близу 17.000 становника (и старинаца, и досељеника), па се тако на узаноме урбаном простору у директном контакту нашло пет или чак шест подсистема призренско-тимочких говора.¹⁶

Међу првим истраживачима „језичке стварности у пределима између Призрена и Тимока нема Вука Караџића, утемељивача српске дијалектологије“ (Ивић 1994: 57; в. Николић В. 1963: 59–61). Ђура Даничић се у препискама са Миланом Ћ. Милићевићем (од 1878. до 1882) интересовао за југоисточне крајеве ондашње Србије и „моли[о] за помоћ у акцентовању назива“ многих села у околини Враћа, Лесковца, Ниша, Пирота и Прокупља. Крајем лета 1880. године он је са

¹⁶ О занимљивоме међуидиомском контакту речених призренско-тимочких варијетета (стarih урбаних и придошлих руралних у новоме социолингвистичком контексту), као и о процесима њихове интеграције са српским стандарднојезичким системом у граду Власотинцу, в. у Станковић 1997: 167–179.

П. Матковићем и М. Ђ. Милићевићем допутовао у ове области Кнежевине. Обишао је лужнички, власински, грделички и лесковачки крај, а 31. августа обрео се у Власотинцу (в. Војиновић 1984а: 305–308). Колико је данас познато, Ђ. Даничић није оставио значајније дијалектолошке трагове о говорима ових предела (Исто).

Лингвистичка литература о дијалектима призренско-тимочке зоне — две обимне и врло садржајне монографије — појавила се почетком прошлога века из пера норвешкога слависте Олафа Броха (Брох 1903) и великана српскога језикословља Александра Белића (Белић 1905). Све што је о споменутим говорима објављено пре ових студија „спада више у предисторију него у историју науке о нашим дијалектима“ (Ивић 1994: 56).

Иако овај преглед литературе о призренско-тимочким говорима у власотиначкоме крају и у суседним областима обухвата дијалектолошке радове у најужем значењу тога термина, у њему ће се појавити и понека цртица о грађи и о текстовима историјскојезичке, ономастичке, лексиколошке или фолклористичке природе. У поглављу *IV. Литература* наћи ће се и потпуни библиографски подаци о свакоме прилогу или о извору материјала који се у тексту спомиње и/или користи. Ван виднога поља овога разматрања остаће усамљене (одн. фрагментарне) дијалектолошке информације разасуте по различитим научним и стручним публикацијама, као и постојећа грађа (махом у форми попуњених упитника) у оквирима лингвогеографских пројеката.¹⁷

Досадашња проучавања призренско-тимочких говора на власотиначкоме земљишту. За сада достапна а невелик језички материјал са власотиначкога терена из дугога периода од средине 15. до почетка 20. века не нуди искористиву дијалекатску грађу. Турски тефтери (в. Зиројевић–Ерен 1968; Зиројевић 1983; и др.), надгробне плоче и споменици (в. Дудић 1987 и 1989; Трајковић 1977а: посебно 46–47, 49–50; и др.), записи на страницама црковних и трговачких књига, преписке свештеника, учитеља и грађана (писма, купопродајни уговори, жалбе и молбе духовним и световним властима и сл.), земљишне и пореске књиге, те судски списи (в. Хаџи Васиљевић 1928; Ђорђевић Д. 1972; Стојанчевић В. 1984; и др.) понајвећма садрже материјал захвалан за ономастичка (антропонимијска и топонимијска), историјскојезичка (проблеми језика текстова из ранијих времена, палеографија) и лексиколошка проучавања. Вернија (аутохтона) дијалекатска слика среће се (али не и редовно, и не целовита) у народним

¹⁷ На пример, у студијама, збиркама и упитницима типа: Радић 1993, Драгин–Бошњаквић 1994, Богдановић 1992 и 1994, Упитник ДД, Упитник Зл, Упитник О и др.

умотворинама из власотиначкога краја, које се могу, истина ређе, наћи и на страницама старије периодике (в. Војиновић 1980, 1984, 1987, 1989 и 2006; и др.). Лепе, препуне афирмативнога садржаја путописне белешке о Власотинцу, о Власотинчанима и о власотиначком крају у другој половини 19. и у првој десетлећу 20. века оставили су многи еминентни српски и поједини страни аутори, али и у њима редовно изостаје реч о одликама меснога говора, као и језичка грађа која би се могла искористити у дијалектолошким расправама (в. Книћанин 1880; Ракић 1880; Милићевић 1884; Карић 1887; Ђорђевић Т. 1897; Марковић М. 1906; Каниц 1985; и др.).

Даклем, први и истински приносиоци познавању дијалекатске стварности на земљишту власотиначком били су О. Брох (1903) и А. Белић (1905 и 1911). Девет деценија њихове студије су остале усањен извор података о језику ове србијске области. Нова дијалектолошка обавештења о призренско-тимочким говорима на власотиначком тлу, утемељена на непосредним теренским истраживањима, појавила су се тек последњих година 20. и првих година 21. столећа у радовима С. Станковића.¹⁸ Његови текстови и драгоцене етнолингвистичка расправа Б. Сикимић (2000) једина су новија саопштења о језику власотиначкога краја. Стога су у прелиставање важне литературе о овдашњим народним говорима укључени и: антропогеографска студија о Крајишту и Власини Р. Т. Николића (1912), разговор који су са Александром Белићем о граматичкоме роду и броју имена власотиначке вароши водили Р. Бајић и Б. Петровић (1954) и збирка лирских народних песама из власотиначкога краја коју су приредили В. Питулић и В. Стаменковић (2000).

О двема капиталним студијама *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* и *Дијалектии источне и јужне Србије* дат је приказ општијега карактера. Тако се поступило и у представљању Белићеве расправе: *О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens*. Међутим, у сагласју са предметом и методолошким приступом у овој истраживању, релевантни Брохови и Белићеви теренски налази и резултати — до којих су они дошли у класификовању и у одређивању граница својим дијалекатским типовима на власотиначком тлу — исказани су на двема сводним, за ову прилику спец. и први пут приређеним лингвогеографским мапама (Карта 4, 5).

Олаф Брох, „озбиљан научник и добар фонетичар“ (Ивић 1994: 57), године 1899. боравио је у југоисточним крајевима Краљевине Србије: у долини Јужне Мораве, Власине и Нишаве. На земљишту од

¹⁸ То су следећи чланци и студије: Станковић 1992, 1994, 1997, 2000, 2003 и 2008.

нишке области до ондашњих граница Краљевине Србије са Бугарском на истоку а са Турском на југу „сабрао је знатну количину грађе, махом тачно забележене“ (Исто). Дијалекатски материјал је прикупио у петнаестак места, али је најдетаљније обрадио говоре Враћа, Лукова, Лесковца, Пирота, Криве Феје и Заплања. Посетио је и Власотинце и забележио нешто грађе. Информатор му је био „тамошњи управитељ основних школа“ учитељ Петар Спирић¹⁹ — О. Брох пише *Zbirić* (в. Брох 1903: 180, 331). Са подручја тадашњег Власотиначког среза материјал је сабрао из Крчимира у Заплању, затим из Великога Боњинца, Црвене Јабукe, Калне и из Црне Траве. Готово сви Брохови информатори били су школовани људи или такови који су често долазили у додир са „господом“ (Белић 1905: ХСVII—С; Ивић 1994: 57). Отуда се у његовим дијалекатским записима јавља неочекивано велики утицај српскога књижевног језика на испитиване србијанске народне говоре, те се непрестано срећу непоуздани облици, које он представља и проучава као изворне. Збиља, Брох се будући странац морао поводити за општим утиском који је на њега остављао сваки његов информатор и

¹⁹ Реч је о угледном власотиначком и србијском учитељу, управитељу и школском надзорнику Петру Спирићу који је рођен 1850. у Лесковцу, а умро 1941. у Власотинцу, у којему је живео и службовао од 1873. године. Био је знаменити родољуб и истакнути поборник за приједињење власотиначкога краја Кнежевини Србији; у шездесетим годинама својега живота учитељ Спирић, одважни устаник противу Турака у Другоме српско-турском рату 1877–1878. године, приграбио се војних дужности и у балканским ратовима и у Првоме светском рату. У ове ратове послао је и четворицу својих синова: двојицу резервних поручника Александра (државни питомац и студент Шумарскога факултета у Дрездну) и Уроша (свршени студент Правнога факултета у Београду, адвокат), резервнога потпоручника Живојина (учитељ) и Луку (банкарски службеник). На бојиштима су остали Александар (1913), Урош и Живојин (1914). Учитељ Петар Спирић носилац је више високих државних одликовања, добио је и Орден *Свештога Саве* (1923), тада му је из Канцеларије Њ. К. В. Александра Карађорђевића стигао телеграм следећег садржаја: „Поводом Ваше педесетогодишњице, врло ми је мило што Вам могу јавити своје искрено признање и одликовати Вас Орденом Светог Саве за Ваш предани рад у служби народу. Желим да задовољно проживите у средини својих грађана које сте толико задужили, који Вам враћају својом љубављу.“ Председник Владе Краљевине СХС г. Љуба Давидовић послао је ову депешу: „Вредном учитељу, неуморном националном раднику, који је дао најдрагоценије жртве за слободу и јединство свога народа; беспрекорном грађанину и непоколебљивом своме пријатељу, најсрдачније честитам прославу педесетогодишњице плодног рада, желећи да још дуго поживи и да као светли пример служи младим генерацијама како се с љубављу служи својој отаџбини, буди здрав Спирићу твоме ваздашном пријатељу.“ Ово и још о учитељу П. Спирићу в. у: Горуновић 2003: 123–128. Уп. Ђорђевић Д. 1972: 184–185, где, између осталог, стоји: „Стари власотиначки учитељ Петар Спирић је рођен у Лесковцу између 1840–45. године. Учио је приватну школу и постао 26. октобра 1869. године учитељ у Власотинцу[,] (...) дочекао је дубоку старост од око 90 година. Умро је у Власотинцу, 6. априла 1941. године.“

према томе утиску одређивати каквоћу добијених дијалекатских црта. Ипак, хвале су, свакојако, достојни његова одлична фонетска спрема и добро ухо. Оно што је чуо он је тачно забележио, „осетио [je] и фи- није и ситније особине фонетике овога говора“ (Белић 1905: CI).

Уводни део Брохове монографије садржи основне географске цртице о територији на којој се налазе истраживани дијалекти, о становништву и насељима, као и о страним утицајима на речене народне говоре (I–13); прва два поглавља (I и II: 13–88) говоре о главним фонетским, акценатским и морфолошким особинама, које су пак у исти мах и од општега значаја за све дијалекте у назначеним пределима југоисточне Србије. У завршним деловима књиге (III: 89–325 и IV: 325–336) Брох је обрадио и поједине локалне говоре, али о неким је имао само посредна обавештења, најчешће непоуздана; донео је и дијалекатске текстове и податке о информаторима. На дијалектолошкој мапи је приказао и прокоментарисао распоред својих месних подтипова, њихове границе и узајамне односе. Према утиску који је на њега оставио целокупан дијалекатски материјал, он је говоре „најјужније Србије“ поделио у три основне групе: а) врањски и лесковачко-власотиначки говор, б) кривофејски, заплањски и нишки говор и в) пиротски и белопаланачки говор [в. карту *Die Mundarten Südserbiens* (Брох 1903) и Карту 4].

Оваква подела југоисточних србијанских говора и ареал који им је О. Брох одредио на самоме терену нису одговарали правоме стању ни на власотиначком, ни на ширем дијалекатском подручју. Адекватну поделу, махом прецизно разграничење и именовање народних говора у југоисточним крајевима Србије извршио је А. Белић [в. карту *Дијалекти источне и јужне Србије* (Белић 1905) и Станковић 1997: 170–171]. Појавом Белићеве студије о реченим српским говорним типовима (1905), Брохов дијалектолошки „подвиг достојан поштовања“ био је „скоро у свему превазиђен“ (Ивић 1994: 57).

Књига Александра Белића *Дијалекти источне и јужне Србије* „обимом и значајем својим [представља] највеће дело на пољу наше дијалектолошке науке“ (Исто: 58). Прикупљајући материјал за ову студију, Белић је на терену провео више од четири месеца (и то у неколико наврата од 1901. до 1903), обишао је преко две стотине насеља у југоисточним пределима ондашње Краљевине Србије. Сабрао је знатну количину грађе, а његово „фонетско бележење се истиче пажњом према нијансама и досад ненадмашеном прецизношћу“; на богатој материјалу по први пут су у српској дијалектологији приказана „варијациона поља разних језичких феномена“, детаљно су обрађене заједничке говорне особине целе дијалекатске области и добро

проучене дистинктивне црте између њених по први пут тачно разграничених и именованих основних говорних подтипова: а) тимочко-лужничкога, б) сврљишко-заплањскога и в) јужноморавскога (Исто). Ипак, многе унутрашње разлике и специјална питања појединих месних идиома, како и сам А. Белић каже, остале су недовољно истражене (Белић 1905: XXVIII).

На дијалектолошком пропутовању Белић је боравио и у Власотинцу и у неким власотиначким селима, а из неких су му пак мештани долазили на разговор. Прикупио је дијалекатски материјал из Врела, Великога Бојинца, Лесковице, Љуберађе, Црвене Јабукe; из Брода, Гара, Дејана, Доброга Поља, Липовице, Личја, Рамнога Дела, Рупља, Свођа, Црне Траве; из Бољара, Брезовице, Ломнице, Лопушње и из јоште неколико других насеља ондашњег Власотиначког среза. На основу утврђених чињеница на самоме терену он је и у овим крајевима југоисточне Србије добрим делом прецизно разграничио призренско-тимочке поддијалекатске типове (в. Белић 1905: XXXIX–XLVIII и Карту 5).

У *Уводу* (XXV–CXII) Белић се добрано осврнуо на циљ проучавања и значај материјала, на своје екскурзије и информаторе, на начин бележења грађе и њене изворе (одн. на вредност обичнога говора и језика народних умотворина), на тимочко-лужнички, на сврљишко-заплањски и на јужноморавски говор (посебно на њихове границе и насеља која им припадају), затим на однос заплањско-сврљишкога говора према околним говорима и на дијалекатске таласе јужноморавскога говора. Ту су и етнографске белешке о становништву источне Србије, долине Јужне Мораве и Шоплука, поглед на историјски развој дијалеката југоисточне Србије, осврт на словенске и несловенске балканске језике и коментар теорије о прелазним говорима, те критички преглед дотад објављене литературе о говорима призренско-тимочке основице. У осталим деловима студије дата су веома значајна и исцрпна обавештења о фонетским карактеристикама, о акценту: о његовоме бележењу, месту и преношењу (1–287); о деклинацији, о конјугацији, о творби речи и о акценатскоме систему у морфологији (289–620). Област синтаксе је сразмерно најмање разрађена (621–654), а лексика није ушла у оквире Белићевога истраживања. На крају монографије приложена је збирка текстова (655–674). Велика ученост А. Белића и успешно примењен научни метод „дошли су до изражаја у анализи дијалекатских црта и у дискусији о тим цртама“ (Ивић 1994: 58). Он је „уверљиво објаснио [и] постанак призренско-тимочких дијалеката“ (Исто) и решио „питање генетичког односа говора ове зоне према осталим нашим дијалектима и према бугарском језику“ (Ивић 1985: 126). Све

потоње студије домаћих аутора о појединим локалним говорним типовима у источној и јужној Србији израђене су на основама Белићевих методолошких поставки, дијалектолошких запажања и смерница. И после стотину година „кад је познато кудикамо више података из новијих извора, на преко 800 страна његовог дела не може се наћи много појединости које захтевају ревизију“ (Ивић 1994: 58).

Александар Белић се у *Дијалектима источне и јужне Србије* (ХСI–СХII) посебно осврнуо на теренска истраживања и резултате О. Броха и неколицине бугарских аутора. Изнео је краћу и у већем делу „општу карактеристику“ Брохове студије *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*. После неколико година дао је и критички осврт (Белић 1911) у којему је детаљније приказао и проценио дијалекатски материјал који је у њој био објављен; анализирајући га, једновременно је исправљао постојеће погрешке (свакако: и у Броховој грађи из Власотинца и власотиначкога краја) и истицао његову корисну страну и значајне појединости. У томе тексту Белић се осврнуо и на неке проблеме о којима је говорио у својој монографији (1905), кориговао је одређене пропусте и подвукао она питања „на која треба потоњи истраживачи [призренско-тимочке дијалекатске области] да обрате нарочиту пажњу“ јер су и у Броховој, и у Белићевој расправи, како је и сам истакао, „неке стране њихова живота [остале] нејасне“ (Белић 1911: 1).

У уводноме делу чланка *Неке од карактеристика власотиначког говора* (Станковић 1992) дат је краћи преглед важније литературе, а потом су представљене Белићеве границе призренско-тимочких говорних типова на власотиначком земљишту и донете главне фонетске, морфолошке и неколике синтаксичке карактеристике говора власотиначких старинаца.

Рад *Треће лице множине презента у говору власотиначког краја* (Станковић 1994) заснован је на исцрпном теренском истраживању. Прикупљена и обрађена грађа показала је да власотиначке пределе, као и ширу призренско-тимочку област, завршеци 3. л. мн. презента деле на два ареала: на лужнички и заплањски са употребом старих и на јужноморавски ареал са развијенијим процесом ширења наставака; откривени су и извесни пропуси који су у постојећој дијалектолошкој литератури (Белић 1905 и Михајловић 1977) били начињени у вези са репартицијом завршетака 3. л. мн. презента на власотиначком земљишту. „Тако [на пример] А. Белић непотребно замера О. Броху када каже: 'тврђење да се у Власотинцима говори једино *они ѿрѣсу* (...) а не и *ѿресев*, као у Лесковцу, — нетачно је'. Други облик 3. л. мн. презента [*ѿресев*] стран је свим нараштајима Власотинчана, они га уопште не употребљавају у свом говору“ (Станковић 1994: 314).

Он се ни у Власотинцу, ни у власотиначком крају не чује са завршецима -ав, -ев, -ив. Пошто је у оквире говора лесковачке области Ј. С. Михајловић укључио и идиом власотиначких поморавских и неколиких побрдских насеља, његова тврдња „да се, истина ретко и углавном међу досељеницима у лесковачки крај, чују и други облици, односно завршеци 3. лица множине презента: *радију, радиу-работију, работиу* (...) затим: *причау, кажјују, одмарау* итд.“ не одговара право ме стању на власотиначком терену. Напротив, овакве форме 3. л. мн. презента једна су од круцијалних диференцијалних одлика јужноморавских насеља источно од Јужне Мораве (в. Михајловић 1977: 45 и Станковић 1994: 314–315).

Као плод вишегодишњег праћења социолингвистичких процеса у Власотинцу, настала је Станковићева расправа (1997) о повлачењу завичајних призренско-тимочких подсистема пред налетом српскога стандарднојезичког система: *Градски власотиначки говор(и) — социолингвистички процеси (Општи карактеристике)*. У појмовни инвентар којим се у раду оперише и у примењени методолошки апарат уткана су модерна теоријска достигнућа у области урбане дијалектологије, лингвистичке дисциплине којој (и) у науци о српском језику предстоји велика будућност (в. Ивић 1994: 70). Споменути сегменти и аспекти социолингвистичке проблематике у власотиначкој градској средини показали су да „целовитије проучавање [тамошњих] социолингвистичких прилика [може да] допринесе бољем и потпунијем сагледавању и разумевању језичких промена у нашим градовима (особито на подручју призренско-тимочке говорне зоне), па, можда, и теоријској мисли српске социјалне и/или урбане дијалектологије“ (Станковић 1997: 176).

Овај аутор је објавио јоште три прилога о призренско-тимочким говорима у власотиначком крају (Станковић 2000, 2003 и 2008). Како они своје главно извориште имају у дијалекатском материјалу и у рукопису његовога магистарског рада *Границе зајлањскога говора у власотиначком крају* (Филолошки факултет, Београд 2001) и како је коришћена грађа и главнина проблемске стране тих чланака инкорпорирана у текст ове књиге, у овоме одељку неће бити ванредне речи о њиховоме садржају.

У селу Рамна Гора југоисточно од Власотинца, на терену јужноморавскога говора, Б. Сикимић је забележила казивања „двојице информатора, различитог узраста, који као стручњаци за прављење дрвеног угља, описују овај традиционални технолошки поступак“ (Сикимић 2000: 1009). Из рамногорскога етнолингвистичког контекста Сикимићева је издвојила пет специфичних термина: *жѣжњица, клич, ровуњака/рувуњака, шѣшѣина и шѣшѣу* и веома успешно — у светлу ју-

жнословенских језичких и дијалекатских појасева, у концизном, али и подоста информативном тексту *Терминологија производње дрвеног угља у селу Равна Гора* — представила њихову етимологију и ареал.

Цртицу о језику југоисточних предела ондашњег Власотиначког среза (из црнотравских врлети) срећемо у антропогеографској студији Ристе Т. Николића (1912). Он је тачно уочио да се говор ове планинске области разликује како од говора у поморавским крајевима на западу, тако и од говора у равни долине Струме ка Радомиру на истоку (у данашњој Бугарској); тачно је уочио и извесне унутрашње дијалекатске особености на овоме подручју, забележио је невелику грађу (додуше и неакцентовану) и правилно утврдио да је лексика проучаване области у основи српска. Р. Николић у својој књизи не спомиње раније објављене (и 1912. године засигурно познате) студије О. Броха и А. Белића о говорима југоисточне Србије (в. и Вукадиновић 1996: 37–38).

Власотиначке новине *Власина* 1954. године објавиле су прилог Р. Бајића и Б. Петровића „о правилном називу нашег места“. После дуже вишегодишње полемике, „два супротна и непомирљива гледишта“, правописне збрке и шаренила на службеним натписима и жиговима, ова двојица су посетили А. Белића „интересујући се за његово мишљење о томе да ли је граматички правилно Власотинце или Власотинци“. Он им је одговорио да се не може наметати људима „да своје место зову неким другим именом, а не онако како га заиста зове огромна већина“. Разговор је завршен Белићевим речима: „Ваше место се зове Власотинце. То је именица средњег рода која се мења: Власотинце, Власотинца, Власотинцу итд. Тако га грађани зову, ми се тога држимо и то је граматички правилно“ (Бајић–Петровић 1954: 3).

Године 2000. публикована је збирка лирских народних песама из власотиначкога и црнотравскога краја; казивале су их старије жене са заплањскога и јужноморавскога говорног подручја. Тачно и поуздано су их записали ученици и наставници власотиначких основних и средњих школа. Пажљивоме истраживачу оне нуде одређен дијалекатски материјал, али имају и својих слабих страна: у њиховоме језику среће се подоста елемената и из ближих и из поприлично удаљенијих српских дијалеката, а појави се и покоји историјскојезички детаљ у укалупљеном облику. У књизи је штампан *Речник мање познатих речи*, који садржи осамдесет лексичких јединица (Стаменковић–Питулић 2000: 1–151).

О досадашњим проучавањима призренско-тимочких говора у суседним областима. О говорима Црне Траве и Власине, Лужнице, Заплања и о говору Лесковца и његове околине написане су три фундаменталне студије (Вукадиновић 1996; Ћирић 1983; Марковић 2000),

једна невелика монографија (Михајловић 1977) и више краћих радова, међу којима се срећу и неуспешни, невешто конциповани, али делом, свакојако, корисни текстови о појединим говорним типовима и специјалним аспектима језичке структуре.²⁰ Доба лексикографске делатности на подручју призренско-тимочких поддијалеката отворио је обиман (уистину, несавршен) и вишеструко вредан речнички прилог са лесковачкога тла (Митровић 1984а).

Са становишта више лингвистичких, као и осталих хуманистичких и друштвених дисциплина, опсежнија студија *Говор Црне Траве и Власине* Вилотија Вукадиновића (1996) пружила нам је опис говора једне веома интересантне призренско-тимочке области. Вукадиновићева књига одликује се обиљем прецизно забележених чињеница и њиховим реалистичним тумачењем, она (посебно) осветљава говорне типове о којима А. Белић углавном није имао непосредно на терену записане информације. Он је (Белић) боравио једино у Рупљу, Битврђи и у Власини (на периферији овога подручја), а о говору Брода, Доброга Поља и Црне Траве добио је посредна обавештења. Врло пространа територија говора Црне Траве и Власине је, према резултатима Вукадиновићевих истраживања, обједињена низом заједничких особина; међутим, она „није у свему јединствен[а], може се посматрати као I зона (тимочко-лужнички) и II зона (сврљишко-заплањски)“ (Вукадиновић 1996: 269). У овим врлетним деловима југоисточне Србије села су готово празна, а говор тек пет или шест хиљада становника (махом старијих људи, јер су се млађи расули по васцелој србијској земљи) подлеже знатноме утицају српскога стандардног језика (Исто: 49, 270–271).

У расправи *Говор Лужнице* Љубисав Ћирић (1983) посебну пажњу је посветио истраживању диференцијалних сврљишко-заплањских и тимочко-лужничких црта на своме терену, на којему је прикупио и поуздано забележио велику количину грађе. После правилнога разматрања мноштва чињеница, он је констатовао да се у Лужници издвајају две говорне области: „зона I, коју чини права Лужница, и зона II, коју чини лужничко Заплање“ (Ћирић 1983: 165). Зона I није јединствена и може се поделити на два говорна типа: на северни, одн. на лужнички; и на јужни, који је „по извесним цртама ближи тимочком дијалекту“; а у зони II се, како каже аутор, укрштају лужничке и заплањске особине (Исто). Ћирићев материјал је донео и поједине говорне карактеристике које А. Белић није регистровао и по-

²⁰ Овој скупини припадају следећи радови: Стевановић В. 1978; Марковић 1994, 1999, 2003 и 2007; Жугић 2007; Јовановић 1962, 1972 и 1988; Митровић 1979 и 1984; Михајловић 1974; Трајковић 1977 и 1979; Требјешанин 1957, 1961, 1962 и 1968; и др.

казао је како су од Белићевога проучавања до данас под утицајем српскога књижевног језика ишчезле одређене призренско-тимочке дијалекатске особености.

Књига *Говор Зайлања* Јордане Марковић (2000) донела нам је доста свежих података и детаљан увид у унутрашње разлике између локалних запаљских говора и у њихове односе (као целине) према сврљишком, јужноморавском и тимочко-лужничком говорном типу. Тај добро обављени посао показао је да круцијалне изоглосе земљиште Запаља деле на два ареала: на зону I „са чисто запаљско-сврљишким одликама“ и на зону II у којој „има пуно јужноморавских особина, али и исто толико запаљских, заправо, то је непреврела мешавина“ сврљишко-запаљскога и јужноморавскога поддијалекта. Из ове поделе издваја се само идиом села Велики Крчимир који има све запаљске карактеристике, „али са паралелном употребом ч и џ у појединим мање маркантним лексемама“ (Марковић 2000: 238).

О карактеристикама лесковачкога говора Јован С. Михајловић (*Лесковачки говор*, 1977) информисао нас из истраживања у којему се није у потребној мери користио провереним методолошким апаратом. У првоме реду, неуобичајен му је избор информатора, „али то, срећом, није оставило трага у изнесеној грађи“ (Ивић 1994: 62). Границе лесковачкога говора према суседним областима он је узгред одредио, није се бавио дијалекатском микродиференцијацијом на земљишту Лесковачкога Поморавља, већ је сасвим некритички, па делимично и непрецизно, преузео Белићеве на тако великим говорним просторијама ипак само овлаш установљене границе (в. нпр. Станковић 2008: 67–78). Тако су значајне локалне посебности у овим крајевима призренско-тимочке говорне зоне (у доњему сливу Власине, у долинама Вучјанке и Јабланице и у околини Грделице) и после појаве Михајловићеве књиге остале недовољно или сасвим мало проучене, а ареал лесковачкога говора површно и нетачно омеђен (Станковић 1994: 314–315 и 2008: 67–75; в. и карту *Područje leskovačkog govora* у: Михајловић 1997: 93).

Међу наведеним краћим радовима о појединим аспектима језичке структуре овдашњих призренско-тимочких подсистема према значају за српска дијалектолошка испитивања издвајају се четири прилога: *О неким фонетским и морфолошким особинама говора Црне Траве* (Стевановић В. 1978), *Датив у зайлањском селу Велики Крчимир* и *Основне одлике говора Великог Крчимира* (Марковић 1994 и 2007) и *Дијалекат у електронским медијима* (Жугић 2007). Ти чланци су набијени прецизним подацима и имају уобичајне врлине добрих дијалектолошких текстова. Истражујући „веродостојност интерпретације“ махом власотиначкога и донекле лесковачкога говора у једној

скорашњој телевизијској серији, Р. Жугић се у последњему реченом наслову успешно позабавила проблемом одступања од изворних месних варијетета и аљкавога односа *сценарисџе* према себи блискоме дијалекатском идиому.

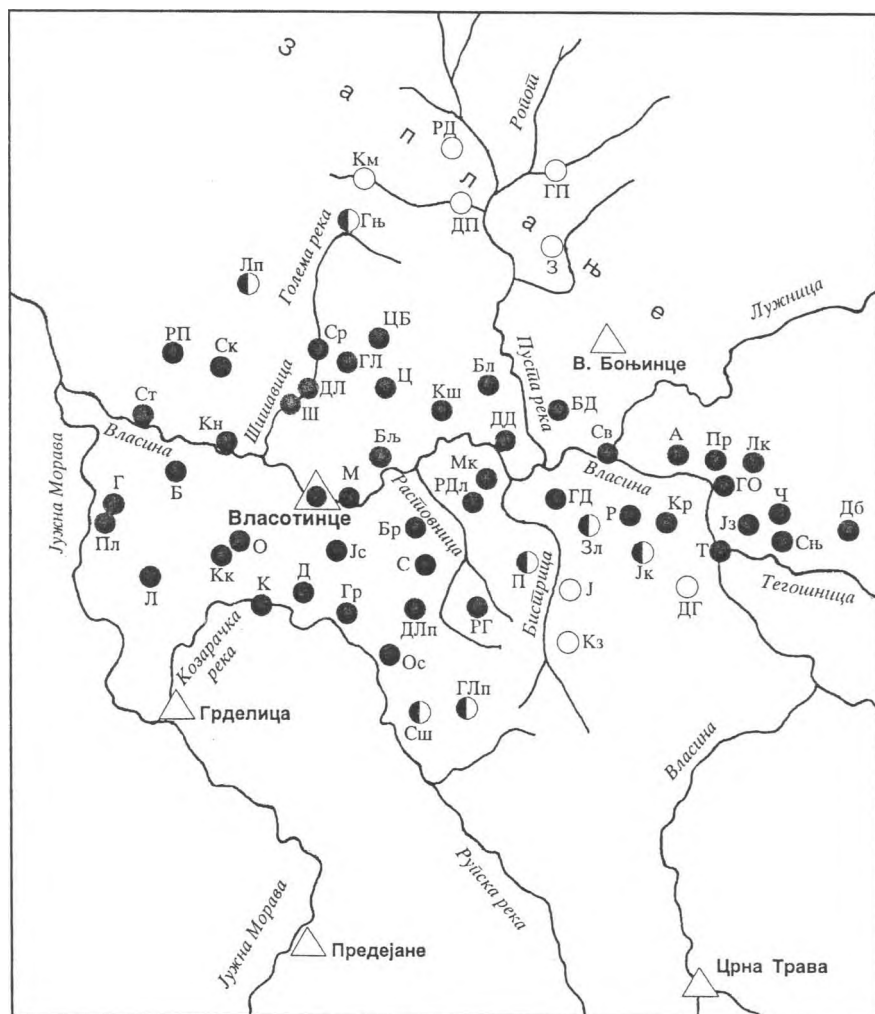
Обиман и вредан лексикографски труд *Речник лесковачког говора* Бране Митровића (1984) обухвата скоро стотину хиљада (најчешће) акцентованих лексичких јединица, а њихова тумачења су поткрепљена примерима из магистралних речника српскога језика, па чак и у случајевима где то није било преко потребно. Границе неопходности прелази и обиље парадигматских глаголских облика. Међутим, поред општега утиска да ни штампарски, па ни сам ауторов део посла није добро урађен, „остаје чињеница да је Брана Митровић својим подвигом задужио и завичај и науку“ (Ивић 1994: 65; в. и Јовановић 1988: 185–244). Поред лексичкога материјала из Лесковца и околних села, за овај речник је употребљена и фолклорна грађа из власотиначкога, грделичкога, па штавише и из црнотравскога краја.

Реч на крају. Говори власотиначкога краја доживели су да (делом) буду подвргнути правим дијалектолошким испитивањима на самоме почетку организованог рада на проучавању српских дијалеката (Брох 1903; Белић 1905 и 1911). Та прва и директна обавештења о карактеру и границама говорних типова на просторју југоисточне Србије јамачно су показала да унутрашњој диференцијацији призренско-тимочких идиома на власотиначкоме земљишту треба посветити посебну пажњу. Како се јоште тада на основу утврђених чињеница за сигурно могло утврдити да власотиначка говорна зона у оквирима шире дијалекатске области заузима специфичан лингвогеографски положај, она је готово редовно (приликом описа граница и основних карактеристика призренско-тимочких поддијалеката) била укључивана у разне прегледе и сумарне осврте на српски дијасистем, као и у уџбенике и приручнике из дијалектологије српскога језика. Међу ауторима таквих прилога и књига нашли су се А. Белић, П. Ивић, Д. Брозовић, А. Пецо, Н. Богдановић и Ј. Марковић, С. Реметић и др.²¹

²¹ Види, на пример, њихове следеће наслове: Белић 1905а, 1908 и 1929; Ивић 1985 и 2001; Брозовић 1970; Брозовић–Ивић 1988; Пецо 1978; Богдановић–Марковић 2000; Реметић 2006; итд.

Карта 4

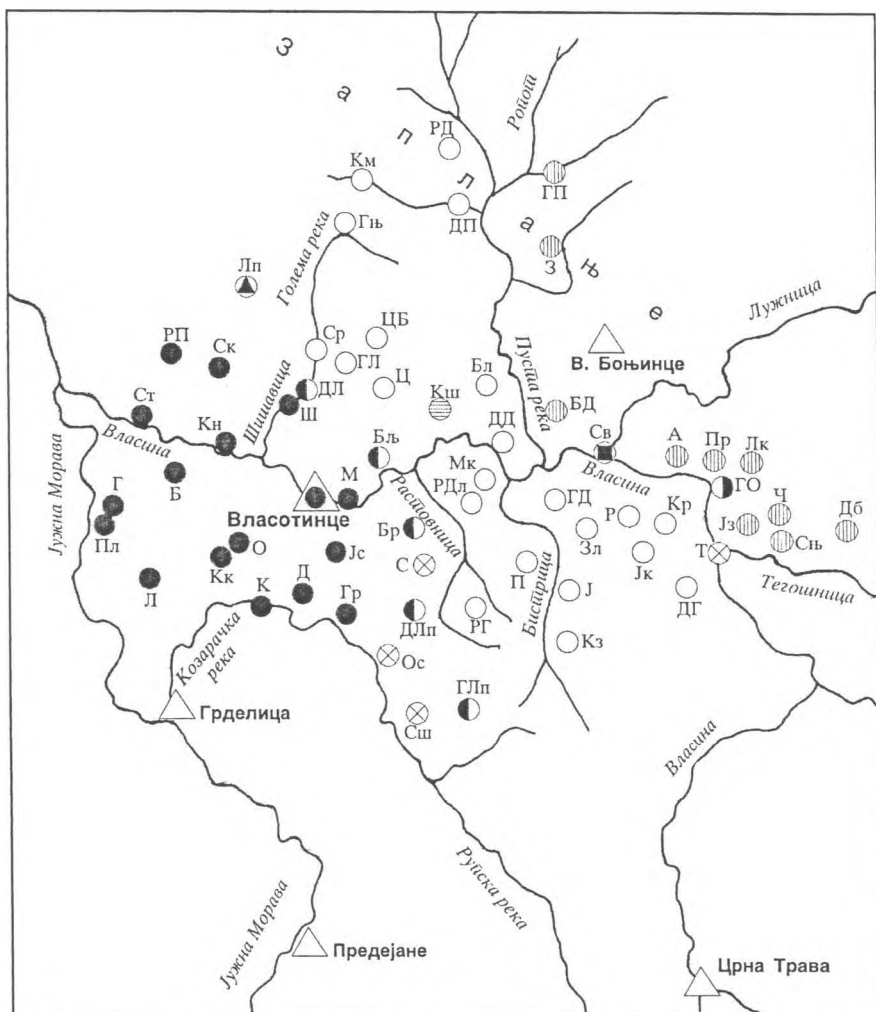
Простирање говорних типова у власотиначком крају према О. Броху

- - говори Моравске долине: лесковачко-власотиначки говор
- - говор планинских области и околине Ниша: заглањски говори
- ◐ - на граници између лесковачко-власотиначког и заглањских говора

Карта 5

Простирање ПТГ у власотиначком крају према А. Белићу

- - ЛГ ○ - ЗГ ● - ЛГ
 ● - на граници ЛГ и ЗГ ● - на граници ЗГ и ЛГ
 ■ - на Белићевој карти ЛГ, а у Белићевоме регистру пунктова ЗГ
 ● - на Белићевој карти ЗГ, а у Белићевоме регистру пунктова ЛГ
 ▲ - на Белићевој карти ЛГ, а у Белићевоме регистру пунктова ЗГ
 ⊗ - неодређена припадност

ИЗ ЛИНГВИСТИЧКЕ ГЕОГРАФИЈЕ И О ОВОМЕ ИСТРАЖИВАЊУ

Лингвистичка географија: предмет, методи, развој. Лингвистичка географија је дијалектолошка дисциплина која је дубоко зако-
рачила у други век својега постојања. Главни предмет проучавања јој
је дијалекат као збир језичких особина у светлу њихове хоризонталне
диференцијације. Лингвогеографија утврђује ареале језичких појава и
подвргава их картографисању, које пак представља најпогоднији ме-
тод за предочавање просторнога дијалекатског раслојавања. Карто-
графисани језички материјал обезбеђује свестраније сагледавање фо-
нетских, граматичких и лексичких карактеристика данога идиома или
језика. На лингвистичкој карти се пројектују развојне фазе неке је-
зичке појаве, тј. њена територијална динамика у временској еволуци-
ји која се појављује као хоризонтални одраз историјскога развоја у је-
зичкоме систему као целини. (В. Ивић 1960–1961: 81–103; Бородина
1968: 115–119 и 1980: 19–36; Десница 1977: 22–29; Јахић 1987: 36;
Милорадовић 2004: 125–126).

У истраживање географије језичких појава једнога или више ди-
јалеката креће се тако што се прво одреди терен на којему ће се испи-
тивање вршити. Који ће дијалекти и/или језици проучавањем бити об-
ухваћени зависи од типа атласа који треба да се изради. Углавном се
израђују регионални, национални или међународни атласи. Пре одла-
ска на терен утврђује се мрежа пунктова, њена густина и број локал-
них идиома и саставља се упитник који ће истраживач(и) попуњавати
у даним пунктовима. Прикупљена грађа се класификује, праве се ње-
ни индекси (и електронске базе) који се географским методом прено-
се на лингвистичке мапе, при чему настају сводне карте које предста-
вљају лингвогеографску слику истраживаних језичких појава. На
основу добијене слике утврђују се изоглосе и интерпретирају се њи-
хови међусобни односи: њихово слагање у снопове, њихово лепезасто
ширење или њихово сасвим неправилно растурање. Одређују се арее
које заузимају поједине језичке појаве, утврђују се облици и својстава
тих ареа, као и односи међу њима — појављују се изоглотске линије
које разграничавају поједине говоре и/или дијалекте.

Ареална лингвистика прецизира дијалекатске границе које формира гушћи или ређи сноп изоглоса, које се у зависности од тога које му језичком плану припадају деле на: изофоне (линије које показују простирање фонетско-фонолошких појава), изотоне (линије које одређују распоред акценатских особина), изоморфе (линије које обележавају дистрибуцију морфолошких карактеристика), изолексе (линије које указују на простирање лексема), изосеме (линије које дају распоред семантичких појава), изосинтагме (линије које показују дистрибуцију синтаксичких особина). У финалноме картографском поступку израђују се сводне карте изоглоса, које доносе верну територијалну слику њихових просторних међуодноса. То је пут до извођења закључака у вези са законитостима у структури хоризонталне диференцијације, што води ка теоријским уопштавањима о територијалноме дијалекатском и/или језичком раслојавању. Уосталом, структура језичких пејзажа јесте предмет савремених ареалних (актуелних) проучавања на основу грађе похрањене у националним или регионалним лингвистичким атласима. (Ивић 1960–1961: 101–102; Јахић 1987: 36–40).²²

У последњим деценијама 19. века, када је систематски био описан повелик број дијалеката различитих језика, дијалектолошка проучавања су доживела знатан успон. Појавила су се два диференцирана приступа у истраживању народних говора. Први је обухватао класичан и често монографски опис идиома, у којему је најчешће био проучен његов фонетски и/или морфолошки систем. Други је пак „за лингвистички метод у целини имао фундаменталан значај“, утемљен је под окриљем младограматичарскога учења као метод који ће на свој

²² Ево и два занимљива исказа о истраживањима у области лингвистичке географије и/или ареалне лингвистике. Први је из теоријскога чланка П. Ивића о основним аспектима дијалекатске диференцијације, у којему он пише да се структура просторне и временске диференцијације не може поредити са структуром живог организма (с којом се пак може поредити језички систем у органскоме смислу), али се може поредити „већ нпр. са петрографском структуром стене“ и додаје да „инструктивну паралелу дају релевантне особине структуре стене. Тако стена може бити састављена од комада који су мањи или већи ('крупнозрна' или 'ситнозрна' стена; упор. густину диференцијације), који су по величини подједнаки или различити (гранит и профирске стене; упор. степен концентрације изоглоса), затим поређани без реда или претежно у одређеном правцу (зрнасте и шкриљасте стене; упор. дистрибуцију изоглоса по правцу), заобљени (конгломерат) или угласти (брешија; упор. облик ареа) итд“ (Ивић 1960–1961: 103). Други је из рада М. А. Бородине о развоју ареалних истраживања и о основним облицима ареала, у чијем закључку она каже: „Успеси савремене ареологије условљени су тиме што се у ареалу, тачније, у његовоме картографском одразу, м о д е л и р а одређена лингвистичка ситуација, што даје могућност за њену релативну предвидљивост и за реконструкцију старијих стања“ (Бородин 1980: 35).

начин допунити упоредноисторијски приступ језичким фактима (Малмберг 1979: 65–66).²³ У сржи, он представља картографско проучавање народних говора или дијалеката у хоризонталној диференцијацији. У науци о језику се, поред најприсутнијег термина *лингвистичка географија* (одн. *лингвогеографија*), за овај дијалектолошки метод користе (унеколико се у значењу и разликујући од најустаље-

²³ У раним деценијама 19 века, у историјским и компаративним истраживањима, лингвисти су занемаривали чињеницу да језици које проучавају обухватају више различитих дијалеката. Званични (национални) језички системи, и покрај спознаје да су они, у ствари, „вештачки производи“, сматрани су главним предметом истраживања. Пређашњи нараштаји (као и многи потоњи, нпр. и српски, и србијски) држали су „да је дијалекатски говор дегенерисани језик, језик који су сељаци искварили у своме незнању“ (Малмберг 1979: 64). Овакво (и са лингвистичкога, и са комуникалошкога аспекта) несувисло поимање позиције, структуре и функције аутентичних дијалекатских формација и данас се среће у Републици Србији у свим њеним сферама друштвенога, културнога, па и научнога живота. Уистину, ту је посебнице илустративан веома раширен подругљив однос према призренско-тимочким говорним типовима српскога језика. У новије време овај дијалекат се у филмовима, телевизијским серијама и емисијама појављује „у функцији успостављања естетске дистанце, односно настојања да [се] са становишта званичног модела стигматизују ликови који оличавају људе са подручја на којем се не говори правилно да би послужили за подсмех и спрдњу“ (Јовановић 2008: 36). У вези са изреченим намећу нам се два питања: прво, да ли се то говорницима призренско-тимочкога дијалекта изнова потврђује добрано усађена им највулгарнија варијанта лингвистичке инфериорности у односу на новоштокавски говорни корпус; друго, да ли прастари културолошки аксиоми који зборе „да сваки народ верује у супериорност свог идиома“ и „[да] човека који говори другим језиком радо сматрају неспособним да говори“ барем донекле могу бити својствени и припадницима призренско-тимочких дијалекатских и културних појасева (в. Де Сосир 1977: 281; в. нароч. Шаре 2004: 62–63, 217)? О некоректноме или о све чешћему општем поспрадчком односу према појединим српским народним говорима (средњоштокавским и староштокавским дијалектима) види у: Жугић 2007: 22–33; Перић 2007: 39–41; Михаиловић 2008: 5–13; Јовановић Б. 2008: 15–37. В и Ивић 1990: 207–212; Дешић 1974: 92–94 и 1981: 162–166; Бошњакović 2007: 12–18. Презрив став према народним говорима налазимо и у средњем веку, и у доба ренесансе када је формиран „покрет *йро-йши* дијалекатских различитости, а у прилог јединственом званичном националном језику, који би се могао користити у свим видовима комуникације“ (Малмберг 1979: 64). Ослањајући се на политичку и/или на културну доминацију, један од дијалеката се потврђивао на рачун других и успевао је да се наметне као национални (и књижевни) језик. Остали дијалекти су сведени на безначајне идиоме а њиховим говорницима је понуђен конзервирани модел (књижевно)језичкога система. На истоветној представи било је утемељено и некадашње разумевање књижевних типова класичних језика као чистијих кодова у односу на декадентне вулгарне облике/језике који су се из њих развили (Исто: 64–65). Ипак, у потоњим временима у језикословљу су разабрали „да су у дијалектима сачуване ране форме, речи или фонолошке црте које су ишчезле из стандардног језика“ (Исто: 65). У дијалекатскоме материјалу лингвисти су могли да пронађу потврде за своје идеје о путевима еволуције у историји језика, те се може закључити да је језикословцима раног 19. столећа непознавање народних говора доносило озбиљније потешкоће у истраживачкоме раду.

нијега имена) и називи: географска лингвистика, географија дијалеката, дијалектографија и ареална лингвистика или ареалогија (Ивић 1960: 101 и 1991: 49–50; Флора 1960: 130–133; Малмберг 1979: 65; Боролина 1980: 7–25; Јахић 1987: 35, 45–46).

Појава лингвистичке географије се у историји лингвистике доводи у везу са 1876. годином и идејом немачкога језикословца Георга Венкера да непосредно на терену, у Рајнској области, углавном са фонетскога аспекта, проучи карактеристике локалних дијалеката и да њихову распрострањеност представи на карти. Венкерове мапе, као и карте потоњих лингвогеографа, показале су да свака дијалекатска особина има своје властите границе, што значи да има и своју властиту еволуцију;²⁴ његови најистакнутији следбеници били су Фердинанд Верде и Теодор Фрингс. Први немачки атлас: *Deutscher Sprachatlas* почео је да се објављује 1926. године, после пуних пет деценија откако је Г. Векнер започео свој рад на лингвистичкој географији. Стога је, између осталог, крупнији значај за развитак лингвогеографије имао *Atlas linguistique de la France* који је објављен у периоду од 1902. до 1910. године, у којему је претежно био заступљен дијалекатски лексички слој. Аутори овога атласа били су Жил Жилијерон, који се данас сматра оснивачем лингвистичке географије, и Едмон Едмон, пожртвовани теренски истраживач, који је на дијалектолошким екскурзијама између 1897. и 1901. године пропутавао целу Француску и истражио према припремљеноме упитнику 639 пунктова. Угледањем на њихов теренски рад и њихово картографско дело израђени су италијански, румунски и ибероромански атлас. Укључујући и картографисање, географија дијалеката се крајем 19. и у првој половини 20. века развила у Енглеској, САД, Канади, Данској, Норвешкој, Финској и у појединим словенским земљама — до педесетих година прошлога столећа лингвистичка географија је постигла големе резултате широм света. (В. Малмберг 1979: 66–69; Боролина 1980: 12–20).

²⁴ Међутим, као присташа неограматичара, Георге Венкер је поверовао да ће проучавањем немачких дијалеката не само потврдити него и учврстити младограматичарско тврђење „да у звуковним законима нема изузетака“. И поред неоспориве (и) ондашње спознаје да књижевнојезички системи подлежу спољашњим утицајима, Векнер је у ово истраживање кренуо са предубеђењем да ће у дијалектима „које спољашњи утицај није дотакао [засигурно] наћи савршену правилност развоја фонетске структуре“, али његова се очекивања нису обистинила. Он није могао доказати основну тезу младограматичара о апсолутности гласовних закона (в. Малмберг 1979: 66). Напротив, на терену је утврдио да строге дијалекатске границе не постоје: линије пружања фонетских појава показале су се нестабилним и непостојаним, одн. изофоне нису дале очекиване строго онвичене територије истраживаних немачких идиома (в. Јахић 1987: 40).

Уопште узев, лингвогеографија се понајпре позабавила израдом националних атласа, како је било у Француској, Немачкој, Румунији и Шпанији. У другоме кругу приступило се изради регионалних атласа. И међу њима су драгоцени били француски и румунски атласи. У тим проучавањима територије обеју држава биле су подељене на читав низ региона, који су интердисциплинарно истражени, одн. и лингво-географски и етногеографски. (Бородина 1980: 18–19).

У словенскоме свету лингвистичка географија нема тако дугу историју какву има у романској и германској средини. Први словенски лингвистички атласи појавили су се тридесетих година 20. века у Пољској, у којој су уистину постигнути магистрални резултати у објављивању националних и регионалних атласа. Иако су се пољски лингвисти у лингвогеографским истраживањима морали ослањати на романску и германску традицију, захваљујући пре свега њиховоме капиталном раду у тој области науке о језику, данас се свакако може говорити и о трећој, словенској школи лингвистичке географије. Уосталом, о атласу рускога језика било је помена јоште 1929. године, али су главна истраживања и израда првога тома самога атласа почели тек после Другога светског рата. У потоњим десетлећима у више словенских земаља урађени су комплетни дијалектолошки атласи. Осим у Пољској и Русији, велике резултате на плану географије дијалеката имамо у Украјини, Белорусији, Словачкој, Чешкој и Бугарској. Међутим, иако се на подручју западнојужнословенских језика и македонскога дијасистема управо у области лингвогеографије радило или се и сада ради на веома крупним и дугорочним лингвистичким пројектима, они јоште немају своје атласе. (В. Ивић 1960: 101–107; Вуковић 1960–1961: 213–223; Бородина 1968: 111–112; Јахић 1987: 41–42).

У првим томовима првих националних атласа (францускога, румунскога и немачкога језика) у првим деценијама 20. века почела су се, и то посредством језика карте, исказивати пружања и односи између појединих изоглоса, откривале су се законитости територијалних дијалекатских збивања и облици ареа. Картографске слике су у потпуности разоткриле принципе хоризонталне диференцијације језика. У ствари, дијалектолошки атласи су пружили одговоре на многе непознанице из области историје и дијалектологије датих језика, њихов материјал је упутио на узроке који су на историјском плану утицали на поједине правце територијалнога диференцирања. Све у свему, лингвистичка географија је у томе периоду учинила велики методолошки искорак у науци о језику. (В. и Бородина 1980: 12–20).²⁵

²⁵ У вези са значајем и развојем лингвистичке географије, треба обратити пажњу и на један веома занимљив поглед Павла Ивића из средине 20. века: „Јасно је да

Рад на лингвистичкој географији код нас. У прилогу о историји и статусу лингвогеографије у нашој науци о језику Павле Ивић каже да „лингвистичком географијом називамо географске распрострањености конкретних језичких појава, а не дијалеката као апстрактних јединица дефинисаних ограниченим скуповима особина, које се не јављају увек све у сваком делу датог подручја“ (Ивић 1991: 49). Теренска лингвогеографска истраживања тих језичких појава заснована су, пре свега, на техници попуњавања упитника. И поред тога што класични стил теренскога рада, бележени (или снимљени) изворни говор носилаца идиома, „заиста пружа свежију, аутентичнију и заокруженију грађу и пластичније оцртава специфичну физиономију говора, (...) он не може обезбедити мноштво саизмерљивих података из великог броја месних говора“ (Исто: 50). Тако рекавши, два основна метода скупљања дијалекатске грађе „односе се међу собом помало као мајсторски ручни рад занатлије-уметника и серијска индустријска производња“ (Исто).

У случају српских народних говора, као и у случају народних говора осталих европских језика, прво су се појавили појединачни монографски описи. Међу њима се налазе и магистралне дијалектолошке студије Александра Белића и Стјепана Ившића, двојице великана и кључних фигура (у првој половини 20. столећа) некадашње заједничке нам српске и хрватске дијалектологије, који су, разуме се, углавном остали верни класичноме методу теренскога рада, тј. „нису се одушевљавали истраживањима заснованим на попуњавању упитника“ (Исто: 49).²⁶ Миливој Павловић пак каже да је А. Белић пред-

би проучавање структуре дијалекатске диференцијације удахнуло нов живот дијалектолошким картама и дало нов значај лингвистичкој географији. Може, међутим, по неком изгледати неизвесно да ли ће се у будућности дијалектолози одважити на обимне послове бројања и рачунања које треба обавити да би се добили индекси карактеристика дијалекатске диференцијације. У ствари, овај проблем ће решити употреба електронских машина за које статистички послови ове врсте представљају сразмерно једноставан задатак. Уосталом, још ће један моменат допринети усмеравању активности дијалектолога у развијеним земљама на овај колосек. Масовност радија, филма и телевизије даје нов замах надирању књижевног језика у средине које су по традицији говориле дијалектом и у току следећих деценија, као и у XXI веку, треба очекивати изумирање територијалних дијалеката у пространим областима, првенствено у Европи и Северној Америци. На тај начин ће се дијалектолози одговарајућих језика наћи приморани да своје снаге посвете обради материјала раније сабраног у атласима. Али та обрада увешће лингвистичку географију у једну вишу развојну фазу.“ (Ивић 1960–1961: 101–102).

²⁶ Иако је Стј. Ившић аутор првога дијалекатског квестинара код нас: *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narečja* (Загреб 1914), овај се дијалектолог не може сматрати прваком рада на лингвистичким атласима у науци о српскоме језику, јер је

виђао приступање раду на националном дијалектолошком атласу јоште двадесетих година прошлога столећа, али да је рад био одлаган због извесних објективних тешкоћа. Тада су у посебним Белићевим студијама, као и у расправама других научника, рађене карте илустративног карактера, каква је нпр. Белићева мапа у студији *Диалектологическая карта сербского языка* (1905). (Павловић 1959: 165–166; в. и Ивић 1960: 101–102). И поред тога што су се у првој половини 20. века вршила капитална дијалектолошка истраживања, што смо имали „и радове на високом нивоу савремене лингвистичке науке, мноштво испитаних терена, мноштво дијалектолошких студија, и општијих и уско регионалних, огромно велики недостатак се осећао у нашој дијалектологији што нисмо имали и дијалектолошког рада на атласима и што нисмо, уопште речено, имали довољно организованог посла на изучавању дијалеката“ (Вуковић 1960–1961: 214).

У Срба је организовани рад на лингвистичкој географији почео тек крајем педесетих година прошлога века. После доношења (Четврти међународни славистички конгрес, Москва 1958) за све словенске земље обавезујуће одлуке да се изради *Ојшћесловенски лингвистички атлас* (ОЛА), у Југославији је 1959. године формиран Југословенски комитет за дијалектолошке атласе, који је касније преименован у Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе. На Другоме конгресу Савеза славистичких друштава (Загреб 1959) председник Српске академије наука и уметности Александар Белић говорио је о задацима домаћих лингвиста на изради националних дијалектолошких атласа, али и о њиховоме будућем ангажовању на изради ОЛА. Једини дијасистем у словенском свету на чијему се терену до тада ништа није било радило на пословима географије дијалеката било је српско и хрватско дијалекатско просторје, те је у току конгреса била формирана дванаесточлана комисија и за израду националних и за израду *Ојшћесловенскога дијалектолошког атласа*.²⁷ Иначе, рад на атласу словеначкога језика био је започет пре Другога светског рата и настављен је у првим послератним годинама под руководством Франа Рамовша, чији су следбеници били Тине Логар и Јакоб Риглер. А

његов иначе веома садржајни упитник био припремљен пре свега да послужи као подсетник при скупљању грађе за класичне дијалектолошке описе (Ивић 1991: 50).

²⁷ У састав комисије су ушли: А. Белић, Стј. Ивић, М. Павловић, М. Храсте, Р. Алексић, Р. Коларич, Ј. Вуковић, Ј. Хам, Кр. Тошев, Т. Логар, Б. Видоески и Д. Брозовић. После упокојења А. Белића (1960) и одласка Ј. Хама у Беч, на седници Југословенскога славистичког комитета у Љубљани 1961. године број сталних чланова ове комисије је проширен, именовани су нови чланови: Бл. Конески, Б. Николић, Зв. Јунковић и Б. Финка.

вредни македонски дијалектолози су се, како пише Јован Вуковић, за свој дијалектолошки атлас већ од раније, одмах после рата, почели припремати. У Институту за македонски језик у Скопљу Божидар Видоески, један од водећих словенских дијалектолога у другој половини 20. века, иницирао је 1961. године рад на *Македонском дијалектолошком атласу* (МДА). Осим Б. Видоескога, у то доба из Скопља су у израду ОЛА укључени Крум Тошев и Блаже Конески; а у потоњим деценијама и Зузана Тополињска, заслужни лингвиста на плану ареалогije која је дала и јоште са својим ученицима и сарадницима даје величајне резултате и у области македонске и у области свесловенске лингвистичке географије. (В. Вуковић 1960–1961: 213–215; Ивић 1991: 51, 54–56; в. и Видоески 1962–1963: 87–107 + осам карата²⁸; ФО 1981: 1–10; Реметић 2007: 180–182).

У Загребу чланови комисије за израду атласа себи су, под председништвом А. Белића, одредили приоритетне послове, који су били припремнога карактера.²⁹ То су следећи задаци: 1. да се израде упитници, 2. да се организују послови у вези са успостављањем статуса научне организације, 3. да се испланира целокупан ток израде националних атласа, 4. да се обезбеди достојно учешће на припремама за будући рад на *Ојшћесловенском лингвистичком атласу*. После припремне фазе предвиђено је одређивање мреже пунктова, прикупљање грађе на терену, обрада материјала и израда дијалектолошких карата. (Павловић 1959: 165–167; Вуковић 1960–1961: 214–215, 220–221).

Малобројни домаћи лингвисти, како бележи Павле Ивић, закупљени мноштвом других послова и слабе материјалне подршке, требало је да се распореде на јоште два и те како крупна задатка: истовремено да раде на ОЛА и на националним атласима.³⁰ Иако је за нашу науку важнија била израда домаћих атласа, иако су у упитнику

²⁸ Б. Видоески ову своју расправу о македонском дијасистему у светлу лингвистичке географије завршава следећим речима: „Дефинитивно решење на проблемот за дијалектната диференцијација на македонскиот јазик и класификацијата на неговите говори ќе даде македонскиот лингвистички (дијалектолошки) атлас, на кој се работи сега усилено“.

²⁹ Прве нацрте квестинара, одређивање дијалекатских појава (фонетских, акцентатских, лексичких, морфолошких/творбених и синтаксичких) које би требало обележити на дијалектолошким картама израдили су поједини чланови речене комисије и њени сарадници: М. Ивић, П. Ивић, Д. Брозовић, Б. Николић и С. Николић.

³⁰ У потоњим деценијама 20. века у послове српске лингвистичке географије, поред великана наше и словенске дијалектологије Павла Ивића, који је у Срба у другој половини прошлога века „држао командну позицију“, били су укључени и Д. Петровић, М. Пижурица, С. Реметић, С. Милорадовић, Н. Богдановић, Ж. Бошњакковић и Г. Драгин.

ОЛА била многа питања која су значајнија за друге словенске језике или за хоризонталну диференцијацију словенскога комплекса у целини, иако је мрежа пунктова, чак и тамо где је гушћа, превише ретка да би могла да обухвати све главније појаве у српскоме, као, уосталом, и у било којему другом словенском језику — национални и научни значај који нам је доносило исцртавање географије релевантних српских дијалекатских појава на картама ОЛА приморао је домаће лингвисте да првенство дају изради словенскога атласа. Упитник ОЛА је имао два дела: тзв. упитник гушће и тзв. упитник ређе мреже. Први је бројао близу три хиљаде питања и обухватао је скоро осам стотина насеља, други је садржавао неколико стотина питања и укључивао је свако четврто насеље гушће мреже. Упитником су били обухваћени сви језички нивои: фонетика, прозодија, морфологија, творба, лексика и синтакса. На српскоме и хрватскоме терену предвиђено је седамдесет седам, на словеначкоме двадесет пет пунктова и на македонскоме двадесет четири пункта, рачунајући и све оне на територији Румуније, Мађарске, Аустрије, Италије, Албаније и Грчке. Како је већ речено, српски и хрватски лингвисти су се, као и словеначки и македонски језикословци на својим атласима, паралелно упустили и на изради *Српскохрватског дијалектолошког атласа* (СХДА), који је, осим синтаксе, која је била остављена за неку другу прилику, обухватао исте језичке проблеме као и ОЛА. Он је имао нешто преко две хиљаде питања и у зачетку се рачунало на близу осам стотина пунктова. (Ивић 1991: 55–57).³¹

Домаћи лингвисти, „имајући у виду да би избегавање заједничких међународних подухвата нанело штету угледу наше науке и наше домовине“, 1974. године, окупљени око Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе, укључили су се и у рад на *Европскоме лингвистичком атласу* (АЛЕ), а 1976. и у рад на *Ојшћекарјатскоме дијалектолошком атласу* (ОКДА) (Ивић 1991: 59–61). Првим атласом биле су обухваћене све европске земље заједно са ивичним подручјима, каква су нпр. Исланд, Малта и Кипар. У нешто више од две хиљаде пунктова АЛЕ, из језика/дијалеката са југословенске територије ушла су тридесет четири српска и хрватска пункта, седам словеначких, седам македонских, три албанска и по један мађарски и италијански пункт. Српски и хрватски дијасистем је био заступљен и са по једним пунктом из Румуније, Мађарске, Аустрије и Италије. Други

³¹ У међувремену су започети а убрзо су и поодомакли и радови на изради атласа мађарских и румунских говора на некадашњему југословенском земљишту. На томе су били ангажовани новосадски хунгаролог Олга Пенавин (касније се укључио и Лајош Матијевић) и београдски романиста Раду Флора (в. Ивић 1991: 58–59).

атлас је имао скоро осам стотина питања из лексичкога инвентара земаља дуж карпатских планинских појасева у Пољској, Чехословачкој, Мађарској, Украјини, Молдавији, Југославији и Бугарској. Румунија, централна земља карпатскога басена, није се била укључила у овај лингвогеографски пројекат. У укупноме броју од 166 пунктова одређених за ОКДА, двадесет и један је био српски (и хрватски) пункт, македонских је било пет, а један је био албански пункт. И АЛЕ и ОКДА научно су врло значајни атласи, али наше учешће на њиховој изради умногоме је повећало ионако велике обавезе малобројнога тима дијалектолога оспособљених за лингвогеографска истраживања и картографски рад. (Исто; в. и Пижурица 2005: 69–75; Милорадовић 2007: 83–86).

Године 1975.³² у Босни и Херцеговини је отпочео рад на пројекту *Босанско-херцеговачки дијалекатски комплекс — синхронизациска дескрипција и однос према савременом стандардном језику*. Његовим оснивањем, у ствари, започела је израда *Босанско-херцеговачкога дијалектолошког атласа* (БХДА), првога (регионалног) атласа на тлу српскога и хрватскога дијалекатског система. Упитник је садржавао преко две хиљаде питања, а у мрежу пунктова укључено је 225 насеља. Већина питања је преузета из СХДА, а имао је и преко 560 нових, међу којима и седамдесет и једно питање из области синтаксе. (Ивић 1991: 61; в. и Јахић 1984: 877–895).³³

Тада је покренут и научни часопис *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник* (БХДЗб I, Сарајево 1975), трећи тога типа на простору српскога и хрватскога језика (СДЗб је покренут 1905, а ХДЗб 1956. године). У првим књигама зборника штампане су дијалектолошке монографије, библиографија радова о српским и хрватским гово-

³² У тексту Ц. Јахића *О лингвогеографском проучавању босанско-херцеговачких говора* (1987) стоји 1974. година. Он каже да је „7. 8. и 9. октобра 1974. године у Бањој Луци одржано Савјетовање о проучавању босанско-херцеговачких говора, које је означило и званичан почетак рада на БХДА“ (Јахић 1984: 878, 881).

³³ Редакцију овога пројекта тада су чинили Ј. Вуковић, А. Пецо, Д. Брозковић и Д. Вујичић. У посао у вези са израдом БХДА кренуло се врло озбиљно, у првих неколико година постигнути су одлични резултати у прикупљању грађе, па је веома брзо наступила и фаза рада која је подразумевала обраду сакупљенога материјала. О овоме напредовању у овоме лингвогеографском пројекту, Д. Вујичић каже да је оно потпомогнуто и стимулисано „и чињеницом да су испитивање босанскохерцеговачког дијалекатског комплекса са великим одобравањем, благонаклоношћу и интересовањем прихватили сви југословенски дијалектолози. На реализацији овог за српскохрватску дијалектологију изузетно важног и сложеног научног подухвата остварује се најприснија и најинтензивнија сарадња готово свих истакнутијих српскохрватских дијалектолога.“ (Вујичић/Дешић/Брозковић/Пецо 1979: 9–10).

рима на тлу Босне и Херцеговине, као и прва научна обрада једнога дела грађе за БХДА (в. Вујичић/Дешић/Брозовић/Пецо 1979: 7–157).

У изради ОЛА и у изради ОКДА југословенски дијалектолози су имали великога удела. А из њиховога рада на ОЛА проистекли су и фонолошки описи српских, хрватских, словенаčkih и македонских говора. То је врло ретка „опсежна збирка фонолошких описа сродних језичких типова“, који укључују и историјски аспект и омогућују пуну упоредивост, а на основу података у њима може се дати географија „појединих фонема и фонолошких дистинкција, затим дистрибуцијских и дијахроничних чињеница“ (Ивић 1991: 64; в. и ФО 1981).

У завршноме осврту прегледнога и исцрпнога прилога о раду на лингвистичкој географији у Србији и у Југославији, који је први пут објављен 1987. године и који је у овоме поглављу књиге више пута цитиран, Павле Ивић нас, по ко зна који пут, својим пријемчивим тоном и дубоко проницљивим смерницама изнова упућује на плодоносне колосеке науке о српскоме језику и друштвене заједнице наше и каже: „Да би рад на домаћим атласима могао живље кренути, потребан је нов кадар дијалектолога, знатно бројнији од поколења које за последњих четврт века носило главни терет посла и које се ближи завршним етапама своје активности. Битно је да се нађу људи, не само на помоћним функцијама, који ће главни део својих снага посветити атласима. Да бисмо добили потребан кадар, мораће се уложити много труда око његовог оспособљавања и увођења у посао, а исто тако треба се изборити за отварање довољног броја нових радних места. Велики друштвени задаци изискују и одговарајуће друштвено старање“ (Ивић 1991: 65–66).

После најновијих грађанских ратова на балканскоме простору, како читамо из пера Слободана Реметића, „српска дијалектологија је српско-хрватску визуру заменила српском“ (Реметић 2007: 191). Напуштајући, зарад стицаја многих немилих околности, заједнички рад на СХДА, српски лингвисти су се, и поред преосталих повеликих обавеза на међународним лингвистичким пројектима (ОЛА и АЛЕ, рад на ОКДА је завршен), латили и замашнога посла на изради својега националог атласа. Будући да су у 21. век пренети веома важни и неодложни послови у области науке о српским народним говорима и да су њихову вредност и њихову тежину разумели у Српској академији наука и уметности, у Институту за српски језик САНУ и у Министарству за науку, технологију и развој у Влади Републике Србије, заснован је 2003. године дугорочни пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у својему нацрту предвиђа темељита испитивања дијалекатских формација на целоме српском лин-

гвистичком и етничком земљишту. Како један од магистралних лингвеогеографских циљева овога пројекта јесте израда и објављивање *Српскога дијалектолошког атласа* (СДА), 2005. и 2006. године, уз уистину изненађујуће лепо разумевање ресорнога министарства, у стални радни однос у Институту за српски језик САНУ за рад на споменутоме дијалектолошком пројекту примљено је једанаест махом млађих стручњака. Њима се, поред Слободана Реметића, руководиоца овога пројекта, и Софије Милорадовић, двоје дугогодишњих ученика и сарадника Павла Ивића и двоје из групе водећих савремених српских дијалектолога и лингвеогеографа, придружују и истраживачи са универзитета у Новоме Саду, Нишу, Косовској Митровици, Крагујевцу и Бањалуци (Исто: 181–182).

Овај пројекат „је свеобухватан и географски и тематски: у њ се утапа свака народна реч на простору од северне Македоније и Враке код Скадра до Арада у Румунији и насеља северно од Будимпеште и од западне Бугарске до Беле Крајине у Словенији и Пероја у Истри“ (Исто: 191). Дијалектолошка проучавања српских народних говора данас поново јесу, али треба и да остану домаћинска брига државе и установа у којима су започета пре много деценија. (В. Исто; као и Милорадовић 2004: 131–133; Станковић 2006: 8).

У протеклих неколико година нарочита пажња је била посвећивана прикупљању дијалекатске грађе из свих оних области из којих су Срби у последњој деценији 20. и у првој деценији 21. века прогнани. Понајвише се радило на отетоме земљишту српскога језика на тлу данашње Републике Хрватске и данашњег Косова и Метохије, на којему је, као и на другим подручјима српскога дијалектосистема, тамо где је то било потребно (нпр. и у неким крајевима Босне и Херцеговине), у међувремену појачана и мрежа пунктова. По први пут су у СДА укључени и аутохтонни српски говори у Доњему Пологу, у Скопској Црној Гори и у кумановској регији у Републици Македонији: укупно седам пунктова, у којима је за четири лексичка тома националнога атласа грађа сакупљена. Убрзано се ради и на обради материјала (из више од осам стотина пунктова СДА), који је последњих година, као и у ранијим деценијама, прикупљан и у организацији Међуакадемијскога одбора за дијалектолошке атласе при САНУ. Урађени су индекси за прва два лексичка тома СДА и картографисана је целокупна мрежа пунктова, очекује се скори почетак израде првих лингвистичких карата а потом и публиковање првога (лексичког) тома *Српскога дијалектолошког атласа*. (В. и Реметић 2007: 181–182, 191; Милорадовић 2004: 125–133; Станковић 2002: 51–59).

О овоме дијалектолошком (и лингвогеографском) истраживању. Како је већ речено, у темељима свакојега дијалектографског проучавања лежи теренски рад: попуњавање упитника и снимање говора аутохтоних представника истраживане језичке формације, тј. проналажење и пописивање локалних појава и њихове географије, што нас у својему укупном збиру доводи до сводне карте и одређивања дијалекатских граница. Предмет и циљ овога истраживања јесу инвентар и пружање главних разликовних маркера лужничкога, запаљскога и јужноморавскога говорног типа и прецизирање њихових ивичних линија на власотиначком терену. Главнина грађе за исцртавање њихових граница сакупљана је од 1992. до 1998. године (у више наврата) у шездесет и два насеља испуњавањем упитника и бележењем говора на магнетофонске траке. Упитник је осмишљен и уређен по угледу на постојеће (српске) лингвогеографске квестинаре. Број и садржај лингвистичких питања добијен је после анализе и компарације диференцијалних међуидиомских призренско-тимочких црта (исказаних у резултатима досадашњих проучавања трију основних југоисточносрбијанских говора) са дистинктивним локалним маркерима који су пак препознати у материјалу који је за ту радњу сабран на истраживаноме подручју. У фокусу даљег теренског рада нашао се распоред запаљских разликовних карактеристика и њихове граничне линије у односу на дистрибуцију одговарајућих диференцијалних особина у ЛГ и ЈГ (в. Табелу 1, 2, 3, 4). Репартиција главних локалних призренско-тимочких дискриминаната географским методом је пренета на двадесет и пет карата, на којима су дане језичке појаве представљене помоћу правилних геометријских фигура. Картографисањем су добијене мапе изоглоса које обележавају границе и дају арее лужничкога, запаљскога и јужноморавскога говора (в. Табелу 5, 6 и Карту 6–30, 32).

Информатори су биле особе оба пола старије од шездесет година које су добро репрезентовале призренско-тимочке говоре.³⁴ Ипак,

³⁴ Будући да и сам припадам призренско-тимочкоме дијалекатском корпусу и да добро говорим локалним јужноморавским идиомом, ниједан се информатор није нашао „у чудноватом психичком стању које га гони да свој језик поправља, удешава према језику испитачеву“ (в. Белић 1926–1927: 4). У вези са таквим моментима у релацији информатор–испитивач, Александар Белић каже следеће: „Колико муке и труда треба да се људи, сељаци натерају да говоре својим обичним језиком, а да га не кваре навлаш! Чак кад човек и говори диалектом њиховим, довољно је што је он странац, што је он ’господин’, па да сељаци несвесно менају свој језик према неком уображеном, тобожњем варошком језику. Напоследку, када човек говори лепо језиком дотичног краја, његови су претставници према њему отворенији, поверљивији, интимнији. А то је све врло потребно када се проучава њихов диалекат. Јер је и диалекат народни, језик његов — један део његове душе. Учење и привикавање да човек

најчешћи саговорници биле су старије жене, рођене у месту истраживања, нешколоване или мало школоване, јер чак ни старији нешколовани мушкарци са овога подручја, нарочито они из насеља у брдско-планинским пределима власотиначке области, због добропознате чињенице да од ране младости одлазе на печалбу и у најудаљеније крајеве српске језичке територије, нису типични носиоци месних ПТГ (в. Карту 3). Представници средње а особено млађе популације оба пола све мање чувају специфичне локалне језичке црте.

У девет пунктова дијалекатски материјал је прикупљен и бележењем говора на магнетофонске траке и испуњавањем упитника. Тако је урађено у Добровишу и Чуову (ЛГ), Свођу (ЛГ–ЗГ), затим у Златићеву, Рамноме Делу и Долњему Присјану (ЗГ), као и у Ладовици, Гложану и Конопници (ЈГ). Из Добровиша информатори су били Роска Ристић, 1916, неписмена; Даринка Стојковић, 1929, течај описмењавања; Стојанка Петровић, 1931, два разреда (у Другоме светском рату бугарске) основне школе и течај описмењавања; Драгомир Петровић, 1931, два разреда (у Другоме светском рату бугарске) основне школе и течај описмењавања; Радмила Драгољуба Станковић, 1932, течај описмењавања. У Чуову су интервјуисани Светислав Гроздановић, 1920, четири разреда основне школе, и Станка Гроздановић, 1921, неписмена; а у Свођу Косара Илић, 1919, неписмена. Информатори у селу Златићеву биле су Верица Стојановић, 1929, течај описмењавања, и Радмила Величковић, 1937, четири разреда основне школе. У Рамноме Делу испитани су Стојанка Ранђеловић, 1926, течај описмењавања, и Станомир Ичић, 1928, четири разреда основне школе. Из Долњег Присјана информатори су биле Даринка Илић, 1922, течај описмењавања, и Винка Игњатовић, 1931, четири разреда основне школе.³⁵ У Ладовици је интервјуисан Благоје Јанковић, 1921, четири разреда основне школе. У селу Гложану испитане су Радмила Душана Станковић, 1914, четири разреда основне школе, и Јелка Станковић, 1924, четири разреда основне школе. Информатор у Конопници била је Олга Стојановић, 1924, чита и пише, самоука. (В. Карту 32). У свима осталим насељима, укључујући и Власотинце, дијалекатска грађа је прикупљена попуњавањем упитника на терену, у атмосфери изузет-

говори диалектом онога краја којег језик испитује — ја сматрам као увод у проучавање његово“ (Исто).

³⁵ Неколике вредне информације (о вокалном *л* и *р*, о африкатама *ч* и *џ* на месту *ћ* и *ђ*, о фреквенцији лексема *викам* и *окал*) из говора Долњег и Горњег Присјана љубазно ми је уступила колегиница Тања Милосављевић, магистранд Филозофског факултета Универзитета у Нишу, на чему јој се искрено захваљујем.

нога разумевања испитаника за овај истраживачки рад и у врло, врло гостољубивоме амбијенту њихових домова.

Власотиначка заплањска села лоцирана су на средишњему делу истраживаног подручја (в. Карту 3, 32). Кратак дијалектолошки опис најмаркантнијих (а у односу на ЛГ и ЈГ најчешће диференцијалних) дијалекатских црта трију насеља Златићева, Рамнога Дела и Долњег Присјана (првога са југа, другога са југозапада и истуренијег ка јужноморавскоме говору и трећег са севера власотиначке области) до-нео је основне карактеристике власотиначкога ЗГ и указао на дистинктивне међуидиомске особине које су послужиле као један од најважнијих оријентира у састављању упитника и у одређивању арела ПТГ на власотиначком земљишту (в. Табелу 1, 2, 3, 4).³⁶

*Белешка о Златићеву, о Рамноме Делу и о Долњему Присјану.*³⁷ Златићево лежи на обронцима Острозуба у југоисточним пределима власотиначкога краја, између река Власине и Бистрице, на близу седам стотина метара надморске висине; од Власотинца је удаљено петнаест километара и налази се на шестоме километру макадамскога пута Долњи Дејан–Горњи Дејан–Златићево–Јаковљево–Тегошница (в. Карту 3). Према попису из 2002. године, у селу су живеље две стотине душа српске народности и православне вероисповести. Данас, шест година после пописа, Златићево има деведесет и шест становника и само тридесет и два махом старачка домаћинства. У селу постоји четвороразредна основна школа, у овоме тренутку то је школа са једним учеником и једном учитељицом (2008/2009). После Другога светског рата, у појединим школским годинама, у Златићеву је било и до осамдесеторо ђака и двоје учитеља. Осмогодишња основна школа је у Свођу, од Златићева је друмским путем удаљена дванаест километара. Месна канцеларија се налази у Долњему Дејану, а црква у Крушевици. Златићевци живе (живели су) у десетак махала. Жене се углавном баве (бавиле су се) ратарством и повртарством, сточарством, и домаћом радиношћу (претежно за потребе својега домаћинства), а мушкарци од ране младости одлазе (одлазили су) у печалбу, у цигларе и грађевинаре, у све крајеве Србије (и некада Југославије). Златићево је било познато по воћарима и по пчеларима, имало је и пинтере, поткиваче, кројаче и друге занатлије. Према попису из 1981. године село је

³⁶ Овде је спомена, уистину, вредна народна лингвистика. Већина информатора, веома здравога и отреситог соја, са великом тачношћу говорила је о разликовним месним језичким цртама и редовно је упућивала на прецизне изоглоске линије.

³⁷ Главнина информација о географији и о становништву ових насеља прикупљена је на терену захваљујући предухитрености и предусретљивости мештана и учитеља у тамошњим школама.

бројало три стотине педесет житеља, одавно је електрифицирано и има локалне водоводе. У стихијним миграцијама Златићеваца, у претходним неколиким деценијама, млађи нараштај се у највећем броју случајева иселио у Власотинце, а ређе у понеке друге србијске крајеве (Велика Плана, Смедерево, Бојник и др.). Више породица је између два светска рата пресељено у област Повардарја, углавном у насеља око Неготина на Вардару у данашњој Републици Македонији.

Рамни Дел је смештен на огранцима Острозуба, источно од Власотинца, између доњих токова река Бистрице и Растовнице, на близу пет стотина метара надморске висине, од Власотинца је удаљен осам километара (в. Карту 3). Према попису из 2002. године, у Рамном Делу су била стотину осамдесет и три становника; осим троје неодређених, сви остали су српске националности и православне вероисповести. У селу постоји четвороразредна основна школа, која данас има само четворо ђака и једну учитељицу; у њој се одвија и редовна предшколска настава коју похађа осморо деце а изводи је једна васпитачица (2008/2009). У деценијама после Другога светског рата у овој школи је било и до педесеторо ученика и радило је двоје учитеља. Осмогодишња основна школа и црква су у Крушевици, до којих се друмским путем прелази шест километара, а месна канцеларија, у зависности од географије одређенога засеока, у Бољару или у Долњему Дејану. У десетак махала у Рамном Делу има око седамдесет домова у којима претежито живе старији људи. Село је електрифицирано и има мале водоводе. Рамноделке се баве (бавиле су се) ратарством, повртарством, узгајањем ситније стоке и израдом домаћих рукотворина (махом за потребе својега домаћинства). Рамноделци су (били су) вредне дрвосече и цењени продавци дрва за огрев и за друге послове у кући и око куће *на Дрвени њијац* у Власотинцу. Одлазе (одлазили су) и у печалбу, углавном у цигларе, у све крајеве Србије (некада и Југославије); а не тако давно били су и добре рабације. Рамни Дел је 1981. године имао две стотине деведесет и осам, а 1953. године три стотине четрдесет и четири становника. У последњим десетлећима 20. века Рамноделци су се већим делом исељавали у Власотинце.

Долњи Присјан је, каогод и Златићево и Рамни Дел, насеље развијенога типа, простире се на источним падинама Крушевице у Горњему Запању. Смештен је на брежуљкастој терену на око четири стотине метара надморске висине, на крајњему североистоку територије данашње општине Власотинце, у горњему току Пусте реке (в. Карту 2, 3). Са Власотинцем је, преко Великога Бојинца и Свођа, повезан асфалтним путем у дужини од тридесет и једнога километра. Од Гаинога Хана је удаљен четрдесет километара. У селу, у око сто два-

десет домова, према попису из 2002. године, живе три стотине Срба православне вероисповести, а у шест домаћинстава двадесет и шест православних Цигана. Мештани Долњег Присјана су до седамдесетих година прошлога столећа у Власотинце одлазили „*преко Бџокову главу ђешики, ђа ђо чеџири саџа ђешики*“, тј. петнаест километара брдским путевима који воде преко села Црна Бара. Данас је он неколиким аутобуским поласцима (дневно) повезан са Власотинцем, Гациним Ханом и Нишом. После стихијних миграција становништва у другој половини 20. века у овоме делу Србије у Долњему Присјану је, као и у осталим запаљским насељима на подручју некадашњег власотиначког среза, остало да живи претежно старачко становништво. Млађи Присјанци су се углавном иселили у Власотинце, Ниш и Пожаревац. Отуда, четвороразредну основну школу у овоме селу данас похађа само троје Циганчића. У годинама после Другога светскога рата у њој је учило од двадесет и петоро до тридесеторо ђака у свакоме од четири разреда и радило је троје учитеља. Осмогодишња основна школа и месна канцеларија су у Горњему Присјану, који је од Долњег Присјана удаљен два километра, а црква је у Великом Крчмиру. И ово село је печалбарско. У печалбу махом као циглари Присјанци одлазе (одлазили су) у све крајеве Србије (и некада Југославије), а жене остају код куће (остајале су) и баве се (бавиле су се) пољопривредом, сточарством и домаћинским пословима. У куће је одавно уведена струја и вода. На долњоприсјанскоме земљишту успевају све традиционалне ратарске, повртарске и воћарске културе, као и винова лоза. Претежно се производи (производило се) за потребе својега домаћинства, а тек се незнатне количине односе (односиле су се) на тржиште. Долњи Присјан је 1981. године имао 692, а 1953. године и 1024 становника.

Осврт, завршни. У Златићеву, Рамноме Делу и Долњему Присјану ретки су мушкарци (особито печалбари, и старији и млађи) који говоре аутентичним ЗГ; у власотиначкој, као и у суседним призренско-тимочким областима, показало се да су жене (и то оне старије) бољи носиоци локалнога идиома.³⁸ Приликом дијалектолошких испи-

³⁸ В. у овој књизи поглавље III. *Дијалекатски њекстови* и уп. идиолект Станомира Ицића (РДл) са идиолектом Стојанке Ранђеловић (РДл), као и са идиолектом Верице Стојановић (Зл) и Винке Игњатовић (ДП). Уп. и говор Благоја Јанковића (Л) са говором Јелке Станковић (Г). Наиме, ради се о све интензивнијој нивелацији дијалеката под утицајем стандарднога језика која „ставља нашу језичку науку пред један задатак и крупан и хитан (Ивић 1990: 208). Дужност језичара је „да што пре и што потпуније побележе дијалекатске особине у што већем броју места. У том послу не сме бити одлагања, јер нико не зна које ће све дијалекатске појаве већ сутра изумре-

тивања, говору већине становника ових трију села, као и говору житеља свих осталих истраживаних насеља у власотиначком крају, треба селективно прилазити и пажљиво разлучивати изворне од унесених језичких црта.

ти, и не сме бити ниподаштавања тзв. ситница, јер нико не зна какви ће све закључци једном произаћи из неког факта. За разлику од већине других наука, а слично етнографији, фолклористици и још понекој дисциплини, дијалектологија је наука у 'цајт-ноту'. Што се у математици не пронађе данас, пронаћи ће се сутра, али у дијалектологији не" (Исто: 209).

II. ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИ ГОВОРИ У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ

О ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКОЈ ДИЈАЛЕКАТСКОЈ ОБЛАСТИ

По двома скупинама одлика, извесним бројем архаизама и низом балканистичких иновација које не карактеришу остале српске дијалекте, призренско-тимочки говори заузимају најособеније место у кругу српских дијалекатских система (Ивић 1985: 110). По својој генези и структуралним цртама, они су од великога интереса за историју српскога језика, балканологију и упоредну словенску лингвистику. Од архаизама ПТГ чувају полугласник као своју битну фонолошку црту, неизмењено *л* и *-л* на крају слога, тј. њихове рефлексе различите од оних у другим српским дијалектима. Најкарактеристичније балканистичке призренско-тимочке појаве јесу: неутрализација акценатскога квантитета и свођење на један (експираторни) акценат, аналитичка деклинација, употреба удвојених облика личних заменица, аналитичка компарација придева (али и именица, заменица, бројева, глагола и прилога) и замена инфинитива конструкцијом *да + ѿрезениѿ*.³⁹ Призренско-тимочким говорима су својствене и аутохтоне српске особине развијене до око 14. столећа, на пример: *ж > у*; *а > е*; *ѣ > е*; *ы > и*; *ѡ, ѡ > ѡ*; **tj, *dj > ѣ, ѣ*, **dl, *tl > л*; *въ- > у*; *вс > св* (све); **skj, *stj, *zgj, *zdj > шѿ, жсѡ*; *чр > чр*; као и *ѣ < -jѡ-* и промене вокалнога *л* и *-л* на крају слога у призренско-јужноморавском говору (оне се не поклапају тачно са онима у већини штокавских говора; међутим, *л* је у свим ПТГ у једноме делу примера ипак дало у); затим *-га* у генитиву

³⁹ Говори призренско-тимочке основице ушли су у развојну сферу балканскога језичког савеза негде око 15. века. Иако порекло балканизма није довољно расветљено, они у ПТГ нису настали унутрашњим развитком у њима, већ су унесени са стране у време које није тачно утврђено. Отуда су „главне изгласе које спајају призренско-тимочке говоре са бугарским и македонским језиком хронолошки секундарне у односу на оне које обележавају блискост истих говора са осталим штокавским дијалектима. Стога оне, иако имају вредност за типолошку (структуралну) карактеристику говора, ипак не значе ништа за њихово порекло“ (Ивић 1985: 122–123). А. Белић је уверљиво показао да су се ове особине у словенским језицима развиле под непосредним утицајем несловенских балканских језика и да је највећу улогу у њиховој појави имала асимилација романскога становништва на терену централнога Балкана (в. Белић 1905: LXVII–LXXXV).

личних и придевских заменица и придева; *-м* у 1. л. јд. презента и *-мо* у 1. л. мн. презента и др. (в. Ивић 1985: 16–21, 120–125).

Све говоре источне и јужне Србије, „на основу њихова унутрашњег склопа“, Александар Белић је сврстао у три групе: тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски и призренско-јужноморавски говор (в. Белић 1905: XXXIX–LXIX). Источне делове призренско-тимочке зоне захвата тимочко-лужнички говор, његове најмаркантније особине су: вокално *л*, чување финалнога *л* код именица, придева и у радноме глаголском придеву, група *-јд-* у композитима од глагола *ићи*, појава африката *ч* и *џ* уместо *ћ* и *ђ*, палатализовање велара *к* и *г* испред *е* и *и*, постпозитивна употреба демонстративних заменица и имперфекат типа *имао*, *имаомо*, *имаосће*. На западној и југозападној страни призренско-тимочкога подручја простире се призренско-јужноморавски говор. Главне црте овога говора јесу: *лу* < *л*; *-ћ-* < *-јд-* у композитима од глагола *ићи*, *-(ј)а* < *-л* у радноме глаголском придеву (у југозападном делу подручја *-(ј)а* и код именица и код придева), облик *њум(а)* у општем падежу јд. личне заменице *она*, наставци *-еју*, *-ију* > *-еу*, *-иу* > *-ев*, *-ив* у 3. л. мн. презента, уопштавање елемента *-ше-* у свим лицима имперфекта. Сврљишко-заплањски говор заузима узани простор између тимочко-лужничкога и призренско-јужноморавскога говора. Он се протеже на сектору од извора Власине па до врха Слемена источно од Сокобање. Његова западна граница иде северно од Врањске Бање, затим дуж висова изнад саме долине Јужне Мораве, пролази источно од Власотинца и Ниша и наставља до планине Озрена код Сокобање. Источна му граница почиње на Власинској површи, иде реком Власином, хвата Суву планину, Сићевачку клисуру, Сврљишке планине и на северу избија на Слеме (в. Ивић 1985: 116–118). Овај говорни тип одликују особине карактеристичне или за тимочко-лужнички или за јужноморавски идиом. То су: *лв* < *л*, чување финалнога *л* у радноме глаголском придеву, група *-јд-* у композитима од глагола *ићи*, имперфекат типа *имао*, *имаомо*, *имаосће*; али овај говор, као ни јужноморавски, не зна за појаву африката *ч* и *џ* уместо *ћ* и *ђ*, за палатализовање велара *к* и *г* испред *е* и *и* и за постпозитивну употребу демонстративних заменица.

У лингвистичкој заједници са призренско-тимочким дијалекатским типовима на територији Републике Србије налазе се и говори на северозападу, на северу и на североистоку данашње Републике Македоније. Стога јужна граница призренско-тимочке области, која овде обухвата и призренско-јужноморавске говоре и две оделите призренско-тимочке формације: доњополошке и кратовске призренско-тимочке говоре, без обзира на националну припадност њихових говор-

ника, полази од Шар-планине југозападно од Тетова, од тога града избија на Скопље и наставља до Светога Николе где заокреће ка североистоку и, прошавши јужно од Злетова и Кратова, допире до бугарске државне територије (Ивић 2001: 188). Највећи пак део особина тимочко-лужничкога поддијалекта простире се и у западној Бугарској. Његова источна граница иде северозападно од Тустендила, наставља до Радомира, пролази западно од Софије и обухвата Брезник, одакле идући на север прелази Стару планину, иде до Берковице и преко Типровца избија на Белоградчик (в. нпр. Белић 1905: XLVIII–L и 1905а: 17–27; Ивић 1985: 14–21, 118–120 и 2001: 188; уп. нпр. Пецо 1978: 18, 21, 23; БДА 2001). У 18–19. веку носиоцима призренско-тимочких дијалекатских типова насељен је и знатан број места у долини Велике Мораве, у источној Шумадији и у околини Београда. Старији исељенички призренско-тимочки говори налазе се и у румунском делу Баната у Крашови са околином и у Свиници у Ђердапу, као и у области Видина и у близини ушћа реке Цибра у Дунав у Бугарској (в. нпр. Ивић 1985: 110, 119–120 и 2001: 176, 186–188; Брозовић–Ивић 1988: 68; в. и фусноту бр. 11 у овој књизи).

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗАПЛАЊСКОГА ГОВОРА НА ВЛАСОТИНАЧКОМЕ ЗЕМЉИШТУ

На власотиначкоме терену заплањски поддијалекат се, као и на осталим својим подручјима, одликује просторијом необичнога облика: то је уска трака која се протеже између других двеју призренско-тимочких дијалекатских формација, у ширини од десетак до петнаестак километара. На југу она полази од изворишта реке Бистрице на планини Острозубу, сече Власину, иде долином Пусте реке и на њеноме изворишту у северним пределима власотиначке територије залази у Горње Заплање (в. Карту 3, 5, 32). Заплањски говор је типичан прелазни идиом, готово без својих специфичних карактеристика и готово да не зна ни за једну лужничку или јужноморавску иновацију.

Овај преглед главнијих фонетских, акценатских, морфолошких и лексичких особина говора трију заплањских насеља, Златићева, Рамнога Дела и Долњег Присјана (првога са југа, другога са југозапада и истуренијег ка јужноморавској зони и трећег са севера ове области), указује на основне карактеристике лингвогеографскога стања на власотиначкоме земљишту и даје значајнију скупину диференцијалних особина ЗГ у односу на ЛГ и ЈГ које су у овоме истраживању послужиле као један од најважнијих оријентира у састављању упитника, па самим тим и у одређивању граница ПТГ у власотиначкоме крају.⁴⁰ Како се на терену показало, приликом класичних дијалектолошких истраживања, говору већине становника трију поменутих насеља треба селективно прилазити и пажљиво разлучивати изворне од унесених језичких особина.⁴¹

Фонетске особине. Вокали. Говор Зл, РДл и ДП, као и сви (заплањски) говори из непосреднога суседства, има пет основних вока-

⁴⁰ Илустрације гласовних, акценатских и морфолошких појава у говору Зл, РДл и ДП у највећему броју случајева преузете су из дијалекатских текстова приложених у овој књизи; други, знатно мањи број потврда пренет је из преосталогa снимљеног материјала или из упитника попуњених на терену.

⁴¹ Овако је закључено и у истраживању говора Црне Траве и Власине (Букадиновић 1996: 49), Лужнице (Ћирић 1983: 17) и Заплања (Марковић 2000: 25–26). В. нпр. идиолект Станомира Ицића (РДл) у поглављу *III. Дијалекатски шексџови*.

ла: *a, e, u, o, y*, затим полугласник *ь* и сонант *p* у самогласничкој функцији (в. и Вукадиновић 1996: 53; Ћирић 1983: 19; Марковић 2000: 27). Представљен шематски, вокалски систем Зл, РДл и ДП изгледа овако:

$$\begin{array}{ccc} & \text{и} & \text{у} \\ & \text{ь} & \\ \text{е} & & + \text{р} \\ & \text{о} & \\ \text{а} & & \end{array}$$

Вокали у власотиначком *ЗГ*, поред стандардних изговорних варијанти, у одређеним позицијама производе и своје алофоне. На терену *Зл*, *РДл* и *ДП* понајвише алофона јавља се у изговору полугласника, а у знатно мањему обиму и у изговору осталих вокала.⁴² Нестабилна артикулација полугласника више се среће у ненаглашеним слоговима, у таквоме положају полугласник најчешће прераста у нову фонему (в. Ивић 1985: 110–111). На месту старог вокалног *л* овде, поред општесрпског *у*, налазимо јоште и *лъ* (*ла*), *ли* и *ле*. Тако је и у „лужничком Заплању“ (Ћирић 1983: 25–27).

1. *Полугласник*. Глас који се у овоме идиому чује на месту старих *ѝ* и *ь* најтипичније се артикулише у наглашеним слоговима, у тексту се бележи (нашим традиционалним) знаком *ь*; у неакцентованоме полажају његова се артикулација често отвара, такав изговор полугласника биће бележен знаком *ь^а*. Гласовна вредност му је веома променљива, по правилу то је нелабијализован вокал, „најчешће средње висине, обично средњег или задњег реда“; међутим, он се „по изговору и вокалској боји често приближава другим вокалима“, у највећему броју случајева вокалу *а* и, спорадично, вокалима *е* или *о* (Ивић 1985: 111). Александар Белић налази да је „обичан звук за полувокале источне Србије *а*, дакле *ь^а* или *ь_а*. Али поред те основне црте има још много нијанса које могу да приме наши полугласници: *ь^а_а*, *ь^е_е*, *ь^а_а|^о_о*, *ь^о_о*, *ь^и_и|^о_о*, *ь^и_и*, *ь^ѝ_ѝ*. И ако има овако много врста полугласника, ипак то не значи да се не може ухватити стално правило, када се која од њих

⁴² Говорећи о овој појави у призренско-тимочкој зони, А. Белић износи следећа запажања: „Гласови дијалеката источне Србије врло су гипки; на њих врло лако утичу околни звуци и дају им своју гласовну, тонску боју. Тврди самогласни после и испред палаталних сугласника прелазе у палаталне вокале, постају сами умекшани, док под утицајем лабијалних сугласника постају и сами налик на звук *о*, *у*, лабијализују се. Вокали једнога слога утичу на други, сугласници који напореда стоје једнаке се, вокали се асимилишу у разним слоговима мењајући своје место и начин артикулације. У овоме погледу ово је не само једини до сада познат српски дијалекат већ по покретљивости свога гласовног система један од врло ретких словенских дијалеката у опште“ (Белић 1905: 8).

употребљава, (...) морам констатовати, да се, када се одвоје сви страни утицаји на полугласнике, они ипак свODE на један полуглас заједнички свим овим нашим дијалектима“ (Белић 1905: 45). И поред тога што је Белић утврдио и услове под којима се овакве нијансе полугласника развијају, у овоме истраживању оне нису потврђене у говору Зл, РДл и ДП. Међутим, неоторив доказ њиховога (некадашњег) постојања у ПТГ јесте појава чистих вокала: основнога *a*, у мањему броју случајева *e* и *o* и спорадичнога *u* на месту полугласника (в. и Вукадиновић 1996: 56–61; Ћирић 1983: 19–24). У говору трију истраживаних запаљских насеља, као и на ширем простору призренско-тимочке зоне, глас *ь* јавља се и у речима страног порекла.

Резултати вокализације полугласника у трима истраживаним пунктовима запаљскога говора на власотиначкоме земљишту јесу:

а) *ь > a* — ту^и е^адан, кла^аданац, ле^абац, ов^ас, по^ала^ачка, са^аберемо се, са^абор, са^аберу се ту^и, са^а г^асти, са^а ко^азе Зл; ша^ац с^арац, до то^адор^адан, истрешен мо^азак, пу^ану са^а кр^аму, ка^ад^а сл^агнем, мед^авед се ди^агал, ша^ац Бе^ајаз РДл; ве^ашар, не^аколко да^ана, це^али да^ан, да^ан^ас, до^аша^ал, е^адан^аи^аи^а, је^адан, ка^аи си о^аћемо, м^ар^аи^авац, не^асам, о^аи^аи^аша^ал, по^ала^ак, је^абал сам ти ма^амицу ДП;

б) *ь > e* — Ве^ели^егден, о^еге^ен Зл; за Ве^ели^егден РДл; бла^егден, Ве^ели^егден ДП;

в) *ь > o* — мо^огла, о^осом, на се^одом ме^остети Зл; у о^осом^одесе^ои го^одине РДл; мо^огло^ови^ошо вре^оме, о^осом сте би^оли, се^одом^одесе^ои ки^ола, па и^одемо на со^обо^ор ДП;

г) потврде за *ь > u* у говору Зл, РДл и ДП у овоме истраживању нису забележене.

И данас је полугласник једна од најинтересантнијих и најважнијих особина овога дијалекта (в. и Белић 1905: 42). Његова присутност у овоме говору је велика, а најбоље се држи када је под акцентом. Упркос снажноме утицају стандарднога језика, који делује у правцу његове елиминације, он ће јоште неко дуже време бити једна од значајних фонетских одлика говора Зл, РДл и ДП.⁴³ Ову тврдњу илуструју следећи примери чисте полугласности: зна^ам б^аш, по вен^ац, д^ан, д^аске, д^ал^аги, Бу^ар^ађов^ад^ан, е^ад^ан, из^ам^ак^ану^али, ка^ак^ав е, к^ад е б^аи^ал, к^ад^ае, ко^аш^ал, м^ас^ати, св^ае с^ам си м^ас^ати^ала, ом^ак^ану^аи^аа, и^ал^аи^ал^аоне, и^ае^ас^ан, у и^ао^ас^ади^ану, и^ао^ас^ан, ре^ак^ал, ру^ач^ак, с^аб^аи^ара се, с^аг^ак то^аи не, с^ас о^авце, и^аб^ак су, ук^ар^ав^ав^аел Зл; од Ми^аи^аров^ад^ан, ју^аи^аред^ан, е^ад^ан Ра^ади^авоја, не^аш^ато ти е

⁴³ Полугласник се добро чува и у неким другим призренско-тимочким говори-ма, нпр. у говору сврљишкога краја (в. Богдановић 1979: 6–11).

йойѣкло, рекѣл, сѣд жив, бѣш путина туи, пот сѣм мене, мал брезѣк, кѣи сѣ сѣберу људи, оваи Ђура овакѣв, едного назѣд, едѣн другому, пришо с кољѣц, уѣейал сѣм га од неки кољѣц, у Лесковѣц, прслук се ѣѣг носил, прс ѣровукѣл РДл; бѣиѣа, овде бѣш, дѣн по дѣн, дѣанѣс, дѣанѣске, зѣлву, иѣѣл, једѣн, па кѣѣ си се, кѣѣ си се кому науми, куи знае кѣдѣиѣо, кѣко ѣе ги сѣг изваде, посваѣали се некѣд, и Нѣмѣц прѣгази, несѣм (и) нѣсѣм, на ољѣкиицу, а сѣг не знам, него ме сѣд рука, ја сѣм, сѣс муке, дваес и седѣм-осѣм, слѣнце, онѣ ѣѣг па несѣу ДП.

Примери у којима полугласник мења своју природу прелазећи у ѣа јесу: по венѣац, измѣакнѣмо, кѣако е било, ѣамѣан, а ѣѣац Зл; ѣѣац кланеташ, једѣанѣиѣи, тако сѣам га звао РДл; дѣанѣс, дѣанѣске, несѣам, а сѣаг на машински, слѣанце, ѣѣаг се најѣрише ДП.

2. Вокално л. Како су резултати досадашњих истраживања ПТГ показали, заплањски говор се по рефлексима л у једноме броју случајева разликује и од лужничкога и од јужноморавскога говора. А. Белић је констатовао да је л „у зајлањскоме дијалекту сасвим прешло у ѣа“ и да се његова употреба подудара „у главноме са границама зајлањскога дијалекта према јужноморавскоме“ (Белић 1905: 102, 113). У власотиначкоме ЗГ основни рефлекси вокалнога л јесу у, ѣ (ла) и спорадично ле и ли (в. и Марковић 2000: 36–40; уп. Вукадиновић 1996: 71–73; Ђирић 1983: 25–27);

а) л > у — па ониѣа јастуци вѣнени, дѣлги; жуѣиѣа пара, куѣ, музѣм ѡвце, буѣ, вѣну напредѣмо, с јабуѣе напраиѣмо Зл; ѣѣну сас крѣу, куѣ, ѣа га ѣроѣѣнеш, ѣамаше буѣ РДл; вѣна, куѣ, кучѣина, најѣѣнѣмо бурѣтија, ѣомузѣм по дваес кѣла ДП;

б) л > ѣ — па ониѣа јастуци вѣнени, дѣлги; Дѣлѣчки рѣдѣ, клѣче попрѣку, слѣза, изнѣсѣмо га на слѣнце, слѣѣка Зл; слѣнце па ватиѣи натам, слѣба цврѣта РДл; слѣза, ѣзне слѣбу, па га скѣѣѣмо та сѣпѣѣмо у бурѣтија, глѣдаш на слѣнце ДП;

в) л > ла — тоѣи пѣле дѣабѣе дрво, сланце Зл; а слазе ѣду РДл; куѣе е сланце, ѣа да ѣдеѣмо ДП;

г) л > ле — да се облѣче Зл; све свѣкле ДП;

д) л > ли — куѣе неѣ дѣѣѣѣѣ Зл; дѣѣѣѣѣ, ѣмало е по два мѣтра, трѣи вѣр ДП.

3. Вокално р. У говору Зл, РДл и ДП потврде вокалнога р бележене су у свим положајима у речи. Као што се и очекивало, најчешћи су примери са р у медијалној позицији између два консонанта, случајѣви девокализације су рѣтки:

а) рѣжена слаѣма, рѣѣка по баѣру Зл; рѣѣина се појаѣѣла РДл; рѣѣав пѣк, на рѣѣѣањ се пѣче ДП;

б) *грбина, грсничиише*, посеемо *грснице, дрвца*, кошуље *йршене*, *тера дрва, крсйине, Мрйвица*, одврзала гу, *умрл* комшија, *оно крв*, Пот *крс* Зл; на *грбину* носи; *Црнайово*; па се *уйркоил*; *врши* сѣг^к; ако се сѣг *врну*; *вршеше се, вршеше ... оспршу се*; па *йрве* куће; био *јак* и *брз*; *цврсто* с тог Милана; у *йрслук*; *муне два йрсѣа* РДл; па *дрвена* каца, *врца*, па *тури у врчву, заврне, мрйваџи, омркнемо, йршено, уврши* *кони*, и *свекрва* моја доиде, *шойрв* ће га ти *загреваш* ДП;

в) на *вр* јабуку, *овр* све Зл; на *вр* племњу РДл; Голѣми *вр, йросѣр* сламу ДП.

На испитиваноме подручју деси­лабизација вокалнога *p* је факултативна, обично се среће у насељима ближим јужноморавскоме идиому: *сѣраниише, умрел таи*, двојца *умрели* РДл; *измрели* тѣг много Мк. Присутна је и у говору ДП и ГП, али и у овим пунктовима примери без девокализације су чешћи (в. и Вукадиновић 1996: 71; Марковић 2000: 43).

4. Замена *јаѣа*. На власотиначком тлу, као и на ширему дијалекатском земљишту, стари глас *ѣ* има чисту екавску замену: *ми несмо*, тѣг *несу*, *ви гасѣше* Зл; што *несѣм* погинула, *мене зло* РДл; *неѣ* она убоита, *мене* се за *плуг* *никои* не држи, *косу несѣм* узимала у *руке, несам* косила, *ја си сѣем* жито, *ја си пролети сѣем* са *сѣјалицу*, *зиме* *имам* дрва, *татко неѣ* *имал, неѣ* *понављал, неѣ* *ништа*, ако *нам неси* *дала*, *ми се несмо* *задужили* ДП.

5. Редукције вокала. У власотиначком ЗГ, као и у многим другим српским говорима, присутне су редукције вокала (делимичне и потпуне). Потврде се јављају на цело­ме терену (в. и Белић 2005: 248), а регистроване су и у непосредном, и у нешто даљем суседству (в. Богдановић 1979: 25–27 и 1987: 86–88; Вукадиновић 1996: 75–77; Ћирић 1983: 35–37; Марковић 2000: 46–48). Редукције вокала у ЗГ захватиле су све позиције у речи:

а) афере­за — *они вайише*, и *туи га оспружемо*, па *вайше* по поље, *ошурил* *цепанку, оно крв* Зл; а *виѣ* Радивоја *рекл*, па су *вайици* *натам*, па *вамо* *искочи*, ако *наиду* *праовдека*, а *оно јаз, ше* *им гу и сѣг* *туи* РДл; *кад ванемо* од *брѣг*, *кѣд вайше, некије* *пѣт, оно* па *нема* *радни* *стаж*^ш ДП;

б) синкопа — *колко* *има шолко*, *колко* *ни аршина* *требу*, *Еремиу* *су славили*, *мрвењак* *беше* *доодил*, *шолко* *котла* *пуштимо* *воду* Зл; не *мож зорле*^м, *утѣпаше двојца*, *колко* *ће зарадиш, чѣтри* *шурака*, *оволки* *бркови* *носи* РДл; *забраил* *пут*; *колко* *оточимо* *бело*, *ми шолко* *сипемо* *воду*; *Сшојадину* *два сина*; *неколко* *су отишли*; па *ги испродваше*; а *има чѣтри* *оде­лења* ДП;

Најчешћи супституенти сугласника *x* су *к*, *в* и *ј* (па *к*одник голѐм, *г*лѐв бѐше, напрѐт *ј*рѐја Зл; па тѐрим у *ј*а^зуке, па му *у*во процепило,

пот *сїре*у овдека РДл; моѐму *Тиком*иру, садим *дуван*, у *леју* и сѣг *їма*, ако е *їроја* ДП). Фонеме *ф* супституент је фонема *в* (у *више*к турил Зл; на *ту*и Црнобарку *Совїа* РДл; *Совка* што е ДП). Међутим, и код најстаријих информатора примећена је тенденција поновнога укључења ових консонаната у фонолошки систем, углавном под утицајем екстралингвистичких фактора (*в*уна се *фарба*, *фино* мерише Зл; неки *џи*фуз се појавил, ко *фамили*ар^ии смо, то е била *шофер*ска *кафана* РДл; у *Гаџи*и *Хан* *їма* ДП).

Африката *s* бележена је у неочекивано маломе броју случајева: остал у *јосџдину* Зл, *осрџу* се РДл (уп. Вукадиновић 1996: 91–93; Ћирић 1983: 46; Марковић 2000: 76–77).

Потврде десоноризације консонаната, која није доследна и може бити делимична или потпуна, јављају се чешће но у говорима из најближега суседства (*ош'уд^ш* иде сас *дрва*, здрав *на^шрод^ш* — а с^г с^г це-панке *на^шре^ш* Зл; *на^шкуд^ш* Власотинце, извади *но^шж^ш* из уста, *ка^шд^ш* да о'п^чо^чну, ја с^м бил *мла^ш*, јак *му^шж^ш* и стари, *но^шж^ш* у зуби, *на^шрод^ш* ко *на^шрод^ш* РДл; *на^шкуд^ш* вир трчи, ја се за *и^шлу^шг^ш* држим, не^ма *ош^шкуд^ш*, рад-ни *с^шја^шж^ш* ДП.⁴⁴ И у овоме идиому могу се чути бројни дублети и факултативне варијанте у изговору сугласника, карактеристични и за многе друге српске говоре.⁴⁵

У дијалекатскоме материјалу се налазе и примери у којима изостају старо јотовање (*йрекрѣшено дрво* Зл; то е све било *уградено*, па е кућа *зайравена*, четри *оделења* ДП) и ново јотовање (тѣг ме е и *здравје* служило, не служи ме *здравје*, па куде *грѡбје*, испод *грѡбје*, таи *дрвја*, оваи *дрвја* Зл; носи *сноије*, *здравје* нема РДл; па су сарањени у *грѡбје* ДП).

Ево и посебнога инвентара консонантских особина заплањскога говора на власотиначком земљишту кључних за ово лингвогеографско истраживање.

1. *Финално л*. У говору Зл, РДл и ДП -л на крају слога остаје неизмењено, како у именицама, придевима и прилозима, тако и у једнини м. р. раднога глаголског придева: *сòл, дèл, орòл, йèйел, кисел, шò-*

⁴⁴ Више потврда десоноризације сугласника у свим положајима у ЗГ на власитиначком земљишту в. у поглављу *III. Дијалекатски текстови* (в. и Ћирић 1983: 50; уп. Вукадиновић 1996: 119; Марковић 2000: 98; Богдановић 1979: 47).

⁴⁵ Стога је, на пример, у дијалекатским текстовима глас *j* бележен различито, у зависности од тога како се у појединим случајевима изговара. Регистрован је његов потпун (*j*) и делимичан (*ĵ*) изговор, као и изговор са артикулационом вредношћу неслоготворнога *u* (*u*) у познатим позицијама (в. и Симић 1972: 81–108; Ђукановић 1995: 54–60; Вујадиновић 2007: 38–42 и др.).

йал, оздол доиде, узокол, бил е тата, доноси е и ексери, неки имал, рекъл мајке, служил е тамо Зл; у Рамни Дел, оздол е обловито, председник гу йишлал, куде ми е татко йогинул, што ми је живел до скоро, па се уйрколил, гајде е свирил, ја съм бил млат, како га медвед сџи-скал, све гу издробил, прс йровукъл, он се прс исйравил РДл; дел, кошъл голѐми, дебел, цел дџн, одоздол, оно си оздол, ко е додил, неѐ имал, ишъл у школу, забраил пџт, сџањувал ДП (в. и Вукадиновић 1996: 93–95; Тирић 1983: 34; Марковић 2000: 81–83; уп. Богдановић 1987: 104–114; Павловић 1939: 80–92; Стевановић М. 1950: 132–135; Реметић 1996: 419–422).

2. Африкаџе ђ и џ. Истраживаноме идиому, као ни јужноморавскоме говору, није позната замена ђ и џ сугласницима ч и џ: узни воџке, па ноџу терамо, куџ оџе, ми џе ујалимо, веџе, Ђурђовдџн, џурђевску пџсму, на меџу, па рџт йреџу, сваџају се Зл; има џерку ко мене, неѐ и неџе, и каквѐ џемо му, квѐ џу рабџџим, ко џу ја искџчим, таџ и Злаџиџеве, не свиџа му се, накудџ Своџе, џе убиџе Ђуру РДл; кратке гаџе, толко неџе, кџко џе ги сџг узну, а џерка рџче, кат си оџемо, спре-мил граџу, сливе маџарке, па узне йреџу, деџа се не раџу, ја би се с те-бе йосваџала ДП (в. Белић 1905: 182–191; Марковић 2000: 77–80; уп. Белић 1905: 171–182; Вукадиновић 1996: 95–98; Тирић 1983: 47; Богдановић 1979: 41–43).

3. Велари к и г. На власотиначкоме заплањском терену изостају и потврде палатализовања задњонепчаних сугласника к и г „йред е и и или за ј и другим йалатјалним сугласницима (љ, њ)“ (в. Белић 1905: 191–199): йравке, Боге е бил, у Микидџнџу, па ги па пуштимѐ, и маџ-ка угаси, жељка у граџину, грањка Зл; по дваѐс баџке, руке му остале гѐре, плачем ко киџа, нѐге почѐше, ко ги е било стра, они џе ги па њџ тѐпу, а друџи нека корџсте, маџка ме одвѐла, њѐгова маџка, совѐљка РДл; Милѐске, ма нѐге ме слџже, ракиџа, него ги не мѐгу докарам, ле-леџка, једна рукољка, седењка ДП (в. Марковић 2000: 87; в. и Вукадиновић 1996: 98–99; Тирић 1983: 48–50; Богдановић 1979: 39–40).

4. Груја -јд-. У трима истраживаним пунктовима нису забележе-ни примери јотовања сугласничке групе -јд- у композитима од глаго-ла иџи: па Ђурђовдџн кџ џе доџде, и доџдемо овдека, они доџдоџше, наџде ли га, и йџџу надѐле Зл; и доџдем си дѐма, доџдо ја куде маџ-ку, таџ баба доџде, йроџде тџи, ако йџџу озгѐр, доџдоџше пот сџм ме-не, йреџдоџше воду, он доџде с кланѐт, Милан не смѐ да доџде РДл; ако оџе да доџде, да доџдем и ја там при вас, џе доџдеш, доџдоџше си ми џерка и зџт, кџд па он йџџе ДП (в. Марковић 2000: 85–87; в. и Ву-

кадиновић 1996: 110; Ћирић 1983: 51; Богдановић 1979: 38; уп. Богдановић 1987: 115).

5. *Грује ѿл и дл*. На власотиначкоме земљишту старе групе *ѿл* и *дл* су се упростиле у *л*; међутим, у врло ограниченоме броју потврда у говору Зл, РДл и ДП оне су се одржале (и стабилне су). Старо стање чува се у радноме придеву глагола: *ѿаднем, сѿднем* (редовно) и *срѿѿнем* (спорадично), као и у глаголима сложеним од њих: *наѿадле* га *вѿшке, оѿѿадле* сливе, *сѿдла* у кућу, *сѿдли* у двѳр, *ѿресрѿѿла* га у долину Зл; *сѿдли* при мене, *исѿѿдла* му душа, *тѿг е ѿадла*, Милѿена *ѿадла* онам РДл; *наѿадле* на њѿга, *ѿадла* та се убила, *ѿзјутра ѿадло, сѿдле смо, срѿѿли* га у Власѳтинце ДП (в. и Белић 1905: 213–214; Ћирић 1999: 81–82; Марковић 2000: 94).

6. *Промена г → з*. У Зл и ДП у глаголима сложеним од корена *-лег-* уместо од старога глагола *ѿѿи* редовно се среће алтернација *г → з*: *да излѿзем*, за чѿс *слѿзомо, улѿзъл* у собу, *да улѿзѿнеш* да видиш, *улѿзѿни* у кућу Зл; *излѿзал* у село, *ми смо овде излѿзли, ѳће да излѿзне, чѿча неѿко улѿзе, улѿзоше* у кућу, *слѿзѿни* доле ДП. У РДл примери са алтернацијом нису забележени: *ѿма да слѿгнем* на путѿину, *кадѿ слѿгнем* на туѿ путѿину, не смѿм да *излѿгнем* (в. и Ћирић 1999: 89).

Из акценатскога система. Призренско-тимочка неутрализација акценатскога квантитета и свођење на један (експираторни) акценат карактеристична је и за говор Зл, РДл и ДП (в. Белић 1905: 271–274). Забележена је и појава нових призренско-тимочких дужина типа *снаѿ, саѿѿи, ораѿ* које су постале контракцијом вокала после испадања сугласника *х, ј* или *в* (в. и Белић 1905: 273–274; Вукадиновић 1996: 119–120; Ћирић 1983: 166 и 1999: 97–98; Марковић 2000: 100–106; Богдановић 1979: 30, 47–49). У зависности пак од субјективних особина у говору појединаца и у зависности од реченичнога акцента уопште, у власотиначкоме ЗГ често се мења трајање и тон наглашенога слога. Према слушноме утиску који на истраживача изговорени пример учини заплањски акценат се у једноме броју потврда (махом код узвика) приближава и дугосилазноме акценту па је он у овој књизи тако и бележен: онде била иза кубе, *ѿше; ѿ*, па Ћурѿовдѿн кѿће доѿиде; *ѿ тоѿ фѿно билѳ; ѿ* једемо, котѿл, са сукаѿљу меѿшаѿ Зл; *лѿле*, ако се сѿг врну РДл, *лѿле*, све знам, све знам; *ѿ*, тѿг^{гк} се најурише онѿ доле; *ѿ* Нѿмѿц прегази; *ѿ*, *ѿиде* па да га исплаѿу ДП (в. Белић 1905: 271–272).

Ево неколиких за лингвгеографску слику власотиначкога краја релевантних акценатских карактеристика говора Зл, РДл и ДП.

Из морфолошкога система. Типичне призренско-тимочке морфолошке појаве карактеристичне су и за ЗГ на власотиначкомоме тлу, уобичајене су особине говора Зл, РДл и ДП. Између осталих, то су и: а) аналитичка деклинација (он *у*век *на деца* даде *паре*, и *з буџку* уда рамо Зл; биса^ици он^иа *ош* козе; он^и *под ону* *буку*, стра^ују и он^и РДл; па ги даде *на моју маику*; кад ванемо од *брег*, од *обалу* овцу ДП); б) чување посебнога облика за датив код именица које значе жива бића и код личних заменица (рек^л *маике*, он *му* *отурил* *цепанку* Зл; свири^{ли} *смо му сину* свадбу, *Душку*, *Душану*; овак ко предава *им* се РДл; *наш*ему *једному* *комиши*е *Спио*ј^адину два *сина*; ти *мен* да даде^ш *малко*, *ће ми* даде^ш *малко* да се раздужим ДП); в) аналитичка компарација придева, али и именица, заменица, бројева, глагола и прилога: (ми *по* *сучемо* он^ои Зл; Милан е бил *по* *муж*^и, али *страш*љив, *по* *бега*; на то^и *игралиште*, *малко* *погоре* РДл; за *пог*о^лему *плату*, *који* су *поимаћни бил^и, па *тија* ми *наим*ла^{ди} *чи*ча, он је ко *наи*вр^ии и^с Прис^јан *оти*ша^л, с^гк^с се *по* *рађа* ДП); г) губљење инфинитива (ми сви на врата да *ис*п^ичим^о, *д*^а *вид*имо; *куи* *оће* да *ши*е а^лјине; забраили смо *едно* да *по*несе^{мо} Зл; слуга л^и *ће* *слугу* да *служ*и; аиде, Цоне, да *свири*и га^иде РДл; ако *оће* да *до*иде, ко да е *њему* *мера*к бил^о да *до*иде он *до*ле у *нашу* *шуму* да *по*гине ДП); д) веома жива употреба имперфекта и аориста*

(беше богат онакои, газда; тату *викаше*: „Цаке, Цаке, Цаке“; ка *ци се* *појавише* озгор, *покоше* две-три пушке; ал она *се појави* Зл; беше председник, оно ме *заузе* некъв стра РДл; *беоше* Неђићове *паре*; па ги ја сви *сиакува*, *исирайи* ги сви и напоследку ја *остіадо* сама; па си ги *искојаше*, *илайише*, па *искојаше*, па *познаше*, па *ушоварише*, па си *ошкараше* ДП). (В. и Белић 1905: 293–309, 438–441, 478, 546–580; Ивић 1985: 112–113, 115).

Најкарактеристичније дистинктивне морфолошке црте које су послужиле као оријентир за лингвогеографско теренско истраживање и за утврђивање граница ПТГ у власотиначком крају јесу:

1. *Сшари датив*. Поред општега падежа у служби датива, у говору Зл, РДл и ДП, за разлику од стања у власотиначком ЈГ у којему је аналитизам доследан, потврђен је и стари дативни облик јединине на -е < -ћ код именица типа *сестра*, *комија*: рекъл *маике*, па онам *Милунке* врљам, да си *помогнем бабе* Зл; и *сестре* да однесем, а какво; *јавил се Николе*, ће *доиде* РДл; *има туи* једному *комије* два *сина*; *њему дадо*, а *ћерке не*, *ћерке* несџам *дала* ДП (в. и Стевановић В. 1978: 194; Вукадиновић 1996: 142; Марковић 2000: 129; Богдановић 1979: 55; уп. Ћирић 1983: 61; уп. и Богдановић 1987: 153).

2. *Збирне именице*. Код збирних именица средњега рода са проширеном основом у једноме броју случајева у множини се среће и наставак -(еи)ија: и саберемо се *девоичеија* и *сје* идемо; *девоичеија* се саберу, *жене*, *иду*, *носе*; *само теру свиње*, *пилеија*, *кокошке*; па *момчеија*, па и она *доиду* Зл; и *имаше друство*, *девоичеија* *нека*; *сг нема много*, *тике за неколко котлеија* РДл; па си *посебно сипемо* у *буре*, *дрвена буреија*; *Милосаво*, *пилеија* *улезеше* у *градину*; и *јагњеија* *три* *ћу* *продадем*, за *мен* си *има* ДП (в. Вукадиновић 1996: 139; Ћирић 1983: 60–61; Марковић 2000: 123–126; уп. Богдановић 1987: 149–150).

3. *Заменице*. У говору Зл, РДл и ДП нема потврда јужноморавскога заменичког облика *њу(а)* у акузативу (у општем падежу) јединине личне заменице женскога рода. Редовно се јавља *њу*: *излезе*, па *право на њу*; *требе* и *за њу* да се *наиду* неке *аљине* Зл; и *чича иде с њу* РДл; па *њу* *дочува*; па *доле*, *ви* *сте* *проодили кроз њу*; *код њу* је *стањува*л ДП (в. Белић 1905: 413–415; Ивић 1985: 116; Марковић 2000: 141–142; и др.).

4. *Чланске морфеме*. Власотиначки заплањски говор, као и локални јужноморавски идиом, не зна за постпозитивну употребу демонстративних заменица. У овоме истраживању чланске морфеме су

забележене на подручју власотиначкога ЛГ (па у долину^шу и он беше доле, и он се укачи у горун^ши Дб; оваи невес^штава по кућу, леб^п, с леб^п Св) у којему се пак, у поређењу са суседним лужничким говорима, само спорадично чују (в. Вукадиновић 1996: 197–203; Ћирић 1983: 80–82).

5. Презен^ши. У распореду завршетака 3. л. мн. презента говор Зл, РДл и ДП не показује скоро никакву разлику у односу на остале запаљске и лужничке говоре. У њему се употребљавају стари облици 3. л. мн. презента, а процес проширења наставака (карактеристичан за ЛГ) апсолутно је непознат (в. Станковић 1994: 307–315): по он^ши брдо, по вен^шац *иду, иду, иду, иду*; исто на Ереми^шу *славе*; па *дои^шду, дои^шду* тетке, тетинови, *дои^шду* си; *клаш^ше се носе* у ваљавицу да се уваљу Зл; три Бугарина *иду* отуда; но, *људи се буне*; други нека *корис^ште* РДл; овеи муштине кд *ва^ште* по ... дању, оваи, *изјутра и^шиш^ште* овце по ладовину; ма ноге ме *служе*; *дои^шду* суботу и недељу, та *поко^шсе*, па си *о^шиду*; ма тои се не гледа ко броби^шнци, *гину, гину, гину, гину* и изјурише Немци; има неколко *иду* та раде ДП.

6. Им^шпера^шиив. Редовна је дистрибуција генерализованог наставка -*ише* (развио се из јата код глагола са основом на сугласник, а затим се пренео на остале глаголе) у 2. л. мн. императива (в. Белић 1905: 540–545): *гас^ше^ште* ви, ми ће упалимо, ви *гас^ше^ште*; каже, ви *гас^ше^ште*; *доид^ше^ште* доле у Реку; *и^шаз^ше^ште*, нем^шои у вир Зл; *доид^ше^ште* у Канцеларију, таи Радивоја рекъл РДл; *нос^ше^ште* тои мо^шему Тик^шомиру; *и^шаз^ше^ште*, децо, он^шо кап^шуће ДП (в. Вукадиновић 1996: 224; Ћирић 1983: 85; в. и Марковић 2000: 169–170; в. и уп. Богдановић 1987: 200–201).

7. Им^шпера^шиив а^штемат^шских глагола. На подручју Зл, РДл и ДП бележена је и појава облика старог императива атематских глагола: узни крушке, *ј^ше^шж*; *и^шо^ше^шж* тои; *ј^ше^ши^ше*, децо, тои има; *ви^шж* туде по подрум Зл; *ви^ши^ше* по пиј^шц у Власотинце РДл; *ј^ше^шж*, не^ше нешто, тои имало у кућу; ви сте огладнели, *ј^ше^ши^ше*; *ви^ши^ше* туи надоле ДП (в. и Вукадиновић 1996: 223–225; Ћирић 1983: 85; Марковић 2000: 169; Богдановић 1979: 85; уп. Богдановић 1987: 200).

Из диференцијалне поддијалекатске лексике. Према миграционим струјама (које су се за све време историјске прошлости Срба на подручју средишњег Балкана вршиле махом са југа на север) одлучујућим за данашњи географски распоред носилаца трију призренско-тимочких говорних типова у југоисточним деловима Републике Србије, власотиначки крај, као и остале југоисточносрбијанске области, дели се на аметанастазичке и на метанастазичке просторије. У

прве, у којима је прилив становништва био поприлично слаб, спадају лужничке и заплањске насеобине, а у друге, у којима има сразмерно велики број досељеника, сврставају се власотиначка јужноморавска насеља (Цвијић 1987: 127, 131, 134, 436–438; Белић 1905: L–LVI). Капитална истраживања српских антропогеографа показала су да је у прошлим вековима у овдашњим крајевима Србије дошло до неколиких круцијалних промена у размештању говорника призренско-тимочнога дијалекта. Прво, старинци су се у добраној већини задржали само на простору лужничкога идиома. Друго, из долине Јужне Мораве у данашње области заплањскога говора, после интензивнијег продора и насељавања исељеника из јужнијих централнобалканских појасева, повукао се повелик корпус старијег слоја власотиначкога становништва. Треће, досељеници су запосели све равничарске пределе, а преовладали су у самој долини и на левој обали Јужне Мораве (Цвијић 1987а: 114–115, 117–118; Белић 1905: L–LIII).

Овакав — географски и историјски детерминисан — размештај становништва створио је све услове за поновно формирање специфичних културних и говорних лужничких, заплањских и јужноморавских појасева на власотиначком земљишту. И овде, као и где другде на подручју призренско-тимочке дијалекатске зоне, различити културни појасеви продукт су непосреднога утицаја дистинктивних географских чинилаца на човека, на његову психу и његову материјалну и духовну културу (Цвијић 1987: 115–116, 436–438). Људска станишта, како је у својим антропогеографским списима истицао Јован Цвијић, људима одређују начин живота, пре свега привређивања, као и схватање живота и судбине, одређују њихову психологију и њихову културу. Стога можемо казати да се управо у реченоме географском и историјском детерминисању земљишта на којему егзистирају данашњи власотиначки ПТГ налазе и корени њихове лингвистичке индивидуалности и корени њихове варијантности (в. и Белић 1905: XXXIX–LVI; Ивић 2001: 175–177, 186–188).

Отуда су се у појединим власотиначким призренско-тимочким културним и дијалекатским појасевима развили аутохтони а у односу на своје суседне власотиначке месне идиоме и диференцијални лексички слојеви. Говори власотиначкога краја, укључујући ту и урбани говор власотиначке старе чаршије, којег (и које) сада више нема, били су (а тек донекле само и јоште јесу) истинска ризница особенога лексичког материјала (в. нпр. Николић Р. 1912: 267–272; Ракић 1880: 592–596; Костић 1954: 39; Станковић 1997: 167–170; Валчић 2002: 3–112). Из некоћних богатих лексичких низова, разноврсних и по пореклу лексичких јединица и по сфери употребе (нпр. у области занат-

ске лексике, из терминологије куће и покућства итд.), данас постоје само мале, незнатне збирке речи расуте по најразноврснијим књижевним, историографским и другим сродним публикацијама и списима (в. Војиновић 1980, 1984, 1987, 1989 и 2006; и др.).

И у овој књизи ће се наћи само неколико десетина лексема са целог подручја ЗГ у власотиначкоме крају чије изоглосе имају значајну улогу при одређивању поддијалекатских призренско-тимочких граница на власотиначкоме тлу. У овај мали регистар заплањских речи ушли су локализми чија географија или фреквенција употребе на терену власотиначкога ЗГ представља јасну дискриминанту у односу на његов ареал или учесталост коришћења у лужничким, а нарочито у јужноморавским власотиначким пунктовима. Наиме, многе забележене лексеме и њихове семеме јесу заједничке или су пак само донекле присутне у двама, првенствено у лужничкоме и у заплањскоме, па чак и у свима трима месним говорним типовима, али је осећај својине, одн. припадности одређене речи веома различит, па је тиме и сама њена употреба, посебно у јужноморавскоме говору, често врло ограничена и специфична, тј. лингвостилистичка. На пример, таква је судбина именице *бџиџа* која припада основноме лексичком фонду ЛГ и ЗГ. Она се у ЈГ чује спорадично, претежито при наглашавању диференцијације или какве карактеризације носилаца лужничкога или заплањскога говорног типа.

Мали регистар зајлањских речи: *алавужда* (скитница; *мајачина* ЈГ); *бџиџа* (отац; *џаџко* ЈГ); *бџиџика* (налик оцу, изгледом или карактером; *џиџи џаџко, џаџкиџиџе* ЈГ); *буџа* (пакљача; *биџач* ЈГ); *врвина* (стаза, путања; *џуџања* ЈГ); *врџим* (причати, говорити; *џричам/зборим* ЈГ); *граџина* (башта, врт; *баџа* ЈГ); *грџнице* (конопља; *коноџље* ЈГ); *доџа* (сека; *даџа* ЈГ); *жениџина* (жена; *жена* ЈГ); *забраџим се* (везати мараму; *забуџим се* ЈГ); *џиџровим* (изгубити; *загуџим/изгуџим* ЈГ); *џиџеџим/џскварим/џокварим* (кад побаци крава каже се да се *џиџеџила/џскварила/џокварила; џсџбим/џобаџим* ЈГ); *каџанка* (сигурносна игла; *заџекџаџка* ЈГ); *киџке* (цвеће; *цвеџе* ЈГ); *киџови* (чипка; *чиџка* ЈГ); *кљџем* (туцати; *џуџам* ЈГ); *куџа* (просторија са огњиштем; *куџина* ЈГ); *коњџиџиџи* (ровац; *роџџ* ЈГ); *кочина* (кост; *косџа* ЈГ); *курџак* (вук; *вуџ* ЈГ); *лџжем се* (забављати се са момком, девојком; *залиџам се, забавџам се* ЈГ); *леџина* (помоћна зграда; *џуџа* ЈГ); *леџа* (капија; *каџиџа* ЈГ); *лиџшем* (црћи, умрети; *цркнем, умрем* ЈГ); *маџи* и *маџер* (*маџка* ЈГ); *мџикав*, -а, -о (прљав; *џиџроџав* ЈГ); *неџџџв*, -а, -о (болешљив; *мрледан* ЈГ); *овреџуем* (оговарати; *оговарам* ЈГ); *оџам* (звати, викати; чешће *оџам* ЛГ; ређе *оџам*, чешће *виџам* ЗГ; *виџам* ЈГ); *џасуџ* (грах, пасуџ; *грџа* ЈГ); *џераџка* (ускршње јаје; *џе-*

рашка ЛГ; *ређе* *йерашка*, *чешће* *мѣсѣно* *јѣце* ЗГ; *мѣсѣно* *јѣце* ЈГ); *йоулице* (нужда, физиолошка; *йонайоље* ЈГ); *йрекаџи* (уз, око; *уз(а)*, *око* ЈГ); *свозим* (довлачити, вући нпр. снопље, сено, дрва низ падину; *довукуѣм/сиушѣам* ЈГ); *скљѣнем* (сакупити, оставити, распремити; *йомѣрим*, *осѣавим* ЈГ); *сколубе/редови* (плетеница; *шивка* ЈГ); *сойуљ* (слине; *сива* ЈГ); *сѣари* *бѣиѣа* (најстарији очев брат; *чѣча* ЈГ); *сѣурум се* (сићи, спустити се; *скинем се* ЈГ); *сѣовна* (тестија; *йесѣиѣа* ЈГ); *йераѣж* (јеж; *јѣж* ЈГ); *йѣкам се* (губити се; *губим се* ЈГ); *йудѣ* (ту негде; *йуѣ негде* ЈГ); *усѣурам се* (суздржавати се од нечега, али и наметати се; *усѣуѣуѣм*, и *наѣлиѣам се* ЈГ); *ѣрвик* (ѣрв; *ѣрв* ЈГ); *ѣрга* (вунени покривач; *ѣрга* ЈГ); *ѣним* (бојити, фарбати; *мѣсѣим*, *фарбам*, *боим* ЈГ); *йѣрк* (рода; *рода* ЈГ).

Главнијим фонетским, акценатским и морфолошким нискама призренско-тимочких дистинктивних особина у власотиначком крају, односно диференцијалним локалним изофонама, изотонама и изоморфама, овде се прикључује и ниска од седам дистинктивних изолекса. То су, у ствари, месни ареали распрострањања следећих речи: 1. *маѣи*, *маѣер*, *бѣиѣа*, *йаѣа*, *маѣка*, *йаѣико* (*маѣи*, *маѣер*, *маѣка*, *бѣиѣа*, *йаѣа* ЛГ и ЗГ; *маѣка*, *йаѣико* ЈГ); 2. *йерашка*, *мѣсѣно* *јѣце* (*йерашка* ЛГ; *мѣсѣно* *јѣце*, *йерашка* ЗГ; *мѣсѣно* *јѣце* ЈГ); 3. *граѣина*, *баѣа* (*граѣина* ЛГ и ЗГ, *баѣа* ЈГ); 4. *йасуљ*, *гра* (*йасуљ* ЛГ и ЗГ; *гра* ЈГ); 5. *грсѣиѣе*, *грсѣиѣиѣиѣе*, *коноѣље*, *коноѣиѣиѣиѣе* (*грсѣиѣе*, *грсѣиѣиѣиѣе* ЛГ и ЗГ; *коноѣље*, *коноѣиѣиѣиѣе* ЈГ); 6. *врѣвим*, *говѣрим*, *йрѣчам*, *збѣрим* (*врѣвим/говѣрим* ЛГ и ЗГ; *йрѣчам/збѣрим* ЈГ); 7. *ѣкам*, *вѣкам* (*ѣкам/вѣкам* ЛГ; *вѣкам/ѣкам* ЗГ; *вѣкам* ЈГ).

О речничкоме фонду шире дијалекатске зоне, као и о лексици говорних типова у планинским областима некадашњег Власотиначког среза, запис је, почетком 20. столећа оставио Риста Т. Николић, који је тада правилно утврдио да је лексика Крајишта и Власине у основи српска (Николић Р. 1912: 267–272). Већина досадашњих истраживача говора југоисточне Србије указује на присуство знатних посуђеничких лексичких слојева у овдашњему речнику (Белић 1905: LXXIV; Ивић 1985: 115; Богдановић 2006: 20–24; и др.) Поред основнога словенског и српског лексичког фонда, у југоисточносрбијанским говорима присутни су и старобалкански, грчки, турски, романски, германски и други страни речнички трагови и елементи (в. Лома 1994: 107–136; Влајић-Поповић 1994: 445–454; Сикимић 1994: 457–464; Станковић 1997: 169; Богдановић 2006: 19–24; и др.).

ПРОСТИРАЊЕ ДИСТИНКТИВНИХ ОСОБИНА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ

На основу пружања главних власотиначких призренско-тимочких дискриминаната: изофона, изотона, изоморфа и изолекса, у овоме истраживању одређене су границе ПТГ у власотиначком крају. Као магистралне диференцијалне црте запаљскога у поређењу са лужничким говорним типом на власотиначком терену узете су следеће дијалекатске особине: у запаљском говору на месту сугласника *ћ* и *ђ* не јављају се африкате *ч* и *џ* (*ноћу* *те*рамо, а *ћерка* *ре*че, *веће*, спреми*ћ* *грађу*); не умекшавају се велари *к* и *г* испред вокала *е* и *и* (*и*р*а*вке, *но*ге ме *с*луже, *ра*к*и*а, па *г*и па *п*уштамо) и не палатализује се консонант *к* иза *ј*, *љ* и *њ* (и *ма*џка *у*гаси, *ж*е*љ*ка, *гра*њка); нема постпозитивне употребе демонстративних заменица; одсуствују или се факултативно употребљавају лексеме *йерашка* и *окам*. Најважније дистинктивне црте запаљскога идиома у поређењу са јужноморавским говором на власотиначком земљишту јесу: појава *љ* < *л* и изостајање *лу* < *л* (*Дљ*г*љ*чки *р*ид, *у*зне *сл*бу); одсуство десилагозације *р* (*умрл/умрел*); неизмењено финално *л* у облику јл. м. р. раднога глаголског придева (*би*л *е* *та*та, *иш*л *у* *шко*лу); нејотовање -јд- у облицима глагола сложених од старог *и*и (*на*ц*д*е *ли* га, *к*т *па* *о*н *и*ц*д*е); акценат 1. и 2. л. мн. презента глагола типа *ћу*и*и*м, *и*р*ч*и*и*м (ми си *ћу*и*и*мо, а ви *и*р*ч*и*и*е по *ли*ваде); акценат 2. л. јд. и 2. л. мн. императива од глагола типа *ка*жем, *и*а*зи*м (*ка*ж*и* ба*бе*, *и*а*зе*и*е* пре*ко* до*ли*ну); доследна употреба заменичкога облика *њу* (и*ма* ли за *њу*, па *њу* до*чу*ва); појава облика старог императива од атематских глагола (ви сте ог*ла*днели, *је*ћ*и*е; вић, ту*д*е по *по*д*ру*м); као и потврде наставка -*е*и*е* у 2. л. мн. императива (*га*се*и*е ви, *но*се*и*е то*и* мо*е*му Ти*ко*миру до*ле*); значајна диференцијална црта је и употреба лексема *ма*и*и*, *ма*и*ш*ер, б*и*и*и*а, *гра*ди*на* и *вр*е*ви*м.

Резултати теренскога истраживања, двадесет и пет дистинктивних фонетских, акценатских, морфолошких и лексичких призренско-тимочких појава у говорима власотиначкога краја, представљени

су у табелама и на лингвогеографским картама. Добијена слика хоризонталне диференцијације ЛГ, ЗГ и ЈГ упоређена је са Белићевим границама ПТГ на власотиначком земљишту (в. Карту 5, 32).

Регистар диференцијалних особина

Табела 1

Дистинктивне фонетске особине

Изофона	ЛГ	ЗГ	ЈГ
1 Рефлекси вокалнога <i>л</i> (Карта 6)	в ^у на, к ^у к; сл ^ь з ^а , сл ^ь н ^{це}	в ^у на, к ^у к; сл ^ь з ^а /сл ^ь з ^а , сл ^ь н ^{це}	в ^у на, к ^у к; сл ^у з ^а , сл ^у н ^{це}
2 Десилабизација вокалнога <i>р</i> (Карта 7)	ум ^р л	ум ^р л, ум ^р ел	ум ^р еја
3 Судбина финалнога <i>л</i> (Карта 8)	б ^и л, вид ^е л	б ^и л, вид ^е л	би ^{ја} , виде ^{ја}
4 Појава африката <i>ч</i> и <i>џ</i> уместо <i>ћ</i> и <i>ђ</i> (Карта 9)	о ^ч у, не ^ч у; ме ^џ а, во ^џ а	о ^ћ у, не ^ћ у; ме ^ђ а, во ^ђ а	о ^ћ у, не ^ћ у; ме ^ђ а, во ^ђ а
5 Палатализовање велара <i>к</i> и <i>г</i> (Карта 10)	р ^у к ^е , но ^г е	р ^у ке, но ^{ге}	р ^у ке, но ^{ге}
6 Судбина групе -јд- у композитима од глагола <i>ићи</i> (Карта 11)	до ^и дем, на ^и дем	до ^и дем, на ^и дем	до ^ћ ем, на ^ћ ем
7 Старе групе <i>шл</i> и <i>дл</i> код глагола <i>ићи</i> (Карта 12)	и ^а дла, се ^д ла, сре ^и ла (сре ^а)	и ^а дла, се ^д ла, сре ^и ла (сре ^а)	и ^а дну ^{ла} , седну ^{ла} , сре ^и ну ^{ла} (сре ^а); [и ^а дла, се ^д ла, сре ^и ла (сре ^а)]
8 Фонетизам облика <i>улећнем</i> и <i>слећнем</i> (Карта 13)	у ^л е ^з нем, сл ^е з ^{нем}	у ^л е ^з нем, сл ^е з ^{нем}	у ^л е ^г нем, сл ^е г ^{нем}

Табела 2

Дистинктивне акценатске особине

Изотона		ЛГ	ЗГ	ЈГ
1	Акценат описних придева типа <i>бел, голем</i> и <i>добър/добръ</i> (Карта 14)	<i>бѣл, бѣла, бѣло, бѣли, бѣлѣ, бѣла; голѣм, голѣма, голѣмо, голѣми, голѣме, голѣма; добрѣ, добра, добрѣ, добри, добрѣ, добра</i>	<i>бѣл, бѣла, бѣло, бѣли, бѣлѣ, бѣла; голѣм, голѣма, голѣмо, голѣми, голѣме, голѣма; добрѣ, добра, добрѣ, добри, добрѣ, добра</i>	<i>бѣл, бѣла, бѣло, бѣли, бѣлѣ, бѣла; голѣм, голѣма, голѣмо, голѣми, голѣме, голѣма; добрѣ, добра, добрѣ, добри, добрѣ, добра</i>
2	Акценат 1. и 2. л. мн. през. гл. типа <i>ћућим</i> и <i>ѡрчим</i> (Карта 15)	<i>ћућимѣ, ћућимѣ; ѡрчимѣ, ѡрчимѣ</i>	<i>ћућимѣ, ћућимѣ; ѡрчимѣ, ѡрчимѣ</i>	<i>ћућимѣ, ћућимѣ; ѡрчимѣ, ѡрчимѣ</i>
3	Акценат 2. л. јл. и 2. л. мн. императ. гл. типа <i>кажем</i> и <i>ѡзим</i> (Карта 16)	<i>кажѣи, кажѣѣи; ѡзѣи, ѡзѣѣи</i>	<i>кажѣи, кажѣѣи; ѡзѣи, ѡзѣѣи</i>	<i>кажѣи, кажѣѣи; ѡзѣи, ѡзѣѣи</i>

Табела 3

Дистинктивне морфолошке особине

Изоморфа		ЛГ	ЗГ	ЈГ
1	Стари датив једине на -е < -ѣ код именица типа <i>сестра, комшија</i> (Карта 17)	<i>сестрѣ, комшије; на сестру, на комшију</i>	<i>сестрѣ, комшије; на сестру, на комшију</i>	<i>на сестру, на комшију</i>
2	Дистрибуција множинских наставка -(ѣш)ија одн. -ићи (-ики) (Карта 18)	<i>девојчѣшѣија, момчѣшѣија</i>	<i>девојчѣшѣија, момчѣшѣија</i>	<i>девојчићи (девојчики), момчићи (момчики)</i>
3	Заменички облици <i>њу</i> и <i>њу(а)</i> (Карта 19)	<i>њу</i>	<i>њу</i>	<i>њу(а)</i>

4	Постпозитивна употреба заменица (Карта 20)	у горунѝй, у њивуѝу (у њиву ѝуѝ)	у ѝаѝ горун, у ѝуѝ њиву	у ѝаѝ горун, у ѝуѝ њиву
5	Распоред завршетака 3. л. мн. презента (Карта 21)	но̀се; сла̀ве	но̀се; сла̀ве	но̀се, но̀су, но̀си(ј)у, но̀сиу; сла̀ве, сла̀ву, сла̀ви(ј)у, сла̀виу
6	Дистрибуција наст. 2. л. мн. императива -еѝе одн. -иѝе (Карта 22)	дои́деѝе, носе́ѝе	дои́деѝе, носе́ѝе	дођи́ѝе, носи́ѝе
7	Појава облика старог императива атематских глагола (Карта 23)	јеѝи, јеѝѝе; виѝи, виѝѝе	јеђ, јеђѝе; виђ, виђѝе	је́ди, је́диѝе; ви́ди, ви́диѝе

Табела 4

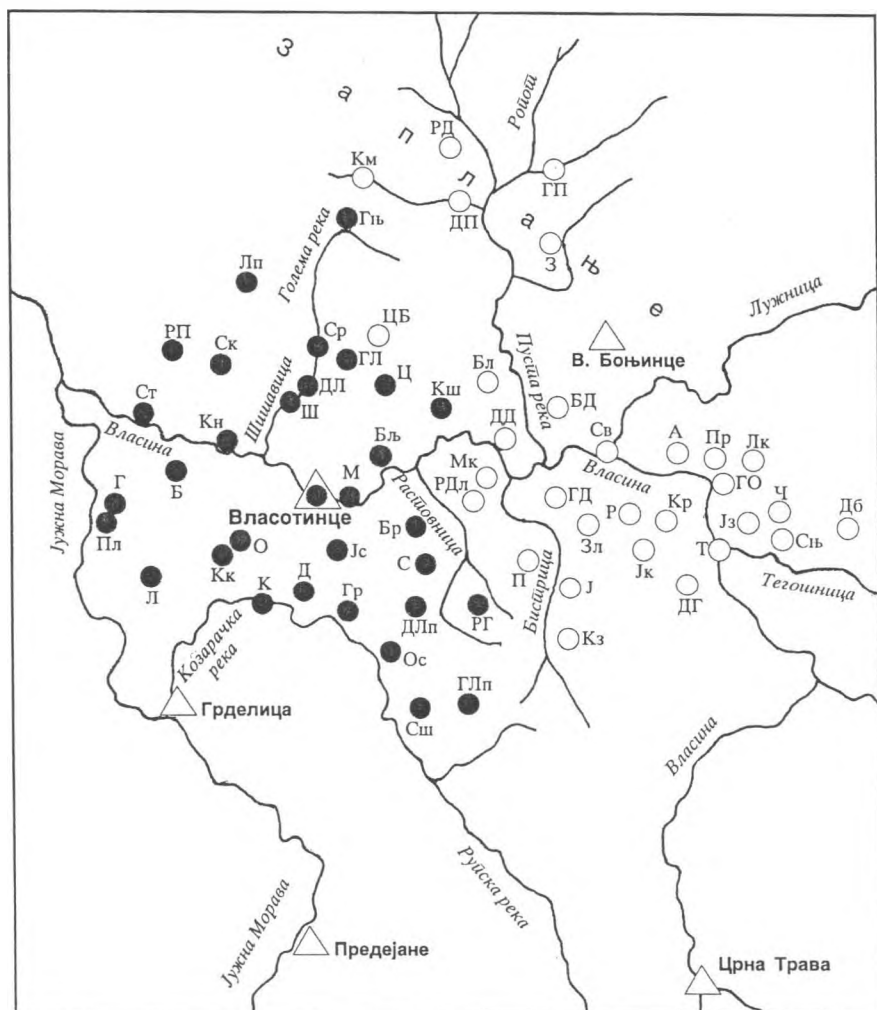
Из диференцијалне лексике

	Изолекса	ЛГ	ЗГ	ЈГ
1	Распоред лексема маѝи, маѝер, бѝиѝа (и ѝаѝа), маѝка, ѝаѝко (Карта 24)	маѝи, маѝер, маѝка, бѝиѝа (и ѝаѝа)	маѝи, маѝер, маѝка, бѝиѝа (и ѝаѝа), ѝаѝко	маѝка, ѝаѝко
2	Распоред лексема ѝерашка, мѝѝено јѝѝе (Карта 25)	ѝерашка	мѝѝено јѝѝе, ѝерашка	мѝѝено јѝѝе
3	Распоред лексема градина, ба́ча (Карта 26)	градина	градина	ба́ча
4	Распоред лексема ѝасуљ, гра́ (Карта 27)	ѝасуљ	ѝасуљ	гра́

5	Распоред лексема <i>грснице</i> , <i>грсничийше</i> ; <i>конойље</i> , <i>конойлийше</i> (Карта 28)	<i>грснице</i> , <i>грсничийше</i>	<i>грснице</i> , <i>грсничийше</i>	<i>конойље</i> , <i>конойлийше</i>
6	Распоред лексема <i>врѣвим</i> (и <i>говорим</i>), <i>йричам</i> (и <i>зборим</i>) (Карта 29)	<i>врѣвим</i> (и <i>говорим</i>)	<i>врѣвим</i> (и <i>говорим</i>)	<i>йричам</i> (и <i>зборим</i>)
7	Распоред лексема <i>окам</i> , <i>викам</i> (Карта 30)	<i>окам</i> , <i>викам</i>	<i>викам</i> , <i>окам</i>	<i>викам</i>

Географија диференцијалних особина

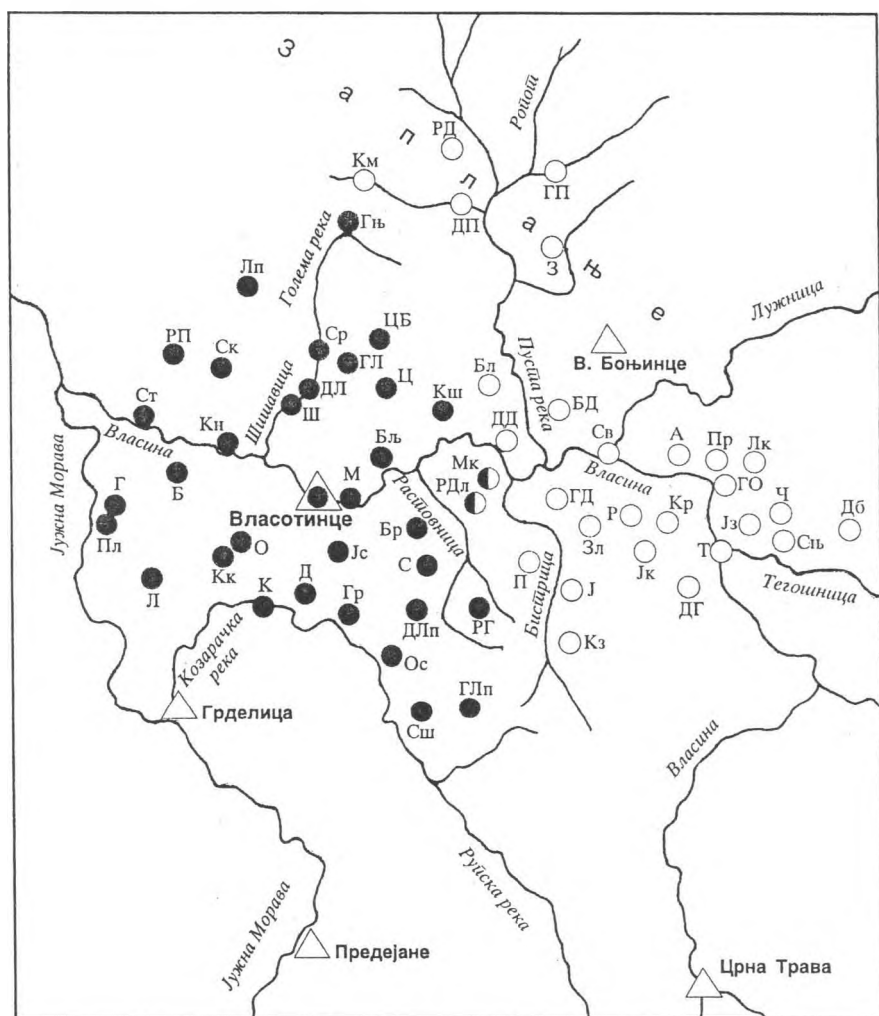
Карта 6

Рефлекси вокалног *л*

○ – вуна, куќ; слъза/слъза, слънце

● – вуна, куќ; слуза, слунце

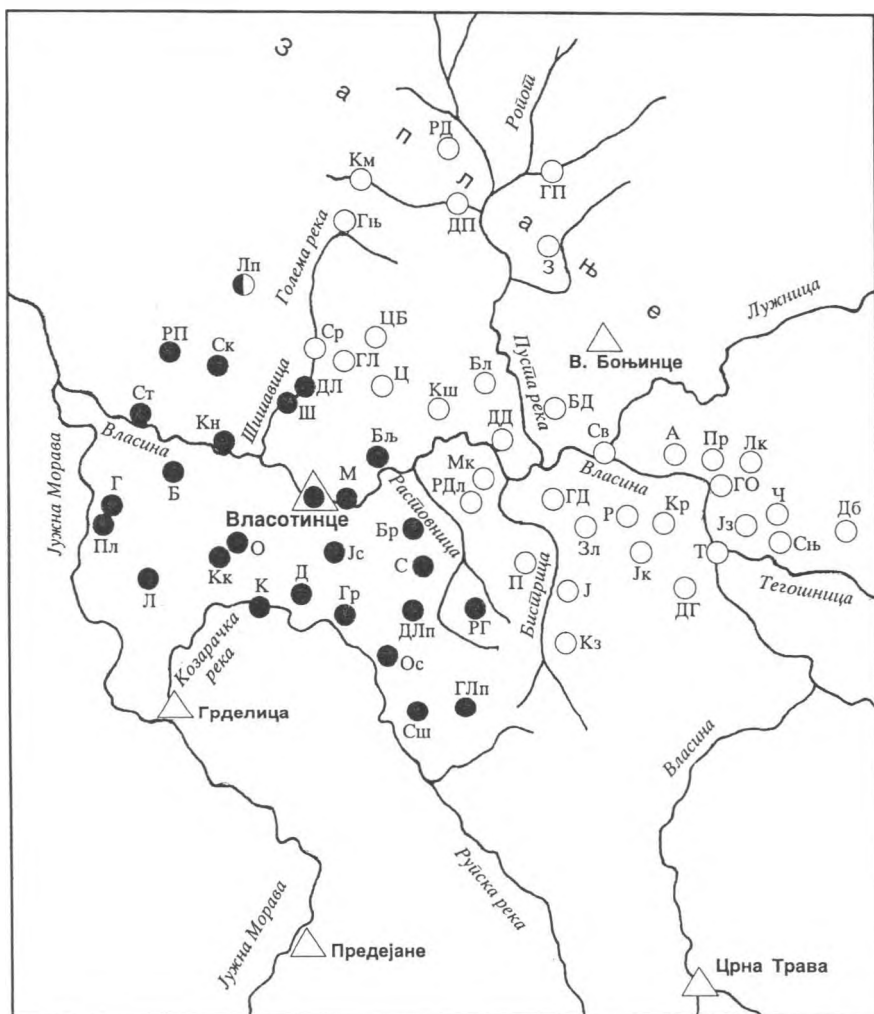
Карта 7

Дисилабизација вокалнога *p*

- – умрл
- – умрел; умрѣја
- ◐ – умрл; умрел

Карта 8

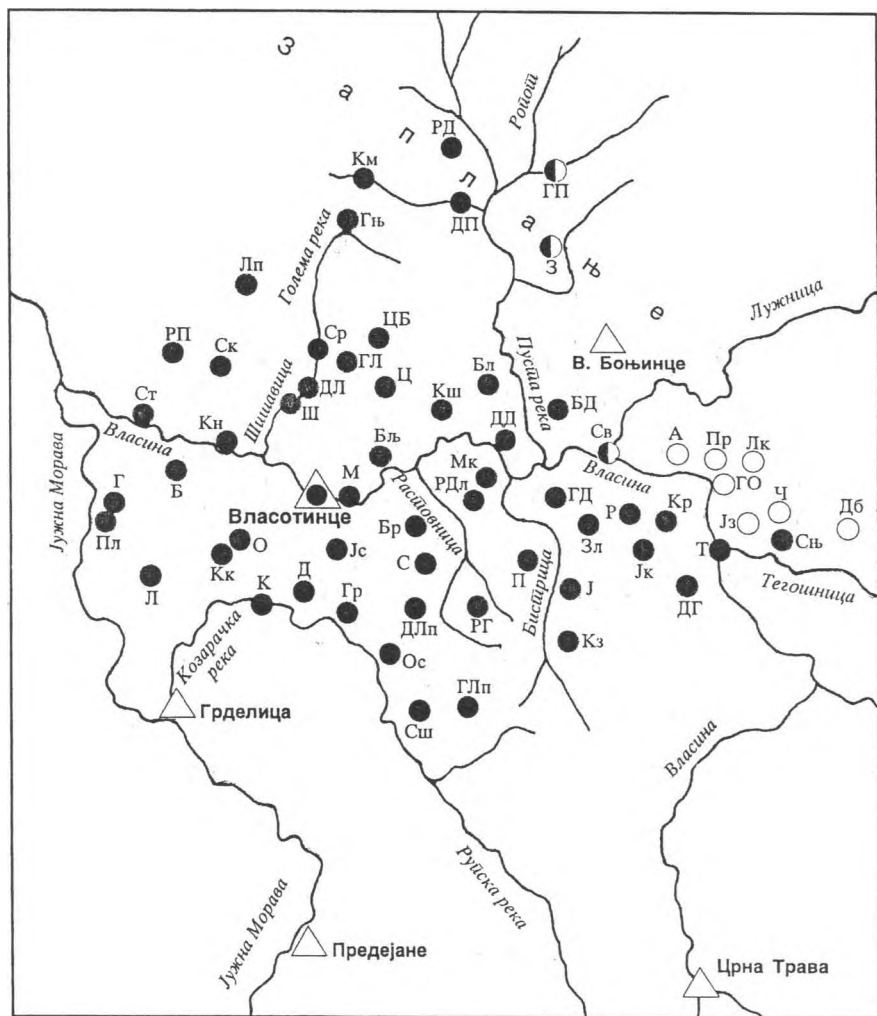
Судбина финалног л

- – бил, видел
- – бија, видеја
- ◐ – бил, видел; бија, видеја

Карта 9

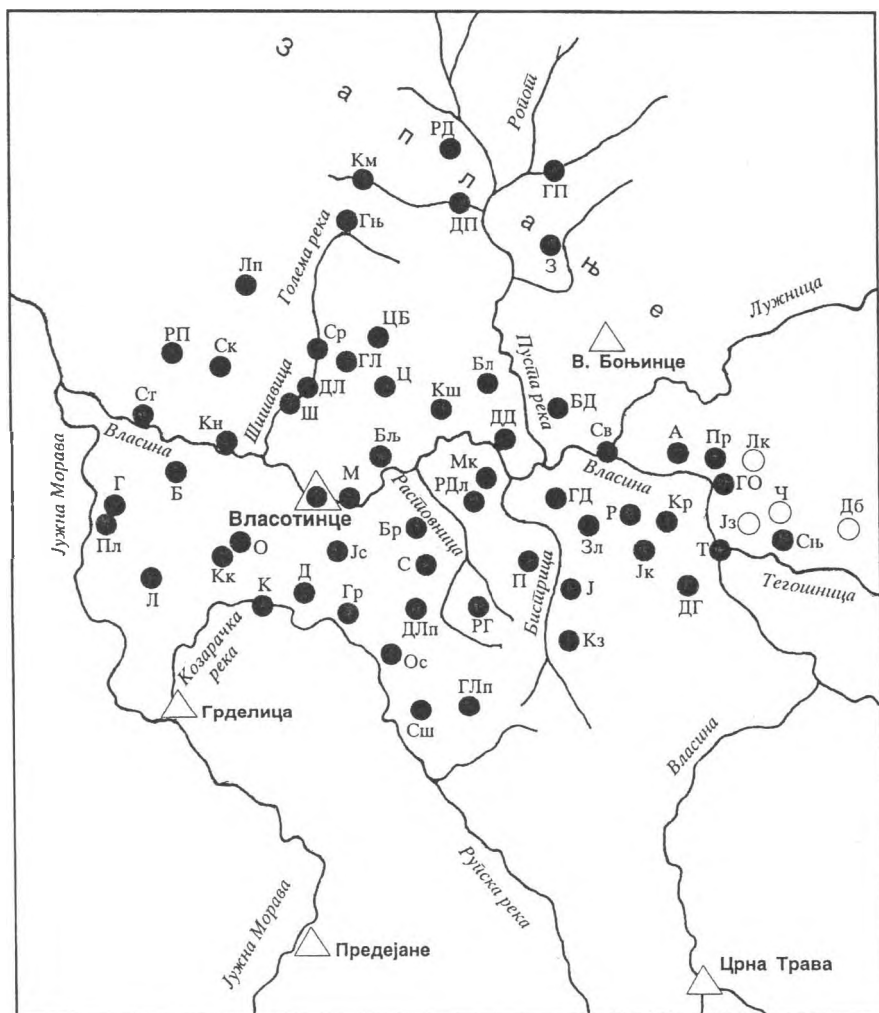
Појава африката ч и џ на месту сугласника ħ и ħ̣

- – òчу, не́чу; меџа́, воџа́
- – òћу, не́ћу; међа́, вођа́
- ◐ – òчу, не́чу, меџа́, воџа́; òћу, не́ћу, међа́, вођа́

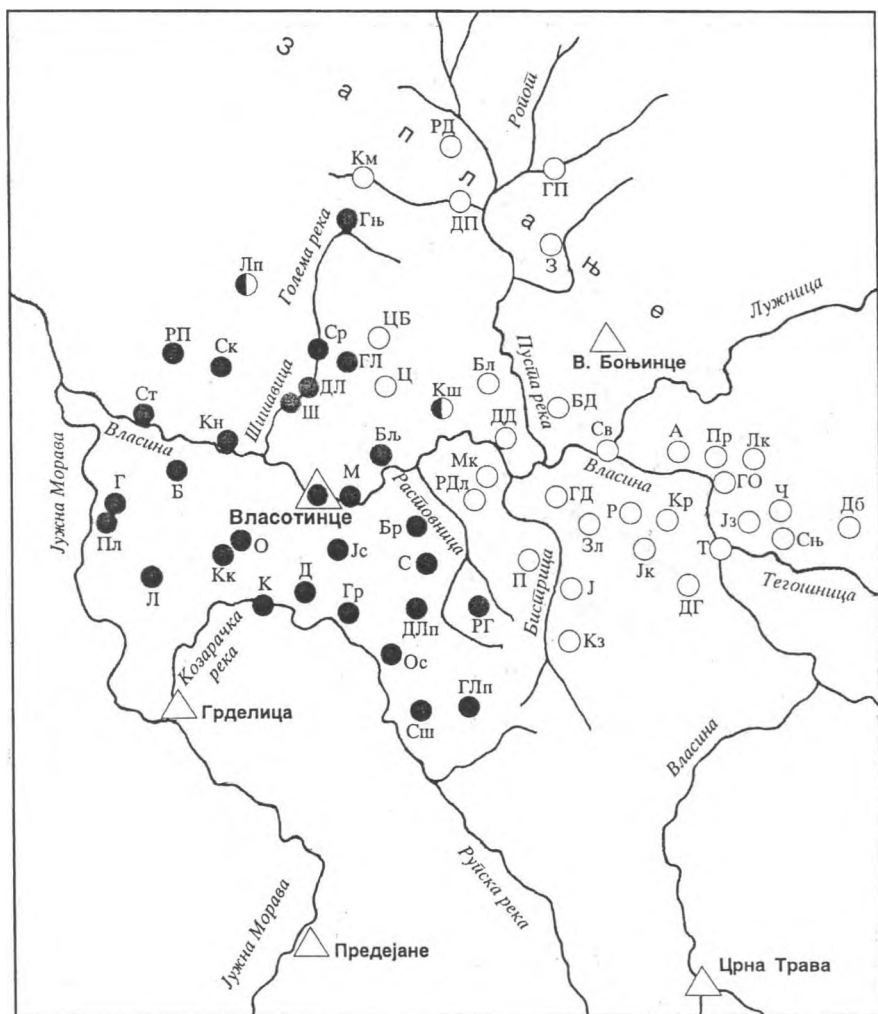
Карта 10

Палатализовање велара к и г

○ – *рук'е, ног'е*● – *руке, ноге*

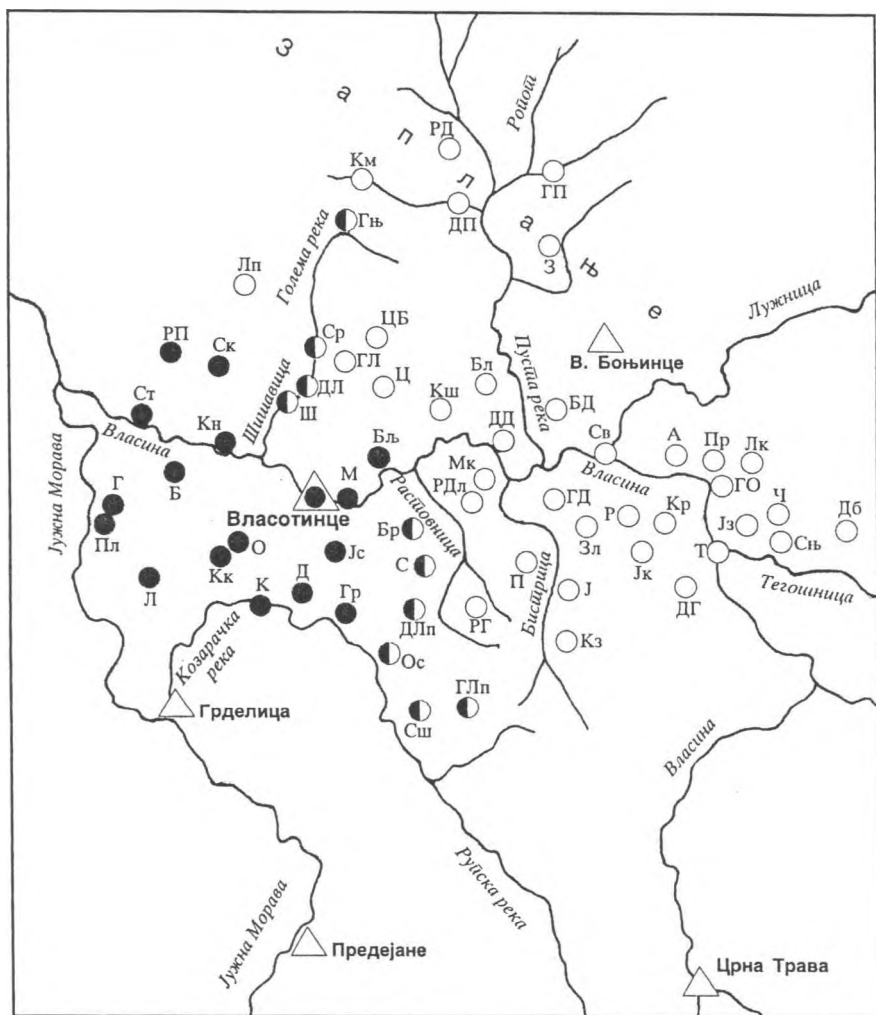
Карта 11

Судбина групе -јд- у композитима од глагола иџи

- - доидем, наидем
- - дођем, нађем
- ◐ - доидем, наидем; дођем, нађем

Карта 12

Старе групе *їл* и *дл* код глагола *їаднем*, *сѣднем* и *срѣїнем*

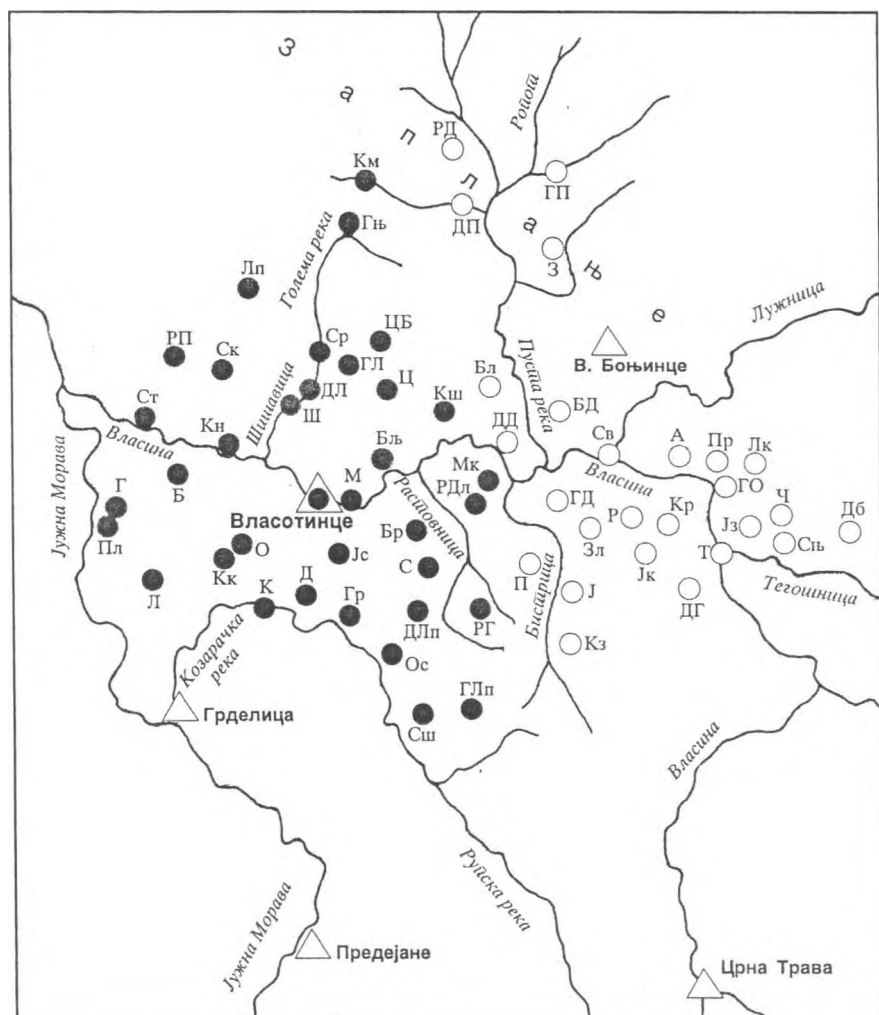
○ – їадла, сѣдла, срѣїла (срѣла)

● – їаднула, сѣднула, срѣїнула (срѣла)

◐ – їаднула, сѣднула, срѣїнула (срѣла); їадла, сѣдла, срѣїла (срѣла)

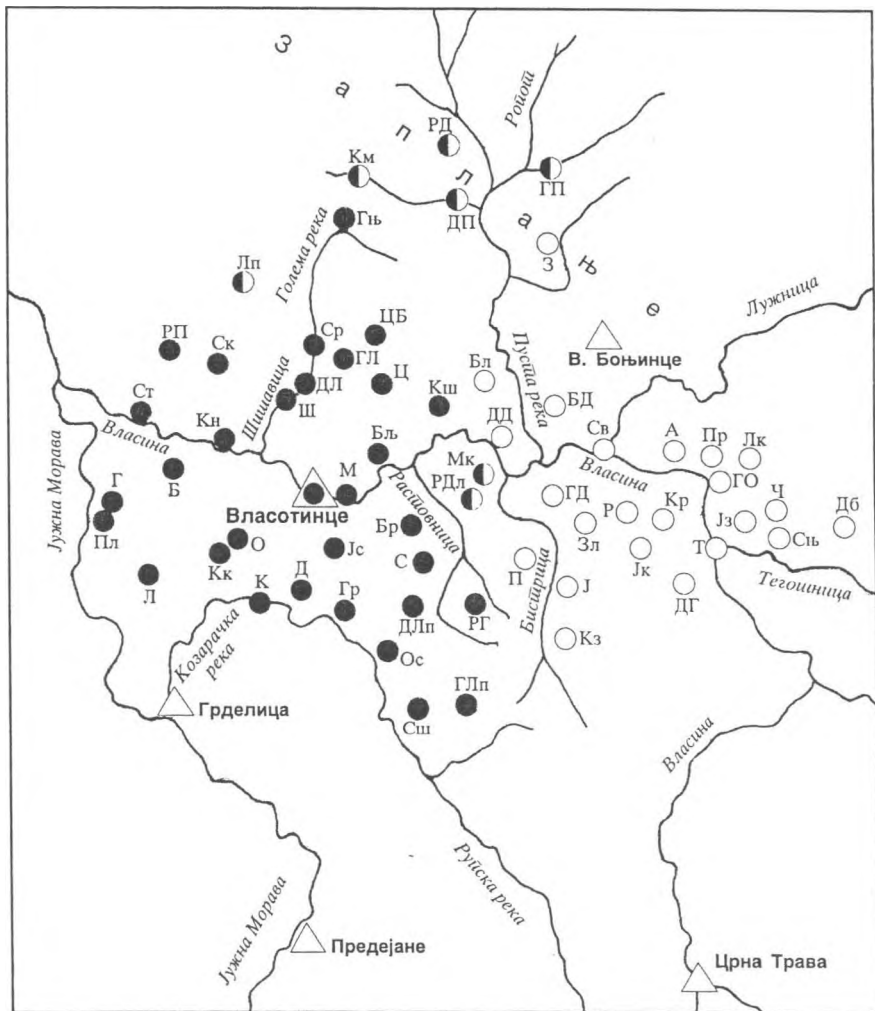
Карта 13

Фонстизам облика улезнем и слезнем

- – улезнем, слезнем
- – улегнем, слегнем

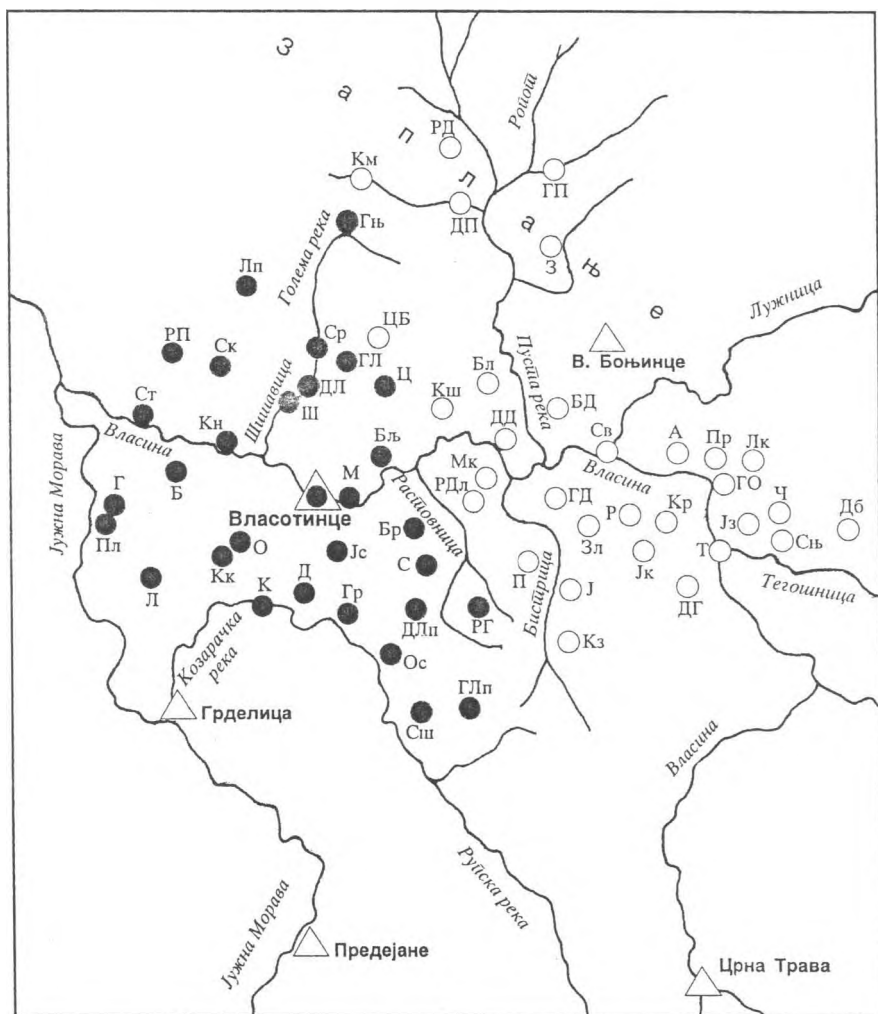
Карта 14

Акценат описних придева типа *бел*, *голем* и *добър/добър*

- – *бел*, *бела*, *бело*, *бели*, *беле*, *бела*; *голем*, *голема*, *големо*, *големи*, *големѐ*, *голема*; *добър*, *добра*, *добро*, *добри*, *добре*, *добра*
- – *бел*, *бела*, *бело*, *бели*, *беле*, *бела*; *голем*, *голема*, *големо*, *големи*, *големѐ*, *голема*; *добър*, *добра*, *добро*, *добри*, *добре*, *добра*
- ◐ – *бел*, *бела*, *бело*, *бели*, *беле*, *бела*; *голем*, *голема*, *големо*, *големи*, *големѐ*, *голема*; *добър*, *добра*, *добро*, *добри*, *добре*, *добра*; *бел*, *бела*, *бело*, *бели*, *беле*, *бела*; *голем*, *голема*, *големо*, *големи*, *големѐ*, *голема*; *добър*, *добра*, *добро*, *добри*, *добре*, *добра*

Карты 15

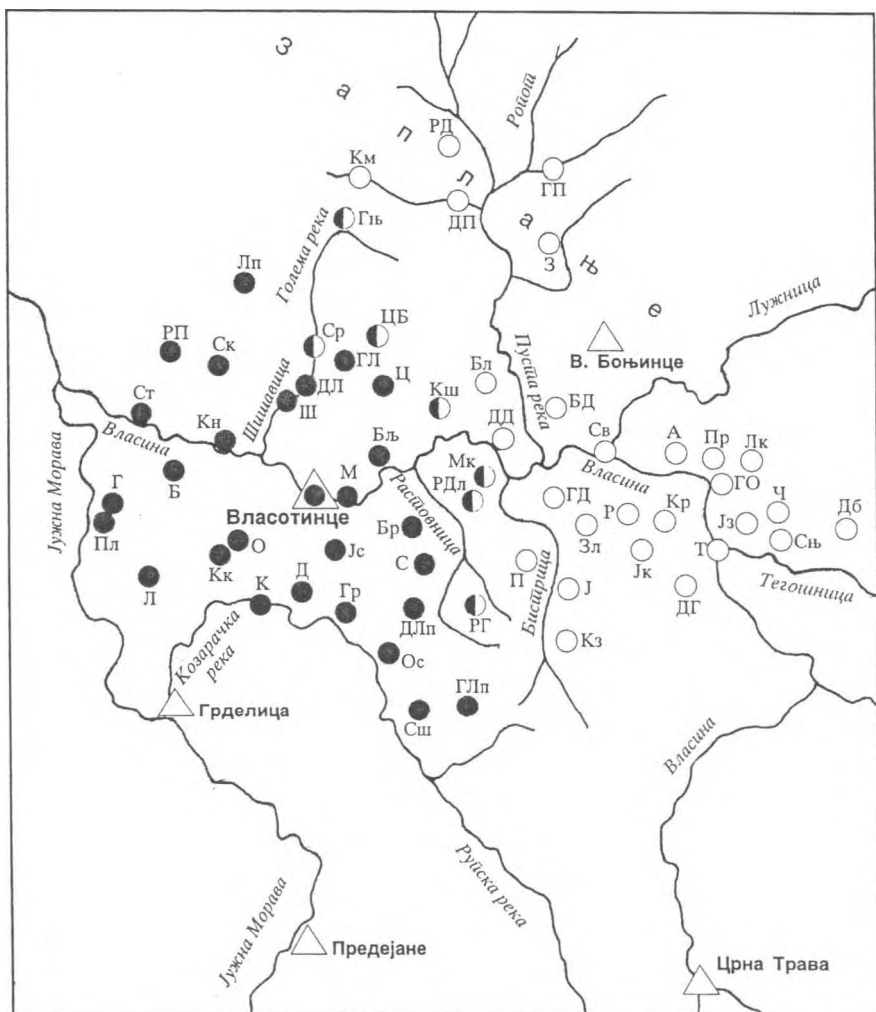
Акценат 1. и 2. л. мн. през. гл. типа *ћућим*, *ишћим*

- – ҳуҷимӣ, ҳуҷимӣ; ӯрчимӣ, ӯрчимӣ
● – ҳуҷимӣ, ҳуҷимӣ; ӯрчимӣ, ӯрчимӣ

Карта 16

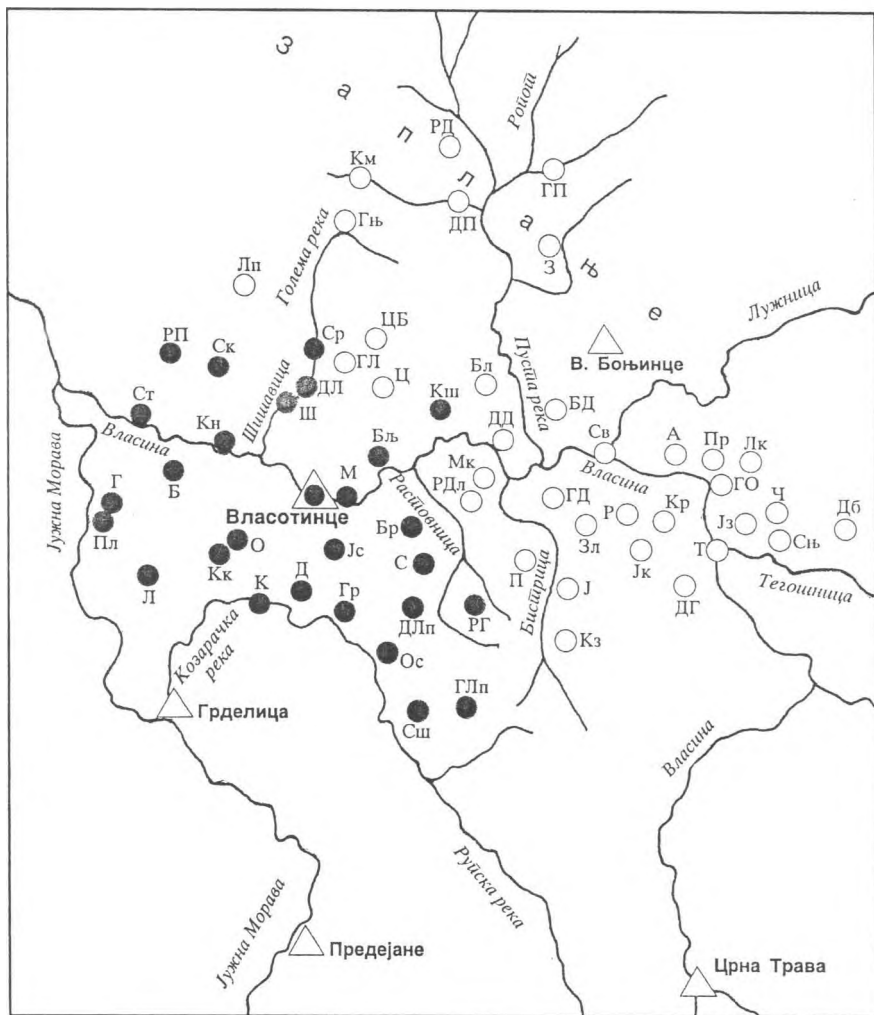
Акценат 2. л. јд. и 2. л. мн. императ. гл. типа *кажем* и *йазим*

- – *кажѹ, кажѹѣтѣ; ѡазѹ, ѡазѹѣтѣ*
- – *каѡжи, каѡжитѣ; ѡѡзи, ѡѡзитѣ*
- ◐ – *кажѹ, кажѹѣтѣ; ѡазѹ, ѡазѹѣтѣ; каѡжи, каѡжитѣ; ѡѡзи, ѡѡзитѣ*

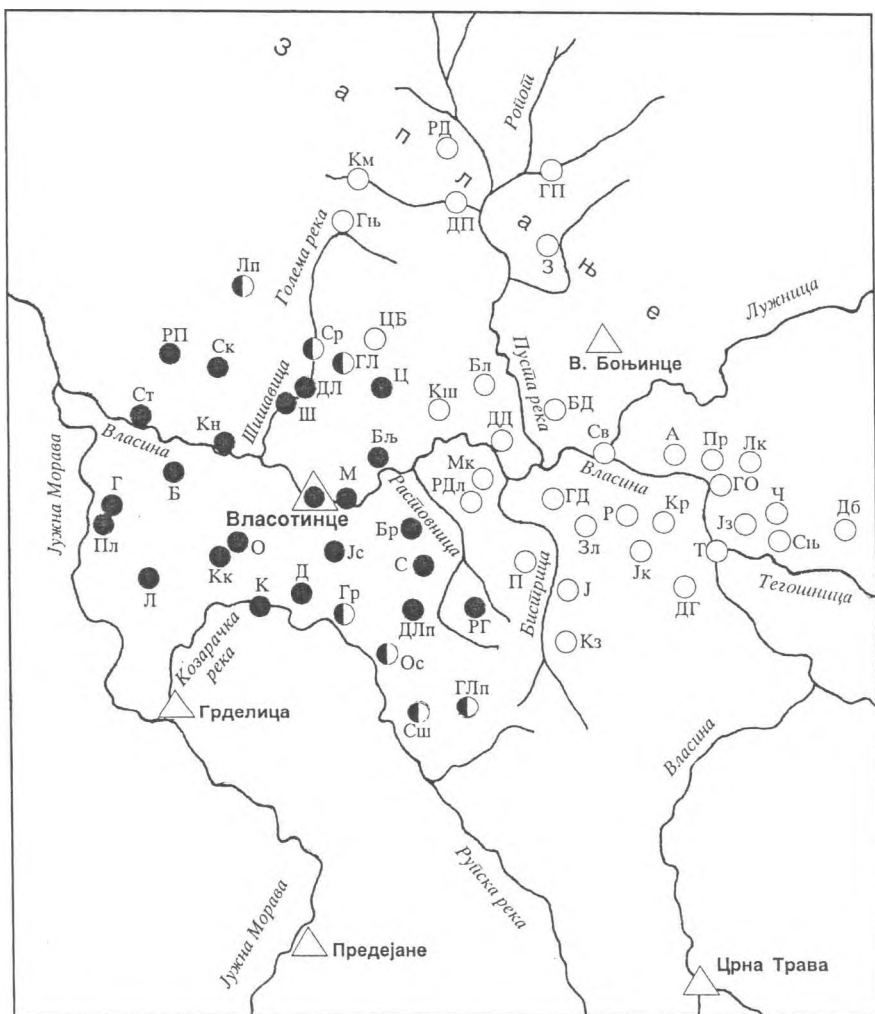
Карта 17

Стари датив јединине на *-e > ђ* код именица типа *сесѣрѣ*, *комиѣја*

- – *сесѣрѣ*, *комиѣја*; *на сесѣру*, *на комиѣју*
- – *на сесѣру*, *на комиѣју*

Карта 18

Дистрибуција множинских наставака *-(е)ија* и *-ићи (-ики)*

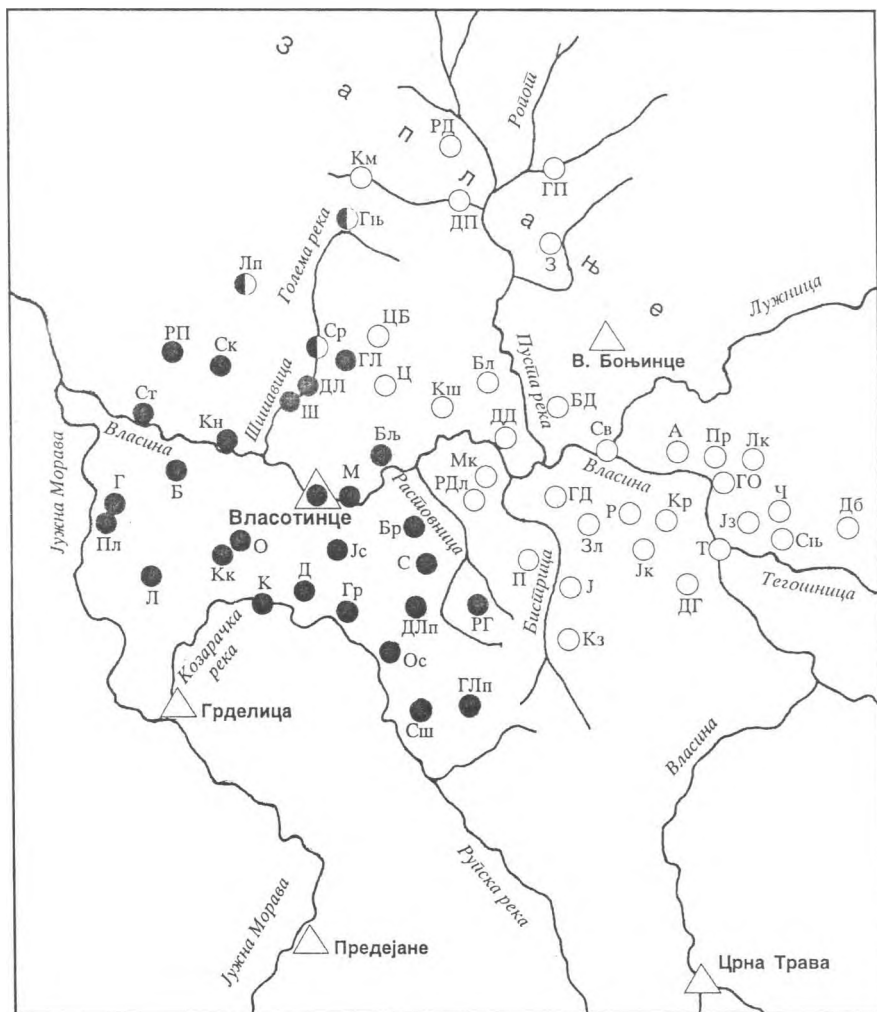
○ - девојчеија, момчеија

● - девојчићи (девојчики), момчићи (момчики)

◐ - девојчићи (девојчики), момчићи (момчики); девојчеија, момчеија

Карта 19

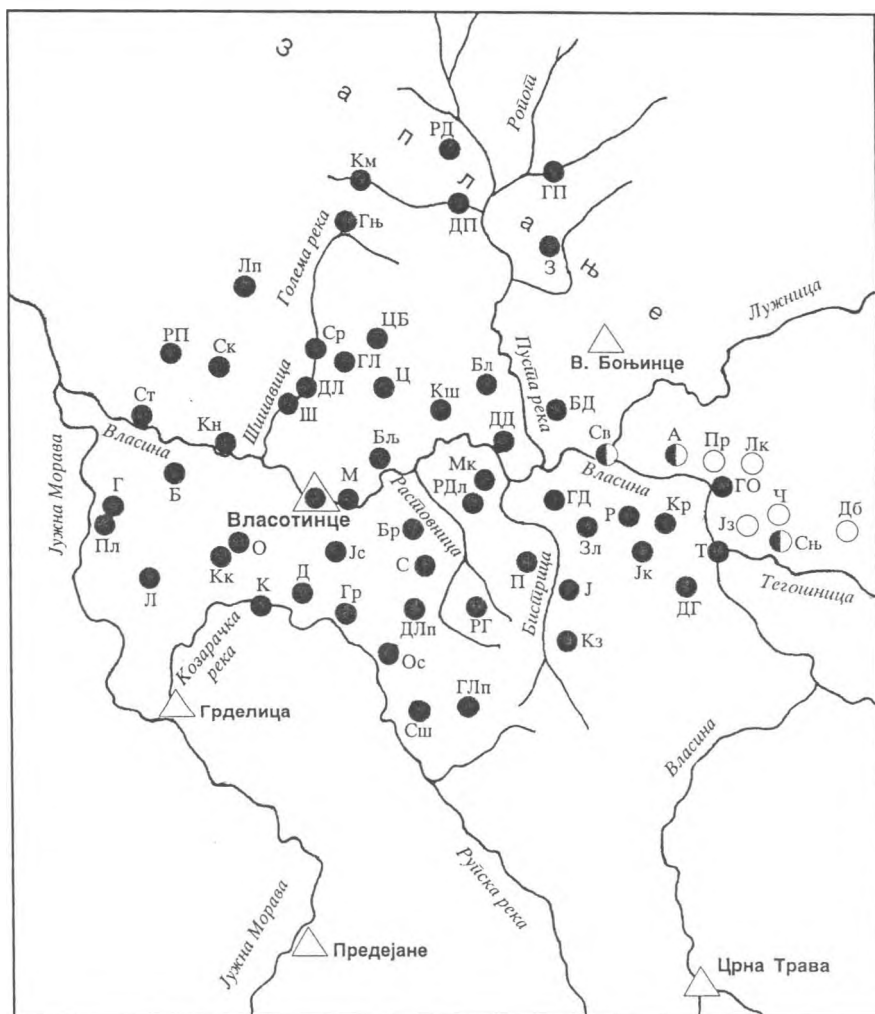
Заменички облици њу и $\text{њум}(а)$

- - њу
- - $\text{њум}(а)$
- ◐ - $\text{њу}, \text{њум}(а)$

Карта 20

Постпозитивна употреба заменица

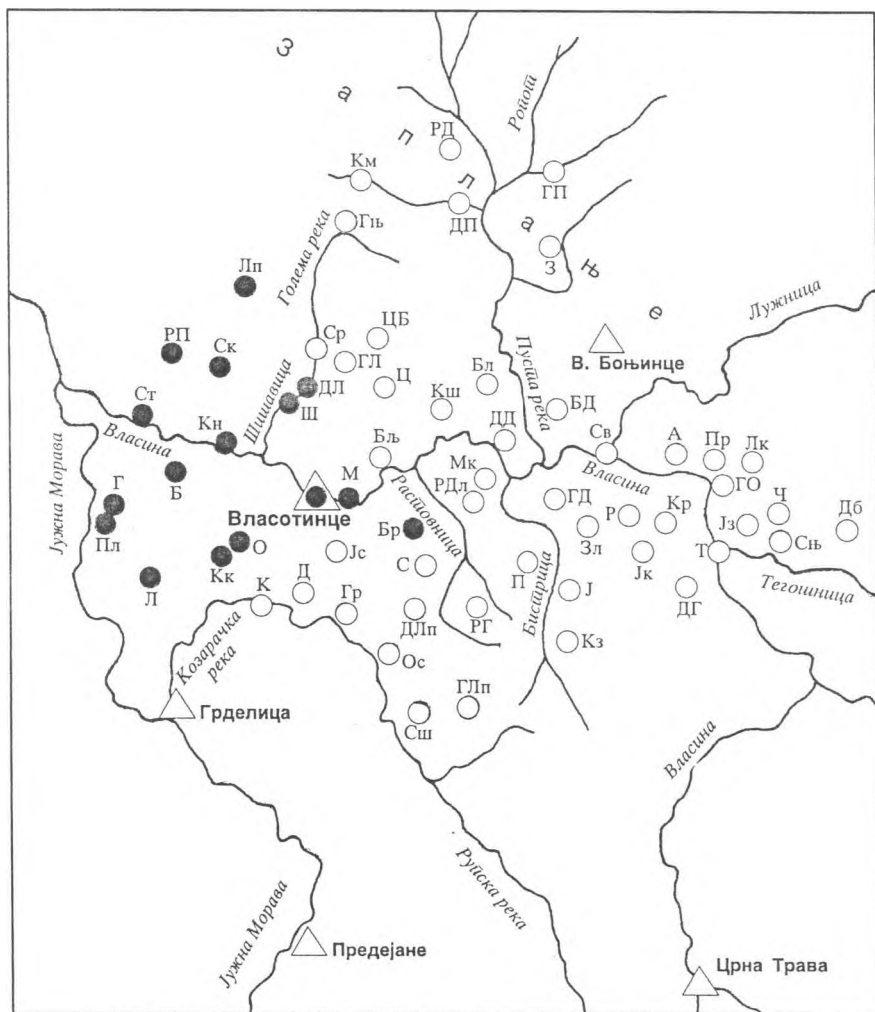
○ – у горунџи, у њивуџу (у њиву џуџи)

● – у џиџи горун, у џуџи њиву

◐ – у џиџи горун, у џуџи њиву; у горунџи, у њивуџу (у њиву џуџи)

Карта 21

Распоред завршстака 3. л. мн. презента

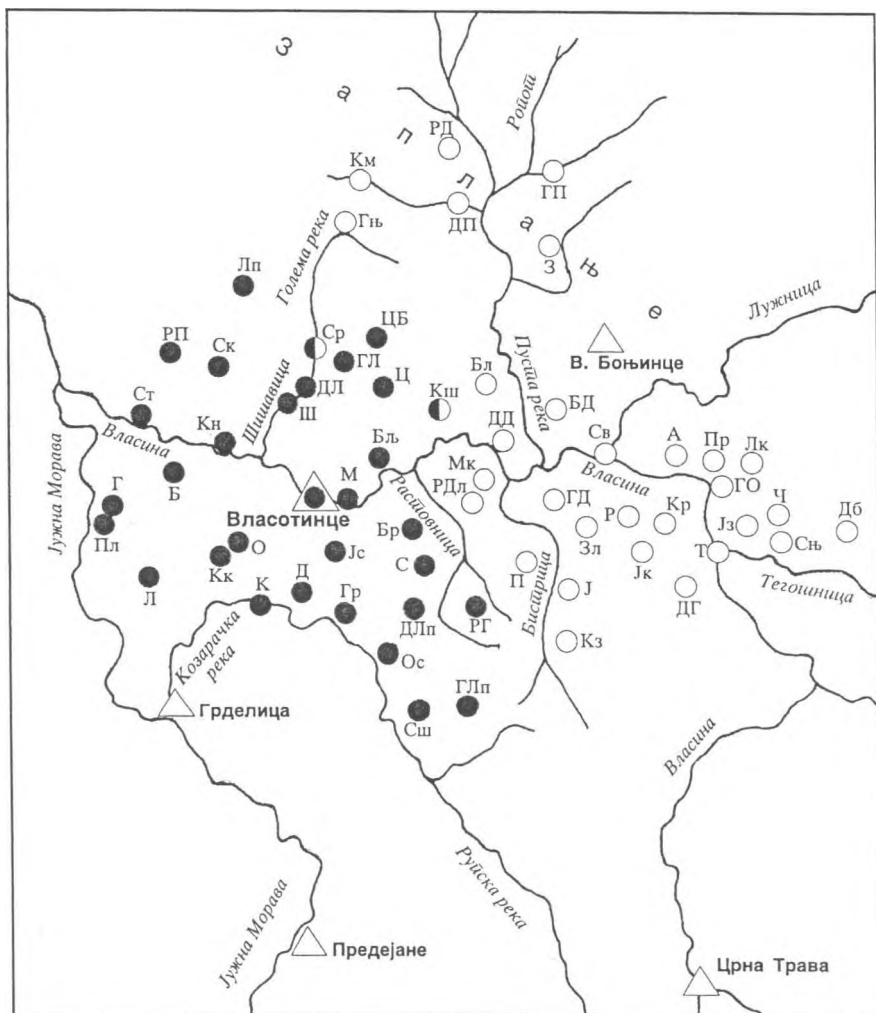

○ – носе, славе

● – носе, носу, носи(ј)у, носиу; славе, славу, слави(ј)у, славиу

Карта 22

Дистрибуција наставака 2. л. мн. императива -еѿе и -иѿе

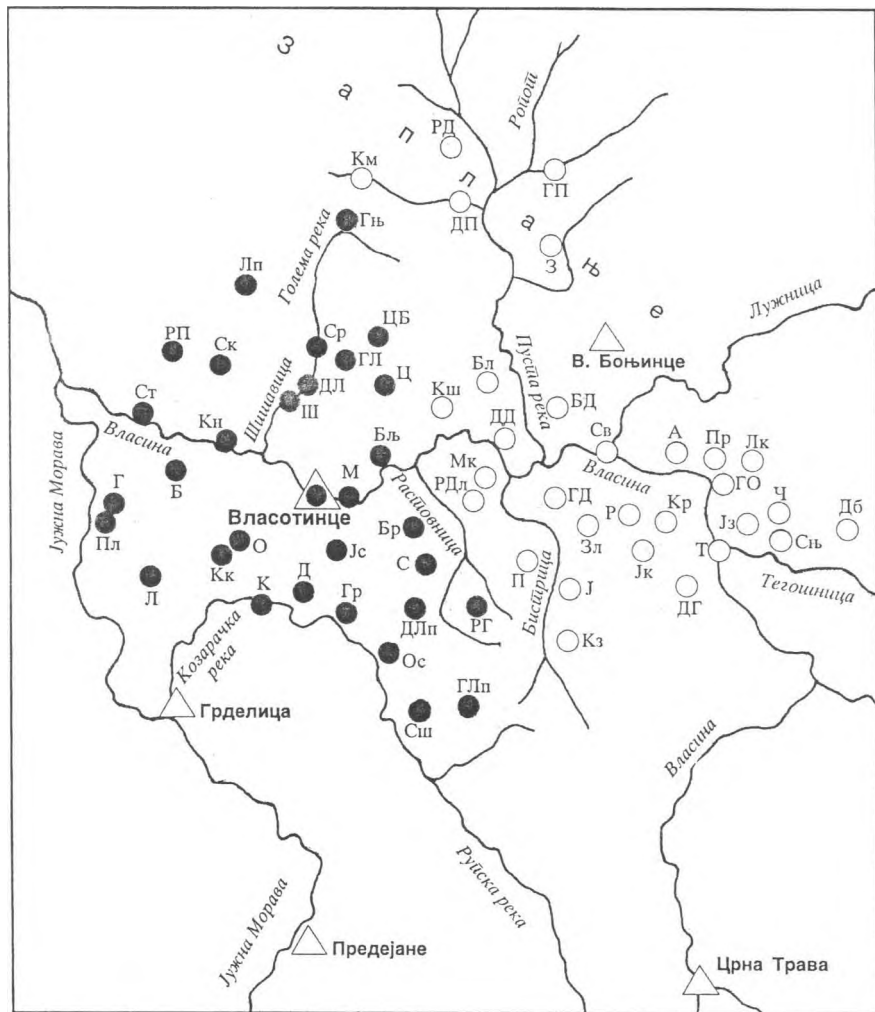
○ - доидеѿе, носеѿе

● - дођиѿе, носиѿе

◐ - доидеѿе, носеѿе; дођиѿе, носиѿе

Карта 23

Појава облика старога императива атематских глагола

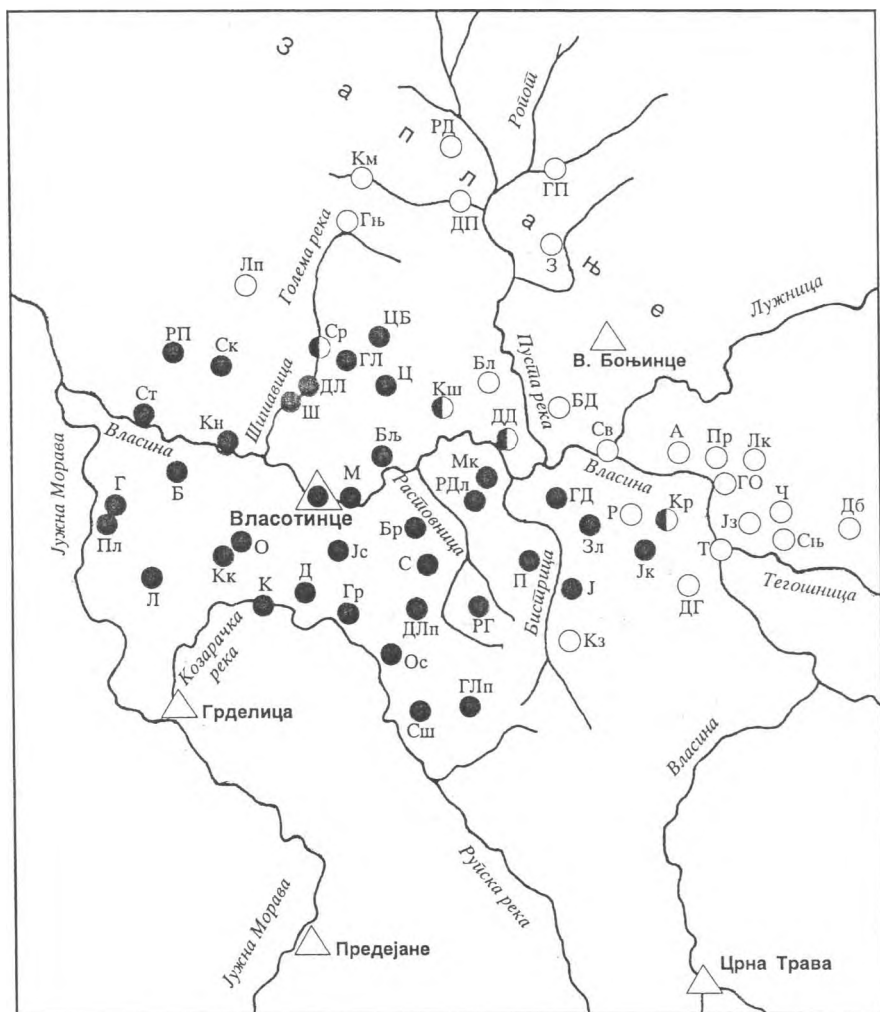

○ – *jěц, jěчїѣ*, (*jěћ, jěћїѣ*); *виц, вичїѣ* (*вић, вићїѣ*)

● – *jěди, jěдиѣ*; *види, видиѣ*

Карта 25

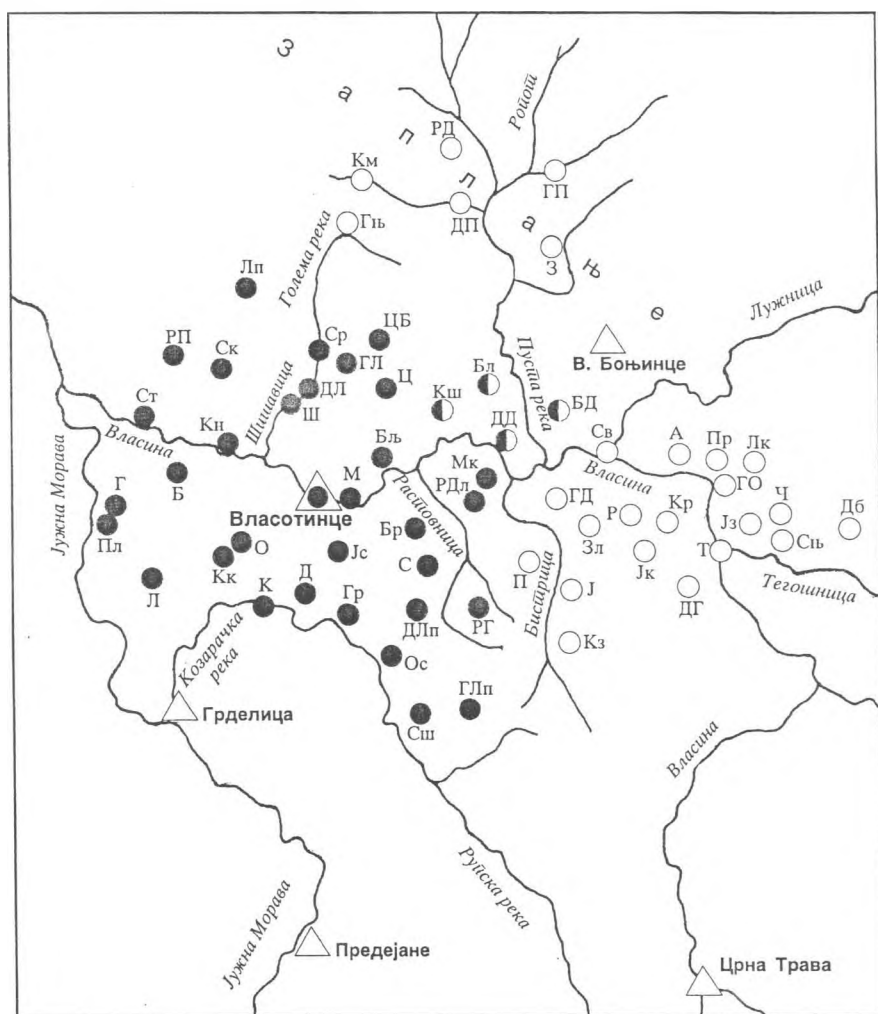
Распоред лексема ђерашка и мѣстено јѣце

- – ђерашка
- – мѣстено јѣце
- ◐ – мѣстено јѣце, ђерашка

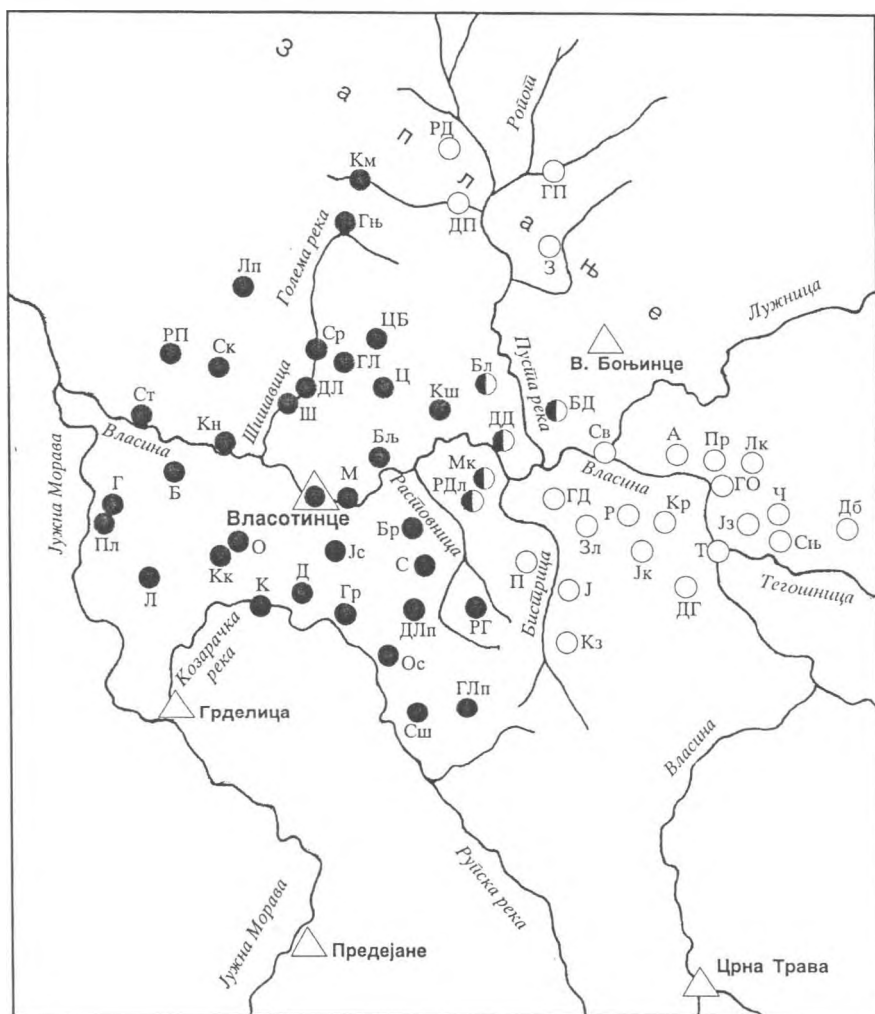
Карта 27

Распоред лексема *џасуљ* и *гра*

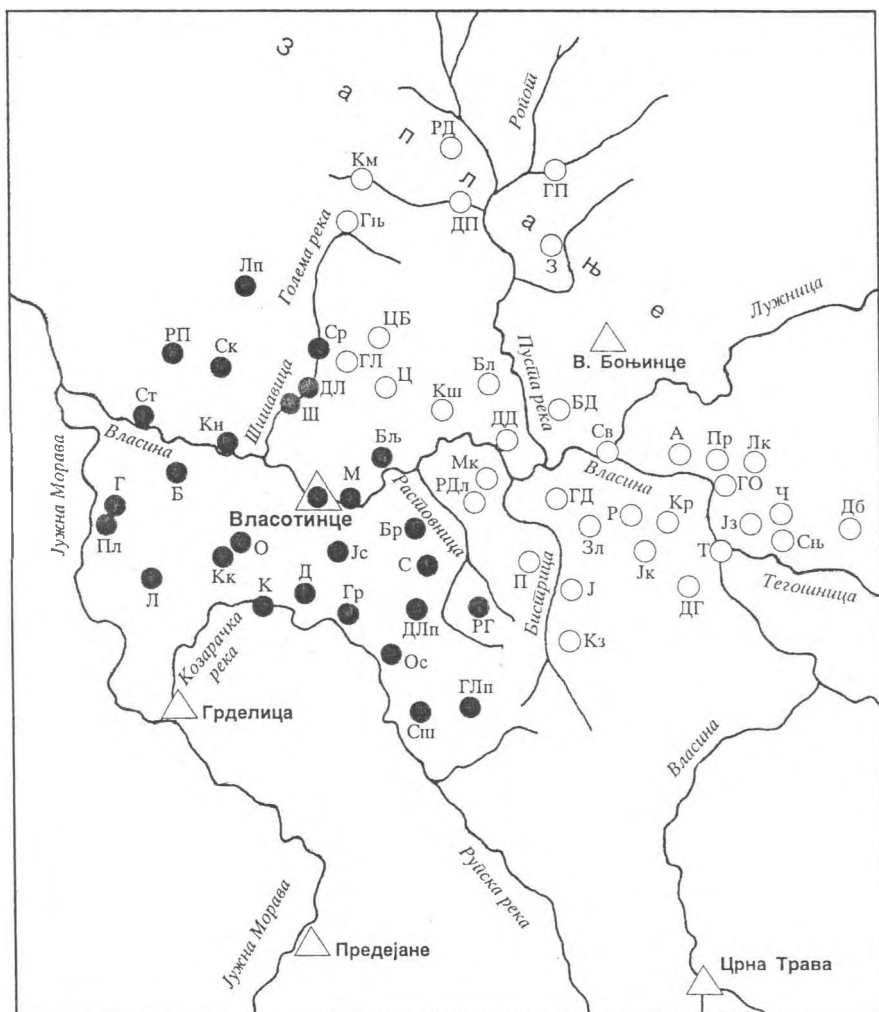
- - *џасуљ*
- - *гра*
- ◐ - *џасуљ, гра*

Карта 28

Распоред лексема *грсџице*, *грсџичиџиџе* и *коноџље*, *коноџиџиџе*○ – *грсџице*, *грсџичиџиџе*● – *коноџље*, *коноџиџиџе*◐ – *грсџице*, *грсџичиџиџе*; *коноџље*, *коноџиџиџе*

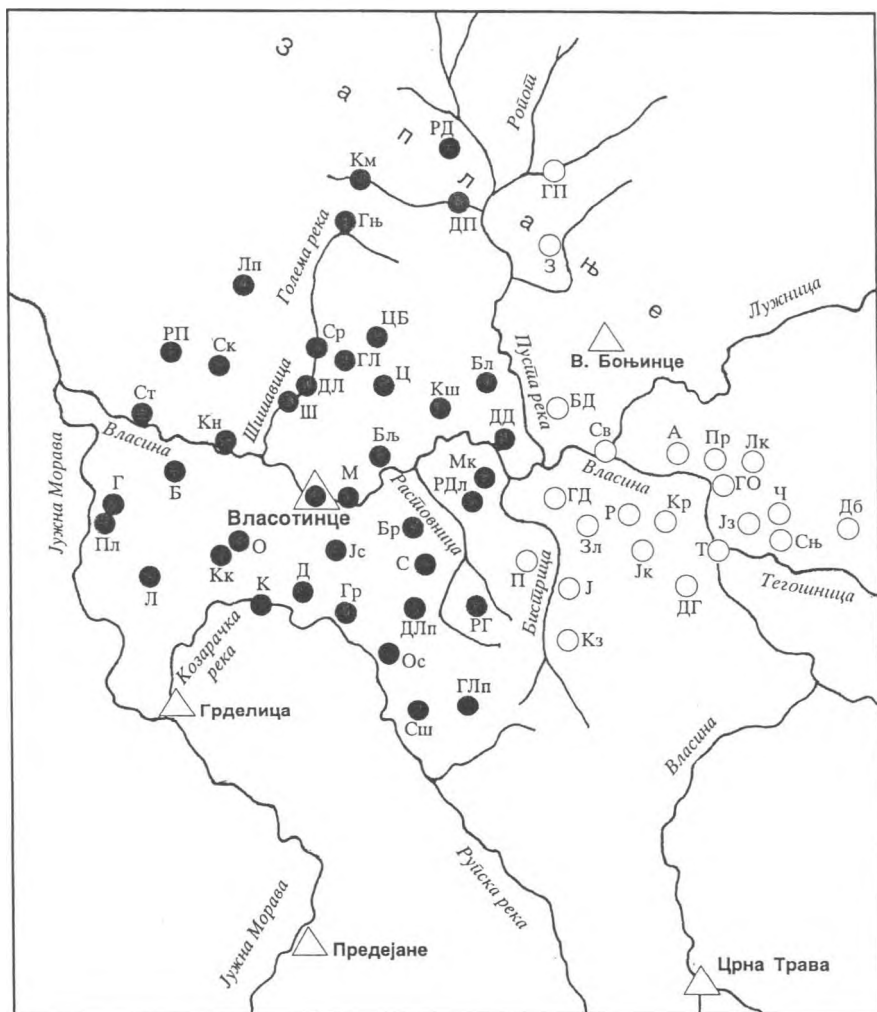
Карта 29

Распоред лексема *врѣвим*, *говѣрим* и *ѣричам*, *збѣрим*

- – *врѣвим*, *говѣрим*
- – *ѣричам*, *збѣрим*

Карта 30

Распоред лексема *о̀кам* и *ви́кам*○ – *о̀кам, ви́кам (ви́кам, о̀кам)*● – *ви́кам*

АРЕАЛ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА У ДАНАШЊЕМУ ВЛАСОТИНЦУ

У Власотинцу живи преко 97 процената Срба православца и око 2 посто билингвалних Цигана староседелаца, махом православне вероисповести, који се циганским језиком служе искључиво у комуницирању са члановима своје етничке групе и породице, а српским језиком (односно јужноморавским говором Власотинчана старијих са одређеним варијацијама или елементима стандардног система) користе се у широј власотиначкој или српској средини. У Власотинцу, тако, егзистирају два језика, српски и цигански, и шест подсистема српског језика — три рурална ПТГ: ЈГ², ЗГ и ЛГ, два власотиначка урбана варијетета: ЈГ¹ и ЈГ³, и стандардни српски језик са регионалним изговором.⁴⁶

У источним и североисточним деловима града, на десној обали Власине, претежно су настањени носиоци ЗГ и у нешто мањем броју ЛГ; у централним деловима вароши живе Власотинчани старијих, представници ЈГ¹ и урбане традиције; периферне северозападне крајеве ове зоне насељавају Цигани, говорни представници ЈГ³; у западним и у југозападним деловима Власотинца махом су се настанили досељеници из Мораве и оближњих побрдских насеља, носиоци ЈГ². Све (српске) говорне зоне делимично су мешовите, у свакој од њих, у одређеноме постотку, сусреће се ЛГ, ЗГ, ЈГ¹ и ЈГ² (в. Карту 3, 31).

У оваквим социолингвистичким условима, у говору већине Власотинчана (под утицајем ванјезичких фактора), изразите лужничке, заплањске и јужноморавске црте потпуно нестају. Карактеристичне призренско-тимочке особине могу се наћи углавном код припадника

⁴⁶ Ово социолингвистичко истраживање обавио сам у пролеће и лето 1996. године када је већи део материјала прикупљен у необавезним разговорима са информаторима (у кругу њихових породица и пријатеља) снимањем на магнетофонске траке и бележењем у радне свеске. Испитаници су биле особе различитог узраста, степена образовања, социјалног статуса и пола. Информације о ЈГ¹ добијене су од чланова старовласотиначких породица: Валчић, Горуновић, Давинић, Ђекић, Ђелић, Ђонић, Кованчић-Пешић, Краинчанић, Ћукаловић и Шушулић. Податке о ЛГ, ЗГ и ЈГ² дали су припадници досељеничких породица из ДБ, Јз, Сњ, Јк, Зл, ДП, БД, РДл, Кш, Ц, ЦБ, Гњ, Ш, Ск, Ст, О, Кк, Д, Б (в. и Станковић 1997: 167–179).

најстаријих генерација, и то сачуване или врло стабилне у ЛГ, ЗГ и ЈГ², док и најстарији староседеоци представници ЈГ¹, у зависности од говорне ситуације, степена образовања или личнога афинитета, свој језички израз више или мање успешно померају ка стандардном идиому. Код припадника средње и, нарочито, млађе популације све ређе се наилази на особене дијалекатске црте.

У говору Власотинчана (посебно код средњошколаца и студената) истинска је реткост појава полугласника, вокалнога *л* или његових призренско-тимочких рефлекса. Уместо лужничких супституаната *ч* и *џ* за прасловенско **tj* и **dj* редовно се срећу фонеме *ћ* и *ђ*, глаголе типа *доцдем* (у ЛГ и ЗГ) замењују стандардни облици са извршеним јотовањем; африката *s* готово је нестала из употребе (чува се једино у надимцима), док гласови *џ* и *х* своје присуство статистички увећавају у свим власотиначким варијететима.

На месту лужничкога и заплањскога *-л* и јужноморавскога *-ја* у јд. м. р. раднога глаголског придева јавља се стандардни формант *-о*; приметно је и присуство инфинитива, нарочито у званичној комуникацији (нпр. у школи или у разговорима на радију, телевизији, различитим трибинама итд.). Све чешћа је и употреба синтетичкога датива место аналитичкога, а веома ретка (чува се једино код најстаријих носилаца ЛГ) постпозитивна употреба демонстративних заменица.

Једна од маркантнијих појава у власотиначким субстандардним подсистемима јесте и апсолутно повлачење компаратива са екавском заменом јата (у ЛГ и ЗГ) и интеграцијом *йо* + *йозићив* (у ЈГ¹ и ЈГ²) испред нормираних облика синтетичке компарације. У говору многих Власотинчана (припадника различитих варијетета, генерација и степена образовања) не чује се ни дијалекатска (екавска) одрична верзија глагола *јесам*, а из употребе су ишчезли и удвојени облици личних заменица, као и енклитичка форма заменице за свако лице *си*.

У власотиначким градским идиомима упадљиве су и велике генерацијске разлике у коришћењу лексики. У новим животним условима (посебно код досељеника) губе се многи дијалектизми или се пак њихова фреквенција знатно сужава. Најтипичније призренско-тимочке речи срећу се само у говору најстаријих представника ЛГ, ЗГ и ЈГ². У лексички фонд млађих (посредством школе, масмедија и појачане комуникације са другим срединама, нпр. са нишком и београдском) улазе речи (и елементи београдскога жаргона) које се у говору старијих не употребљавају или се не јављају у адекватној сразмери. Истовремено, део лексема (из урбаног наслеђа старинскога становништва) који припада варијетету ЈГ¹ непознат је припадницима ЛГ, ЗГ и ЈГ².

Код свих говорних представника власотиначких (урбаних) подсистема акценат чува своју експираторну природу. У идиолектима старинаца и образованих припадника ЛГ, ЗГ и ЈГ² често се помера према слогу који је у стандардном језику носилац акцента. У специјалним приликама (у казивању стихова, у позоришној представи и др.) код неких Власотинчана (ученика, наставника српског језика или глумаца аматера) јасно се, и не увек у континуитету, чују стандардне квантитативне и тоналне дистинкције. Ипак, о њиховом присуству у свакодневном говору Власотинчана (у свим варијететима), наравно, не може бити речи.

Језичка несигурност говорника односно појава облика и конструкција који не постоје ни у стандардном језичком изразу, ни у локалном идиому, присутна је и код носилаца ЈГ¹ и код носилаца ЛГ, ЗГ и ЈГ² — а јавља се као резултат непотпуног прилагођавања стандарднојезичкој норми. Стандардни систем најстарија генерација мало употребљава, углавном Власотинчани старинци у посебним случајевима. Досељеничка средња генерација (нарочито представници ЛГ и ЗГ са основним образовањем) има најмање стабилну норму. У говору ове старосне (и социјалне) групе веома је изражена учесталост елементарна хиперкорекције. Језичка грађа и сазнања стечена на терену показују да се млађи старовласотиначки нараштај понајвише приближио стандардном језичком изразу са регионалним изговором (в. Ивић 1994: 70).

Карта 31

Простирање ПТИ у данашњему Власотинцу

ГРАНИЦЕ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА У ВЛАСОТИНАЧКОМЕ КРАЈУ

Распоред говора. У власотиначкоме крају има шездесет и два насеља. Као што се из приложених табела и карата види (како стоји и у досадашњој литератури), испитивана област није дијалекатски јединствена. На власотиначком тлу сучељавају се сва три говорна типа призренско-тимочкога дијалекта: ЛГ, ЗГ и ЈГ (в. Карту 3, 5 и 32).

Према резултатима овога истраживања, лужничкоме говорном типу припада пет власотиначких села смештених на десној обали Власине, између река Тегошнице и Лужнице. То су насеља Добровиш, Јездине, Лукачево, Чуово и Пржојне. Говор последњег насеља је под непосредним утицајем заплањскога говора и у њему се, на пример, не јавља маркантна лужничка црта палатализовање велара *к* и *г* испред вокала *е* и *и*. На граници лужничкога и заплањскога идиома налазе се Алексине, Горњи Ора и Свође те село Завидинце које лежи на левој обали Пусте реке у „лужничком Заплању“⁴⁷. У њиховоме говору не умекшавају се велари *к* и *г* испред вокала *е* и *и*, нити се пак палатализује консонант *к* иза *ј*, *љ* и *њ*. У Свођу и Завидинцу нема доследне замене сугласника *ћ* и *ђ* африкатама *ч* и *џ*. Постпозитивна употреба демонстративних заменица у Алексину и Свођу је спорадична (в. Табелу 6 и Карту 32).

Заплањскоме говору припадају села источно од реке Растовнице и линије Крушевица–Црнатово–Горња Ломница–Средор–Гуњетина. Говор пет наведених пунктова чини прелазни идиом између заплањскога и јужноморавскога говора. У њему је присутно јужноморавско *лу* < *л*, десилабизација вокалнога *р*, фонетски ликови *улегнем*, *слегнем*, наставак *-ише* у 2. л. мн. императива, а непознати су му (срећу се једино у Крушевици) облици старог императива атематских глагола. Према томе, власотиначке заплањске насеобине су: Било, Борин Дол, Горњи Дејан, Долњи Дејан, Долњи Присјан, Долњо Гаре, Златићево, Јаворје, Јаковљево, Козило, Комарица, Крстићево, Преданча, Рајћево,

⁴⁷ Више о говору овога села в. у: Ћирић 1983.

Рамна Дубрава⁴⁸ и Тегошница. Заплањски је и говор Страњева⁴⁹ и говор Горњега Присјана, али се они налазе у контакту са лужничким поддијалектом. Прво насеље лежи на десној обали Власине и зна за постпозитивну употребу демонстративних заменица. Друго је смештено у Горњему Заплању и у њему се среће паралелна и учестала употреба африката *ч* и *џ* на месту сугласника *ћ* и *ђ* — у исти мах то је и главна диференцијална црта између говора двају суседних горњозаплањских Присјана. Заплањски је и говор Манкићева, Рамнога Дела и Црне Баре, у којему се редовно срећу и неколике јужноморавске појаве: десилабизација вокалнога *р*, облици *уле̑гнем*, *сле̑гнем* без алтернације *г* → *з* и акценатски дублетни лик у 2. л. јд. и 2. л. мн. императива од глагола типа *ка̑жем*, *ја̑зим* (в. Табелу 6 и Карту 32).

Под појачаним утицајем заплањскога говора на јужноморавскоме терену налази се говор села Липовице у северозападним деловима власотиначкога краја. У њему се јавља финално *л* у једнини м. р. раднога глаголског придева, *-јд-* у композитима од глагола *и̑ћи*; старе групе *и̑л* и *дл* код глагола *ја̑днем*, *се̑днем* и *сре̑ћнем*, затим стари датив једнине на *-е* < *-ѣ* код именица типа *сес̑ѣра̑*, *коми̑шја* и множински наставак *-(е̑и̑)и̑ја* код именица ср. р. са проширеном основом. Јужноморавскоме говорном типу на власотиначкоме земљишту припадају села Батуловце, Бољаре, Брезовица, Гложане, Горња Лопушња, Градиште, Дадинце, Долња Ломница, Долња Лопушња, Јастребац, Козаре, Конопница, Кукавица, Ладовица, Манастириште, Орашје, Острц, Прилепац, Рајно Поље, Рамна Гора, Самарница, Скрапеж, Стајковце, Стрешковац, Шишава и варош Власотинце (в. Табелу 6 и Карту 32).⁵⁰

⁴⁸ Подробније о говору РД в. у: Марковић 2000.

⁴⁹ Током истраживања сазнао сам да су насеље Страњево у 19. веку основали досељеници из Долњега Гара које се налази на левој обали Власине и припада ЗГ. У ствари, тако се данас на претежито лужничкоме терену нашао и један у својој основи заплањски пункт.

⁵⁰ Уп. Карту 4 и 5 у овој књизи. В. и мапу бр. 30 у: Богдановић 1992: 64 (у уводноме делу ове књиге, на страни 6 она се спомиње као карта бр. 9). Наиме, ради се о мапи коју је својевремено из овога рукописа преузео и допунио Н. Богдановић, а на којој су, како сада на њој стоји, повучене четири значајне (и међујидиомске диференцијалне) призренско-тимочке изоглосе. Међутим, границе пружања двеју особина **t̑j*, **d̑j > ч*, *џ* и финално *л > (j)а* у ном. јд. именица м. р. типа *дел* на тој су карти нетачно представљене. Прва изоглоса је са лужничко-заплањске пренесена на заплањско-јужноморавску дијалекатску границу, а друга је пак апсолутно непозната ПТГ на власотиначкоме земљишту.

Табела 5

Распоред диференцијалних призренско-тимочких појава у власотиначком крају по пунктовима

	Изофоне								Изотоне			Изоморфе							Изолексе						
Пункт	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
А	а	а	а	а	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
Б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Бл	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	аб	а	а	аб	аб	а	б
Бљ	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	а	б	б	б	б	б	б	б	б	б
БД	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	аб	а	а	аб	аб	а	а
Бр	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
В	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Г	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
ГЛ	б	б	а	б	б	б	а	б	б	б	б	а	аб	б	б	а	б	б	б	б	б	б	б	а	б
ГЛп	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	аб	б	б	а	б	б	аб	б	б	б	б	б	б
ГД	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	аб	б	а	а	а	а	а
ГО	а	а	а	а	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
ГП	а	а	а	аб	б	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	б	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	а
Гр	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	а	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Гњ	б	б	а	б	б	б	аб	б	б	б	аб	а	а	аб	б	а	а	б	б	а	б	а	б	а	б
Д	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	а	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Дб	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
ДЛ	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
ДЛп	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	б	б	б	а	б	б	б	б	б	б	б	б	б
ДД	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	аб	аб	а	аб	аб	а	б

	Изофоне								Изотоне			Изоморфе							Изолексе						
Пункт	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
Пр	а	а	а	а	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
Пл	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Р	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
РП	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
РД	а	а	а	б	б	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	б	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	б
РГ	б	б	б	б	б	б	а	б	б	б	аб	б	б	б	б	а	б	б	б	б	а	б	б	б	б
РДл	а	аб	а	б	б	а	а	б	аб	а	аб	а	а	а	б	а	а	а	аб	б	а	б	аб	а	б
С	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	б	б	б	а	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Св	а	а	а	аб	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
Ск	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Ср	б	б	а	б	б	б	аб	б	б	б	аб	б	аб	аб	б	а	аб	б	б	аб	б	б	б	б	б
Ст	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
Сњ	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	аб	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
Сш	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	аб	б	б	а	б	б	аб	б	б	б	б	б	б
Т	а	а	а	б	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	б	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
Ч	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
ЦБ	а	б	а	б	б	а	а	б	б	а	аб	а	а	а	б	а	б	б	аб	б	а	б	б	а	б
Ц	б	б	а	б	б	а	а	б	б	б	б	а	б	а	б	а	б	б	аб	б	б	б	б	а	б
Ш	б	б	б	б	б	б	аб	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б

а = лужничка одн. лужничка и заплањска појава

б = јужноморавска одн. јужноморавска и заплањска појава

аб = дублет

Табела 6

Распоред пунктова према припадности говорним типовима

ТИП	ПУНКТ	УКУПНО
ЛГ	ДБ Јз Лк Ч	4
ЛГ←ЗГ	Пр	1
ЛГ—ЗГ	А ГО З Св	4
ЗГ	Бл БД ГД ДД ДП ДГ Зл Ј Јк Кз Км Кр П Р РД Т	16
ЗГ←ЛГ	ГП Сњ	2
ЗГ←ЈГ	Мк РДл ЦБ	3
ЗГ—ЈГ	ГЛ Гњ Кш Ср Ц	5
ЈГ←ЗГ	Лп	1
ЈГ	Б Бљ Бр В Г ГЛп Гр Д ДЛ ДЛп Јс К Кн Кк Л М О Ос Пл РП РГ С Ск Ст Сш Ш	26

← под утицајем говора

— на граници говора

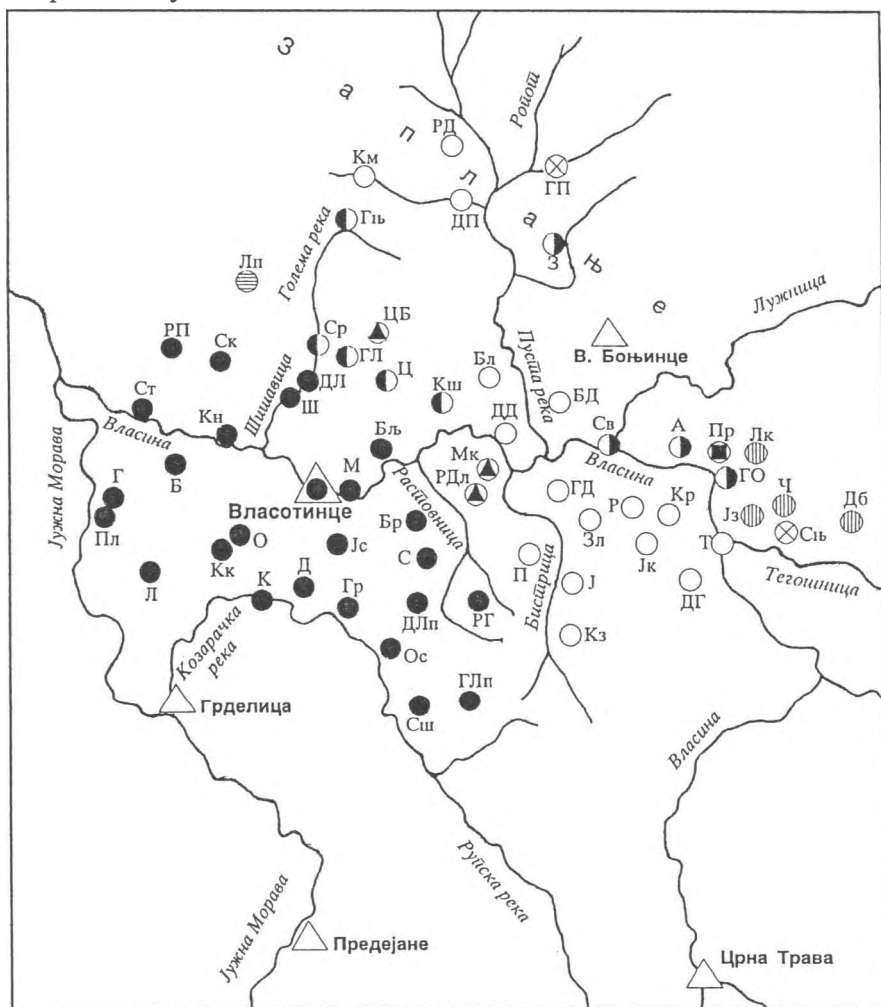
В. и Карту 32: Простирање ПТГ у власотиначком крају према најновијему истраживању.

Границе говора. Према дијалекатској грађи и постулатима лингвистичке географије, на сводној карти су се нашле донекле измењене, у овоме истраживању прецизиране Белићеве границе призренско-тимочких говора у власотиначком делу југоисточне Србије. Заплањски поддијалекат на власотиначком тлу заузима веома уску просторију између лужничкога и јужноморавскога говора, она је на сектору од Крушевице до Свођа широка само десетак километара (в. Карту 3, 32). Његову источну међу — истовремено бивајући западна граница власотиначкога лужничког говора — чини линија која на југу, обухватајући села Тегошницу и Страњево, полази од ушћа Тегошнице у Власину, затим реком Власином иде до Горњег Ора и преко Алексина наставља до Свођа, одакле, остављајући Борин Дол на западној страни, завија право на север и долином Пусте реке између Завидинца и двају Присјана избија у Горње Заплање. Западна му граница — која је истовремено источна граница власотиначкога јужноморавског говора — креће од изворишта реке Бистрице на Острозубу, одатле се реком Растовницом, источно од села Рамна Гора, веома оштро спушта у долину реке Власине коју сече и наставља на север линијом Крушевица—Црнатово—Горња Ломница—Средор—Гуњетина и западно од села Комарице излази у Горње Заплање (в. Карту 3, 32).

Како сводна карта показује, резултати овога истраживања су Белићеву западну границу лужничкога, источну и западну границу заплањскога, као и источну границу јужноморавскога поддијалекта на власотиначкоме тлу померили ка истоку. Села Страњево, Борин Дол и Горњи Присјан нису лужничке, већ су заплањске насеобине. Завидинце и Алексине (код А. Белића пунктови лужничкога говорног типа) налазе се на граници лужничкога и заплањскога говора. Насеље Рамна Гора лежи на подручју јужноморавскога, а не на тлу заплањскога идиома. Црнатово, Горња Ломница, Средор и Гуњетина не припадају заплањскоме говорном типу, већ су смештена на граници заплањскога и јужноморавскога поддијалекта. Горња и Долња Лопушња, Брезовица, Бољаре и Долња Ломница су јужноморавске, а не, као код Александра Белића, граничне заплањско-јужноморавске насеобине (уп. Карту 5 и 32).

Карта 32

Простирање ПТГ у власотиначком крају према најновијему истраживању

● - ЛГ	○ - ЗГ	● - ЛГ
● - ЛГ под утицајем ЗГ	▲ - ЗГ под утицајем ЛГ	
● - на граници ЛГ и ЗГ	● - на граници ЗГ и ЛГ	
⊗ - ЗГ под утицајем ЛГ	● - ЛГ под утицајем ЗГ	

III. ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ

ЛУЖНИЧКИ ГОВОР

Добровиш

И мѣн узѣше, ѿа буйнуше

Ма̀ млого е имало, него ја сѣм свѣ изумила и заборайла, ја с... ја сѣм штурало човѣк. Остарѣло се, па не мо̀же. На Чуку горе, овдѣ на нашу Чуку, туи, туи е и логор бил. Па, кѣде спуште туи, етѣ, па до̀де. Али овѣа па у Лесковцу што су били Бугари, они су свѣ јурили по ку̀е и пљачкали. Опљачкају свѣ коѣ наиду, тои свѣ узну и однесу. И едьпут, ми смо овдѣ ... Беоше правили пут, па наврѣали земњу у нашу авлију. Алѣ оно се нагомилала земња ова̀к, а они мисле туи смо ми закопали пушке, па не знам, па ... Они та̀м причу. И мѣн узѣше, па бутнуше ова̀ко назѣдѣчки у по̀друм. И ја паднем у по̀друм та̀м. И они ко̀пу и ко̀паше, ко̀паше и немо̀гаше ништа да наиду, па нема. А ја са̀мо на бога што сѣм, тѣг би погину̀ла, али ја сѣм ... Имамо, знаш, ис по̀друм горе ка̀пак, и крѣз онѝа ка̀пак искочим. И на, на една врата ова̀м кудѣ су они несѣм искочила, него на друга врата. Дво̀ја врата имало на ку̀у. Искочи и прѣ... прерипи преко онѣи тара̀бе, некѣт сѣм мо̀гла да одим, па да рипам. И дигнем се та чѣк у долину до̀ле отидем при свѣкра. Он, па и он ... Бега и он од Бугари, па е бил до̀ле по долину. А ја кудѣ чу, како̀ чу, па туи низ њиве надо̀ле стрча, па у долинуту и он бѐше до̀ле. И нема ма̀лко врѐме и он искочи она̀м та по̀гледа. А онѣи преко ливаду отидо̀ше дво̀йца. Па е било стра̀шно од Бугари. И сѣг ако си па ... Не знам. Нека̀ си буде свѣ до̀бро.

Найрѣд е било ѿако̀и

Кво̀ чемо, ми ... Напрѣд е било тако̀и. Сто̀ка, кра̀ве, овце, тои е било свѣ. Неѣ, неѣ како̀ сѣг што по Власотинце, нѐ знам, свѣде рѣдом се растика̀л наро̀т, а тѣд нѐ. Сто̀ка, ко̀пање, жѣтва, работа, свѣ, не мо̀ж, не мо̀ж тикѣ како̀ сѣг што наро̀дт се наѣде и на̀пи и сѣг е ма̀лко другше, како̀ што било неѣ.

А тѣг ми смо, ми смо радели и радели. Ми посеємо грѣснице, грѣснице посеємо, па има да бранимо от пилетија да не, да ги не покљују, докле да никну. Има да порасту големе и после чемо да, да обѣремо белоиѣе, па че и натоѣимо, па тѣд има да набѣремо црноиѣе. И онои семе има да отрљамо, да за другу годину. А и онои че све да потѣпимо и да се исуши, и сас трлицу млатимо, млатимо, млатимо и напраимо кучишта. И онаи кучишта све да вузнемо да ги из... извлачимо и на кудѣлице, на повѣсма и да испредѣмо и после да вузнемо да изаткаємо платно ... и да сваримо и да изаткаємо платно и ... И с тои смо се облачили. Моѣ, тои од ... чѣрке сас пртено. И вутара, и кошуља, и све пртено. Нѣма друго. Неѣ како сѣг, што купено па се само мења, мења, а сѣг, а тѣг не! Једно! Тоѣ!

И каквѣ че да обују? Ковењаци! Моја Русија с ковењаци ране напраи на ноге. Али нѣма каквѣ друго. Опњци узнемо та ... от свињу, одѣ... одѣру свињу и од њу узне да напраимо опњци. Па се сѣпе, ми с каквѣ чемо, шчѣмо, сас врѣе крпимо, сас ножичке исечѣмо други куи су "сѣпени та да закрпимо да носе деца, па и ми смо си носили. Нѣма неѣ имало ништа. Простљачина. Стварно. (...)

Овде равни дворови

У лазарицу кѣд идемо, иде воѣа с нас и ... И ми идемо и носимо крошњу, крошњу нѣсимо за јаица да зѣирамо. И даву ни парѣе, идемо та пѣвамо, они куи кѣлко милуѣе, динар, два динара, пѣ динара че ни даду зашто поѣ... пѣвамо. И ми пѣвамо по куѣе, сѣг онија људи чѣку ни, те и лазарице иду да доиду да пѣвау. И ми пѣвамо на куѣу: „Овде равни дворови ... овде беѣари. Бѣле рук'ѣ метали“ и ... ма пуно имало, све сѣм заборайла. Тои на куѣу кѣ се пѣва. И ... „Бѣле жѣнѣе трѣшили.“ Не знам ништа. Заборайла сѣм све.

Роска Ристѣи, 82 године

Млого е напред лепо било

Седењкуѣмо, предѣмо, па лупѣње е имало, така јѣсени се зѣберемо на лупѣње, лупимо, па е имало и прѣдење, у собе се зѣберемо, предѣмо, па си пѣвамо. Па имало е и тѣчеи, па смо ишлѣ и на тѣчеи, па има ... гаидѣ имало, па дудучетија, па ... Млого е напред лепо било, сѣг нѣма ништа. И неѣ ни покварѣно било оваи младиња ко сѣг што е. Ако е имало толко чѣда. Па имало игранк'ѣе, па у Добровиш е имало по двои музиканти, свирачи некѣд. Божиѣи два дѣна, па Сирнице два дѣна, па

Велигден два дѣна, па ... Тоѝ свѣ по два дѣна, па и Лѣскари доиду, свирачи наѝи из Добровиш и по двоѝ се зберу. Па народ, народ, а сѣг нигде ништа нема. Нигде. Па лазарице е имало. Ми идемо у лазарицу, па и поп је ишѣл, у Добровиш што седѣше, и поп у лазарицу ишѣл. (...) Па пѣвамо, шѣтамо, срѣту ни, шѣтамо ... па онам преко брдото. На седењк'е пѣвамо, играмо кад има тија гаѣде оваѝ Јованча ако га знате што е болничар у Власотинце. Он је свирѣл у гаѣде, па цѣл Добровиш забикоѝи з гаѣде, оѝ седењку на седењку, оѝ седењку на седењку. Играју, пѣвају, предѣмо и свѣ такоѝ фино било, неѣ било покварењак нарот ко сѣг младиња. Фино. (...) За Велигден па омѣсимо краваѝ с перашк'е, перашк'е чѣнимо. По двѣ јаѣцѣти ... Перашк'е начинимо.

Нишѣа си несѣм разумѣла, нишѣа

Од рат пантим кѣд налѣзоше Бугари, а ја сѣм била дете, па сѣм била овчѣр. И он моѝ тата бил на њиву копѣл и моја баба, а ја сѣм била сѣстоку и Бугари иду овамо оѝкуде сте дошли, там надѣле. И види-мо ми сѣпроти Бугари коѝи иду, ја сѣм се запѣла, па ѝкѣм моју маѝку да иду да кажу на моѣга тату да бѣга, Бугари иду. И онѝ г'и видеѝи напрѣт и он побѣгѣл и укачи се у горѣн, оно има едѣн пѣт така горе, едѣн дѣле, меѣу пѣтеви и шѣма и горѣн имало и он се укачи у горѣнѣт. И налѣзоше Бугари, онѝ па едни били Бугари вѣч над нас, а ми сѣ ед-нога старѣа смо сѣстоку и несмо ги ни видеѝи. А криѝи су се од Бугари, неки си овѣа наѝи људи бѣгау у Бѣчје, па се крију. И онѝ узну, и доидѣше онѝ куде нас, пѣтују ни, имаше Бѣчје, какви има шумкари по Бѣчје. Несмо никуга видеѝи. Велимо: „Нема ниѝи“. И онѝ забѣру нас Бугари у Лѣсковицу горе и отидѣмо ми горе, имало е пѣно, жѣне старе ... Меѣе е, ја сѣм била малѣцка ... једна жѣна у скѣт и цѣл дѣн ме у скѣт држала, стра гу од Бугари. Мѣн држи у скѣт вѣздѣн дѣн. Такоѝ несме да се дѣза на нигде и прѣчуѣала ме е у живѣт. И Бугари наклаѝи ѝг-ѣѣ. Оно такоѝ гора, па рѣдом, па неѣве мазиѣе ... Врзали коѝите такоѝ рѣдом, врзуѣали, врзуѣали, врзуѣали, па кѣд наклаѣше ѝгѣѣ увѣчер ... И непѣштају ни, ни па пѣтују ни за Бугари, ни за партизани, ни за никуга, само сеѣмо при њѝ горе и тоѝко ... (...) Туѝ посѣѣи наѝиве њѣве, туѝ се усеѝили.

Моѣе онѝ су и пѣачкали Бугари мѣѣго ... Аѣѣне су коѣа узима-ли. Пѣлили су, па ја онам куде што сѣм била, упѣлили су ... Избише тройѣа чѣвека, дѣли бѣоше чѣтѣориѣа, ели тройѣа, мѣслим да су бѣш спрема наѝу куѣу такоѝ. Едну жѣну и двоѝа мѣжи. Едну жѣну ѝдма спрема воѣу наѝу бѣоше убили Бугари, једнога мѣжа убили у једѣн меѣк, па га моја маѝи и једна ... моѝ па бѣшта и он бѣше, па се и он

кријеше и још едѝн комшија такоѝ, па беоше нашле едного мужатога по ... Сна̑ и девер̑ ђи убили, а едного па моја баба, беше у папр^{ат} па он убиен, та га па беше нашла, със јагањци пошла, па га нашла у папр^{ат}.

Та су били и палили су. Упалише две племње туи близу куде нас т изгореше, Бугари, много су ... (...) Несу, не знам. Несу, несу били Немци. Турци ли е некѝд, моја баба причаше носил црвене капе, да ли су налазили тудека!? А Бугари знам кѝд налѝзоше, кѝд беше, рат кѝд е било. Све знам киде сѝстоку беомо а деца и они ни откараше че ни питују за шумкѝрите. Тоѝ пантим г'и. (...) Па ништа. „Куде су шумкѝри, има туи шумкѝри по Бучје.“ „Ми несмо видѝли, ма нема несмо видѝли ми туде шумкѝри.“ Аи[де] че ни теру горе у Лесковицу, долѝко у ћораву страну. Ја овчар, јадна, малѝцка сѝм, ништа не разумим ... Оно брег, брег, ја велѝм, оно врвинка такоѝ, малѝцко велѝм: „Овде ми и сѝстоку идемо“, па ништа си несѝм разумѝла, ништа. „Овде сѝстоку идемо.“ Детѝ!

Туи, вѝна е ѝрсла

Ау, па она̑ си ме и сѝг боли. Ма вѝна, ма овде, еве! Туи, вѝна е прсла, па целу зиму сѝм доле била. Овде сѝм па глѝжањ утепа̑ла, туи ете̑ и умре. Води Стоина̑ и Ми̑ле, водише, лечише по Лесковѝц, и тамо по Ниш̑ идомо, и по Лесковѝц. И, куде на друго мѝсто, па идомо!? Тамо ни бѝш удари у венуту, туи у рануту некѝцију доктур, па малко еве ... Ал глѝжњ̑ па удари, та па утепа̑ и сѝг^к се па̑ и на њег ... Што сѝм болови јадна видѝла и ете̑ такоѝ. (...)

Додолице

У додолицу су ишле, несѝм ја ишла у додолицу. Додолице вѝзну, па така кѝд нема ко еве сѝг што нема к'иша, онѝ се премѝне девоѝчице, по три-чѝтри и иду, онѝ г'и жене чекау на врата и у воду држу нешто и све ги окупу, намокре г'и додолице.

Радмила Драг. Станковић, 66 година

НА ГРАНИЦИ ЛУЖНИЧКОГА И ЗАПЛАЊСКОГА ГОВОРА

Свође

Нигде никоџ нема, еџ

Четири њоџина, на черку ми, оваја ... Лозина две дечица и Лоза и њоџан човек. Леле! Па, па пријатељи, па ... ма распрцали смо се куџи куде, деџо! Куџи куде смо се распрцали. Осамџили смо се, сџине, па ни-какво. Напре^а е било лепо, али чељад белџсвеџ, пуна куџа, десџети е моџи човек бил кџт сџм се оженила, ја сџм се призетила, па сџестре пџет, па чеља^а, чеља^а, чељад, една милина, па ја принови, две черке, па два сџина, па ... А сџг, све тоџи отишло, нигде никоџи, бре, нема, деџо! Нигде никоџи нема, еџи!? Имоџвина лепа, јака, а^а кџд нема куџи да раџи, шта чу!/? Колко су каџар, тоџко раџе. Овуџи гоџину куџи неџе сеџал пченицу, тиџа жџто нема. Ми смо од^т трџес крџтине наврџи иџаџо и шџестџтине кџла жџто. А сџг, нема ... (...) Како ... па с џвце, па с краџе, пуно, сџине, пуно. Ал^и сџг нема чељад, нема.

А и дџњшџа е, деџо, друга чељад, ниџе чељад бџла ко раниџе шџто смо чељад бџла, нема дџњске чељад, не ургџрам на онџи неџџџшџо. Неџе, онџи си џте неџшто дџњске да иџа да јеџе и да пиџе и да троџи али, брџте, раџт. Неџе онџо на овуџи жеџу да га џбавџа, бре! А ми смо жеџи по жеџу. Ал сџк су па јаке вруџине, деџо. Нема сџг, неџе како шџто е било, каџо да се е спуџтило сџнце, бре џуди! Ово е страџшно, не знам. Али, еџе, неџа су живџи и здраџви куџи е куде! Па че да буџе неџшто.

Ја за гоџину дџџа моџу чељад не виџавџам. Тоџко меџто, гоџину дџџа. Сџг, еџе, зџала Оџга Лџзу да ли че доџду. Она рекџа: „Немоџи ми се наџате“, каже, „не моџу коџа су ни у кџар док не опрџavimo коџа, а чџча и стрџина че“, каже, „да доџду“. Тоџи сна и сџн сџг да ми стџгну. А зџт и черка и џџина чељад онџи ... и онџи си таџм. Зџт ми дрџи раџџу, пи-вару, пиџе, едно-друго. Сна му и она, Миџа, унџк ми, џн туџи иџа еџнога комџиџу ш џџега раџи. Раџи и у Зџсџџаву, а и ... каџд нема у Зџсџџа-

ву, он с овога иде, пријатељи туи, добри су пријатељи, јаки, с њега иде, а кад си има у *Засишаву*, он си па и там придржаља. И такои.

За све чељати требе

Ја съм била овчар, сине, али овце триес брава моё само, па две козе, па краве, па млеко дваес кила вечером поцирим, дваес јутром. Сѣг не може, нема чељад, нема стока. Нема. Ете, петнаес чувамо, нема куи дѣи пасе, сине, нема куи дѣи пасе. Оваи старка, сна ми, иде с њи. Оваи невестава по кућу, леб^п, с леб^п. Деца кѣд оте, пуште ги, кѣд не, мора дѣиде она. И кѣд чеш? Чељад, брате, требе за стоку, за све чељат требе. Но, па нека су жива и здрава таи две пилети туде. Ако е жив и здрав да подигне сѣг даље кућу нагор, неѣ си исели децу там и готово. У Крагуевац, на лепо место, а туи ми е близу до Виту. Струја е уведена, струју му е Вита увел на бандер. Спољну ... Нема да тура спољну сиѣлицу, на сам његову обалу преда двор му е на Витино ... њиву бандер побие. И све тои удешено, све уређено.

Косара Илић, 78 година

ЗАПЛАЊСКИ ГОВОР

Златићево

Ал она се појави

Бугари кљсу били, ми смо били сви овде у собу и гледамо по ... оно иде по венљц, по оној брдо, по венљц иду, иду, иду, иду. А ми овде гледамо крос тија прозор. Каљди се појавише озгор, пукоше две-три пушке, партизани, они кад јурнуше у стрелци одонуд, оно снег, ми ... Одонуд рнуше, а брат ми е бил овамо у шуму сас козе у брстину. И тамљн они доидоше, туи е била една крушка горе, па наше куће, и ми ги пазимо крољ прозор. А татко рече: „Сљг ако се појави нека пушка озгор, ми смо готови“. И она се појави. И они би си прошли мирно, ал она се појави и јурнуше одонуда и овде ни ...

И тамљн овде, одонуд ... Не могаше дљду више от снег нагоре. Одонут па овде редом. А бата Веља па отудт сас козе, па овде. И, суз... сузоше њега горе. А ми сви овдека. И лелељка онде била иза кубе, ете. И тамљн, ми сви на врата да истрчимо да видимо, там бату сљалстеше. И ми трчи на врата с... они тике каљ груну крос прозор овде. И оно удари у маље, па прос кубе. Кубе пробуши. Ми истрчамо, та на пут, па дрљжи, они ватише и, и ... И бату, и тату. И надоле, ми сви по њега. Плачемо, кукамо! Деца! Боса, гола! Трчу! Ете ... И упалише, овде доле имали смо племље две, упалише ги. И туи надоле до ... доле низ оноја ми сви по њи идемо. И тат... бата вика: „По овога, тато, по овога, тато“. И све надоле по њега, а они ... Ми пиштимо, после ељн, ељн па рече, рекљл маљке, каже: „Гасете ви, ми ће упалимо, ви гасете“. И неки имал добар човек. Каже: „Ви гасете“. И маљка угаси. Они љи откараше, маљка угаси онољ. А на друго место кљде огељ да дими. И накладе огељ да праи дим да се не поврну други. И надоле, и љи откараше и ... Низа Чукар. Ми овде све плачемо, пиштимо.

После бата ни прича, каже: „Ми све ...“ овљја, „викам по овога, тато, по овога, тато“. Они ишли по некуга доброга човека. Он неки ко ... Командант ли е бил, какљв е и ја н... Све „по овога, по овога“, та низа

Чукар. У Чукар, имал^о и комшија овде. Тѣ су у Чуку утепали двојца. Двојца су утепали у Чуку ... и да види куде су. И поиду надоле, и чули да е он утепан. А овија наши, они су ... Бил е тата у Микидонију тамо. И бата е бил. И он знае и ... татко, и бугарски да разговара и онои ... И там ги онои ... Они казали што иму там, има брата, има ... И они га там откарали. И тата доиде, а бата е бил там слуга. Служил е тамо докле се смирило, едно-друго. Одовде су ... Ал само „по овога, тато, по овога, тато“ и они не тели. А овија остал у позѣдину и утепали га у Чукар. И едно девоиче су тѣг утепали.

Ђурђово цвеће шарено

Ђурђовдѣн ли? А, па Ђурђовдѣн кѣ ће доиде ... Ми се деца радуемо за Ђурђовдѣн. Овце се тѣг^к премужују. И саберемо се девоичетија и све идемо ... Узнемо цедило на руке, па уз ливаде нагоре беремо сваќкве травке, корење, едно-друго. Маика спрема овде ручѣк, јагње тата закоље на Ђурђовдѣн. Горе певамо песме, ђурђевску: „Ђурђово цвеће шарено, маика га бере у skut га врља“, ете. И тои^и фино било. Идемо нагоре до негде и озгор сѣ кѣ се вртамо, па с песњн, па до воду доле, до Реку. И туи^и има една штетина, туи исплетемо венци. Увијамо венци и донесу ни ручѣк туи и ручамо и доидемо овдека. Куи е с овце, он^и овце докарају, овчари. Има си које е сѣс овце, које иде у цвеће. И тѣг им ... ту^иримо онија венѣц на котле, па ги промужемо, помужемо ги, па ручамо. Па тѣк поседимо малко, па ги па пуштимо, па стоку пуштимо. И тако е то било.

А кѣ доиде белмуж да се праи, ми тѣк ... па белмуш кат праимо, ми ... Па^а си зберемо сирење повиш, па се растопи онои сирење, па се тури царевично брашно, меша се. Она се окрене онакои, и фино мерише на печено. И једемо, котѣл, са сукаљку мешаи. И ... али фино тѣг е било, сѣг^к тои не ... И јагањци се одлуче и о тѣ ги не пуштамо после.

Пот крс

Па тои Еремију су славили. Исто на Еремију славе. Закоља јагње, прасе, нешто закоље. И оно кѣ^а е слѣнце, он прет кућу напраи лад^т и тури остали и гости издооде. Ми стоку докарамо, па ни мерак, мерак. И едѣн колач маика омеси за Пот крс, едѣн за дома. После ми ... Овде ручамо, па идемо па Пот крс онамо носимо и онам си па Пот крс има вашар, сабор туи. Па сви се саберу, сви, цело село и са стране доиду тѣг, а сѣг — слабо. Онам седну си сви шт... такои и гос... Ми гости куи су сѣс њи, сваки си госта води по њега. И онам си седу, ручују па!

И ја сам тата

А Свети Ђорђа кџ доиде, ми си с... Туи исто такои татко нареди остали и маика спрема. Посна слава. Спрѣми ... (...) Па баницу, праи поприкаш, напраи тои такво, пасуљ посън са зѣитин. И посна слава боље. Съ зѣитин, с ораси, с јабуке напраимо, кџт с кое, и чекамо гости. Тџг е била лампа, па си запалимо лампу. А напред гасарче, а кад гости да доиду, ми лампу. (...) Па доиду, доиду тетке, тетинови, доиду си. Баба — била и Свође, оздол доиде оваи ... баба Милка, па њон човек. Па он кџ... Они кџд доидоше, ми се радуемо, радуемо, радуемо, па им простремо овде рагоже, па ониа јастуци вунени, длџги. Тои си се спрема за гости, па кат простремо овде, од мерак.

А и кџт поиду гости, они ... Ми се радуемо деца око њи, радуемо се он, и Свође тија, он увек на деца даде паре. Кџт поиде, поздраимо се, он ни даде паре, ми се радуемо око њѣга. Ал знамо што тија човек ... Он и бе... беше богат онакои, газда — баба Милкин и Свође. Они доидоше и ми се радуемо. Она: „Цаке, Цаке, Цаке“. Тату викаше: „Цаке, Цаке, Цаке“.

Додили су. Тетин Сима доидеше из Јаворје, па кџ се напије, овде нагоре он пѣсму пѣва. Он кџ це напије, он вика: „Ја сам тата, ја сам тата, ја сам тата“. А тата рѣкне: „Па и ја сам тата, и ја сам тата“. И тако!

Ја и сѣ клашње имам

Ко ли се снове!? Ми несмо много куповали. Ко ја пантим да е ... да купуемо овакои нешто, но си сѣ ручно. Посеемо грснице, овце чувамо, па вуну. Па грснице посеемо, па ги оберемо, па ги носимо у воду, па ги извадимо из воду, па ги ичукамо, па тџ ги енпут огребемо, па ги огребемо други пут, па ги са чешал очешамо, па замотамо на кудељу, па предемо. Па кџд испредемо, ми намотамо на мотавилче под брои. Изброимо колко ни аршина требу, сѣ под брои. И смотамо га, и смотамо га од онои. Ал туримо га прво, потопимо га у врућу воду, па га туримо у пѣпел, па га укопамо у џубре, па колко аршина има, толко котла пуштимо воду врућу. И преконачи тамо у џубре и извадимо га. И однесемо га у воду, у поток, и исперемо, па измотамо, па тџ основемо, па кад основемо, ми га навијемо, па кад га навијемо, ми га уведемо, па уведемо га, па после узнемо та га ткаемо. Разбои начинимо и ткаемо. И кад изаткаемо тои пртено платно, ми га па белимо, туримо га у пѣпел, у корито камено, туримо га у пѣпел, сѣ га утрљамо и з буљку ударамо. Буамо, буамо колко там це избои и износимо га на

слѣнце. Па га намокримо, па га изнесемо на слѣнце, па га намокримо, па га изнесемо ... Све такој га ... докле га убелимо. И кад га убелимо, ми га спрегнемо и умо́тамо га у трубу и шијемо кошуље пртене. Тој такој.

А ву́ну напредемо, ошишамо овце, оперемо, увлачимо и тѣк смо́тамо исто клашње. Ја и сѣ^к клашње имам, ете. И знамо ко́лко арши́на тре́бе за су́кно, ко́лко тре́бе за клашње, све под број. И ткаемо, и њега исто такој. И кад га изаткаемо, клашње се но́се у ваља́вицу да се ува́љу. И кат се ува́љу, тѣк шију куј о́ће да шије а́љине. А су́кно си шаши́јемо, па си но́симо. И такој.

То е све би́ло ру́чно, а сѣг не́. Исто и чара́пе смо плѣли и џемпи́ри и све. Ја сѣм и пртени џемпи́ри но́сила, пртене чара́пе. (...)

Па фа́рба се, фа́рба се ву... ву́на се фа́рба. Па куј о́ће, он си но́си на боја́цију, куј у оро́вину, ја си ... све сѣм си мѣсти́ла у оро́вину, у кара́боју за клашње теј. И сѣг имам клашње. Такој си стоју. (...)

Ко ли се мѣсти!? Наберу́ се кори́це, па се сва́ре енпу́т, у котѣл го́леми ту́римо. па ги сва́римо оне́ј кори́це, по́сле ту́римо па ... а пре́ђу потопи́мо, па ту́римо пре́ђу, па рѣт пре́ђу, рѣт кори́це од ора́, оро́вина ели па шу́ма. Кад не́ма оро́вина, ми шу́му. Ре́ тој, ре́д оно́ј и кипи́, кипи́, кипи́, кипи́. Кад искипи́, ми гу исту́римо ис теј кори́це, оце́димо теј кори́це, па ту́римо кара́боју. И кѣ ту́римо кара́боју, закипи́мо и тѣг изва́димо, оперемо и снове́мо клашње, снове́мо за у су́кно, за ко́е бу́де, за џемпи́ри, за чара́пе. И тој си такој, сѣ́.

Сједно јуже, обедве

Тера́ли смо и др́ва, метро́вска. Но́ћу. Па́ смо ... (...) Па кри́ли смо се. Па, та́тко и ма́йка и ја оно́ј тесте́ре што е трупачко, што сече́мо, тройца што се ... стружу́. Ова́м у доли́ну едѣн труп е би́л мло́го жи́лав. А студ бе́ше. Бѣш куде́ што су ове́ј бу́ке, тој су оне́ј на́ше бу́ке дебе́ле. Туј еда́н, а он би́л жи́лав труп. А ја и ма́йка стру́жемо, оно́ студ. Ја обу́чѣм пы́льтло́не, тѣг несу́ носили пы́льтло́не. Обу́чѣм пы́льтло́не. А оно́ жи́лав труп, па та́та кѣд ни ви́кне озго́ра, ми посуче́мо оно́ј, тесте́ре, го́ре-до́ле. А он кѣ́це наљу́ти, па кѣд га по́чне суче ... Ти́ја труп ћу па́нтим ... Дѣн-дѣнѣс.

И туј га о́струже́мо, па по́сле га одо́тле узне́мо на ра́мо, па низа Чука́р, на Деја́н, па низа Чука́р, па ги по́сле у Вла́сину. И у Вла́сину та́та ги те́ра з гове́да низ Мо́раву за жи́то. Оздо́л дока́ра жи́то до Вла́сину. Од Вла́сину ми поте́гнемо, увр́жемо се, на Деја́н, па овде́ дои́демо. Тѣ́ смо носили по педесѣ́т кила, по четере́с кила. Па енпу́т забора́имо да понесе́мо две јужѣти, па сѣ́ покори́ну Милу́нку се уврза́мо с

једно јуже, обедве. (...) Па дугъчко јуже, забраили смо едно да понесе-мо. И увек та́та те́ра дрва, те́ра едно-друго ... Доноси́л је и ексе́ри, но-сил је за жи́то. И дока́ра жи́то, а ми иде́мо та га изно́симо.

Тоџи си комати́и летџу

Па смо ишли и на мо́лбу на људи, на же... Девои́чети́ја се сабе́ру, же́не, иду, но́се. Едно́му, па дру́гому, па ... Надо́ле дѣске, оздо́л жи́то. (Ки́ша иде.) И тако́и е то́и. Па се живе́ло не́како, а сѣг? И тѣг е би́ло здра́в наро́дт, а сѣг? Тѣг ме е и здра́вје служи́ло и све́. А сѣг, не служи́ ме здра́вје кѣд има́ и стру́ја, и вода́, и путе́ви, и прет ку́ћу те до́везу́, а сѣг? И једе́ш чи́с ле́б и све́, а на́прет про́ја. И на́иболе́ су би́ла и де́ца, и сѣ́. Тоџи́ си кома́ти ле́ту. Сѣ́к се че́ка је́ло, па је́ло. Не́ће да́ еде́ сѣ́ ле́п. Ми си у́знемо ле́бп, до́кле ма́ти испече́ у кре́пуље, ми си у́знемо, дру́га се пече́. Она́ по три-че́тири кре́пње на ... свѣ́аки дѣ́н, свѣ́аки дѣ́н, свѣ́аки дѣ́н. То́е работи́ла.

Све́ бе́га оздо́л

Сѣ́гк тике́ видо́, сви се скупи́ли до́ле на пруди́ну, на́, на у́лицу до́ле, на сока́к у Ре́ку. Са́мо те́ру сви́ње, пи́лети́ја, коко́шке. Едно́ пи́шти, едно́ ... Иду. Све́ бе́га оздо́л. Ко́ла, тра́ктори, ку́и што́ има́, жи́то. Ови́ја Чу́кинци и сто́ку те́ру. Ја́ворци. Све́ тоџи́. До́кле се спакува́ше овде́. И ови́ја мо́и побегли́, би́ше ту́и. И ...

Крсти́и но́сим, Бо́га мо́лим

Лити́је кѣ́ су биле́ ... оне́ се сабе́ру Пот крс, о́младина, и по́п до́и-де. И у́зну барја́к, па ва́те по по́ље. Зна́ју си та́м куде́ има́, е́те, крс и ми́ра. Ми ги ви́камо ми́ра, ал крс. Прекр́стено дрво́ и ту́и иду́ при ње́га и ... И за́иду, кру́же село́ и до́иду па́ Пот крс куде́ е ... се сѣ́бира на са-бо́р. Ал се сабе́ру крстоно́ше и ... И о́ни пробо́де кро́за село́ и ови́ја сељ... же́не у си́та ту́ре шени́цу, ту́ре она́и ... И кѣ́т про́иду о́ни, врљу́ на њи́, врљу́ на њи́. О́ни крстоно́ше: „Крсти́и но́сим, Бо́га мо́лим, Го́споде, Го́споде, спо́мени, Го́споде!“ И оне́ врљу́ шени́цу, врљу́, врљу́, врљу́, врљу́. Ми с^п пе́вамо, иде́мо ... И Пот крс оти́де сѣ́с ... по́п иде́ пре^д њи́. Тѣг бе́ше рѣ́жени́ца, сѣ́ гу сѣ́ргу куде́ про́иду крстоно́ше. Ал ни́кои не ви́ка. Ова́мо е има́ло ми́ро, низа́ овѣ́и чи́чино ова́мо су слази́-ли, па пра́во она́м, па куде́ грѣ́бје је има́ло е́дѣн крс, ту́и пресе́че га по́п, прекр́сти дрвце́ и ... И оти́ду ... (...) Испод грѣ́бје до́ле е има́ло е́дѣн крс, па овде́го́ре е би́ло ми́ро, овде́го́ре е би́ло ми́ро и ту́и прекр́-

сти га по́п ма́ло със о́ноа. И ту́и се познава́ло ... И прекрсти га и отиду́ Куде кр́с она́мо, куде́, куде́ се саби́рају и ту́и заки́те ти́ја кр́с. Има́ло си е, има́ си спо́меник сѣг. Померали́ га сѣг. Ишуши́ла се та́и дрвја́. Гро́м гађа́л у ње́га. И тѣк се саберу́ ... Издоо́де и го́сти и о́ноа, па са́з го́сти, па она́м. Па сви́рачи, па то́и бе́ше мил... Ми́ ... Ми́ си о́вце напасе́мо и затво́римо ги кѣд бу́де и иде́мо.

Задуго е лежал

Зна́м бѣш кѣ́ко е билó. То́ е билó там ус по́ток, о́н ... Но́симо ... И ми́ смо носи́ли дрва́, ал о́но бе́ше ле́дт, студ. Ле́д бе́ше. И о́н, тамъ́н ми́ сас по́коину́ Милу́нку измѣ́кну́мо наго́ре и о́н до́ле приви́ка у по́ток. Там куде́ ова́и дрвја́ сѣг^к што су омѣ́кну́та. приви́ка: „Милу́нке, Милу́нке“. А о́н па чу́е едѣ́н Влади́мир. О́н ... У Микидо́нију што е бил, ови́ја Ста́ноин тата. И о́н чу́л и до́трча. О́но му кр́в ... Све́ бе́ше укрвѣ́вел, овде́ га ... Разби́ла га, у гла́ву га разби́ла. На но́с ју́ри. Ми́ пла́чемо. Зна́ш, де́ца плачу́. И тѣ́га отка́раше куде́ до́ктори и кр́в му уста́вили. Ту́и е лежа́л, задуго́ е лежа́л.

Али о́н носи́л дрво́ и тако́и се пузну́л и дрво́ на ње́га. На гла́ву му па́дла она́и, цепа́нка! И по́сле ти́ја тети́н Влади́мир о́н, о́н му о́тури́л цепа́нку, а ми́ смо измѣ́кну́ли сѣ́ цепа́нке на́прет. И о́н вика́л: „Милу́нке, Милу́нке, Милу́нке“. И о́н чу́л и отрча́л, Вла́да. И ту́и сѣ́м била́, али ... Не бе́ше ови́ја пу́т там, бе́ше ... пута́нчица е́дна бе́ше ле́па. (...) Е, не па́нтим бѣш ко́ су га одвезли́. Да ли овде́ вика́ше!? Но, одвезли́ су га. О́но кр́в.

Верица Стојановић, 70 година

Рамни Дел

Слуга ли слугу ће служи

Ма́йка ме одвела́ у петна́ес го́дине да служи́м у Црну Ба́ру, та́мо. У ... При кѣ́и ме одвела́, два́ ста́рца и има́ ћерку́ ко ме́не. Иско́чим та́мо на те́и Црноба́рске китке́, па гле́дам ова́мо куде́ ми е та́тко по́гину́л, а бра́ћа, и ма́йка, и сестра́ оста́ли. Пла́чем ко ки́ша! Куде́ ме одвела́!? Какво́га да служи́м!? Оти́де, биса́ци они́ја от ко́зе, та́и ста́рац, па ку́пи, па донесе́ у ку́ћу да се еде́. А ја́ се замисли́м она́к у моје́ дети́нство: „Јао, ма́йко, ма́йко, што несѣ́м по́гину́ла с та́тка, куде́ си ме дала́ да служи́м, слуга́ ли слугу́ ће служи́!? О́н на грби́ну носи́ да, да еде́ о́н, и ја́ ... И ме́не ће рани́ и како́ ће ми даде́?“ Седела́ сам од Митровдѣ́н

до Тодоровдан, тамо по Покладе. Реко: „Нема овои ништа, ја мора си иџем“. И имаше друство, девоичетија нека, а таи ћерка им отиде у Власотинце и таи старац. А ја узнем мой стварчики и отидем доле до Ломничко, намирим им стоку, краве, козе имаше и овце и испрати ме тои девоиче до ... Накудџ Црнатово навам и доидем си дома! Неки болес по Ломницу доле, по Шишаву. Тике рекну: „Двойца умрели, тройца“, неки тифуз се појавил.

Ма, доидо! ја куде маику! Јутредџн таи баба доиде по мене: што сам ја отишла. Реко: „Не могу више там и готово“. И она моју маику позвала у Месни одбор да иде. Маика отишла, еџн Радивоја и Златићеве, не знам да л га знаш, он неџ живџ човек, беше преседник ... Каже: „Анде да идемо“, каже, „у Канцеларију“, таи баба вика на моју маику. Отиде маика, ја си остадо дома. „Какво е, какво има, Стано?“ На моју маику Стана, а на туи Црнобарку Соџија. „Па“, каже, „њоино дете е било куде мене слуга“, каже, „па намирило ми стоку и отишло си!“ А таи преседник гу питал: „Па еџ ти украдо тои дете нешто“, каже, „нешто ти е потџкло“. „Па није ништа.“ А џија Радивоја реџл: „Е па, бабо, ми дете не мож зорлем да убијемо“, каже, „решило“, каже, „не и неће, и какво ћемо му“, каже, „мож да си идеш дома“, каже, „кад није криво ништа, видело да не може да буде и не свиђа му се. Па викам: „Маике, куде си ме дала, слуга лџ ће слугу да служи?“ Она ме води преко Ломничко тамо, а онџ гу жене питују: „Куде кују шнаидерку га водиш“, и чича иде с њу. Мои чича тија, Бугари су га ...

Повџм кадџ су тија Бугари били

Кадџ су стрељали моџга татка и још једнога чичу, и још двойца чиче ... Једнога чичу, као да су му с тестџру пресџкли главу, све е на пџт истрџшен мозак. А оџија чича што ми је живџл до скоро, Слаџичин свџкар на оџуи Раџину сестру, Прданчџрка, како га ударило, туи га ударило у главу, такои ги поставили изнат куће, проиџде туи, па вамо искочи и он шанац такои, па се утрколил оџија човек. И оџи мислили да е готов, не дирали га ништа. А моџга татка како ударило олово просџкло му туи, па му уџво процџпило и затџко га живога, али док смо га однџли у поџдрум, готово, испаде душа ... Повџм кадџ су тија Бугари били ... А ја саз браћа, изнџли смо стџвари неки у браниште, поза куће, брат мои, оџија Боривоја што е доле сџл жив, и брат ми о чичу седу при мене на тија стџвари. И чџємо неки ... Пукоше неке три пушке. Оџи били њи стрељали. Ми смо испод браниште, а наџ браниште има пџт, и ми деџа квџ знамџ. Викам: „Туго, еџе иџду из Деџан, ис село Бугари“. Оџи њи потџпали, па су ватили натам, Снежано, до куде оџија Ку-

скинци што ги викамо, по пут: џџе, џџе, џџе, џџе. Имали смо племњу там^о у ливаде, пуну сас крму. Тике почѣ да гори онаи наша племња под^а браниште, деца побегоше ис при мене. Ја остадо при онија ствари. Оно ме заузе некѣв стра, онакои. Бела, марамче на главу, ја скинем, па турим у пазуке, па низ едно камење ко идем надоле, али има да слѣгнем на путину. Кад^т слѣгнем на туи путину, има браниште и њива из^а тои браниште.

Ја идем надоле, три Бугарина иду отуда, преко, преко туи њиву. Троица. Кудѣ ћу сѣг? А на пут бука, ко неко скривиште кѣд е било. Мои су ме, деца, унуци, терали стално тои да им причам. Оздол е обловито, оволко височко, а шупљина има. Ја квѣ ћу рабѣтим, набутам се у онуи шупљину. А на доњу па стрну овак, гледам онија, онуи војску што иде. Оно ми нешто у главу овакои иде, растѣ у главу нагоре, нека коса, мозак ли е, каквѣ е, бог ти знае. Ако поиду озгор, бѣш путина туи, реко: „Сѣг^к ће ме утепу, само ако наиду пра^{овдека}“. А да видиш ко ги е било стра, доидоше пот сѣм мене, овакои ко овде доле, у овои Ицино. Една бука густа, џумбава, они под онуи буку, страују и они. Врти сѣг^к, сучи, а натам, а навам. Ја ги све проз онуи дувку гледам. Реко: „Лѣле, ако се сѣг врну, ће ме утепу овдека“. Вртеше се, вртеше ... Осрту се, можда има партизани ... Они ће ги па њи тепу. Како е, и што ѣ? Па, кат су окинули, па за Власину тамо, за Камењари, ако сте чули кудѣ е. Преидоше воду и тројца човека откараше, воденица е била доле, кад^т се иде накуд^т Свође, па прве куће онеи што су, туи е била воденица. Откараше ги туи, глѣ^а... И не смѣм да искочим из онуи буку. Едѣн е дигал, у Бугарско бил, марамица ли е, каквѣ е, овак ко предава им се, све гледам из^с туи буку. Ма јок, бре, утепаше двоица, а тија што преврта онои: утепаше, а оно јаз, над јаз мал брежѣк, с ноге су га наћушкали у јаз, у воду. А тија што је, на овија албати што е татко, овија што су Будимир и Станѣмир овамо што су ковачи, њиному татку су све извадили црева, па су му ги око гушу умотали. Тија Бугари. Опасно е било! Опасно!

Стојанка Ранђеловић, 72 године

Други нека користиѣ

Гаиде е свирил, дошо е и туи два, три и то старии људи, каже: „Аиде, Цѣне, да свирѣш гаиде“. А таи што ни е кланеташ био, квѣ ће, ја сѣм бил млат, а то је јак човек био, тои су ... Његова маика рѣдила шѣснес детѣти, то нека Станија, таи Милан кланетар, звани Гуливѣза и његов брат Ђура, рођени брат, и каже: „Аи да свирѣш гаиде“. Реко:

„Ко ћу ја искочим, докле ... ладно време, кѣт сѣ събѣру људи“. Он доиде с кланѣт, само у кланѣт свира, а јак муж^ш и старији од мене пуно и нећ... И он предузне коло после, колко ће зарадиш, шта зарадиш, туи сто, двѣста динара, више не, тако е то било, пѣ динара коло, динар, куи ... Каже он: „Аиде ти да свираш гаиде, а ако доиде мои брат Милан, ја ћу га утепам“. „Како бре, не може ...“ И још двојца иду с њѣга, неки Светомир, пољак у Крушевицу и он е био исто ...

Изађо ту, на то Зборно мѣсто и свирам и ѣто га он. А он имао чѣтри шурака, али два су били ко мирни а два су били мало поза... заебани. И ѣт... Он код њи^х иде, а он коѣа браћа, свѣ то разбојници, јаки. Ёто ти га он иде отуда, свира кланѣт, пишти онаи кланѣт. Њигов шурак најмали турио нож^ш у зуби. И весѣли се и нож^ш у зуби држи. А таи Ђура, његов брат, том кланѣташу, искочи и каже на тога његовог шурака Милановога, каже: „Пријатељу, извади нож^ш из уста“. А он каже з главу — не. Само з главу каже — не. Каже: „Извади нож^ш из уста јер каѣте ударим има га прогунеш“. Он какво ће, оваи Ђура овакѣв, а онаи и он добар муж^ш, ама, ма цабе, овои зликовци људи, јаки, спремни. И он да штити шурака, брат му се окрену, таи кланѣташ на брата Ђуру, а Ђура е млађи он, Милан е старији, двѣ године разлике едно о друго. Коѣа деѣа били, па кѣд ги њигов татко носил у бисази, он ... знаш ко, ко бисази, еднога напред, еднога назѣд, па се апали, уши кидали еѣдн другому преко рамо, па две године разлика били. И кад^т су се потѣпали, младићу, кат су колци поломили, еве и сѣт плот, тому Гутету, по главу куи кога. И тѣаи кланѣташ побѣже. Оваи зликовац бил, брат млађи али зликовац. А оваи е био јак и брз, али страшљив, побѣга. И побише се и каже: „Е“ ... народ^т ко народ^т, разиде се, „Е“, вика, „сѣк ће Милан да донесе, пиштољ да узне и ће убије Ђуру“. Но, људи се буне: „Бре, ће доиде Милан“. А Ђура вика мене: „Свираи ти, Цане, свираи ти, Милан не сме да доиде“, каже, „какав Милан“, каже, „как[ав] пиштољ, ои не сме више доиде, то е готово“.

Е, изашо његов татко, њин татко, на обадва, пошто таи Арса, он је овде призећен у Рамни Дел из Модру Стену. И то е Модра Стена овама нат Свође, на горе кѣт се иде: Свође ... Каменѣари, па онде^к Свође и тои тако. А он доиде им татко, човек био свое, шта да ти кажем, шѣсет године да е имал, ту, више не ве^р... не би знал ... Милан је од мене постар дваес и неколко године пошто го... с моего татка ... Ја сам дваес осмо, а он шѣсто годиште. И њигов, и њин татко изађе и каже: „Е“, тако он говореше, „е, мои синови, биите се ви“, каже, „а други нека користе“. Он е био на страну том кланѣташу, сину његовом. И оваи ништа није говорио, таи Ђура, само е пришо с кољѣз и како га е по... татка своѣга рођенога, по главу пао, пао, два-трипут га е ударио и

обали га на земљу и врљи кољц при њега и врну се, па игра у ко̀ло. Уби та̀тка, туи, туи, на тои Збо̀рно ... на тои игралиште, ма̀лко по̀горе, те им гу и сѣг^к туи ку̀ћа една. И та̀ко се то̀ за̀врши. И ... Сас њи.

Мене зло, знаиш

Кад ја̀ стиго већ, и ја̀ ... Усправимо се ми је́дѣнпут цврсто с то̀г Мила̀на и брѣ ја̀ га, ди́гомо га и ја̀ га обали, удари га кѣ́да се оно̀ ... од земљу ... ако ми е као та̀тко го́дине ... али ја̀ кад дои́до из вои́ску ... А он се ди́же, ја̀ по други пут и он не мо́же и по́сле утепа́л сѣм га од не́ки кољц. Нисам га уда́ра́л, него ка́т смо се оба́љали, она̀ко ша́ла. И он ту ка́же: „Јао“, ка́же, „ти ме уби, Ца́не“. Не мо́ж да оти́де, мои шу́рак је́дѣн био мо́мак и њего́в брата́нац ро́ђени ди́гоше, кот ку́ће га одне́соше, ћу идем и ја̀ да́ ви́дим шта е и ка́ко е!? „Ништа“, он ка́же, „и-ма те ја́“, ви́ка, „з гвозде́ну ви́лу избо́дем но́ћу“. Реко: „До́бро, Мила́не, са́мо опе́ри вои они́ја ши́љци, да не доби́ем отрова́ње, не́ћеш ти ви́ше ме́не да избо́деш з гвозде́ну ви́лу“. И би му бра́т кои е био у партиза́ни Ива́н не́ки Јова́новић, па е оце́љен око̀ ... на овеи шва́пске ку́ће у Ба́чку та́мо, у Ра́тково. А он е био капе́тан по чи́ну у партиза́ни и та́м су му то́ дали, држа́ва му е да́ла. Ти́та му е да́л ку́ћу и, та̀ко ре́ћи, он је бил Ти́та на влас, ко прѣседник, ко сѣг ови́ја прѣседници што́ су. И он ту бе́ше, и: „Шта́ е?“ „Бра́те“, ка́же, та́ко и та́ко, ка́же, „Ца́не ме уте́па“. Ка́же: „Да л е то́ било ша́ла, је л то́ било оз... е́ли било озби́љно“. Ка́же: „Ша́ла“. И та́ко му то́ ... „Е“, ка́же, „чим е ша́ла ја́ не́ма што́ да решу́ем, а... ако е било озби́љно, ја́ би ре́шио то́ пита́ње“. А до́бар и он му́ж. А ја́ реко́, та́ко сѣ́м га зва́о, не́ки ко фами́лија́рчи смо: „Па до́бро, бата Ива́не“, реко, „шта́ би ти ре́шил?“ „Па ни́шта, Ца́не, али“, ка́же, „о́ћу д... да, да́ ти ка́жем“. „Па кв°, а́иде ка́жи ми кв°!?“ Ме́не зло, знаиш! „Кѣ́ће ре́шиш ти, а́иде!“ Ја́ му се нисам бо́јао то́лико, ама ја́ки су ту не́ма шта. И та́ко с то́ за̀врши.

А бре, увреди́л га

Таи Мила́н, он је оба́лил у Леско́вѣц кад е био на цигла́ну у Леско́вѣц, ка́ко се цигла́на зва́ше, не могу сѣ́г да се се́тим, и медве́да, ме́чку. Кла́дио се не́ки из Злати́ћево Мила, он бе́ше ма́њи од Мила́на, ши́ри, ово́лки бркови но́си, сви́рили смо му си́ну сва́дбу, Ду́шку, Душа́ну, он је сѣ́г у Кра́гуевцу, оце́љен. И кла́ди се он на ва́шар, на Ма́лу Го́спођу, ва́лда, у Леско́вѣц ва́шар бил, да се оба́ља с медве́да, по два́-ес ба́нке се кла́дили, по двѣ́ста дина́ра. И уложи́ли у е́дног чо́века. Ка́д да́ о́тпочну да ... Ми́ле ... одре́кне таи́ и Злати́ћеве. Не́ће! Мила́н

каже: „Ја ћу на твоје ... Мило“, каже, „ја ћу на твоју опкладу“. И каже таи Милан: „Погледа, она лежи у шанац“, каже, „згугурила се, мали медвед, командува ву“, вика, „Циганин, диже се, кад^т се усправи“, вика, „онаи медвед, ка^тури главу“, вика, „мене на рамо, ко год бисак, ко торбу“, вика, „неку ту ја“, каже, „увати га чврсто кад онаи медвед поче“, вика, „не да диза ко људи што се рву и обаљају, нео“, каже, „поче само око мене диде и мене“, вика, „ноге почеше да од земњу иду, и извуче се“, каже, „и остаде мене ...“ Руке му остале горе за врат, већ! И каже: „Ја се уплаши, готово ће ме обали медвед“.

Имал ту у прслук, прслук се тџ носио, и цепче, била шпиглица мала, она е оволика, све како га медвед стискао, све гу издобио, ко на наковање да си гу држао. И ондџк, били из Локошницу, село тои испод^т Лесковџ, нека Локошница, чуо сам за њу, а^н не знам де е, били два младића, мали људи, каже: „Еи, бре, пријатељу, не мож га“, каже, „ти обалиш тако, но“, каже, „прс, па у дупе му муни оздола“, каже, „па дигни горе та да га ... и да га обалиш, онак не можеш“. И оваи Милан завуче, прс провукъл, он се прс исправил, не може. Каже: „Два, бре, два муни“. И он Милан муне два прста у дупе и дигне га и удари га о^д земњу. Обалил га. Ё, кад га обалил, медвед је ... диго се, и Милан се диго, и медвед се дигал и кад је ударио ... Кат се успраил медвед, па кад га ударио са шапу по шију, по врат, а Милан падал онамо, разбио све нос. И онде^к скоче радници на Циганина. Каже: „А бре“, Циганин говорио, „а бре, увредио га, зашто“, вика, „да му тура прсти у буљакери!“ Цигани зову дупе буљакери. Каже: „За које прсти да му мува у буљакери“, каже, „увредио га“.

После дигну онога, Милана, радници у, у ... *Тренкина кафана*, то е била шоферска кафана, сџг ... не би знао. И ту пили, попили те паре. Таи Бејаз, на Бејазов рингов у Лесковац, дао му петнес дана плаћено осуство.

Станомир Ицић, 70 година

Долњи Присјан

Нее се мерило

Оберемо си грозје, па си скљукамо, па си сипуемо у буре, па се оно слегне, па кад ... ак... кат си оћемо бело да си оточимо, ми си оточимо бело, па си посебно сипемо у буре, дрвена буретија. А после онои насипемо, колко оточимо бело, ми толко сипемо воду у онаи комињак. Па си напраимо комињак, па кџ си се, кџ си се кому науми за

пијење, он си иде и точи и пије. Неё се мерило, неё се бранило, неё ... И такои е било. (...)

Тои ракија најбоља

У зидан. Па такои, у зидан казан, па дрвена каца, пак озгор капак земљан, испечен, па се тои намонтирало. И ми смо имали и ви сте имали, Милоске. Наши продадоше, па купимо машински. И, по два казана дџанџеке мож да искараш. Али еве, Милосаво, Лука, он наложи и тури по едн ћутук у казан, па си иде у Богату главу у шуму, а чамбурку си остаи, оно си оздол онија ћутук блаи, блаи, блаи, оно си капуће помрвко ракиица, капуће, капуће, капуће ... Тои ракија најбоља, неё о... неё она убита. И такои. А сџг на машински ... Ја бео читава, а сџг не знам. По пет искарам дџанџе, сама налагам, сама разлагам, сама прекраи краву, сама све и по пет казана ја данџе искарам ракију. (...) Па три, али до десет сати увече, да замркнуш. (...) Нема, ја съм по дваес казана брала, по дваес и пет, а сџг нема, нема. Ја зорле два казана имало ранчиће, та набра два ...

Сџк се и воде поваташе

Има, па доле ви сте проодили кроз њу, него сџк пресушила, нема. (...) О, како да не! па и овце, кад ванемо од брег, од обалу овцу, па кџд гу врљимо доле у вир, она се не види. И, тике исплива онам. И дечурлија и деца, овеи муштине кџд вате по ... дању, оваи, изјутра пуште овце по ладовину, та попасу, па кџд замрте, овце остае, па од вир на вир, од вир на вир. (...) Имало е, имало е, имало е, а сџг нема, сџк се и воде поваташе, уведоше се воде, сџг нема вода. Длибоки, имало е по два метра, три, вир. Куи не умее да плива, оће и да напраи и ... И такои е, децо, било. (...)

Па не пантим да е било, не пантим. Ја съм триес прво годиште, али не пантим де било. А сџк све изгоре, сџг нема ништа. От пше-ничку закачимо по нешто. Ја съм наврџа око петнаес цака със комбаин. Али от кукуруз имам, триес ара по кукуруз, много е лепа била, али цаба му, нема ништа, изгоре!

Мене се за плуг никоц не држи

Децо, има квџо да видите, то е све било лепџта, то е све било утегнуто, то е све било уградено, тои су све биле зграде здраве, исправне, лепо. Али триес године нема муштина у двор. Не притеза, не

ковѐ, не гради, не, нѐ ... ништа. И онѐ е пропас и готово. Него кѝлко било, још тѝлко неће. Ја сѝм ... триес године туи самѝ живим, још тѝлко нећу. (...)

Ма нѝге ме слѝже, него ме сѝд рука неће слѝжи. (...) А! Јѝште мѝне нѝкоѝ не ѝре! Мѝне се за плуг нѝкоѝ не држи, ја се за плуг^к др-жѝм. Питаѝ си сѝна моѝга. Мѝн се за плуг^к нѝкоѝ не држи, ја си ѝрем, ја си сеѝем жѝто, ја си пролѝти сеѝем са сеѝалицу кукуруз, свѝ си ја. Ё, косу нѝсѝм узимала у рѝке, несѝм косила, тѝи не умѝем. Ја си косачѝ плаћам. Некѝлко године, едну годину ли, двѝ ли, са зета додѝше туи. Доѝду субѝту и недељу, та покѝсе, па си отѝду, па ја тѝи саберѝм, па доѝду субѝту и недељу па покѝсе, па си ја тѝи саберѝм и тѝи такѝи. Сѝг, две-три године ме батѝлише. Не доѝде. Ја си плаћам косачѝ.

Чувам теле, саѝдим дувѝн, саѝдила сѝм јагоде. Нѝсим помѝлко млеко на ѝткуп. Отѝд, одовѝд, лебац несѝм купувѝла, за мѝн се рађа и сѝг ѝма. Ѐ такѝи. Али сѝс мѝке, нѝ! нѝ ољѝшицу неѝ нѝкѝд. (...)

(Немамо.) Ѐмамо *Жиѝоѝпромеѝи*, па си меѝамо. Откарамо жѝто, узнемо си рѝчунски како е одређено. Оваѝ млин штѝ е у Бољаре, онѝ докарују овдѝ, ѝма магаѝин, таѝ ѝин. Ѐ ... Ја још мѝжда ѝмам двѝс... нѝмам двѝста, до стѝ педесет кѝла мѝжда ѝма брашно штѝ сам лѝни променеувѝла. Ѐ, променеѝм си, узнем си трице, узнем си брашно коѝ како одређено, коѝ кѝлко треба да узнеш. Ѐ, зѝме, ѝмам дрва сѝг^к свѝ насобѝрана, насѝчена, него ги не мѝгу докарам. Па рекѝ да нарѝчим по некуга Тѝкомиру, ѝн ... ѝн је и забраѝл пѝт, пѝт ... пѝта година кѝ е доѝл. Ако ѝће да доѝде, да ги прекарамо. Треба плаћам и тѝи неко-му, а онѝ, деѝо, нѝма откуѝд.

Испрати ги сви

Ѐмамо овдѝка око два-тринаес куће у овѝи махѝлу. Воѝду ѝмамо, струју ѝмамо. Туи ми ѝиве, туи ми ливѝде, туи ми свѝ. И село ми ништа не поклања.

А ми смо овдѝ излѝзли, ми смо у село билѝ, па е кућа заправѝна, па ми се свѝкар ра³... разболѝ, па се мѝж разболѝ, па мѝж умрѝ наѝпр-во, па умрѝ свѝкар, па умрѝ свѝкрѝва. Па моѝ тѝтко неѝ имѝл ѝерке, оваѝ сѝнови. Ми смо две сѝстре. Сѝстра ми једна билѝ у Шѝваѝцѝерску двѝес и пе-шес године, па е дошла и Шѝваѝцѝерску, па е билѝ у Тузлу, па су пребегли кѝд е тамо рѝтиште било, иселили су се, сѝг је у Бѝо-град. Па и бѝшта моѝ доѝде код мѝн, та умрѝ и ѝн код мѝне. Па ги ја свѝ спакуѝа, испрати ги свѝ и напослѝтку ја остаѝо самѝа.

моја маика заметну онуџ торбу, децу у торбу, на рамо паре. И однесе ги дома. Ё, кько ће сѣ да извучемо свињу. Ако ни свињу откару урањену, на дваес и три душе ... Тоџ една свиња, натопи се по дваес-триес кила мас. А ја сѣг имам ... Једна душа седомдесѣт кила мас. Нема да видимо ми облажу за целу годину. Па некъако се они тамо замајаше, они гу искараше. Оно даде бог та га занеми, та се не теја огласи, та га искараше, извукоше га, та га откарамо дома. Па се они туџ уселише, Немци, па су туџ седели. Седели су туџ, туџ су ноћили, па имало миро, па га лани гром запали и паде. Куџ знае кьдъшњо, па су га ... додили, те су га снимали. Четри стотине године тоџ миро имало. И лани пуче гром и падне у њега и запали га и некъљко дана горе и само се тике скрка на земљу.

И у њега е бил пушкомитрољез и по едѣн је Нѣмѣц увѣк седѣл у тија ... у миро. На смѣну. Ви сте муштинѣ, ви знате тоџ како иде. Па кат си по... појури Бугарин отуд, па као плѣва само паду Бугари, ма тоџ се не глѣда ко бробињци, гину, гину, гину, гину и изјурише Нѣмци, најурише ги тамо по ... откараше ги на тамо. А Бугари су ... шта су туџ изгинули, шта е било лѣш, питаџ бога, па су тоџ товарили у оваџ воловска кола у канате, па е као кат се тикве товаре у кола. Такоџ су мртваци натоварени, па су ги истерали доле у село, па су сарањени у гробје, па су после коџ су поближњи били, коџ су поимањни били, оно си њини родитељи доодише, па си ги ископаше, платише, па ископаше, па познаше, па утоварише, па си откараше. А једни су си туџ остали. А има и неколко Нѣмца су туџ остали. Један има туџ горе, тамо што га викамо Богата глава, а једѣн куде туџ што смо ми били доле. Туџ едѣн бил погинул, па беше превиѣн, на две мѣстети рањен и превиѣн и ратувал, па такоџ неколко дана туџ лежа мртав, па доидѣ едѣн, та свѣ скину ствари од њега, само е остал на кратке гаће и на маицу, а оноџ свѣ скину ствари од њега, па му ископа рупу, па натура трње, па му обрну очи на доле, а лежа горе и такоџ га сарани. Ко да е њему мерак било да доиде он доле у нашу шуму да погине. И њега е Сила терала. (...)

Наш, наш, из наше село едѣн, едѣн Јован, знам ја, наш си, сељак наш. Скину, немање, нема кво да носи, па скину онуџ ... од мртвога онија ствари, па сабра, па однесе, па испрал и ицепи си тија ствари, докле трајаше. (...)

Нѣ. Бугари су побезобразни били и Руси, а Нѣмци нѣ, Нѣмци нѣ. (...) Добро, овдѣ бѣш код нас несѣ, у наш краѣ несѣ, само се чѣе за њи лоша рѣч. А Нѣмци нѣ. (...) Па из Бугарску, из Бугарску. (...) Нѣ, нѣ, нѣ, отуд, отуд, отуд.

И ја би једну собу купи́ла

Па куде су отишли, нема ги нигдека, не ... Ја не знам да ли има десетина ду́ше да су у Аустрију. А оваи омладина мојему Тикомиру, он је ко најпрви и^е Присја́н отиша́л у Димани́ћ. Он је најпрви ученик у Димани́ћ отиша́л. Е, после по њега има још неко́лко су отишли, него си нема, несу се деца рађала, ста́ри мре́мо, деца се не рађу, наро́т се ма́ли и тако́и. (...)

Има неко́лко и ... (...) У Га́ци^и Ха́н има неко́лко иду та раде, али они́ си овде́ стану́ју, не се́ду они́ ... (...) А има неко́лко и у Власо́тинце, има неко́лко на́ши и у Власо́тинце. Има ту́и едно́му Тра́ику два́ си́на, па Ви́тку По́повићу један си́н, па мо́и си́н. Има ту́и неко́лко, не мо́гу сѣг бѣш ... Има ту́и и́ст... на́шему једно́му комши́је Стоја́дину два́ си́на, Ча́слов он је у Аус.... Драга́н је у Аустрију, бра́т, а Ча́слов је ... је раде́л у Димани́ћ, па за́еба Димани́ћ, па ва́ти за по́голе́му пла́ту у цигла́ри. Али о́но па нема́ ра́дни ста́ж^и.

А Тикомир има сигурно дваес и се́дм-о́сѣм го́дине ра́дни ста́ж^и. (...) Па тако́и му е пошл́о за ру́ку. Овде́ка за́врши шко́лу, не́е пона-вља́л, не́е ни́шта. У Власо́тинце та́мо отиде́. Те́тка и те́тин су га мно́го извукли, Со́вка и То́мислов. Па се одма́ запосли и одма́ поче́ да ра́ди, па е́дну го́дину ли раде́, две́ ли, па отиде́ у во́йску, па о́служи во́йску, па доиде́ из во́йску, па раде́ ту́и по́ла го́дину, па се о́жени, та и Сла́ђу изва́дил. И тако́и.

По́сле им се прѹ́жи при́лика ту́и, та ста́н доби́ше. Ђе, а́нде па да га испла́ћу. Доидо́ше си ми ће́рка и зет и он е́данпут. Рече: „Ма́йке!“ Реко: „Ои!“ „Ти да да́ваш пије́ње.“ Реко: „За́што?“ „Исплати́ли смо ста́нови.“ Реко: „Како́?“ „Па тако́и.“ Реко: „Ко́лко плати́сте?“ Рече: „Ја сам плати́л иља́до и де́сет дина́ра, а Драга́н је плати́л“...

Не! „Ја сам плати́л иља́до дина́ра, а Драга́н зет иља́до и де́сет.“ Да ли рече́ иља́до и сто́, не зна́м. „Него́ они́ се, ма́йке, несу́ задужи́ли, а ја сам се задужи́л“, ка́же, „ти ме́н да да́деш ма́лко.“ Реко: „Па одо́кле ћу ти ја да́дем?“ „Ће ми да́деш ма́лко, ће ми да́деш да се“, ка́же, „раздужи́м“, ка́же, „ја сам се задужи́л.“ Несѣ́ам му мло́го дала́, али о́но тѣ́к па несу́ ни биле́ ма́лечке, сто́ марке изва́дим, па му да́до. А ће́рка рече́: „Ма́йке, зна́ла сам да си има́ла да му да́деш, ал да му неси́ дала́, ја би се с те́бе посвађа́ла. Ства́рно зна́м да е се задужи́л“, ка́же, „и а́ко си му дала́, а на́м а́ко неси́ дала́, ми се несмо́ задужи́ли.“ По́сле ја реко: „Па има́ ли, Ти́ко, за иља́до дина́ра не́ка со́ба да се ку́пи“, реко, „и ја би једну́ со́бу купи́ла за иља́до дина́ра да до́идем и ја там при

вас!?“ Рече: „Па, мајке, неси ти радник у Диманић“, вика, „тои се само на радници дава“. И такои е било. (...)

Леп иму, и овејам е лепи стан. Па зет ми е Дејанац, он је из Долњи Дејан. Леп је ... Њини стан горе према Болницу, онаи, оно една стамбена зграда горе има. Према Болницу е, они су горе, а овија е доле, на лепо место, стан му велики, лепо све. Али знаш Саша ко викал, посвађали се некъд а он викал: „Јебал сам ти мамицу, Тикомире, само“, каже, „да се ја оженим!?“ Каже: „Ћу те најурим ја“, каже, „у Присјан, ће да идеш ти“, каже, „куде Винку тамо, а ово е“, каже, „моје овдека“. Па ми се Слађа жали, а ја реко: „Па ти како мислиш?“ „А, оће! Оно овои моје овдека.“ „Па“, реко, „оно и Саша твои, нее мои“. „И Саша твои“, реко, „твоја кућа, твои и Саша, ће доидеш“, реко, „ти, и онои там твоје, топрв ће га“, реко, „ти загреваш тамо.“ (...) Не.

Не притеза се

Само, децо, не притеза се! Напушта се, пропада, не притеза се! За мене ће си трай на тои! За мен ће истрай, а кућу ћу притезам док сам жива да могу да седим да ми не капе у шију. А има четри оделења.

Винка Игњатовић, 67 година

ЛУЖНОМОРАВСКИ ГОВОР

Гложане

Млого било деѣиѣство

Испрати ме маѣка по, по, по, по говеду, па ми даде толицко сиренце и лебац у руке, а ја по пут ми се еде, еде да ме виду људи како едем сиренце и лебац. И тоѣ мумуруѣница, мумуруѣзов леб, него има ли га! Но, коѣ да работимо!? Па, кат се скупимо тамо, свѣ деѣа, утрина ни голема па ће се играмо, па идни у коло стоју, а едѣн узме кайш, па јури једнога, кад га стигне, кад га распали сас онаѣ кайш, о, бега ли, бега. Млого било деѣиѣство ...

Сѣд га нема тоѣ нигде како е било ко смо били деѣа, па ће у Маву кад улегнемо, ће се баѣамо, па кад виѣнемо, ће поѣмо, свѣ кобајаѣи поѣмо. Убило не појање, ми ли уѣмо, него ко си уѣмо, ниѣи не не, не, не дира ... Ја сѣс моѣга брата ће чуѣамо обоѣца говеду ... Биволице чуѣамо, а оно дође едно, па се заѣѣа сѣс ѣѣга, па се заѣѣа, па врзаѣе моѣга брата сѣс коноѣац на ѣуприју, на моѣ, на моѣ ѣу рѣнем. На моѣ, а моѣ брат доѣле се ѣткаѣи одѣ онаѣ коноѣац, па кат се ѣткаѣи ѣт коноѣац, па кадѣ уѣе тојагу, па по глаѣу онога, тап, тап, тап, ѣѣѣи му глаѣу, па беж дома. А ја плаѣем, деѣе сам била, неѣѣам ни у шкоду иѣшла јоѣте, ниѣта. Трѣим, куѣи гледа говеду, трѣим си по брата. Ух, па такоѣ!

Нема на нас бел бодѣи

За коноѣѣе да ти приѣам. Кадѣ пристѣго, аѣде, у, теѣају ме да иѣем да работим, коноѣѣе посеѣали, аѣде да се берѣу. Обучѣм се, свѣ дрѣаѣо. Ја кобајаѣи имам ко сѣг ... Оно квѣ цѣло, свѣ прѣтено на нас, неѣго, аѣде, за у коноѣѣе се обучѣмо поѣрѣпено, немѣовѣи ѣтѣ е ... (...) Иѣем да ги берѣм, а онѣ тѣрѣе, па свѣ руке огуѣију. Руѣе ми се у плиѣи наѣравију, неѣго моѣрам. Кѣд ме одѣѣду да иѣем, моѣра да иѣем. Ми смо се деѣа мучили. (...)

Беремо, беремо, бер... онеи конопљетине, онѣ тврде, оберемо ги. Кат се исушу, докле беше, добро докле беше да ни у Мараву даваше да ги топимо, онѣ беше добро, па кад не одбише из Мараву, ми по батлаци. Све се убачкамо, нема на нас бел бодт, све смо бачкави. Докле ги потопимо, онѣ се потопу, па после тераи у Мараву онеи каљаве конопљетине. Морамо, морамо, такои е бија, такъв живѣт. И, исперемо ги у Мараву, онѣ од онои блато па пробелу. Напростирамо ги по Мараву, напростирамо, па се исушу, па ги докарамо сас биволице дома, у кола, па зденемо у купарку. Па ка дођу Цигани да ги требу, маика се не може моја откачи од њи. Едно тражи да му спрема баницу, едно тражи друго. Она јадна закаса од њи. Сѣаки чѣс у кућу, не мож ги нарани. Но кое, морало се.

Па, кѣтеи конопље отрѣбиу Цигани, па кадт изнесемо онои, онеи тутке што одвоено от кучина, от конопље, па седењке, па седењке, па седењке до дванаес сати, не мож да, не мож ... Од милине било на седењке. (...) Прели смо, от теи конопље смо прели. Све е било пртено, и вутара, и кошуља, и све. Све пртено, све от конопље смо тои работили. От конопље напредемо, па га основѣм, па га изаткаемо. Па смо тои носили. Такои е било.

Кадт слунце већ да заѣди

Кадт после ... Још порасну, аиде да идем да копам лоѣзе. Куде е нашо Гложане, а куде е Козаре, а лоѣзе ни е у Козаре, там у Козарачко. Турим у крошњичку лебац, воду, матика на рамо ... Па там седнем, та узнем та м^и подручамо, па таг^к узнемо да копамо. Вечером, кадт слунце већ да заѣди, а ми се викамо: „Е, ће да, ће се ... да си идемо ли дома више, оћемо ли?“ Они отудт па јављау други, из друго лоѣзе, па се скупимо, онѣ не месѣчина изгрејала по пут. А ми куи што знае, причаећи дођемо из^с Козаре дома. А сѣг^к се све возу! (...)

Деда у чарапе дошѣа

Аѣ, како смо мељали. Нѣсу имали млинови, нѣ у тои Козаре се све мељало. А мои деда Крста бија млат ... Кѣдт се ... Отидо ја за њѣга. Кѣдт се уземо, а несам децу имала пет године, да сам имала децу, па да онои. А он за у целу кућу води редт, па отишѣа, откараја мливо там да меља у козарачке воденице теи. А онѣ, паднуја снег до гушу, па пропаднуја у снег, у једну долину, у едн дибѣк пут, па да се удави у снег^к. Но гребаја, гребаја с руке, гребаја докле искочија малко на путѣк. Кѣдође домѣ, нема на њѣга попке, нема ништа, у чарапе. Деда у чарапе

дошеја, али мораја да иде. А сѣг^к, сѣг^к се меља по млинови. Никои се не мучи сѣг^к ко тѣг^к што с^о му се ми мучили. Ал они викају сѣг: „А, ми с... Повиш се мучимо ми сѣг^к“. Него, такои е било, како е било.

У џланину у дрва

Кат смо ишли у дрва у планину, па сѣс деду, па неће у село да одморимо да чекамо да сѣмне, него одма право, како смо вѣчери, право у планину. А у планину там, у сред^т планину, нигде никои нема. Кад, они два вука међу краве, краве кѣд^т почеше да рипају, ми шта ћемо, но накладомо огањ, па краве при нас. Они вукови бегају од огањ, па целе ноћи несмо смели ни да заспимо, ни, ни ... Све ус краве смо стојали док су вуци побегли од нас. Кад људи после наидоше, кѣт пр^исѣамѣуе, тѣг^к смо се ослободили у планину. Па после други пут никѣд несмо ишли сами, но увек тражимо друшт^{во}. Ишли смо сѣс моѣга зѣта от сестру, па смо ишли сѣс неговога брата одовде. Никад без друштво се не иде у планину, а ми сами. И такои сам се тѣг млого уплашила, млого ме е стра било кад^т пођем у планину. Али ...

Па кад натоваримо, отуд идемо, она, кола смо напунили сви. Ал чија е како стока јака, такои иде. А моја сестра кад ги омакоше у једно брдо, та одоше и кола, и дрва, и ... Само краве се откачиле, та остале, па пла... Викау, викау, викау по^{ну} планину, плачу. А ја сам слѣгла у реку, па трчим нагоре да видим да ли су живи, да ли несу. Не гледам дрва, но гледам да ли ми е сестра жива у дрва. Млого е мука у планину у дрва.

Нема га дете

У стаиковѣчки атер смо имали лоѣзе, па ме носила у лоѣзе, па си она копала, мене оставила, покрила. Она си копала, а ја сам се размрдала, па сѣм се стркољила, па на дно лоѣзе, како било трњак, туи сам се задржала. А маѣка погледала нема ву га дете, почѣла нагоре, надоле по гиже да тражи дете, нема га дете, тражи, тражи, куде ће ме нађе, у трњак доле.

Пулке

Па смо се играли пулке. Пулке. Сѣе исечѣмо пулке од ... Куде нађемо, да се играмо. Али, ми смо па добро ... Несмо марили, ја и таи брат па несмо били толко лукави, ал туи одну сестру што смо имали, лукава е била. Па оће и да украде, оће и да излѣже, па ли овде кѣд гу

замлате сѐ гу утѣпају. Утѣпу гу, убију гу ко кучку и она си па краде, па не слуша. Тѣг нѣсмо имали богзна да се играмо друго, н^о пулке. Исечѣмо о^дно да ви^димо, да се сѣ^астаймо, глѣдам да ли има неко момчѣ по говѣду, да идемо заедно сѣ^з говѣду. О, до по^дне идемо наго^ре, од^т по^дне идемо па^а у Мара^ву, па кад^т се заглобу, имаше заглабачи по Мара^ву, па кад^т се заглоби неко говѣче, цѣло село се скупи докле га извадију из онаи заглабач, из Мара^ву. А ми, деца, нервирамо се!

Ми сѣг разазнѣуемо

Кѣд е бија рат, они пуна наша соба! (Ал оно нѣсу ... Они ни сују маику српску. Они нѣсу онои Нѣмци били, оно су сѣ Хрвати били тѣг, ја ... Ми сѣг разазнѣуемо, тѣг^к квѣ смо знали.) А маика омеси^ла јѣдн прѣсан лѣб од^т проју, оволики лѣб. А нѣма по толицко да им по^дели. Они гладни, налегали на зѣмљу, такои до^ле. Гладна во^йска наша српска. А овѣа што су, они тражу прѣсе да им се печѣ, старѣшине ко^бајаги, па у јѣднога туи, туи у чичу моѣга узѣше прѣсе и тражише да им га испечѣ, па се весѣлу. Ал ... А Србија пропа^ла. Такои билѣ. (...)

Аиде, бра^тко, заедно да бѣгамо

А мои деда Крста па забраја ѣсом, ѣсом биволице смо имали тѣ^ад и ... Кѣд^т сѣм от^шла за њѣга, а оно Бугари овдѣ, а Нѣмци на љуприју, преко Мора^ву. Оно отут пуца, он забраја биволице ѣсом, њѣ бе^га у Ладовицу, њѣ му деца плачу, нѣт је онои. Она падне, бомба ли е, ко се ви^ка, при сѣм њѣга, али не есплоди^рала, нѣ. А Бугари: „Братко, има ли ги Нѣмци“. „Има“, каже, „тѣ ги тѣнкови га^зу Мора^ву“. „Аиде, бра^тко, заедно да бѣгамо“, Бугари сас, сас моѣга дѣду. „Аиде, бра^тко, заедно да бѣгамо.“

А јѣдн дошѣа и улѣгја кудѣ смо ми спали сас Крсту, па држи се за стома^к, тражи ракију да пиѣ. Ал кад^т се враћа отуд^т, а одовуд^т кѣд иде, имаше јѣдно, имаше е^дно такои сѣндѣче што ни ствари ... Сѣ га измѣша, сѣ га расипа, сѣ! Идѣше силен одовуд, а отут кѣд^т се врну, увати^ла се за стома^к, тражи ракију да, да му даѣмо да пиѣ, боли га стома^к. А свѣкар мои спровѣде ги до^у Мара^ву там, одведе ги да им покаже там. Куи ти ги знаѣ, гинули ли су, живи ли су? Кудѣ су гинули?

А еѣи се уалија

А имаше еѣн Бугарин млѣт, чувар ондѣк позади љуприју што е чуваја. Па туи су Бугари били, чували су. Мо^с бѣше, обалена љуприја,

мо̑с, мо̑с оба̑лен, но има̑ше едно̑ мо̑сте̑, др̑вено, испод ов̑ѣ̑и мо̑ст па до̑ле, па на ње̑га пе̑шки, а ова̑ко̑и се св̑е га̑зило. И он̑ це̑л д̑н, ми̑ оре̑мо, ору̑ преко Ма̑ра̑ве што има̑мо њи̑ве, он̑ це̑л̑и д̑н ш̑ета сас на̑с и ви̑ка на Кр̑сту: „Кр̑сто, немо̑и ни̑где да иде̑ш, у ни̑једну немо̑и добро̑во̑љно ди̑деш, партизани̑ ће на̑двладу̑“. То̑и стар̑е̑шина. А ед̑н се уали̑а исто̑ Цигани̑н и св̑аки д̑н до̑оди, ко ба̑гим̑ едно̑ ку̑че во̑деше, он̑ га од̑веде и пу̑шти га отуд̑, па до̑ђе да пи̑је. И је̑д̑н̑пут се на̑пи и Кр̑ста ће га испра̑ћа, он̑ у доли̑ну, ова̑и што е по̑ток ов̑де, па уп̑ери пу̑шку да уби̑е Кр̑сту. Пи̑ан. Ал да оти̑де Кр̑ста до̑ле, па куде то̑га стар̑е̑шину, та̑и што жив̑уеше с на̑с, па ка̑же. „А ка̑д“, ви̑ка, „на̑реди он̑, ка̑д га оба̑лише“, ви̑ка, „па де̑ветна̑ес и“ ... он̑о̑и, „то̑ја̑ге“, ви̑ка. „Ви̑ше не̑ е до̑ше̑ла“, ви̑ка. Сва̑какво̑ бил̑о, бре, да л се па̑мти, остар̑ела̑ сам ви̑ше, па и ошашав̑ело̑ се, и ... и не зна̑е се ви̑ше.

Ва̑ши пи̑лићи̑ је̑де̑у шени̑цу

Не̑смо̑ има̑ли дру̑ст̑во, но сами̑, са̑мо̑ ја̑ и он̑ ће̑ иде̑мо у пла̑нину, ће̑ иде̑мо у др̑ва. „Ја̑ке кра̑ве“, ви̑ка, „не̑ ме̑ стра̑, ће̑ си̑ иде̑мо̑ чим̑ не̑ма ... ни̑ко̑и не̑ће̑ иде̑ дру̑ги.“ А не̑ да̑ оста̑не̑мо̑ у се̑ло̑, у Ра̑вни̑ Де̑л̑, а он̑о̑ у Ра̑вно̑де̑л̑ско, та̑мо̑ у пла̑н̑ину, та̑мо̑ има̑ шу̑ма, та̑м̑ смо̑ ишли̑ у др̑ва, не̑го̑ ди̑ре̑кно̑ у сре̑т шу̑му̑ оти̑до̑мо̑ си̑ у сре̑д̑т но̑ћ̑. (...) Ће̑ ле̑гне̑мо̑ ми̑ да̑ од̑мо̑римо̑, кра̑ве̑ та̑ко̑и̑ до̑ е̑и̑ ... та̑ко̑и̑ смо̑ ле̑га̑ли̑, ка̑д̑ они̑ два̑ ву̑ка. Ка̑д̑т̑ поч̑еше̑ кра̑ве̑ да̑ п̑ра̑ју, да̑ он̑о̑и̑, ми̑ кв̑о̑ ће̑мо̑, се̑ки̑ру̑ има̑мо̑, а̑ куде̑ч̑ на̑ два̑ ву̑ка! и кра̑ве̑ ће̑ из̑е̑де̑ју. Но̑ к̑д̑ на̑клад̑емо̑ о̑га̑н̑ го̑ле̑м, па̑ кра̑ве̑ ту̑и̑ до̑ на̑с ... из̑ме̑ђу̑ кра̑ве̑ ка̑д̑ они̑, бре̑, поб̑его̑ше̑. То̑и̑ смо̑ про̑вук̑ли̑ ... И̑ ви̑ше̑ не̑сам̑ сме̑ла̑ ја̑ ди̑дем̑ у ... К̑џ̑ад̑ иду̑ сви̑ ... По̑сле̑ јут̑ром̑, ка̑д̑ ви̑ше̑ пред̑т̑ зору̑ пу̑но̑ људи̑ до̑ђо̑ше̑, али̑ ми̑ сами̑, ни̑где̑ ни̑ко̑и̑ не̑ма̑. У сре̑т шу̑му̑ иде̑ ли̑ се̑!? И̑ та̑ко̑и̑ смо̑ ... Ишли̑ смо̑ м̑ло̑го̑ по̑ шу̑му̑, по̑, по̑ др̑ва. Ова̑и̑ што̑ бе̑ше̑, шу̑мар̑ Ми̑та̑ из̑ Ло̑пу̑ш̑њу̑, па̑ е̑ жив̑у̑ва̑ја̑ с Кр̑сту̑ м̑ло̑го̑, а̑ ми̑ ... по̑нес̑е̑м̑ пи̑ли̑, исп̑ече̑м̑ па̑ ... св̑аш̑та̑ по̑нес̑е̑м̑. А он̑ уз̑не̑ се̑ки̑р̑че̑, па̑ ни̑ по̑мо̑гне̑, ви̑ка: „Ва̑ши̑ пи̑ли̑ћи̑ је̑де̑у̑ шени̑цу“, ви̑ка, „па̑ бла̑ги̑, да̑и̑ да̑ ру̑ча̑мо̑, па̑ ћу̑ ја̑ иде̑м̑ на̑ ови̑а̑ да̑ да̑вам̑, а̑ ви̑ бе̑ште̑ до̑ма̑“, ви̑ка, „бе̑ште̑ до̑ле̑“. Сва̑какво̑!

Сва̑ш̑та̑ смо̑ се̑ игра̑ли̑ по̑ сто̑ку̑

Игра̑ли̑ смо̑ се̑ и̑ ци̑лит̑, и̑ црк̑ви̑цу̑ и̑ ко̑пан̑ и̑ ори̑з̑. Ед̑н̑ бра̑ни̑, ед̑н̑ он̑о̑и̑, па̑ра̑ма̑н̑ ту̑ри̑, па̑ га̑ бра̑ни̑. Па̑ смо̑ се̑ игра̑ли̑ ка̑и̑ш̑. На̑ре̑ди̑ју̑ се̑, на̑ре̑ди̑ју̑, св̑и̑ од̑ на̑о̑кол̑ сто̑ју̑, а̑ ед̑н̑ ће̑ ... а̑ ед̑н̑ бе̑га̑, а̑ ед̑н̑ га̑ ју̑ри̑ с̑с̑ она̑и̑ ка̑и̑ш̑ и̑ ка̑д̑ га̑ сти̑гне̑, а̑ он̑ до̑ђе̑, па̑ ста̑не̑ пред̑ ед̑но̑га̑. И̑ пр̑ет̑ ку̑га̑ ста̑не̑, та̑и̑ мо̑ра̑ па̑ да̑, да̑ за̑оди̑, да̑ бе̑га̑. Игра̑ли̑ смо̑ се̑ и̑

лопту, и ... Свашта смо се играли по стоку. И цилит, највиш смо играли онуи свињку. Сас онеи тојаге чемулдаике смо имали, па направмо у средину рупу, па од наокол свињка, па куи ће ... сви бранију, а едн гу укаруе у онои да ... Куи гу укара, он се откачи, нема да гу тера више. Онуи. У средину. Тои смо се највиш играли, туи свињку. Едно ли е. (...)

Свѐ ицѐпимо, оно млого смо имали да се обучемо, па кѓд ... Аиѓ се играмо копан и ориз. Те играмо, ветр ти копан и ориз, ми ицѐпимо свѐ парамане сѓс ... удараѐћи едн другога. И пулке смо се млого играли. Свѐ исечемо пулке куде нађемо на параман. Вику по нас, вику. Викамо ... ми се отимамо: „Нѐсмо“. А имашем тога брата от чичу што ми е у Кукавицу сѓг он и едну у Ладовицу сестру одовде што е. Па штѐтна е била, па штѐтна, па штѐтна, па ... Дође па саберѐ, ако не мож да заради, она дође па саберѐ, па бѐга. Они гу стигну, па гу свѐ утепају. Пулке смо се играли. Кво це друго заиграмо. Дечишта, знаш како е.

Свирачи свире

Ишло се, туи е млого голѐм собор бија. Ми се спрѐмамо, идемо. Сѓг никои не сматра собор, а тѓг ми, лѐле, тои се радѐмо кѓдѓ ће Госпођиндѓн да дође. И кад има свадба у село, тои свѐ мора да искочимо да видимо млатку, да видимо како ће млатка да врља јабуку, како ће врља онуи шеницу. Сѓг нити видимо млатку, ни младожењу, ни никога.

Па играмо, бре, оро! Свирачи свире ... Има на седом, осом мѐстети куде играју коло. Играмо си, која си с кога, има си свака ко вику момка кобајаги. Ма кѓв момѓк, ми смо па зналѐ млого тѓг за момка, но етѐ играмо. Нѐ не мрзејало, играли. (...)

За едѐње нѐсмо носили. Ја јѐнпѓт сам понѐла, па ги не могу само скупим, да ги нађем, више никако само јѐнпѓт сам понѐла. А за обучло, кво си имаш, такво си обучѐш. Такои! Да л смо се обѓкли? Сѓг што носу деца дом, такво да сам имала за у собор, ја би, ја би била, лѐле маиѓке!

Пиу-квак, пиу-квак

Па за Божии, паѓ те такои, на Бадѓи дѓн иду, донесѓу из, и шу-му, донесѓу шумку на Бадѓи дѓн, пред Божии едн дѓн донесѓу шумку, а вѐчери ... Вѐчери деда Крста умоѓа, у кошуљу чисту умоѓа онои дрво, сламу. И вѐчером етѐ га иде, унесѐ бѓдѓак овѓѓа, ми туримо

жар, заоду, орачки бацамо бабе, деца скупљају, вику: „пиу-квак, пиу-квак“ ... А, бре! И јутређн кџд е Божић, дигнемо се рано, испече-мо ... прасе се закоља увек на Божић, испечемо печење, спремамо си ручџк. Раније се солило све слама, ^знаш, от шталу до, до, до кућу све слама се солило. И не се мете на, на, на први дџн Божић се не мете, а не се н ишло у гости нигде на први дџн, а сџг^к се све на први дџн иде у гости. Такои било.

У крстоношу

У нашо ... Кат смо ми били ко, ко девоичице, ја ... сваки празник имало коло у нашо село. Сваки празник, било Водице, било Свети Јован, било Божић, било Велигден, било ... Увек имало, а ... А сџг нема. (...)

О, литије! Цело поље зађемо. Крстоноша. Аи^т ће идемо, не литије, не ги викамо литије, но у крстоношу ће идемо. Ми ђаци беомо, иде-шемо у школу, па учитељ ни нареди да се, кои да се приобучемо, ко, кобай побоље. Кво ће много да се обучемо, но ете ... И ће идемо у кр-стоношу, зађемо цело поље, попови иду и напред оно си иде, има кога одреде да носи онаи барјак, куи е ... Едно носи крс. Неки ... И дођемо Пот крс. Па, свака жена изнесе сито и у сито тури пшеницу, цвеће и ми прођемо и онџ бацају онои цвеће на нас. И ми идемо Пот крс, оти-демо горе. Такои смо ишли.

Оволику књигу сам имала

По цел дџн у школу. Па кџд је зима, много брчкољак, а ми онија опњнци свински, па се намокру. Па понесемо си од онаи лебац по то-лиџко и по едну главичку црни лук и неће да дођемо ни на пладне дом. Цел дџн у школу, кво смо учили да не бог пита. А памтим још, у школу ... Што сам ишла у школу, пуно неке причице и песмице још памтим, несам забравила. Овои су много године прошле. Али несам имала услови никои да ме дава, све сам била одлична. Кад сам иско-чила у четврти разред, књигу, оволику књигу сам имала, цело село гу узимало да гу чита. И узе гу неки и не ми гу ... И не теја ми гу ни вра-ти. Такои остаде си таи књига. (...)

Не е ни ишло, на мое друсто никои неје ишеја у школу даље. Не-су ишле ни у онои ... Моје сестре, обе су неписмене биле, помале од мене. А менџ ми, татко дође, па ми нареди кад отидем у школу да рек-нем: „Нећу да идем у школу“. А ја отидем куде учитеља, а он ... Учи-тељка е додила овде куде нас: море ођу си идем ја у школу ако ђси за-стањуем. И несам тела да останем да не идем у школу. А сестре помале обедве, обедве неписмене, од мене. А ја и брат смо ишли.

Туи смо на гумно

А како? Посеемо и ожњемо. Па на молбу, па кџ не викну, ми смо па свѣ радосне куи ће не викне да идемо на молбу да жњемо у некога. Куи нема радници, па идемо. Е, кџ ожњемо, прекарамо снопови дома, па сас краве. Па после има ... онаи вејача имаше, па веј, врти, врти онуи вејачу. Плѣва. Муке голѣме су биле. А, туи смо на гумно. Вѣчери напрскамо гумно да нема прашина, па насадимо ... Ноћи. У сред ноћ наса... Почнемо да, да терамо краве. Куи, куи мора он, он си ги тера, еџн ги води, еџн ги тера. Ми дечишта, еџва да разгазимо онои, снопови. Тои нѣе оваи шеница била, па ниска, но наи, беше онаи шеница висока. А, а, а мало се рађала, нѣсе рађало ко сџг. Ми, по иџинаес дџлума смо сејали, двѣ иљаде кила навршемо. Тџлко нажње-мо. А сџг, еџна њива ни врџила иљадо и пет стџтине кила.

Морава до сџм чѣшму

До брег, кудѣ е чѣшма, ако си некад прошѣја на куд нашу чѣшму гложанску. Дотлѣ е вода ишла, Морава. (...) Каква дрва е терала, наши, мои деда Крста и његов брат су натерали, три гоџине дрва смо имали, да издаву онѣи ... Јака стока наша беше, чувашемо биволице и тџг, али мџго јаке, па су овакве грѣде ... Терала Марава. Мџго. А сџг нема ништа да тера, сџг нема дрва свѣ обрано по планину, а тџг нѣе билџ обрано, неџо ... Морава до сџм чѣшму. Свѣ е тои поплавлено билџ, и конопље, и ... А еџну тџтку конопље оскубѣм, овџлко се дигне онои, земња, на њума кџд Марава поплави. Па, Прилепац исељува у Глџжане, овѣи куѣе штџ су им ниско. Они сџт пуно побѣгоше и гоџе се исе-лише, али ... Тои е билџ мџго велика вода, ко, ко, ко ваџм што беше, чини ми се оваџм е по билџ страшно, оваџ кад доџи, оваџ, оваџ Власи-на, овџм река. Нашо не мџж, нашо село да наштѣти никад Морава. Мџж да доџе ако џѣе до сџам брег, ал ни не мџж ништа наџм. Никаква вода не не мџж удаџи. (...)

А, у Буниброд отиѣе вода, има у пуно куѣе низ улицу, па улѣгне у дворѣви. И у Губѣровце. Оџиџа кой су при краџ били, оџиџа мои штџ су роџови, кудѣ ми е сѣстра била, и туи, и туи улаџила вода. Они у низине.

Дѣџице кудѣ има

От штџ гу оџатимо. Маџка не даџа да мџкнем, нџ свѣ предѣмо, предѣмо, предѣмо, па га основѣмо, па свѣ ткаѣмо. Ткаџ вутарке, ткаџ

за гаће, ткаи кошуље, све ткаемо. Све се ткало. Све пртено било. Куде, нигде ништа нее имало да, да се купи да, да обучеш докле е било рат. Докле се после малко све ... У, па седењеке, па седењеке, кџдт конопље се ... о... о... отребџу кучина, па изнесемо ... куи жаџи тџг онои, тутке од, одт, от конопље. Ма седењеке, не мож от седењеке ... Откут и неси издођеју момци. Девџике куде има, момци доџде на седењеке, па седџмо до, до дванаес, до еџан сат све на седењеку, предџмо. (...)

Па! смо преле. Од џвце, па увлачџмо ... със грџбенци, па напредџмо оснџву, па основџмо. А онои што остане, знаш, што изваџдџмо влас, џега напредџмо за нџтку, та наткавамо. Па ги однесе у ваџавџицу, у Слаџину имџла ваџавџица, па ги однесу там у Слаџину, та се уваџлау клашње. И тџгк, после кроју мџжи и панталџне, и ... (...) Куде кроју! Па има неки шнаџдери, имџли су си шнаџдери и тџд, шију, плаџиш си. Наплађују, а сашџу ти и капут, и панталџне, и ... Имџло е куи си учџа шнаџдерџк.

Зелџни венџи

А кџд отидџ за моџга дџду, па поп живџеше сас тџтка мџлоџ моџга, а ја што сџам ... Ал, са свџкра нее живувџаја, па на испџт ме грџди поп, па грџди, па ме неђе испџта. Неђе. А на венчање идџмо, венчаџи смо си се у цркву. Тџг е билџ, венчање нее имџло у џпшџтину, но у црџкву. (...)

Ко смо се венчаџи. Вику: турају венџц, венџц. Кџв венџц, онџ ко саџак онои рџаво, туру га на главу, па заџдиш џко онаџи ... Огџџило! Вику: зелџни венџи! Ма тоџ лџ су ... Кџџи венџи, онџ рџаво, џсто, џсто саџак, што су бџли пре саџаци. Такџо дође џбџво, па ти га тури на главу. Он чаџи, мџ заџдџмо. И венчаја не. (...)

Обуџја џпџнци със џџмке

Ма куи га е испрађаја. (...) Отидџше си они, нџти ги куи испрађа, нџти куи ... Овџе у Власџтинце, па из Власџтинце после саџмо троџицу беџше ... Моџи дџда Крста и еџн из^с Прилепац и из Боџаре еџн, саџмо џџи троџицу су ги откараџи, наџпрво из Власџтинце отџраше ги у Ниш. И туџи су бџли у Ниш. После е бџџа у Крушевац, па у Крагуевац, па куде ти га не тџраше. Нее ко сџг што се испрађау воџска, па онои ... Куи га испрађаја, обуџја џпџнци със џџмке, коџуче еџнџ, коџужк, клашњеџне панталџне, клашњеџно капут, аџд у воџску! (...)

Куи ће претече

Како гу пречекују! Па пречекују гу, чекају гу, чека гу свекрва. Она изнесе онаи мет, та маже на врата и отуд, и отуд, и намажу, и опашу ги сас појас обоицу, и да виду куи ће прерипи први унутра. Куи ће претече ... Куи ће претече да рипне унутра да ... После свадба, народ се набере. (...)

Морала сам

За прање. За прање, морала сам на свекра и на девера да оперем ноге. Вечери кдт ће да спју, ја морам њим да им оперем ноге и да ги покрием, и тг да идем да спием. Свекар, девер старен. И сг би му ги измиле!

Обртен

Млого ги брига за Ђурђовдн и за Ускрс, за ништа ги нее брига. А ми кдт ће Ђурђовдн дође, радуемо се, па ће идемо овде ... куде е близо Прилепац, ти си у Прилепац ишеја, ене онаи ед... Онои што има онде, онаи шума. Идемо, па беремо, беремо травке за да се измијемо на Ђурђовдн. А, сгк!? Па нађе, која нађе обртен, вика: „Е, ја нађо обртен, еве, ће се нађе неко момче накуд мене“. Терамо алови. (...)

Удри докле да га скљука

Пали, како! Дотера се дом, па има ... сг има муљача, а пре смо са секиру у ... Каца, па са секиру удри, удри докле га стуца, онаи, онаи, онаи зрнца. А сг има муљача, па га смуља и сипуе там у бачву. А пре не, но све са секиру, измије гу лепо секиру, па у ону кацу. Ми сипуемо гроизе, он са секиру кљука, удри, удри докле да га скљука. (...) Па затвори се, сгк се купуе онаи, ко се викаше ветр га, не могу га згодим. А ми, забрка брашно и јаице и пепел и замаже онаи врата и притегне, има си шраови, и такои гу залепи кд је пуна. Залепи гу и нема, не течје. Засуши онои ... И креч туримо. (...) Кити се дабоме. Чим се напуни бачва она ... закитимо гу. И кола се киту кдт се иде у лоизе. Кдт се пође да се бере, па и кола се закиту.

У краљицу

А тои ни е па наи... То е па било највише радос наш кад идемо у краљицу, кад се скупимо, ми осом идемо у краљицу, теџ, теџ врснице, теџ девојке. Па барјаџи направимо, имаше тулбени, знаш, од овеи ма-раме беле, ал бел^а и тулбени, па појачики везени. Скóро га гледаше овија, тои везено појаче. Од наокол се туру појачики, а с тканице се с^ве умо^ата онóи дрво што се тури ... Ш^а направи барјаџ на њега, па ви-соко прут. Па која, која е појака, таи нóси онаи барјаџ и игра. Онó, пу-но паре сабèремо од мóмци, онаи тражи да, да му поемо, онаи тражи да му поемо, ми у селó ... Къд изредимо селó, една има која е краљ, туи се спрèма ручџк. Јагње заклóјају, па спрèму ручџк, па рúчамо, па тџ п^а идемо даље по селó. И вèчер, кад с^ве изредимо цèло селó, у се-лó си туи, у срèт селó, искóчимо. Онó се наберèу мóмци, п^а онаи дава паре да му поеш, да му ... онаи, онаи дава паре. Скупимо си пуно паре ... Пóсле ги расту^римо, онóи, па си ... Наи не било мерак за у краљицу къд идемо. Такои се викало: у краљицу идемо. Подрúчамо, кúи е кра... Која е краљ, њóини, кúи о^е да се на^хвате да спрèмају ручџк за теџ нас осом. Онé, знаш како, двé нóсу барјаџ и играју, шèтају, а двé па без барјаџ кроз^с средину, а онéи па четири па поèу там пèсме. Куи каквú пèсму тражи.

У лазарицу, у колéдо

А и у лазарицу, па малеџки смо били. Тои, тои у лазарицу ма-леџке смо ишлè, п^а от кућу на кућу, кúи ни кóл... Јаица, тои смо сџ јаица узимале, нèсу паре билè. А у краљицу паре, с^абèремо, па по кóлко паре поделимо. А у лазарицу јаица. Моја Маја идè едну гóдину у лазарицу. А, è, у колéдо, не знам, Бока нèе ишèја, Бојан нèе ишèја. Нèе. И сџ иду, иду колéдрчки јóш, кúи ... Иду кудè е ... Тџ^к, прè, знало се кудè има орасџе, туи трчú, нè ги е њим млóго за гра, нèго кудè има ... Куи ... Знају кудè има орасџе, туи трчиу та иду. Тојаге онéи голèме, брану се от кúики и иду си у колéду. А сџ малеџки колéдр-чки, тџ мóмци, бре, голèми у колéдо иду. О, сакрием се од њи.

Онó е било ирви разред

Ја сам стар^а више, али јóш несџм ... И шлогира и моé Ма^че ме питуе да ме обучè и да ме тèру. Таи рука и нога óтказа и п^а сам с^вè знала! Ако сам онóи, не ... Чуваја Бог, у главу нè ме ударило, у онóи

... Знала сам си. Па се чуђију ко сам запамтила што сам замотала лек, ја сам га замотала с новину, па моја ћерка, овај из Лесковац, вика: „Е, мајке, како памтиш? Кд е било, ти си запамтила. Виш, тачно знае што га замотала и оставила“. Него, иду године више, иду муке.

Овои ме највише сѓтре, овои горе. Дете, што зет отиде, што остаде дете без родитеља, па се тешко школуе дџанџе. Туи ме боли много. Оваи доле одаде обе ћерке, отараси, брига гу, па исна. Оваи маља завршуе, те, едн испит има да даде, факултет завршуе и што гу брига њума, она отарасила сас ... Деца ву више одате, има куи да се брине од њи. Ал овај ... (...) Оно лепотица дете, а што е па разумно, што е разумно. Оно не сме, и да отиде негде, оно не сме да, да, да поседи да остави мајку саму. Наплашено. Оно е било први разред, а оно, то е било око Светога Ранђела, такои мислим да беше бш ву се десило на татка. А количко е оно тои било, она отишла ћерка да вика девери, а оно се дигло уз њега, па ... А он ништа неје знаја, вика: „Само слуге пуне очи“. (...)

А сѓг, објачело, пораснуло колко Мају, по, покрупно од Мају чини ми се, а Слађан га учи, Слађан. Не знам какв е, ко е, ко ће е ђак, а било е одлично ... Ели и Драган? И он остаја без татка количк, па еве, еве га сѓг: домаћин! Тои деда Крста ... Некња ву доди мајка овдека у ... њезина, па вика: „Дабог поможе от, от, от кума Крсту, моја Снежа убаво си живи са³ Драгана.

Јелка Станковић, 74 године

Ладовица

Друкше би било за славу

Ми смо били туи у Лесковац, у милицију. Сви тројица. Ја сам бија у милицију доле, у неку школу доле код говеђи пиџа доњи, туи смо ми у касарну били. А ови мои другари су били на стражу, један је био на улаз у Лесковац, где е сад рампа туи е био стражар, а један је био, један је био на Ђорђево, на станицу. Е сѓд, дође Спасовдн. Ми слави-мо Спасовдн, треба се иде кући. Неће да ме пуштију, шта ћеу, како ћеу ... Дванес до два на стражу, али ја требам да идем па ... Овде за Спасовдн да дођем. Морам да бегам, шта ћу. Реко: „Ја ћу“, реко, „да идем кући и ако питају где је Јанковић само кажи отишо у купатило“. Грацко купатило. Добро. Јер, казао сам му како да излџе, џнаш, јер нема смисла да овде славију, ја ... Без мене да ... ја сам у Лесковац. И

онда, ја одем с'с овииа мои другари, али њи никои не контролише, они су једн на Ђорђево, једн на улазс ... И ми на возс, пођемо ... Качи-мо се у теретни вагони, нема туи, и дођемо до Ђорђево, и сви тројица дођемо с'и дома. Пушке на ... Имамо си пушке и све тои, имамо и боеви меткови, нема туи. И дођемо ми дома и сутрадн, кад^т преславимо су-традн, у петак, ће да се враћамо тамо. Торбе су напуњете с'з баницу, печење, такво-онакво, знате како е тои, у воиску се однесе, и оваи, оде-мо ми. Али сад они ... Никои њи нема да контролише. Ови на Ђорђе-во, другари га знају, отиде си тамо; ови исто на улаз у Лесковац, тако-ђе; али ја морам у касарну. Увече се чита, оваи, записник и, и мене не-ма. Ау! „Где је Јанковић?“ Каже: „Нема га“. А водник се, едн Врања-нац се сећа, каже: „Ма, он је отишо кући“. Ко да знае. Добро.

Ујутро, ја у један^чес се јављам тамо: „Де си, ти Јанковићу?“ Ре-ко: „Ево мене, водниче“. „Друже водниче“, то е било, нема господа, но друштво, другарство. „Друже водниче“, реко, „ево сам“. „Де си, ти?“ Реко: „Био сам кот куће“. „Зашто, кога с'и питао?“ „Па“, реко, „да Вас питам, Ви ме не би пустили, а ја за преобуку сам отишо, за веш“. Јер т'гк смо сељачко носили, нисмо носили воиничку унифор-му, него сељачко само. И реко: „Био сам за преобуку, све се на мене“, реко, „укиселило оно, морао сам да идем за преобуку“. „А“, каже, „на рапорт! команданту“. „Разумем! разумем, друже водниче!“ И одма, онија у дванес се треба сменију, дежурни, и мене код^т команданта го-ре. Горе командант је био изнад^т, изнад^т пошту, с'д где е пошта, па д... До Ветерницу, туи једна зграда. И они се сменише, ја сам устроен туи. Командант мене: „Ти, заш[то] си на рапорт?“ „Ја, друже капета-не, ја сам на рапорт по наређењу водника тог и тог“, и тако то, „што сам ишо кући без, безс питање“. „Аха, а добро“, каже, „заш[то] си ишо кући?“ „Па“, реко, „да се преобучем, на мене е био веш јако пр-љав“, и тако ... Ја њему за славу, друкше би било за славу, па друкше кад идем за преобуку. Каже ... А он да не би ... Ми смо све околина били ту, у Лесковац, из Јашуњу, одовуд и^з Богоевце, горе-доле, из Ла-довицу, из ... И тако то. И сви би ... Ако би мене опростили то, онда би сви бегали и не би ... Хаос би био, не би имало никаква команда. А он каже: „Доста! не говори, три дана затвор!“ „Разумем!“ И ја ти, по-штено ...

На остали уред да даде

Одведоше ме доле у касарну. Поруча, опасач ми скинуше, право у затвор. Грацки затвор. И добро, три дна затвор ја отидо да издржа-вам. Тебенце под мишку и тамо. Исна се на д'аске лежи, али лето ...

Спасовдѣн. Мора, мора тако да буде. И, ја си преко дан под ладовину искочим, неки судије затворени, судије, па ти затворени ... Бѣаш онаи, Руџа се звала, от фабрику нека газдарица, доле у Лесковац што е преко пругу онаи фабрика. Она па кайши крила от партизани да не ради фабрика, па гу затои затворили, и тако ... И ја ти сѣс овиѣ људи ... Рачунимо си рачун, без бриге. Једѣн дѣн ја туи будем у затвор, други дѣн у подне, а они си ми донесеу и ручак, и вечеру, и доручак, слѣдовање си ја воиничко имам. Кад други дѣн у подне дође воиник за мене, каже: „Јанковићу, аиде, аиде у касарну“. „Не“, реко, „ја имам још дѣн и по да издржавам“. „Аиде, бре!“ „Значи, ово, ово е само“, реко, „ради, да ме казни да, да на остали углед да даде. „Ми не смемо да идемо, Јанковић отиде у затвор“. Нити ми у, у књижицу пише да сам биѣа у затвор, ни ништа. Само, то е тако, такво било време да се, да се докаже, знаш!

Ја гу поштено орубим

Узнемо објаву од државу и идемо, по ... Под једну објаву једна кола дрва дотерамо. И, с једног комшију смо мог ишли, он је сад у Америку и чуо сам и да е умро. И, одемо ми, он је са сина био, ја сам сас домаћицу био моју. (...) Товарио тамо у Зеленичје, углавном не смемо да сечемо, али товарио пањеви, кое е за огрев све. (...) Видим која се бука искрутила, а ја гу поштено орубим сас тестеру трупару и натоварим гу. И ја ... Изаберем си такои баш добра дрва и натоварим. А мои комшија из позади мене товари исто. Преко двеста кола смо били, можда, у туи планину. И ја товари. И кад ги већ натовари, ето га отуда шумар си иде и сас једну црвену оловку само му удари крс, каже: „Овои е стоићевка, овуи скићаи овои е стоићевка, овуи скићаи“. „Јао“, реко, „пола кола ће ни скине“. Ја, у реду нека ги скине, него немам после, обраше се дрва, не могу ги натоварим, а два дѣна путуем да ги ... Да дотерам дрва. „И“, реко, „шта ћу сад!?“ За моју срећу најде шумар, мои школски друг Савић Синиша најде. Реко: „Савићу, бре, моли овога колегу, бре, ће ми ги скине половин, еве, ја, ја ги натовари, али он ће ги скине. Каже: „Овои е стоићевка, овуи скићаи, овуи скићаи“, моли га“. Каже: „Где ти е објава“. Реко: „Тамо гу дадо, на улаз, на капију“. Он бркну у блузу, извади хрпу објаве, тражи, тражи, тражи, даде ми, каже: „Врзуи, па бегаи наку путиште“. Реко: „Хвала ти!“ И ја ги врза, реко: „Живко, ти си ги товари, угаћаи ги, ја отидо наку путиште“.

Тамѣн ја уз, уз онаи брег, из планину искачам, кад удари едѣн облак, киша, па удри, па удри, па уби душу, па до нас ... Све ни намо-

кри до, до голу кожу. Све ни намокри онаи, онаи киша, онаи слап, јак! И горе ће сачекамо ми тог мог^к комшију Живка, сачекамо га ми, али ни намокри киша. Жена се поче тресе од^т студ, мокра. Реко: „Не смеш да станеш, само оди, ако станеш, ти си готова. Нема, мора да те това-рим и тебе после на кола, само оди“. Оди она натам, навам докле ис-кочи онаи. А за нашу срећу, како е ... шинска кола, с^ьсу већ и гумена кола, сви имају, а т^гк шинска кола, па су с^екла, знаш, онаи колок, па е можда имаја за десет с^ьнтине пепел, онаи прашина. А таи прашина, с^ьд о^д овуи кишу она се згуснула и намокрила се, и с^ьд^т постае блато. И такои нам омогућила да не кочимо надоле свуда, него само јури, тераи краве надоле. Блато, иде и, и такои тои.

Жена да настрада

И, сад^т, кад ми већ надоле, према Јастребац, још, још смо горе над Јастребац, има једна окука, али је много стрмна, па треба се туи кола држију да не би пала. Кола су натоварена и ако гу не држиш, има падну тамо. „Ма“, реко, „жено, ће идемо ми право, овде има едн путк, право ћемо“ — али је па само јака надолица, стрмно е јако — реко: „ће идемо ми туи, ће прођемо“. И она води краве, а ја кочим. Е, шта се дешава, тои искуство ми е ... Ја, тамн онаи брежк, да пресобалију кола, ја још јаке да уочим да не јурију кола јако, али на јастук је баш рупа бушена да би се кола помацињала за, за подугачка дрва и за пократка, и туи, како ја још натегнем, пуче срченица на јастук. Онаи отпадак ме поче мене млати по, по ноге сас ланац, ја изрипим и кажем на жену: „Бегаи само прет краве, не смеш да ги сапираш“ — јер кола су откочена и не мож ги она с^ьпре — „само“, реко, „бегаи!“ За моју срећу, није било дваестину метра, било е опет равно и зауставише се кола. Па сам т^ьд реко: „Све њиве ћу садим б^ьгрем, нећу више у планину д^ьдем“. (...) Могло е жена да настрада испрет краве, да гу згазију.

Стока била знала и видела поћу

Кадоћем с тог комшију до Кукавицу овдена, а био е, био е, рецимо, оваи мост што е одозгор ... између Кукавицу и Ладовицу где их граничи, био е о^дталпе. И овеи талпе су биле отковане, рецимо, једна гу нема, једна откована, клипка. Овамо намо, реко: „Живко“ — а он^о већ смо у мрак, у вече, стигли туи — реко: „Живко“ — мом том комшии — „ја“, реко, „не смем овде, ја ћу си скинем ланци от кола и ћу идем, па ујутро кад доћем ћу да ... како знам ћу да проодим, не смем с^ьд да

пређем“. „Коё, даи ги мене!“ Увати он краве; реко: „Еве, навёзи ги“. Ја пусти краве. Стока била знала и видела ноћу, као човек што види, речимо, дѣању, она ноћу види куде да гази. Преко онеи талпе: лѣпе, лѣпе, лѣпе, лѣпе, лѣп, преведе ги. Реко: „Хвала ти, ја би си ги оставија туи, ти ми ги преведе“. И такои ми дођомо, па сам реко: „Планина ти е као год у борбу кат пођеш, не знаш шта те може задеси у планину“.

Благоје Јанковић, 77 година

Конопница

Легало се е на рогоже

Моја маика, татко, браћа, сестре, копају, ореју, ја сам поред њима. Онои што знате како смо били у ... Раније садено ручно, копано ручно, машине несу ... жело се је ручно, конопље беремо, топимо у Власину. (...)

Е, сѣг^к ћу ти кажем. Посејемо конопље, па ги оберемо, па ги извржемо на ручице, па постоју, па ги овде топимо у Власину. Седу недељу дѣана, па ги ондѣк исперемо, па ги исушимо, па чукамо кучина. Ондак узнемо грѣбенци, па огребемо, па увлачимо, па предемо тои; па праљамо вутаре, па праљамо гаће, па праљамо кошуље да би могло да се живи. Онои што остане ... Па праљамо черге, ондак сламњаче. Легало се е на рогоже ... Врљи т^и одну просторку, какво е такво е, нема ништа, тои ти је. И, тои ти оћу кажем да е био горки живот. (...) Рогожа се правља од ржену сламу, па се узме прѣдиво, па се основѣ, па се уврћуе и врзуе се, и идеш, идеш, идеш и напраиш рогожу. Тои ти је за легање.

Туи се е леб месѣа

Црепуље смо правили, доносимо из Скрапеж^ш земњу, па попаримо, па туримо кучина и узнемо с мотке ... Газимо с пѣте, па с мотке бијемо, бијемо и напраимо црепуље. И туи се е леб месѣа.

У к^рљицу

Била сам у лазарицу, била сам у к^рљицу. (...) Обичаи. Кад улазимо, шес идемо, две и две пѣвају, а две играју. Е, барјаци исто кад^т смо ... Тои у лазарицу.

У к^рљицу кад^т сам ишла, барјаци носимо, накитимо, туримо онија коњски, онија звончики, тканице ... Све тои. Барјаци ... Једна на једну, десну страну, друга на другу и шетамо, а две преко средину. Тои сам ишла у к^рљицу неколико пут и певали смо. Све тои. Само с^г е ... Не могу ти тои кажем, не могу.

Олге, зајеваи

Па, пукне. Из гроизе, гледаи, из гроизе, терашемо гроизе, па куде Ранка кад^т пуче гума. Ранка ... Е, оваи, па туи е мало било подизање, мало намешћување докле да дође. Друго, терали смо шашке једн ред из Власотинце, па ни гума настрада, па ни се кола обалише у твои плац. Е, такои ... У твои плац ни се обалише кола, туи. (...)

Кад ја сам у Ранка покоинога жела, ене гу, он е дао овуи њиву овде на овуи Ломничанку, и он мене само има да каже: „Аиде, Олге, запеваи“. И ја кад гу запевам: „Да ли грми, ил се земја тресе, ни ми грми, ни^т се земја тресе, но, на граду топови пуцају“. И, он сам те^к дигне руку. (...)

Руке су ти све

Раније се, кои има добру говеду он са једну, оваи, оре, а куи не, они турју по двои. Па, ће да се сади с^ас пете кукуруз; оваи, има се сади гра на другу бразду; па се ондак влачи, неје имала дрљача него е брана од трње била и с тои подрљамо, груде чукамо. Кад никне, нема контиватор, него матике, копање, руке су ти све ... Е, онда, много е било трпање на кукуруз земња, а с^г не! И тако. Е, сејање шеница, идемо после та рамнимо онија куде е кукуруз бија, онија, катинци се кажу. Па онда шеница, посејемо шеницу, исто з брну повлачимо. Неко говече падне и у бразду. Куи неје добар домаћин да га нарани, оно падне и у бразду, па се чека мало да се одмори, па га подигну. Па ће: „Аиде, аиде, аиде, аиде, аиде Булчо, аиде Зорко“. И такои се радело раније. Нема туи.

И онда настјуи веселе

Е, с^ад^т ћу ти причам. Знаш, како е било. Дође мои Даче и ће да иде да тражи Брану, снаику. И отиде он једн вечер са Саву покоинога и тамо деда Сиде, мало туи нагоре, надоле, како е било тои није важно. И дође он. Сутра он иде на посо. И он мене каже овакои: „Олге, немои ђаво^л да те носи нешто да испољиш где смо били синоћ и како

е било“. Реко: „Јасно ми е тои“. И кад је он дошеја од посо, ја съм му турила да руча. И ја съм њему рекла: „Добро, Даче, сѣг руча ће идеш ли ти за снаику да видиш“. Каже: „Нећу“. Каже: „Нећу“. „Ели, Мара е“, реко, „долазила два-трипутке“, реко, „и људи ће се наду да идеш, тои е“, реко, „грубо да ти си ишеја и више да не идеш“. И он е отишеја. Кад је отишеја, он се пријатељија там. А син отишеја да гледа телевизор у школу. А Раде Јосин дошао, вика мене, каже: „Аиде, пријатељици се“. Не можш младожењу да нађемо. Младожења га нема, па он иди у школу, па га нађе, па се ми подберемо горе и отидемо у Сиду. И честитам ја на моего мужа снаику. И онда наступи веселе, рамуникаш је дошеја, вечера, све тои. Озгор смо дошли певајући, уишли смо у авлију, дошли су, честитају. Све то задовољно, лепо. И тако е било.

Исто тако се е десило и кад сам Ранка женила. Мои Даче се пријатељија, па онда е послао да ме позиву. Такои сам имала теи среће да све он да се пријатељи и ја одем на готово. И ја одем на готово, знаш. И такои е исто било.

Е, овуи кад смо узели ... Ис Средор. Жика е то све завршио сам. Ми смо отишли и пријатељили смо се. Али мои Даче е рекја овакои: „Олге, има“, каже, „да гу узнемо да видимо какви су они, какви смо ми, па онда ће наставимо пријатељство“, а пријатељили смо се. Кад смо већ видели да су они домаћини људи и наша кућа домаћинска, ми смо се много онакои, један до другога зближили. И дан-данске ми као, еве гу, прија е туи, ми смо као једна кућа кјад је.

Са сви добра

Питаосте за паприку. Ја сам сас тија три сина мой садила бачу. Кад стигне, ја гу наберем и отерамо елн у Грделицу, ели на Ђорђево. Картирамо за Пирот, па ватим, оваи, пиротски аџитобус, па одем за Пирот, па преспим, па одем после на станицу, откупим и дотерам на пијац, и продавам. Куде продавам, туи спијем на тезгу. (...) Куде сам продавала, по тезгу спавам. Туи е била една Стајковчанка, са њума се удружим. И такои сам била са сви добра. По пијац съм ишла, с никога се несам замерила, са сви сам добра била, коме сам продавала никада му ништа нисам појела његово. Као продавац сам била исправна, поштена. И, тои ти оћу кажем да сам онако била у мои живот, у седом-десет и шесту годину, мислим, да нигде несам направила онои што не треба.

IV. ЛИТЕРАТУРА

ЛИНГВИСТИЧКА ЛИТЕРАТУРА

Цитирана или друга навођена лингвистичка литература

- Бајић–Петровић 1954: Р. Б[ајић], Б. П[етровић], *Да ли Власотинце или Власотинци (Разговор са др. Александром Белићем)*, Власина 25, Власотинце, 3.
- БДА 2001: *Български диалектен атлас, обобщаващ том I–III, Фонетика, Акцентология, Лексика*, Българска академия на науките, Институт за български език, Книгоиздателска къща Труд, София, 3–538.
- Белић 1905: Александар Белић, *Дијалектии источне и јужне Србије*, СДЗБ I, Београд, I–CXII + 1–715 (две карте).
- Белић 1905a: А[лександар] И. Беличъ, *Диалектологическая карта сербского языка*, Санктпетербургъ (Отдѣльный оттискъ изъ „Сборника по славяновѣдѣнію“ II, 1906), 1–59 + карта.
- Белић 1908: А[лександар] Белић, *О српским или хрватским дијалектима*, Глас СКА LXXVIII, Београд, 60–164.
- Белић 1911: А[лександар] Белић, *О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, СДЗБ II, Београд, 1–104.
- Белић 1926–1927: А[лександар] Белић, *Мисли о прикуљању дијалекатског материјала*, ЈФ VI, Београд, 1–10.
- Белић 1929: А[лександар] Белић, *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка IV (уредник проф. Станоје Станојевић), Загреб, 1064–1077.
- Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Појока*, СДЗБ XXV, Београд, I–XV + 1–178.
- Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, СДЗБ XXXIII, Београд, 1–302.
- Богдановић 1992: Недељко Богдановић, *Изоглосе југоисточне Србије*, Ниш, 1–80 (тридесет пет карата).
- Богдановић 1994: Недељко Богдановић, *Лексичка дисертација у говорима југоисточне Србије*, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката* (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 241–251.
- Богдановић–Марковић 2000: Недељко Богдановић, Јордана Марковић, *Практикум из дијалектологије*, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Ниш, 1–226.

- Богдановић 2006: *Влахоромански елементи у говорима источне Србије*, Probleme de filologie slavă XIV, Timișoara, 19–26.
- Бородина 1968: М. А. Бородина, *Лингвистическая география*, у: Теоретические проблемы советского языкознания, „Наука“, Москва, 106–125.
- Бородина 1980: М. А. Бородина, *Развитие ареальных исследований и основные типы ареалов*, у: Взаимодействие лингвистических ареалов (Теория, методика и источники исследования), „Наука“, Ленинградское отделение, Ленинград, 7–36.
- Бошняковић 2007: Жарко Бошняковић, *Зашто је потребно изучавање и познавање дијалектологије?*, НС LIV/1–4, Лесковац, 12–18.
- Брозовић 1970: Dalibor Brozović, *Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora (In memoriam prof. Mati Hrasti)*, Radovi 8–9/8, Razdio lingvističko-filološki 5, Zadar, 5–32 + четири карте.
- Брозовић–Ивић 1988: Prof. dr Dalibor Brozović, Prof. dr Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, I–XI + 1–119, три карте.
- Брох 1903: Olaf Broch, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Schriften der Balkancommission, Linguistische Abtheilung I, Südslavische Dialektstudien III, Wien, 342 ступца + карта.
- Видоески 1962–1963: Божо Видоески, *Македонскије дијалекти во светлината на лингвистичката географија*, МЈ XIII–XIV/1–2, Скопје, 87–107 + осам карата.
- Влајић–Поповић 1994: Јасна Влајић–Поповић, *Германизми у говорима југоисточне Србије*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 445–456.
- Вујадиновић 2007: Ненад Вујадиновић, *Говор Каменара*, Научно друштво за неговаче и проучавање српског језика, Студије српске и словенске, Монографије IV/4, Београд, 3–127.
- Вујичић/Дешић/Брозовић/Пецо 1979: Dragomir Vujičić, Milorad Dešić, Dalibor Brozović, Asim Peco, *Govori sjeverozapadne Bosne*, BHDZb II, Sarajevo, 7–157 + Karta punktova projekta Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks.
- Вукадиновић 1996: Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*, СДЗБ XLII, Београд, 1–317.
- Вуковић 1960–1961: Ј[ован] Вуковић, *О југословенском раду на дијалектолошким ајласима*, МЈ XI–XII/1–2, Скопје, 213–223.
- Де Сосир 1977: Ferdinand de Sosir, *Geografiska lingvistika*, у: Opšta lingvistika, Drugo izdanje, Nolit, Beograd, 279–305.
- Десница 1977: А. В. Десницкая, *К вопросу о предмете и методах ареальной лингвистики*, у: Ареальные исследования в языкознании и этнографии, „Наука“, Ленинградское отделение, Ленинград, 22–29.
- Дешић 1974: Милорад Дешић, *Народни говори, језик писца и књижевна норма*, у: Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora, Posebna izdanja Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik 2, Sarajevo, 92–94.

- Дешић 1981: Милорад Дешић, *Улога локалног говора у развијању говорне културе ученика*, НЈ н.с. XXV/3, Београд, 162–166.
- Драгин–Бошњаковић 1994: Гордана Драгин, Жарко Бошњаковић, *Лингвогеографски поглед на райарску лексику југоисточне Србије*, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката* (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 377–393 + једанаест карата.
- Ђукановић 1995: Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, СДЗб ХLI, Београд, 1–239 + карта.
- Жугић 2007: Радмила Жугић, *Дијалекат у електронским медијима*, НС LIV/1–4, Лесковац, 22–33.
- Ивић 1960: Павле Ивић, *Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас*, НЈ н.с. X/3–6, Београд, 101–107.
- Ивић 1960–1961: Павле Ивић, *Основни аспекти студије дијалектске диференцијације*, МЈ XI–XII/1–2, Скопје, 81–103.
- Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика (Увод и шљокавско наречје)*, Друго издање, Матица српска, Нови Сад, 1–215 + карта.
- Ивић 1986: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Друго издање, СКЗ, Београд, 1–334, три карте.
- Ивић 1990: Павле Ивић, *Дијалектологија, један наш културни проблем*, у: *О језику некадашњем и садашњем*, БИГЗ–Јединство, Београд–Приштина, 207–212.
- Ивић 1991: Павле Ивић, *Рад на лингвистичкој географији у Југославији*, у: *Из српскохрватске дијалектологије*, Изабрани огледи III, Просвета, Ниш, 49–66.
- Ивић 1994: Павле Ивић, *Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне*, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката* (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 55–71.
- Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација (III)*, ЗбМФЛ XLIV/1–2, Нови Сад, 175–209.
- Јахић 1984: Џевад Јахић, *О лингвогеографском проучавању босанско-херцеговачких говора*, Преглед 7–8, Сарајево, 877–895.
- Јахић 1987: Dževad A. Jahić, *Lingvistička geografija — predmet i metodi istraživanja, dosadašnji rezultati*, ЗбМФЛ XXX/1, Нови Сад, 35–48.
- Јовановић Б. 2008: Бојан Јовановић, *Српски језички идентитет у рајама договорене науке*, у: *Дијалекти и српска књижевност*, Књижевна заједница „Борисав Станковић“, Врање, 15–37.
- Јовановић 1962: Јован В. Јовановић, *Лесковачки надимци*, Прилог за студију психологије Лесковчана, ЛЗб II, Лесковац, 57–64.
- Јовановић 1972: Јован В. Јовановић, *Говорни језик Поречана*, у: *Лесковачко Поречје* (Антропогеографска и социолошка студија, први део), ЛЗб XII (Прилог), Лесковац, 79–85.
- Јовановић 1988: Јован В. Јовановић, *О лесковачком говору (Поводом Речника лесковачког говора Бране Мишровића)*, ЛЗб XXVIII, Лесковац, 185–244.

- Лома 1994: Александар Лома, *Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топонимасије*, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката* (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 107–135 + карта.
- Малмберг 1979: Bertil Malmberg, *Proučavanje dijalekata i lingvistička geografija*, у: *Moderna lingvistika, Slovo ljubve*, Београд, 64–80.
- Марковић 1994: Јордана Марковић, *Датив у зайлањском селу Велики Крчимир*, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката* (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 283–287.
- Марковић 1999: Јордана Марковић, *Основне одлике говора Бресјовца (код Лесковца)*, Зборник Филолошког факултета Универзитета у Приштини 9, Приштина (Врање), 229–237.
- Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Зайлања*, СДЗБ XLVII, Београд, 7–307.
- Марковић 2003: Јордана Марковић, *Основне одлике говора Великог Крчмира*, Српски језик VIII/1–2, Београд, 343–350.
- Марковић 2007: Јордана Марковић, *Лесковачки говор и српска дијалектологија*, НС LIV/1–4, Лесковац, 19–21.
- Милорадовић 2004: Софија Милорадовић, *Испраженост српских народних говора Косова и Метохије у оквиру пројекта лингвистичке географије*, ЈФ LX, Београд, 125–134.
- Милорадовић 2007: Софија Милорадовић, *Лексема *korlǝ и континуантни групе *tort на словенској језичкој територији*, ЈФ LXIII, Београд, 83–96.
- Митровић 1979: Брана Митровић, *Пред лесковачким говором данас*, ЛЗБ XIX, Лесковац, 289–291.
- Митровић 1984: Брана Митровић, *Пућевима етимологије лесковачког говора*, ЛЗБ XXIV, Лесковац, 343–347.
- Митровић 1984а: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу 32, Лесковац, 1–386.
- Михаиловић 2008: Драгослав Михаиловић, *Погрешна језичка полистика*, у: *Дијалекти и српска књижевност*, Књижевна заједница „Борисав Станковић“, Врање, 5–13.
- Михајловић 1974: Јоца [Јован С.] Михајловић, *Топоними и микротопоними у Лесковцу*, ЛЗБ XIV, Лесковац, 255–260.
- Михајловић 1977: Јован С. Михајловић, *Лесковачки говор*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу 24, Лесковац 1–92 + карта.
- Павловић 1939: Миливој Павловић, *Говор Срењечке Жупе*, СДЗБ VIII, Београд, 1–352 + карта.
- Павловић 1959: Д-р Миливој Павловић, *Дијалектологији атлас и проблематика српскохрватског језика*, ГФФНС IV, Нови Сад, 165–187.
- Перић 2007: Драгана Перић, *Хумор на јри падежа*, НИН 2935, Београд, 39–41.

- Петровић 2005: Драгољуб Петровић, *Божидар Видоески и исцртавање српско-македонских дијалекатских континенталних*, у: Ареална лингвистика (Теорији и методи), Материјали од научната конференција по повод петгодишнината од смртта на Божидар Видоески, Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, Скопје, 35–50.
- Пецо 1978: Dr Asim Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd, I–VIII + 1–202.
- Пижурица 2005, Мато Пижурица, *Општијекспериментални дијалектолошки аспект из јерсијексперименталног српског језика*, у: Ареална лингвистика (Теорији и методи), Материјали од научната конференција по повод петгодишнината од смртта на Божидар Видоески, Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, Скопје, 69–75.
- Радић 1993: Првослав Радић, *О српско-македонским лексичким паралелама, Дијалектолошки аспекти*, ЈФ XLIX, Београд, 113–136.
- Реметић 1996: Слободан Реметић, *Српски призренски говор I (Гласови и облици)*, СДЗБ XLII, Београд, 319–614.
- Реметић 2004: Слободан Реметић, *Српски народни говори Косова и Метохије у светлу међујезичке и међудијалекатске диференцијације*, ЈФ LX, Београд, 113–123.
- Реметић 2006: Слободан Реметић, *Језик Моравског слива*, у: Морава, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 673–697.
- Реметић 2007: Слободан Реметић, *Шездесет година дијалектологије у Институту за српски језик*, у: Шездесет година Института за српски језик САНУ, Зборник радова I, Институт за српски језик САНУ, Београд, 179–193.
- Сикимић 1994: Биљана Сикимић, *Слојеви румунских јогајмљеница у југоисточној Србији*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 457–468.
- Сикимић 2000: Биљана Сикимић, *Терминологија производње дрвеног угља у селу Равна Гора*, ЈФ LVI/3–4, Београд, 1009–1028.
- Симић 1972: Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗБ XIX, Београд, 1–618 + карта.
- Станковић 1992: Станислав Станковић, *Неке од карактеристике власотинског говора*, Задужбина 17, Београд, 4.
- Станковић 1994: Станислав Станковић, *Треће лице множине презентиса у говору власотинског краја*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 307–315 + карта.
- Станковић 1997: Станислав Станковић, *Градски власотински говори(и) — социолингвистички процеси (Општијексперименталне)*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Дани српског духовног преображења IV, Деспотовац, 167–177 + две карте.

- Станковић 2000: Станислав Станковић, *Досадашња обавештења о призренско-тимочким говорима на власотиначком земљишту и у суседним областима*, Српски језик V/1–2, Београд, 761–775, једна карта.
- Станковић 2002: Станислав Станковић, *Дијалекти српског језика на шлу Косова и Мейхохије (Социолингвистичка скица, ареал и досадашња истраживања)*, ЗРПФ ХХХИ (12), Свеска Б: Филолошки одсек, Косовска Митровица, 251–259.
- Станковић 2003: Станислав Станковић, *Досадашња обавештења о призренско-тимочким говорима на власотиначком земљишту и у суседним областима (Са белешкама из географије, историје и етнографије)*, Власотиначки зборник 1, Власотинце, 251–268, две карте.
- Станковић 2006: Станислав Станковић, *Евројско право за српски језик (Какво је стање српског народа и његовог језика на шлу данашње Македоније)*, Задужбина 76, Београд, 8.
- Станковић 2008: Станислав Станковић, *Ареал зајлањског говора на власотиначком земљишту*, ЗРПФ ХХХVII (2007), Косовска Митровица, 67–78, две карте.
- Стевановић В. 1978: Владимир Стевановић, *О неким фонетским и морфолошким особинама данашњег говора Црне Траве*, ЗМСФЛ ХХI/1, Нови Сад, 183–200.
- Стевановић М. 1950: М[ихаило] Стевановић, *Ђаковачки говор*, Из Дијалектолошког зборника, књ. ХI, Београд, I–IV + 1–152.
- Стојков 1993: Стојко Стојков, *Българска диалектология*, Трето издание, Издаелство на Българската академия на науките, София, 3–425.
- Тополињска 2002/2003: Zuzanna Topolińska, *Rec.: Български диалектен атлас, обобщаващ том I–III, Фонетика, Акцентология, Лексика, Българска академия на науките, Институт за български език. Книгоиздателска књица „Труд“, София 2001, Studia z Filologii Polskiej i Slowiańskiej 38, SOW, Warszawa, 239–243.*
- Трајковић 1977: Драгољуб Трајковић, *Неки облици јужноморавског говора у Закону о рудницима десјојта Сјефана Лазаревића*, у: Из прошлости Лесковца и околине (студије и чланци), Библиотека Народног музеја у Лесковцу 25, Лесковац, 15–21.
- Трајковић 1979: Драгољуб Трајковић, *Да ли смо за валоризацију старог лесковачког говора*, у: Нови прилози за историју Немањине Дубочице, ЛЗБ ХIХ, Лесковац, 322–324.
- Требјешанин 1957: Радош Требјешанин, *Нешто о развоју јужноморавског говора*, НС V/1, Лесковац, 35–42.
- Требјешанин 1961: Радош Требјешанин, *Компарација придева у јужноморавском говору*, НС VI/1, Лесковац, 73–81.
- Требјешанин 1962: Радош Требјешанин, *Глаголске именице на ње у лесковачком говорном језику*, НС VII/3–4, Лесковац, 188–194.
- Требјешанин 1968: Радош Требјешанин, *Фраза „камен ши у сирење“ као сведочанство култи камена на подручју Јужног йоморавља*, ЛЗБ VIII, Лесковац, 127–137.
- Ћирић 1983: Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, СДЗБ ХХIХ, Београд, 7–190.

- Ћирић 1999: Љубисав Ћирић, *Говори Понишавља*, СДЗБ XLVI, Београд 7–262.
- Упитник ДД: *Уйићник за Српскохрватски/Хрватскосрпски дијалектолошки атлас* (обрађен пункт: *Долњи Дејан* код Власотинца), САНУ, Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе, Београд, Попунио Љубиша Рајковић 1981, Проверио Вилотије Вукадиновић 1996.
- Упитник ЗЛ: *Уйићник за прикуљање сџочарске лексике* (обрађен пункт: *Злајин-ћево* код Власотинца), Научноистраживачки пројекат „Лексиколошка проучавања југоисточне Србије“, Филозофски факултет, Ниш, Попунио Станислав Станковић 1994.
- Упитник О: *Уйићник за први, други, трећи и четврти (лексички) шол Српског дијалектолошког атласа* (обрађен пункт: *Орашје* код Власотинца), САНУ, Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе, Београд, Попунио Станислав Станковић 2006.
- Флора 1960: Radu Flora, *Lingvistička geografija ili geografska lingvistika*, ЗМСФЛ III, Нови Сад, 129–134.
- ФО 1981: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ANUBiH, Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9, Sarajevo, осам непг. стр. + 1–828 + карта.
- Шаре 2004: Сандра Шаре, *Како исцаји за новине I (Језик јавне комуникације)*, Медија центар, Београд.

Остала коришћена лингвистичка литература

- Радомир Алексић, Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*, АнФФ VI, Београд 1966, 291–319.
- Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блага и околине*, ППЈ 9, Нови Сад 1973, 55–77 + две карте.
- Петя Асенова, *Към характеристиката на балканския езиков съюз (фонемна, морфемна и именна система)*, Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии, Езикознание 74/1, София 1984, 177–267.
- Данило Барјактаревић, *Јужноморавска говорна зона у свейлу Белићева исйићивања и данас*, у: Зборник радова о Александру Белићу (САНУ, Посебна издања CDXCVIII, Одељење језика и књижевности 28), Београд 1976, 321–332.
- Данило Барјактаревић, *Косовски дијалекатски ший*, у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 11–135.
- Данило Барјактаревић, *Миграције и њихове последице у косовском дијалекатском шийу*, у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 136–158.
- Данило Барјактаревић, *Приштина у говору Срба сџаринаца*, у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 181–225.
- Данило Барјактаревић, *Говорне особине Гњилана*, у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 226–299.
- Данило Барјактаревић, *Прешевско-бујановачка говорна зона*, у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 300–372.

Данило Барјактаревић, *Фонетске и морфолошке особине врањскога говора*, у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина 1977, 373–413.

Александар Белић, *Сѣара Србија са историско-језичке гледишта*, СКГЛ XXIX/9, Београд 1912, 665–673.

А[лександар] Белић, *Периодизација српскохрватског језика*, ЈФ XXIII/1–4, Београд 1958, 3–15.

Nedeljko Bogdanović, *Kratak pregled govornih odlika Aleksinačkog Pomoravlja*, ZbRFFN, Srpskohrvatski jezik i jugoslovenske književnosti 1, Niš 1990, 111–125.

Недељко Богдановић, *Тимочки говор и његовог даљег проучавања*, у: О говору и именима, Прилози из језичке проблематике сврљишког краја, Просвета, Ниш 1990, 7–19.

Недељко Богдановић, *Језичке појаве на додиру призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Дани српскога духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 77–83.

Рангел Божков, *Димитровградският (царибродският) говор*, Трудове по българска диалектология 12, Издателство на Българската академия на науките, София 1984, 1–193.

Рангел Божков, *Български диалектен атлас, Северозападни български говори в Царибродско и Босилеградско*, Част първа (карти), Издателство на Българската академия на науките, София 1986, осам непат. стр. + I–XIX + 1–334.

Рангел Божков, *Български диалектен атлас, Северозападни български говори в Царибродско и Босилеградско*, Част втора (статии, коментари, показалци), Издателство на Българската академия на науките, София 1986, 1–97.

М. А. Бородин, *О территориальных вариантах национального языка*, у: Проблемы языкознания (Доклады и сообщения советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов, Бухарест, 28. VIII — 2. IX 1967), „Наука“, Москва 1967, 134–138.

М. А. Бородин, *О типологии ареальных исследований*, у: Проблемы картографирования в языкознании и этнографии, „Наука“, Ленинград 1974, 43–54.

М. А. Бородин, *Понятие маргинального ареала в лингвистическом континууме*, у: Ареальные исследования в языкознании и этнографии, „Наука“, Ленинград 1977, 107–118.

Dalibor Brozović, *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatsko-srpskih dijalekata*, ЗММСФЛ III, Нови Сад 1960, 68–88.

Dalibor Brozović, *O usporednom i tipološkom proučavanju slavenskih jezika i dijalekata i o problemu njihova klasificiranja*, Zadarska revija XII/2, Zadar 1963, 81–98.

Dalibor Brozović, *Doseljenje Slavena i njihovi dodiri sa starosjediocima u svjetlu lingvističkih istraživanja*, у: ANUBiH, Posebna izdanja XII, Centar za balkanološka ispitivanja 4 (Simpozijum: Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena, Mostar, 24–26. 10. 1968), Sarajevo 1969, 129–140.

Др Далибор Брозовић, *О славистичким ирејидосјавкама за сербокроајинскиј језична истраживања*, НССУВД 9, Београд 1980, 165–172.

Dalibor Brozović, *O suvremenim dijalektološkim istraživanjima jugoslavenskih jezika i o njihovoj prisutnosti u nacionalnim i internacionalnim lingvističkim atlasima*, JCCC 31, Београд 1980, 29–33.

Dalibor Brozović, *Prolegomena za tipologiju jezičnih saveza i mogućih položaja pojedinih idioma u njihovim okviru*, у: I научна дискусија (Семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 27–28 август 1974), Скопје 1982, 5–10.

Dalibor Brozović, *Longitudinalne jadranske heterodijalekatske izoglose*, у: Црногорски говори, Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању (Радови са научног скупа, Титоград, 12. и 13. мај 1983; ЦАНУ, Научни скупови 12, Одјељење умјетности 3), Титоград 1984, 141–149.

М. В. Веселиновић, *Гранични дијалекти међу Србима и Бугарима, Зона Ц и Ч*, Београд 1890, 1–29 + карта.

Victor Vescu, *Govor Banatske Crne Gore*, ЗМСФЛ XIX/1, Нови Сад 1976, 115–172.

Михаил Виденов, *Годечкият говор*, Трудове по българска диалектология 10, Издателство на Българската академия на науките, София 1978, 1–213.

Божо Видоески, *Северниите македонски говори — Ойшii йоглед, I Кумановско-крайовската група говори, II Говорит на Скојска Црногорија*, МЈ V/1, 2, Скопје 1954, 1–30, 109–198, две карте.

Божо Видоески, *Основни дијалектни групи во Македонија*, МЈ XI–XII/1–2, Скопје 1960–1961, 13–31 + три карте.

Божо Видоески, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик, Посебни изданија 3, Скопје 1962, 1–349 + карта.

Божо Видоески, *Проблеми на междудијалектниот континент во природни говорни области*, у: Реферати на македонските слависти за VII меѓународен славистички конгрес во Варшава, Библиотека „Литературен збор“, Скопје 1973, 7–17.

Божидар Видоески, *Дијалектна диференцијација на македонскиот јазик*, у: Зборник во чест на Блаже Конески, По повод шеесетгодишнината (Универзитет „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет), Скопје 1984, 53–76.

Божидар Видоески, *Кон разграничувањето на говорите во Скојско (Прилог кон македонскиот дијалектен атлас)*, Прилози X/1 (МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука), Скопје 1985, 7–35.

Божидар Видоески, *Меѓујазичниот континент (на дијалектно рамниште) како фактор за дијалектната диференцијација на македонскиот јазик*, у: Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава, МАНУ, Скопје 1993, 33–54, карта.

Божидар Видоески, *Акцентиски системи у јужним српским говорима*, ЗМСФЛ XXXVII/1–2, Нови Сад 1994, 123–130.

Вилотије Вукадиновић, *Међусобни ујичаји косовско-ресавских и призренско-тимочких говора (на говорима села Мозгова и Подгорца)*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац 21–22. 8. 1996), Дани српскога духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 85–97.

Милосав Вукићевић, *О говору околине Куриумлије*, у: Огледи из дијалектолошких истраживања, Филолошки факултет у Приштини, Приштина 1993, 7–40 + карта.

Милосав Вукићевић, *Изгласе у јужном делу Груже*, у: Огледи из дијалектолошких истраживања, Филолошки факултет у Приштини, Приштина 1993, 77–84.

Милосав Вукићевић, *Особине говора Доње Брњице код Пришћине*, у: Огледи из дијалектолошких истраживања, Филолошки факултет у Приштини, Приштина 1993, 85–96 + карта.

Akademik dr Jovan Vuković i dr., *Upitnik za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora*, БХДЗБ I, Сарајево 1975, 341–407.

Славко Вукомановић, *Језички контакти у синхроној и дијахроној њерсекцији*, Књижевност и језик XXVI/2–3, Београд 1979, 309–323.

А. С. Герд, В. М. Мокиенко, *К проблеме членения славянских диалектов*, у: Проблемы картографирования в языкознании и этнографии, „Наука“, Ленинград 1974, 114–120.

Др Ирена Грицкат, *Историја српскохрватског језика у светлу балканске миксогловије*, у: Студије из историје српскохрватског језика, Народна библиотека СР Србије, Београд 1975, 39–59.

А. В. Десницкая, *Славяно-албанские языковые отношения и албанская диалектология*, у: Славянское языкознание (VI Международный съезд славистов, Доклады советской делегации, Прага, август 1968 г.), „Наука“, Москва 1968, 120–147.

А. В. Десницкая, *К теории языковых контактов*, у: Лингвистическая география, диалектология и история языка, АН Армянской ССР, Ереван 1976, 139–158.

Јакша Динић, *Тимочки дијалектски речник*, Институт за српски језик, Монографије 4, Београд 2008, I–XXVIII + 1–921.

Гордана Драгин, *Сјуденички говор на западној ивици косовско-ресавског јодручја*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац 21–22. 8. 1996), Дани српског духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 99–104.

Радосав Ђуровић, *Гласови ђ : ђ и ђ : ч у говорима Сукова (код Пироџа), Арбанасца (код Прокуља) и Бучума (код Сврљига)*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш 1994, 273–282.

Др Радосав Ј. Ђуровић, *Лейнички говорни њић*, Филолошки факултет Приштина, Врање, 2000, 3–199.

Д. И. Эдельман, *Вопросы синхронной лингвистической географии*, у: Основные вопросы лингвистической географии (На материале индоиранских языков), „Наука“, Москва 1968, 34–49.

Новица Живковић, *Речник њиројског говора*, Музеј Понишавља, Пирот 1987, шест непаг. стр. + 1–188.

Ф. Т. Жилко, *Теоретические основы лингвистического картографирования*, у: Проблемы языкознания (Доклады и сообщения советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов, Бухарест, 28. VIII — 2. IX 1967), „Наука“, Москва 1967, 138–143.

Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, СДЗБ LII, Београд 2005, I–XLII + 1–470.

Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије (йровинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*, Учитељски факултет, Врање 1998, 3–491.

Милка Ивић, *Квесионар за уйойребу йадежа у савременом срйскохрвайском језику*, ЗМСФЛ XIV/1, Нови Сад 1971, 159–170.

Павле Ивић, *О говорима Банайа*, ЈФ XVIII/1–4, Београд 1949–1950, 141–156.

Павле Ивић, *О говору Галийойљских Срба*, СДЗБ XII, Београд 1957, I–XXI + 1–520.

Dr Pavle Ivić, *Inventar fonetske problematike štokavskih govora*, ГФФНС VII, Нови Сад 1962–1963, 99–110.

Павле Ивић, *Покушај сйрукйуралне класификације дијалекайских разлика у словенској језичкој обласйи*, у: Изабрани огледи I, О словенским језицима и дијалектима, Просвета, Ниш 1991, 101–127.

Павле Ивић, *Значај лингвистичке географије за уйоредно и исйоријско йроучавање јужнословенских језика и њихових односа йрема осйалим словенским језицима*, у: Изабрани огледи I, О словенским језицима и дијалектима, Просвета, Ниш 1991, 167–199.

Павле Ивић, *Хијерархија сродсйва међу језичким и дијалекайским йиийовима на словенском југу*, у: Изабрани огледи I, О словенским језицима и дијалектима, Просвета, Ниш 1991, 201–237.

Павле Ивић, *Миграције балканских Словена у свейлосйи лингвистичке географије*, у: Изабрани огледи I, О словенским језицима и дијалектима, Просвета, Ниш 1991, 239–269.

Павле Ивић, *Пуйеви развоја срйскохрвайског вокализма*, у: Изабрани огледи II, Из историје српскохрватског језика, Просвета, Ниш 1991, 5–74.

Павле Ивић, *Два главна йравца развоја консонантйизма у срйскохрвайском језику*, Изабрани огледи II, Из историје српскохрватског језика, Просвета, Ниш 1991, 75–108.

Павле Ивић, *Главне линије развоја йрозодијског сисйема у срйскохрвайском језику*, у: Изабрани огледи II, Из историје српскохрватског језика, Просвета, Ниш 1991, 109–127.

Павле Ивић, *Развој йринципа дисйрибуције фонема у срйскохрвайском језику*, Изабрани огледи II, Из историје српскохрватског језика, Просвета, Ниш 1991, 129–157.

Павле Ивић, *Судбина йолугласа у срйскохрвайском језику*, Изабрани огледи II, Из историје српскохрватског језика, Просвета, Ниш 1991, 197–206.

Павле Ивић, *Значај сйрукйуралних каракйеристйика за ойс и класификацију дијалекайа*, у: Изабрани огледи III, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 5–24.

Павле Ивић, *О класификацији срйскохрвайских дијалекайа*, у: Изабрани огледи III, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 25–48.

Павле Ивић, *Срйскохрвайска дијалектйологија у најновијем йериоду*, у: Изабрани огледи III, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 67–79.

Павле Ивић, *О деklinационим облицима у српскохрватским дијалектима*, у: *Изабрани огледи III*, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 123–189.

Павле Ивић, *О јореклу и особинама јиројског говора (и других говора српског југоистика)*, у: *Изабрани огледи III*, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 191–203.

Павле Ивић, *О рефлексима слоговног л у призренско-тимочкој дијалектској области*, у: *Изабрани огледи III*, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 205–214.

Павле Ивић, *Осврћ на лингвистичке методе досадашњих истраживања црногорских народних говора*, у: *Изабрани огледи III*, Из српскохрватске дијалектологије, Просвета, Ниш 1991, 225–255.

Павле Ивић, *Инвентар морфолошке проблематике шипокавских говора*, ЗМСФЛ XXXV/1, Нови Сад 1992, 195–212.

Павле Ивић, *Разлике међу говорима косовско-ресавског дијалекта*, у: *О српским народним говорима* (Научни скуп, Деспотовац 21–22. 8. 1996), Дани српског духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 41–44.

Душан Јовић, *Трстенички говор*, СДЗб XVII, Београд 1968, I–XVI + 1–238 + карта.

Е. Н. Мамсурова, *Совместное использование лингвогеографических и статистических методов обработки лингвистических карт*, у: *Лингвистическая география, диалектология и история языка*, АН Армянской ССР, Ереван 1976, 210–214.

Софија Милорадовић, *Уједињење надежних облика у говору Параћинског Поморавља (Балканистички и етномиграциони аспекти)*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања 50, Београд 2003, 3–365.

Radivoje Mladenović, *Goranski govor и односи на граничне мкедонске и граничне српске говоре*, Zbornik radova XII (Viša pedagoška škola u Prizrenu), Prizren 1986, 91–112.

Радивоје Младеновић, *Надежне дистинкције у говорима Шарљанинске области*, у: *О српским народним говорима* (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Дани српског духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 141–154.

Радивоје Младеновић, *Говор шарљанинске жупе Гора*, СДЗб XLVIII, Београд 2001, 1–606

О. Н. Мораховская, *К сопоставлению лингвистических и этнографических ареалов*, у: *Ареальные исследования в языкознании и этнографии*, „Наука“, Ленинград 1977, 241–246.

О. Н. Мораховская, *Сопоставление лингвистических и этнографических ареалов для уточнения значения слов*, у: *Диалектология и лингвогеография русского языка*, „Наука“, Москва 1981, 130–145.

Д-р Милош С. Московљевић, *Дијалектолошка карта Војводине* (Прештампано из „Гласника Југословенског професорског друштва“ XVIII/11–12), Београд 1938, 1–32.

Т. В. Назарова, *К проблеме типологии диалектных ареалов*, у: *Проблемы картографирования в языкознании и этнографии*, „Наука“, Ленинград 1974, 84–95.

Берислав М. Николић, *Акценатски системи у шћокавским говорима СР Србије*, ЈФ XXIX/1–2, Београд 1972, 275–303.

Миливој Павловић, *О члану у дијалектима источне половине Балканског Полуострва*, Дело 73/II, Ниш 1915, 83–86.

Миливој Павловић, *Наша нација (језик и етничка синџеза)*, Ниш 1915, 1–30.

Д-р Миливој Павловић, *О основној карактеристичности народних говора у јужним крајевима*, ГлПД V/4, Скопље 1925, 243–247.

Миливој Павловић, *Принцип корелативности у еволуцији језика и некорелативности дијалектских црта Горњег Повардарја*, ГСФФ I, Скопље 1930, 297–312.

Д-р Миливој Павловић, *Међудијалектски проблеми старошћокавске зоне*, ГСФФ III/5 (1934–1936), Скопље 1937, 215–232.

Д-р Миливој Павловић, *Лингвистички проблеми Јужне Србије, Лингвистичка историјско-географска оријентација*, ЈП XII/3, Скопље 1938, 115–122.

Др. Миливој Павловић, *Лингвистички проблеми Јужне Србије, Како се постојећају језички проблеми Јужне Србије*, ЈП XII/4, Скопље 1938, 161–164.

Др. Миливој Павловић, *Основи дијалекта Јужне Србије*, ЈП XII/6–7, Скопље 1938, 265–271.

Миливој Павловић, *Персијски и зоне балканистичких језичких процеса*, ЈФ XXII/1–4, Београд 1957–1958, 207–239 + две карте.

M[ilivoj] Pavlović, *Les faits de la microdialectologie et leur importance*, у: Communications et rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale (Louvain du 21 au 25 août 1960, Bruxelles les 26 et 27 août 1960), Centre international de Dialectologie générale, Louvain 1964, 81–87.

Др Мил[ивој] Павловић, *Дијалектска карактеристика и проблеми врањског говора*, ВГл II, Врање 1966, 303–306.

Др Миливој Павловић, *Говор Јањева, Међудијалектски и миксоглојски процеси*, Матица српска, Нови Сад 1970, 1–208, карта.

Миливој Павловић, *Миксоглојске микроанализе и балканистичка ономастика*, ЈФ XXIX/1–2, Београд 1972, 1–48.

М[иливој] Павловић, *Проблематика шћокавских дијалекта у научном делу А. Белића*, у: Зборник радова о Александру Белићу (САНУ, Посебна издања CDXCVIII, Одељење језика и књижевности 28), Београд 1976, 133–152.

Драгољуб Петровић, *Основни акценатски системи у српскохрватским дијалектима — историјска персијска и актуелно стање*, ЈССС 31, Београд 1980, 73–79.

Асим Пецо, Бранислав Милановић, *Ресавски говор*, СДЗб XVII, Београд 1968, 241–366 + карта.

Asim Peco, *Govor derdapske zone (fonetsko-morfološke osobine)*, ЗбМСФЛ XV/1, Нови Сад 1972, 177–210.

Asim Peco, *Prilog proučavanju prelaznih govora*, Radovi ANUBiH LXX (Odeljenje društvenih nauka 21), Sarajevo 1981, 43–52 + табела + двадесет седам карата.

Асим Пецо, *Језички контакти и језички системи (са посебним освртом на однос лексике српскохрватског и сусједних језика)*, ЈФ XLIII, Београд 1987, 57–64.

Митар Пешикан, *Правци диференцирања и класификације црногорских говора и неки проблеми њиховог проучавања*, у: Црногорски говори, Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању (Радови са научног скупа, Титоград, 12. и 13. мај 1983, ЦАНУ, Научни скупови 12, Одјељење умјетности 3), Титоград 1984, 49–56.

Бојан Попов, *Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу*, ЈФ XL, Београд 1984, 21–43.

Н. Н. Пшеничнова, *К вопросу о статистическом анализе материала для лингвистического картографирования*, у: Проблемы картографирования в языкознании и этнографии, „Наука“, Ленинград 1974, 133–136.

Н. Н. Пшеничнова, *Об использовании элементов дискретной математики в классификации говоров*, у: Лингвистическая география, диалектология и история языка, АН Армянской ССР, Ереван 1976, 51–58.

Првослав Радић, *Творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом -че на делу балканизираних јужнословенских говора*, АнФФ 18, Београд 1987, 227–236.

Првослав Радић, *Црпцице о говору села Мрче у куришумлијском крају*, СДЗб XXXVI, Београд 1990, 1–74.

Првослав Радић, *О говору Горње Тойлице, Резултати и њерсејективне исцраживања*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Дани српскога духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 55–68.

Софија Ракић-Милојковић, *Основе морфолошког система говора Доње Мушнице (код Параћина)*, СДЗб XXXVI, Београд 1990, 75–118.

Софија Ракић-Милојковић, *Синтаксички ујийник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне*, СДЗб XLI, Београд 1995, 521–570.

Gunnar Svane, *Slovensko-arbanaške izoglose*, Gjurmime albanologjike/Albanologjike 2, Prishtinë/Priština 1965, 15–34.

Проф. А. Селищевъ, *Днешната югозападна граница на българската говорна област*, Македонски преглед VI/1, София 1930, 1–24.

Проф. А. М. Селищевъ, *Говоры области Скопья*, Македонски преглед VII/1, София 1931, 33–82.

Радоје Симић, *Пишање њорекла и еволуције дијалеката северне Србије у свејилу особина левачког говора (Прилог исцйоријској дијалекатологији)*, Прил-КЈИФ XXXIX/1–2, Београд 1973, 73–87.

Радоје Симић, *Прилог проучавању говора Србије*, АнФФ XI, Београд 1974, 403–430.

Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I, Ујийреба надежних облика*, СДЗб XXVI, Београд 1980, 9–146.

Радоје Симић, *Скица за дијалекатолошку карцу северне Србије*, ЈССС 31, Београд 1980, 93–136.

P[etar] Skok, *O bugarskom jeziku u svjetlosti balkanistike*, ЈФ XII, Београд 1933, 73–146.

А[ндрей] Н. Соболев, *Сербохорватская диалектология и изучение истории балканославянских языков*, ЗбМСФЛ XXXII/2, Нови Сад 1989, 215–224.

Андрей Н. Соболев, *Категория надежда на периферии балканославянского ареала*, ЗбМСФЛ XXXIV/1, Нови Сад 1991, 93–139.

Андрей Н. Соболев, *Тимочко-лужнички говори у јужнословенској Ч, Ц-зони*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Филозофски факултет у Нишу–Институт за српски језик САНУ Београд–Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш 1994, 85–103 + две карте.

А[ндрей] Н. Соболев, *О классификации восточных и юго-восточных сербских говоров*, Вестник Санкт-петербургского университета (История, языковедение, литературоведение) 2/3, Санкт-Петербург 1994, 29–37.

Андрей Н. Соболев, *О ѝиројском говору у свејлосији најновијих истраживања*, ПЗб 21, Пирот 1995, 195–211 + две карте.

Андрей Соболев, *О синџаксу јужноцрногорских и источносрбијанских говора са гледишта балканологије*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Дани српскога духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 9–20.

Вања Станишић, *Балканизми у српскохрватском језику*, Балканика XVI–XVII, Београд 1985–1986, 245–265.

Станислав Станковић, *Дијалектолошка зајажњања Светозара Томића у свејлу новијих истраживања говора Скойске Црне Горе (Са белешкама о С. Томићу и Скойској Црној Гори)*, Српски језик 3/1–2, Београд 1998, 293–312 + карта.

Маринко Станојевић, *Северно-тимочки дијалекат (Прилог дијалектологији источне Србије)*, СДЗб II, Београд 1911, 360–463.

Владимир Стевановић, *Говор Пољанице*, ВГЛ V, Врање 1969, 399–422.

Н. Л. Сухачев, *Лингвистические атласы и карты*, у: Проблемы картографирования в языковедении и этнографии, „Наука“, Ленинград 1974, 33–43.

Пол-Луј Тома, *Говори Ниша и околних села*, превео Сава Анђелковић, СДЗб XLV, Београд 1998, 3–473.

Миле Томић, *Говор Свиничана*, СДЗб XXX, Београд 1984, 7–265.

Зузана Тополинска, *Конфронтирајивниот метод во изучувањето на јазичните сојузи*, у: I научна дискусија (Семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 27–28 август 1974), Скопје 1982, 15–20.

Мр Љубисав Ћирић, *Досадашња истраживања ѝиројског говора*, ПЗб 15, Пирот 1987, 13–21.

Љубисав Ћирић, *Дијалекатска микродиференцијација у Понишављу*, у: О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Дани српскога духовног преображења IV, Деспотовац 1997, 245–249.

Рада Угринова, *Говорите во Скойско*, Катедра за јужнословенски јазици, Филозофски факултет, Скопје 1951, 1–40 + карта.

Slavomir Utěšený, *Sociolingvistické aspekty jazykového zeměpisu*, ЗбМСФЛ XVII/1, Нови Сад 1974, 13–24.

Radu Flora, *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije XXIV, Beograd 1969, 3–528 + Priлог: karte (четрдесет четири).

Г. А. Хабургаев, *Основные диалектологические понятия в свете данных лингвистической географии (на материале русского языка)*, у: Славянская филология (Сборник статей, выпуск девятый), Издательство Московского университета, Москва 1973, 3–17.

О. С. Широков, *Лингвистическая география и типология языков (на материале бесписьменных диалектов Балканского полуострова)*, у: Проблемы языкознания (Доклады и сообщения советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов, Бухарест, 28. VIII–2. IX 1967), „Наука“, Москва 1967, 143–147.

Роланд Шмигер, *Еден нов ѝриод кон дијалектологијата на балканските словенски говори*, у: Прв научен собир на млади македонисти, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, Скопје 1993, 361–367.

Љубица Штавланин-Ђорђевић, *Прилог ироучавању групе лу у говорима ѝризренско-јужноморавског дијалекта*, ЗбМСФЛ XXXIII, Нови Сад 1990, 531–534.

ГЕОГРАФСКА, ИСТОРИЈСКА И ЕТНОГРАФСКА ЛИТЕРАТУРА

Цитирана или друга навођена географска, историјска и етнографска литература

- Валчић 2002: Даница Валчић, *Градињелско наслеђе Власотинца*, Информативни лист Власина, Власотинце, 3–112.
- Војиновић 1980: Станиша Војиновић, *Библиографија народних умотворина из лесковачког, власотинског и тојичког краја шћамјаних у листу „Кића“ од 1905. до 1908. године*, ЛЗБ XX, Лесковац, 313–326.
- Војиновић 1984: Станиша Војиновић, *Библиографија народних умотворина из лесковачког, власотинског и тојичког краја шћамјаних у листу „Кића“ од 1922–1926. године*, ЛЗБ XXIV, Лесковац, 491–502.
- Војиновић 1984а: Станиша Војиновић, *Ђуро Даничић и југоисточна Србија*, ЛЗБ XXIV, Лесковац, 305–308.
- Војиновић 1987: Станиша Војиновић, *Југоисточна Србија у књижевном часопису „Босанска вила“ (1885–1914)*, ЛЗБ XXVII, Лесковац, 171–214.
- Војиновић 1989: Станиша Војиновић, *Димитрије Д. Појовић, сакуљач народних умотворина у околини Власотинца и Лужници*, ЛЗБ XXIX, Лесковац, 83–95.
- Војиновић 2006: Станиша Војиновић, *Једна народна и једна уметничка њесма о војводи Сјрељи*, ВЗБ 2, Власотинце, 51–58.
- Голубовић–Величковић 1985: Радослав Голубовић, Томислав Величковић, *Власотинце*, у: Социјалистичка Република Србија III, Књижевне новине, Београд, 417–422.
- Горуновић 2003: Станислав Горуновић, *Учињел Пејтар Сјирић*, ВЗБ 1, Власотинце, 123–128.
- Дудић 1987: Никола Дудић, *О гробљима и надгробним сјоменицима Лесковца и околине*, ЛЗБ XXVII, Лесковац, 99–111.
- Дудић 1989: Никола Дудић, *Симболошке представе на надгробним сјоменицима у долини Јужне Мораве*, ЛЗБ XXIX, Лесковац, 29–38.
- Ђорђевић Д. 1972: Драгутин М. Ђорђевић, *Власотинце (Прилози за изучавање историје лесковачке области)*, ЛЗБ XII, 167–185.
- Ђорђевић Т. 1897: Тих[омир] Р. Ђорђевић, *Белешка о Власотинцу*, Дело (Лист за науку, књижевност и друштвени живот) 14, Београд, 136–147.

- Зиројевић–Ерен 1968: О[лга] Зиројевић, И[смаил] Ерен, *Пойис области Крушевца, Тойлице и Дубочице у време владавине Мехмеда II (1444–1446)*, ВГл IV, Врање, 377–409.
- Зиројевић 1983: Олга Зиројевић, *Лесковац и његова нахија од 1455. до 1683. године*, ЛЗБ XXIII, Лесковац, 211–268.
- Историја 1994: *Историја српског народа, Прва књига, Од најстаријих времена до Маричке бишке (1371)*, Друго издање, СКЗ, Београд, I–VIII + 1–703.
- Јоцић 2003: Мирослава Јоцић, *Из прошлости Власотинца*, ВЗБ 1, Власотинце, 51–56.
- Каниц 1985: Феликс Каниц, *Србија, Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, Друга књига, Превео Глигорије Ерњаковић, СКЗ–Рад, Београд, 1–667.
- Карић 1887: Проф. В[ладимир] Карић, *Србија, Опис земље, народа и државе*, Београд, осам непг. стр. + 1–935 + карта.
- Книћанин 1880: Андра С. Книћанин, *Рајини дневник (Књига друга, Други рат 1877–1878)*, Београд (на корицама стоји година 1881), 213–416.
- Костић 1953: Михајло М. Костић, *Власотинце (антропозеографска проучавања)*, ГлСГД XXXIII/2, Београд, 119–129.
- Костић 1954: Михајло М. Костић, *Привредно-географске прилике и гравитационе сфере Власотинца*, ГлСГД XXXIV/1, Београд, 33–47.
- Лилић 2006: Борислава Лилић, *Други српско-турски рат 1877/78. године и ослобођење лесковачког и власотиначког краја*, ВЗБ 2, Власотинце, 59–74.
- Марјановић 2000: Мр. Томислав Д. Марјановић, *Слив Власине (Природне одлике, водопривредни проблеми и замисао за њихово решење)*, Информативни лист Власина, Власотинце, 3–76.
- Марковић М. 1906: Др. Михајило Марковић, *Моје усјомене*, Београд, 1–375.
- Милићевић 1884: М[илан] Ђ. Милићевић, *Краљевина Србија, Нови крајеви*, Београд, I–XXXVIII + две непг. стр. + 1–485 + карта.
- Милојевић 1924: Сима М. Милојевић, *Лесковачка коштина са околином (Геоморфолошка проучавања)*, ГлГД 10, Београд 1924, 17–45.
- Николић В. 1963: Видосава Николић, *Вук Караџић о Лесковцу и Врању*, ЛЗБ III, Лесковац, 59–61.
- Николић–Стојанчевић 1967: Др Видосава Николић–Стојанчевић, *Ејничке карактеристике лесковачког краја у време ослобођења од Турака 1877/8. године*, ЛЗБ VII, Лесковац, 25–37.
- Николић Р. 1912: Риста Т. Николић, *Крајишће и Власина (Антропозеографска проучавања)*, СЕЗБ XVIII, Београд, 1–380.
- Пешкић 2006: Благоје Пешкић, *Фотографија и фотграфски записи у Власотинцу*, ВЗБ 2, Власотинце, 263–272.
- Ракић 1880: М[ита] Ракић, *Из Нове Србије X (Буковик, Зайлање и Лужница)*, Отаџбина (Књижевност, наука, друштвени живот) V/17–20, Београд, 592–609.
- Софронијевић 1995: Мира Софронијевић, *Даривали су своје отечесјиву*, Библиотека Града Београда — DBR International Publishing, Београд, 3–296.

- Стаменковић–Питулић 2000: Велимир Стаменковић, Валентина Питулић, *Изникал ми сѝрук босиљак (Лирске народне ѝесме из власоѝиначког краја)*, Информативни лист Власина, Власотинце, 1–151.
- Стојанчевић В. 1984: Др Видосава Стојанчевић, *Власоѝинце ѝосле ослобођења од Турака (1878–1890), Еѝно-демографске, социјално-економске и кулѝурне каракѝтеристике*, ЛЗБ XXIV, Лесковац, 251–304.
- Стојанчевић В. 1987: Др Видосава Стојанчевић, *Еѝнолошки ѝроблеми ѝроучавања лилиѝтрофних обласѝи у залеђу Лесковачке Мораве (Власина и Лужница)*, ЛЗБ XXVII, Лесковац, 85–98.
- Стојанчевић Вл. 1969: Вл[адимир] Стојанчевић, *Народни ѝокреѝи за ослобођење и локални усѝтаци у Нишком санѝаку за време срѝско-ѝурског раѝа 1887–1878. године*, ЛЗБ IX, Лесковац, 171–184.
- Стојанчевић Вл. 2003: Владимир Стојанчевић, *Ослобођење Власоѝинца, Биѝка на Косовици и Грделици и крај ѝурске власѝи у власоѝиначком срезу*, ВЗБ 1, Власотинце, 7–14.
- Стојанчевић Вл. 2004: Владимир Стојанчевић, *Еѝно-исѝоријска ѝодлога за Ивићево сѝановниѝте о ѝрелазном ѝиѝу говора у заѝадној Бугарској*, у: Живот и дело академика Павла Ивића (Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Српска академија наука и уметности, Београд, Матица српска и Филозофски факултет, Нови Сад, Градска библиотека, Суботица, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, Београд, 17–19. септембар 2001), Суботица–Нови Сад–Београд, 183–190.
- Трајковић 1962: Драгољуб Трајковић, *Сѝановниѝтво лесковачког краја, Од насељавања до 1941. године*, ЛЗБ II, Лесковац, 24–29.
- Трајковић 1977а: Драгољуб Трајковић, *Ка исѝорији неких сѝоменика кулѝуре Лесковца и околине*, у: Из прошлости Лесковца и околине (студије и чланци), Библиотека Народног музеја у Лесковцу 25, Лесковац, 22–50.
- Трајковић 1979а: Драгољуб Трајковић, *Нови ѝрилози за исѝорију Немањине Дубочице*, ЛЗБ XIX, Лесковац, 293–324.
- Трифуноски 1975: Јован. Ф. Трифуноски, *Села и сѝановниѝтво у доњем сливу Власине*, ЛЗБ XIV (Лесковац 1974) + Додатак, Лесковац 1975, 1–32.
- Хаѝи Васиљевић 1928: Др Јов[ан] Хаѝи Васиљевић, *Просветѝне и ѝолиѝичке ѝрилике у јужним срѝским обласѝима у XIX в. (До срѝско ѝурских раѝова 1876–78)*, Друштво Св. Сава 37, Задужбина Ленке Бељинице 3, Београд, I–XVI + 1–457.
- Цвијић 1987: Јован Цвијић, *Балканско ѝолуосѝрво*, Сабрана дела 2, САНУ — Књижевне новине — Завод за уѝбенике и наставна средства, Београд, 5–550.
- Цвијић 1987а: Јован Цвијић, *Анѝтроѝогеографски сѝиси*, Сабрана дела 4/1, САНУ–Књижевне новине–Завод за уѝбенике и наставна средства, Београд, 5–356.

Остала коришћена географска, историјска и етнографска литература

Борислав Андрејевић, *Црква у селу Конойници*, ЛЗБ XII, Лесковац 1972, 187–192.

Franjo Barišić, *Proces slovenske kolonizacije istočnog Balkana*, у: ANUBiH, Posebna izdanja XII, Centar za balkanološka ispitivanja 4 (Simpozijum: Predslavenski etnički elementi na Balkanu и etnogenezi Južnih Slovena, Mostar, 24–26. oktobra 1968), Sarajevo 1969, 11–27.

Др Милорад Васовић, *Предеоне особености и неки географски проблеми Југоисточне Србије*, ЛЗБ X, Лесковац 1970, 113–122.

Станиша Војиновић, *Басне, њриче, њесме, њословице, изреке и заgoneйке из Зайлања*, ЛЗБ XIX, Лесковац 1979, 279–287.

Станиша Војиновић, *Аџанасије Здравковић, учийтељ власотиначки (Прилог биографији)*, ЛЗБ XX, Лесковац 1980, 219–222.

Станиша Војиновић, *Прејлајници из Власотинца и околине на књиге, часојисе и лисјове шџамџане од 1843. до 1911. године*, ВЗБ 1, Власотинце 2003, 135–152.

Петар Голубовић, Негован Тодоровић, *Природно крепшање сџановнишџва Лужнице*, ЛЗБ XXVII, Лесковац 1987, 253–261.

Др Владимир Грујић, *Школско образовање у лесковачком и џојличком џределу џрве деценије након ослобођења 1878. год.*, ЛЗБ XX (Посебан део), Лесковац 1980, 1–77.

Др[агутин] М. Ђорђевић, *Живој и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, СЕЗБ LXX, Београд 1958, I–VII + 1–724.

Др Момчило Златановић, *Народне џесме из Зайлања*, ЛЗБ XXIV, Лесковац 1984, 337–342.

Др Михајло Костић, *Јужно џоморавље (Економско-географске одлике)*, ЛЗБ IX, Лесковац 1969, 195–224.

Мр Томислав Д. Марјановић, *Власотиначко виногорје*, Власотинце 1997, 1–51 + карта.

Владимир М. Николић, *Из Лужнице и Нишаве*, СЕЗБ XVI, Београд 1910, 1–436.

Др Миодраг Павићевић, Првољуб Павићевић, *Размешџај сџановнишџва на шџерџијорији шире и уже гравџџације Лесковца*, ЛЗБ XXVIII, Лесковац 1988, 285–291.

Момчило Павловић, *Демографски џроцеси на југу Србије у џрошлосџи и садашњосџи*, ВЗБ 1, Власотинце 2003, 341–348.

Vladimir K. Petrović, *Zaplaće ili Leskovačko (u Srbiji), Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena V/1, 2, JAZU, Zagreb 1900, 84–119, 253–297.

Др Новица Ранђеловић, Мр Властимир Стаменковић, *Флора и вегетџација околине Власотинца (Флорисџичка и фџџооценолошка сџудија)*, ЛЗБ XXIII, Лесковац 1983, 315–363.

Др Драгољуб Симоновић, *Зайлање*, Градина–Народна књига–Етнографски институт–САНУ, Ниш–Београд 1982, I–XXIII + 1–874 + карта + илустрације.

Властимир Стаменковић, Новица Ранђеловић, *Флористичке рејкосије у околини Власојинца*, ВЗБ 2, Власотинце 2006, 359–366.

Станислав Станковић, *Прилог за библиографију радова о језику, географији, историји и етнологији власојиначкога краја*, ВЗБ 1, Власотинце 2003, 359–365.

Др Видосава Стојанчевић, *Елементи сјаре балканске урбане цивилизације у развоју „чариџа“ и традиционалне културе њихових сјановника у јужној Србији у 19. веку*, ЛЗБ XX, Лесковац 1980, 197–210.

Др Владимир Стојанчевић, *Први српски усџанак и лесковачки крај*, ЛЗБ II, Лесковац 1962, 9–23.

Владимир Стојанчевић, *Друштвени и економски положај српског сјановништва у лесковачкој нахији непосредно по угушењу усџанка 1841. године*, ЛЗБ X, Лесковац 1970, 43–51.

Др Владимир Стојанчевић, *Друштвено-економске и политичке прилике у лесковачком крају пред ослобођење од Турака 1877. године*, ЛЗБ XIX, Лесковац 1979, 105–114.

Владимир Стојанчевић, *Лесковац и лесковачка нахија у XIX веку (1804–1878)*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу 37, Лесковац 1987, 3–253.

Владимир Стојанчевић, *Власојиначки крај у Првом српском усџанку, Сјрећин усџанак 1807. године*, ВЗБ 2, Власотинце 2006, 7–12.

Драгољуб Трајковић, *Први српски усџанак и Јужно Поморавље*, у: Из прошлости Лесковца и околине (студије и чланци), Библиотека Народног музеја у Лесковцу 25, Лесковац 1977, 51–84.

Драгољуб М. Трајковић, *Дипломатска борба за крајеве југоисточне Србије од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, ЛЗБ XXIX, Лесковац 1989, 123–153.

ГРАНИЦЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОКСКИХ ГОВОРОВ В ВЛАСОТИНАЦКОМ ОКРУГЕ

Резюме

О географии и жителях Власотинацкого округа. В юго-восточной Сербии, на территории среднего и нижнего течения реки Власины, расположен Власотинацкий округ. Эту часть Сербии составляют два географических целостных единства: верхняя или восточная часть, занимающая ее холмисто-горную местность, и нижняя или западная часть, расположенная на восточной стороне Лесковацко-власотинацкой долины, на западных склонах горы Крушевица и северо-западных хребтах горы Острозуб. В последнее время в Сербии под названием Власотинацкий округ подразумевается нынешняя община Власотинце, а не территории бывшего Власотинацкого уезда, который был намного шире и в который входили многие горнезаплянские населенные пункты, часть Лужницы, Црна Трава, Грделица и еще некоторые южноморавские села. В данный момент северная Власотинацкая часть округа граничит с Запланем; восточная — с Лужницей; южная — с Црна Травой и с областью Власиной, Предиянами и Грделицей; а западная — с Лесковацкой областью.

В среднем течении реки Власины расположены следующие села: Преданча (П), Козило (Кз), Јаворје (Ј), Златићево (Зл), Гърњи Дејан (ГД), Рајћево (Р), Крстићево (Кр), Јаковљево (Јк), Дольо Гаре (ДГ), Тегошница (Т), Страњево (Сњ), Добровиш (Дб), Чуово (Ч), Јездине (Јз), Гърњи Ора (ГО), Лукачево (Лк), Пржожне (Пр), Алёксине (А), Свође (Св), Борин Дол (БД), Завидинце (З), Гърњи Присјан (ГП), Дольи Присјан (ДП), Комарица (Км), Рамна Дубрава (РД). В нижнем течении реки Власины и на правом берегу Рупской (Козарачкой) реки расположены населенные пункты: Стајковце (Ст), Конопница (Кн), Рајно Поље (РП), Скрапеж (Ск), Шишава (Ш), Дольа Ломница (ДЛ), Гърња Ломница (ГЛ), Црна́тово (Ц), Црна Бара (ЦБ), Средор (Ср), Гуњетина (Гњ), Липовица (Лп), Било (Бл), Дольи Дејан (ДД), Крушеви-

ца (Кш), Боляре (Бл), Манастириште (М), Манкићево (Мк), Рамни Дел (РДл), Рамна Гора (РГ), Горња Лопушња (ГЛп), Стрешковац (Сш), Острц (Ос), Дольна Лопушња (ДЛп), Самарница (С), Брезовица (Бр), Јастребац (Јс), Градиште (Гр), Дадинце (Д), Козаре (К), Кукавица (Кк), Орашје (О), Ладовица (Л), Прилепац (Пл), Гложане (Г), Батуловце (Б). См. Карту 1Р, 2Р.

Населенные пункты в холмисто-горной местности Власотинацкого округа в основном принадлежат к разбросанному типу расположения отдельных хозяйств, занимают довольно большую площадь и поэтому имеют несколько поселков в одном населенном пункте. Самыми характерными селами данного типа являются Добровиш, Яковлево, Сводьже, Горни Деян и Крушевица. В южной Мораве, как и на восточных склонах Лесковацко-власотинацкой долины, имеются густо населенные села городского типа. Некоторые из них, в отличие от многих ныне пустующих власотинацких горных сел, насчитывают свыше тысячи жителей. Такими населенными пунктами являются Стайковце, Гложане, Прилепац, Ладовица, Орашье, Батуловце, Конопница, Шишава, Манастириште и Боляре.

Там, где река Власина из холмисто-горной местности спускается в широкую Лесковацко-власотинацкую долину, расположен городок Власотинце, в прошлом — уездный, а ныне центр общины. По сравнению с ближайшими городами, в Власотинце благоприятный климат. В 19-ом и в первой половине 20-го века городок Власотинце превратился в настоящий город и являлся важным промышленным административным и культурно-просветительным центром всей юго-восточной Сербии. В Королевстве Сербии и во всем Нишском крае, город Власотинце, как в свое время писал Милан Дж. Миличевич [*Краљевина Србија (нови крајеви)*, Београд, 1884], играл помимо торгово-ремесленной и очень важную управленческую, просветительную и транспортную роли. В городе Власотинце в 1879 году насчитывалось 519 домов с 2626 жителями. В это время в состав Власотинацкого уезда входили город Власотинце и 51 село, насчитывалось 4150 домов и 27763 жителя.

О происхождении жителей Власотинацкого региона представлено довольно мало достоверных научных данных. Скорее всего здесь, как и на всей территории Балкан (как записано в сербской историографии), самые значительные изменения в этническом составе населения произошли в начале и в конце средневековья. Начались они с переселения сюда славян, в особенности в конце 6 века, а закончились нашествием турок в 14 веке. В течение веков в этой части Сербии доминантными были три миграционных направления: вардар-

ско-южноморавское, шопское (знепольское и власинское) и косовское. В этнографических и исторических документах упоминается еще и существование нескольких групп коренного населения и динарских групп. Ныне, то есть в первом десятилетии двадцать первого века, насчитывается на территории общины Власотинце около 34000 жителей.

Согласно переписи населения, проведенной в 1953 году, в Власотинацком округе насчитывалось 35355 жителей, а по данным переписи 1961 года — 35625. В те годы на территории нынешней Власотинацкой общины было 83% сельского и 17% городского населения. Однако после стихийных экономических миграций в последние три десятилетия 20 века многие из населенных пунктов холмисто-горной местности бывшего Власотинацкого уезда остались почти пустыми. А число городских жителей увеличилось в три раза. В городе Власотинце в данный момент 17000 жителей. Так что соотношение сельского и городского населения на территории Власотинацкой общины одинаково.

О призренско-тимокских говорах и о данном исследовании.

По двум особенностям, а также по определенному числу архаизмов и ряду инноваций, не характерных для остальных сербских диалектов, призренско-тимокские говоры занимают особое место среди сербских диалектных систем. По своему происхождению и структурным особенностям они вызывают особый интерес в области балканологии и сравнительной славянской лингвистики. Однако в данный момент на этом диалектном пространстве намечается процесс ускоренной десемантизации локальных идиом. В самых различных социальных условиях и под непосредственным влиянием неязыковых факторов в речи большей части призренско-тимокских жителей, как и в других сербских говорах, специфические диалектные особенности полностью исчезают.

Известный сербский лингвист Александар Белич все говоры восточной и южной Сербии разделил на три группы: тимокско-лужницкие, сврлижско-запланьские и призренско-южноморавские. Восточные части этой диалектной зоны охватывают пояс тимокско-лужницкого говора. На ее западной и юго-западной стороне присутствует призренско-южноморавский диалектный тип. А на весьма узкой и продолговатой местности между этими двумя поддиалектными комплексами расположен сврлижско-запланьский диалектный тип. На Власотинацкой территории пересекаются все три упомянутые призренско-тимокские поддиалекты. См. Карту 1Р, 2Р.

Говоры Власотинацкого округа дождались (отчасти) своих настоящих диалектологических исследований еще в начале организованной работы по исследованию сербских диалектов. Первыми, кто по-настоящему внес свой вклад в исследование диалектных данных во Власотинацком округе, были: Олаф Брох (*Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Wien, 1903) и Александар Белич (*Дијалекти источне и јужне Србије*, Београд, 1905). Их сведения о характере и границах распространения типов говоров на территории юго-восточной Сербии убедительно доказали, что вопрос о внутренней дифференциации призренско-тимокских поддиалектов в Власотинацком округе нуждается в специальных исследованиях. Это подтвердили и результаты позднее проведенных исследований власотинацкого диалектного пространства. Письменные сведения в конце последнего десятилетия 20 века вышли из-под пера Станислава Станковича [*Треће лице мношине презентиа у говору власотиначког краја*, в кн.: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, Ниш, 1994, 307–315 + карта; *Градски власотиначки говор(и) — социолингвистички процеси (Општије карактеристике)*, в кн.: О српским народним говорима, Деспотовац, 1997, 167–177 + две карты].

Материалы лингво-географической картины Власотинацкого округа в основном собирались с 1992 по 1998 год в 62 населенных пунктах путем записей на магнитофонную пленку и заполнения вопросников. Информантами были лица обоих полов, возраста свыше 60 лет, которые хорошо презентировали власотинацкие призренско-тимокские типы диалектов. Чаще всего собеседниками являлись пожилые, неграмотные или полуграмотные женщины, уроженки того места, где проводились исследования. Мужчины на этой территории не были типичными носителями призренско-тимокских говоров, так как с юных лет они уходили на заработки почти во все уголки Сербии, а также в области с преобладающим сербским населением, находившимися вне сербских государственных границ. В наших исследованиях обнаружено, что представители среднего и особенно младшего поколения все меньше сохраняют местные языковые особенности. Однако почти все информанты с большой достоверностью указывали на дистинктивные языковые черты между межлокальными идиомами и почти все без исключения могли последовательно начертить достоверные линии изоглосс.

Распространение призренско-тимокских диалектных особенностей на Власотинацкой территории. На основании распространения главных власотинацких призренско-тимокских дискриминантов —

изофонов, изотонов, изоморфов, изолексов, — можно было определить ареал призренско-тимокских диалектов во Власотинацком округе.

Совокупность дистинктивных запланьских изоглосс продемонстрировала по отношению к лужницкому и южноморавскому говорам видоизмененную картину теперешнего запланьского ареала в сравнении с лингво-географической картиной, которая до настоящего времени присутствовала в диалектологической литературе.

Магистральными дифференциальными чертами запланьского типа говора в сравнении с лужницким в Власотинацком крае считались следующие диалектные особенности: в запланьском говоре на месте согласных *h* и *ḥ* не являются аффрикаты *ч* и *џ* (*но̋ћу те̋рамо*; а *ћерка* рече; *ве̋ће*; спремил *гра̋ћу*); не смягчаются велярные *к* и *г* перед гласными *е* и *и* (*ѡ̋равке*; *но̋ге* ме служе; *раки̋а*; па *ги* па пуштамо) и не палатализуется консонант *к* после *j*, *љ* и *њ* (и *ма̋џка* угаси; *же̋љка*; *гра̋њка*); не употребляются указательные местоимения в постпозитивной позиции; отсутствуют или факультативно употребляются лексемы *ѡ̋ерашка* и *о̋кам*. Важнейшими дистинктивными чертами запланьской идиомы по сравнению с южноморавским говором во Власотинацком округе являются: появление *љ* < *л* и выпадение *лу* < *л* (*Дльгьчки* рид; *ӳзне сльбу*); неизмененное конечное *л* в форме ед. числа м. р. действительного причастия (*би̋л* е тата; *и̋шьл* у школу); отсутствие ётации *-jd-* в формах глаголов, образованных от старого *и̋йи* (*на̋иде* ли га; к̋т па он̋ *й̋оиде*); ударение 1. и 2. л. мн. числа настоящего времени глагола типа *ћӳйим*, *ѡ̋рчим* (ми си *ћӳйимо̋*; а ви̋ *ѡ̋рчийе̋* по ливаде); ударение 2. л. ед. и 2. л. мн. числа повелительного наклонения от глаголов типа *ка̋жем*, *ѡ̋азим* (*ка̋жи* бабе; *ѡ̋азе̋йе* преко долину); обязательное употребление формы косвенного падежа местоимения *њӳ* (има ли за *њӳ*; па *њӳ* дочува); появление формы старого повелительного наклонения нетематических глаголов (ви̋ сте огладне̋ли, *је̋ћийе̋*; *ви̋ћ*, туде по по̋друм); равно как и подтверждение окончания *-е̋йе* во 2. л. мн. числа повелительного наклонения (*гасе̋йе* ви̋; *носе̋йе* то̋и мо̋ему Тиком̋иру до̋ле); важной дифференциальной чертой является и употребление лексем *ма̋йи*, *ма̋йер*, *бы̋шйа̋*, *гра̋дина* и *вре̋вим*.

Для получения более реальной картины горизонтальной дифференциации власотинацких призренско-тимокских говоров на основании описания основных диалектных характеристик трех запланьских населенных пунктов Златичева, Рамни Дела и Долни Присьяна (=ЗГ), мы выделили — по отношению к лужницким (=ЛГ) и южноморавским говорам (=ЮГ) — и с помощью вопросника на местах наблюдали за двадцатью пятью дифференциальными фонетическими, акцентологи-

ческими, морфологическими и лексическими явлениями. Они являются самыми главными, но не единственными особенностями, при помощи которых определяются ареалы призренско-тимокских поддиалектных типов в Власотинацком округе. Это следующие изоглоссы: 1. рефлексы вокального *л* (*вѹна, кѹк, слѣза/слѣза, слѣнце* ЛГ и ЗГ; *вѹна, кѹк, слѹза, слѹба* ЮГ); 2. десиллабизация вокального *р* (*умрл* ЛГ; *умрл, умрел* ЗГ; *умреја* ЮГ); 3. судьба конечного *л* (*бил, видел* ЛГ и ЗГ; *бија, видеја* ЮГ); 4. появление аффрикат *ч* и *џ* вместо *ћ* и *ђ* (*оџу, неџу, међа, вођа* ЛГ; *оћу, нећу, мећа, воћа* ЗГ и ЮГ); 5. палатализация велярных *к* и *г* (*рук'е, ног'е* ЛГ; *руке, ноге* ЗГ и ЮГ); 6. судьба группы *-јд-* в образованиях форм от глагола *ићи* (*доидем, наидем* ЛГ и ЗГ; *дођем, нађем* ЮГ); 7. старые группы *йл* и *дл* у глаголов *йаднем, седнем* и *срейнем* (*йадла, седла, срейла/срела* ЛГ и ЗГ; *йаднула, седнула, срейнула/срела* ЮГ); 8. фонетизм форм *улѣзем* и *слѣзем* (*улѣзем, слѣзем* ЛГ и ЗГ; *улѣгнем, слѣгнем* ЮГ); 9. ударение качественных прилагательных типа *бѣл, голѣм* и *добър/добър* (*бѣла, белѣ, бѣли, белѣ, бѣла* ЛГ и ЗГ; *бѣла, бѣло, бѣли, бѣле, бѣла* ЮГ); 10. ударение 1. и 2. л. мн. числа глаголов настоящего времени типа *ћућим, їрчим* (*ћућимѣ, ћућийте* ЛГ и ЗГ; *ћућимо, ћућийте* ЮГ); 11. ударение 2. л. ед. числа и 2. л. мн. числа повелительного наклонения глаголов типа *кажем* и *йазим* (*кажи, кажѣте* ЛГ и ЗГ; *кажи, кажийте* ЮГ); 12. старая форма дательного падежа ед. числа на *-е < -ѣ* у имен существительных типа *сестѣра, комшија* (*сестѣре, на сестѣру* ЛГ и ЗГ; *на сестѣру* ЮГ); 13. дистрибуция окончаний множественного числа *-(ей)ија* т.е. *-ићи/-ики* (*девоцѣйија, момчѣйија* ЛГ и ЗГ; *девоцѣићи, момчѣићи*, и: *девоцѣиџи, момчѣиџи* ЮГ); 14. формы местоимения *њѹ, њѹм(а)* (*њѹ* ЛГ и ЗГ; *њѹм(а)* ЮГ); 15. постпозитивное употребление местоимений (*у горунѣй, у њивѹѣу/у њивѹ йѹ(и)* ЛГ; *у йаџи горун, у йѹѣ њивѹ* ЗГ и ЮГ); 16. распределение окончаний 3. л. мн. числа настоящего времени (*носѣ, слѣве* ЛГ и ЗГ; *носѣ, носу, носи(ј)у, носѣу, слѣве, слѣву, слѣви(ј)у, слѣвиу* ЮГ); 17. появление форм старого повелительного наклонения нетематических глаголов (*јѣм, јѣчѣте, виџ, виџѣте* ЛГ; *јѣђ, јѣћѣте, виђ, виђѣте* ЗГ; *јѣди, јѣдиѣте, виѣди, виѣдиѣте* ЮГ); 18. дистрибуция окончания 2. л. мн. числа повелительного наклонения *-ѣте* т.е. *-ийте* (*доидѣѣте, носѣте* ЛГ и ЗГ; *дођидѣѣте, носидѣѣте* ЮГ); 19. распределение лексем *майи, майѣр, быйѣа* (*йаѣа*); *маѣка, йаѣико* (*майи, майѣр, маѣка, быйѣа, йаѣа* ЛГ и ЗГ; *маѣка, йаѣико* ЮГ); 20. распределение лексем *йѣраѣика, мѣѣшено јѣѣѣе* (*йѣраѣика* ЛГ; *мѣѣшено јѣѣѣе, йѣраѣика* ЗГ; *мѣѣшено јѣѣѣе* ЮГ); 21. распределение лексем *граѣина, баѣа* (*граѣина* ЛГ и ЗГ; *баѣа* ЮГ); 22. распределение лексем *йасѹѣ, гра* (*йасѹѣ* ЛГ и ЗГ; *гра* ЮГ); 23. распределение лексем *грсниѣе, грсниѣийте, коноѣ*

йѣе, конойѣишѣе (грсниѣе, грсничѣишѣе ЛГ и ЗГ; конойѣе, конойѣишѣе ЮГ); 24. распределение лексем *врѣвим, говорим, йричам, зборим* (*врѣвим/говорим* ЛГ и ЗГ; *йричам/зборим* ЮГ); 25. распределение лексем *окам, викам* (*окам/викам* ЛГ; *викам/окам* ЗГ; *викам* ЮГ).

Согласно результатам настоящего исследования выяснилось, что лужницкому типу принадлежат пять власотинацких сел, расположенных на правом берегу реки Власины, между реками Тегошнице и Лужнице. Это следующие населенные пункты: Добровиш, Ездине, Лукачево, Чуово и Пржойне; говор последнего села (Пржойне) находится под непосредственным влиянием запланьского говора и в нем, например, не происходит характерная для лужницких черт палатализация велярных *к* и *г* перед вокалами *е* и *и*. На границе лужницкой и запланьской идиом находятся села Алексине, Горни Ора и Сводьже, а также село Завидинце, которое расположено на левом берегу Пустой реки в лужницком Заплане, и в их речи не смягчаются велярные *к* и *г* перед гласными *е* и *и*, и не палатализуется согласный *к* после *ј*, *љ* и *њ*. В Сводьже и Завидинце нет обязательной замены *ћ* и *ђ* аффрикатами *ч* и *џ*. В селах Алексине и Сводьже иногда встречаются случаи постпозитивного употребления указательных местоимений. См. Карту 2Р.

Запланьскому говору принадлежат села, расположенные восточно от реки Растовницы, а также по линии, соединяющей села Крушевица–Црнатово–Горня Ломница–Средор–Гунетина. А говор пяти упомянутых населенных пунктов представляет собой переходную идиому между запланьским и южноморавским говорами. В нем, например, налицо южноморавское *лу < л*; в этой изоглосской линии на лицо и десиллабизация вокального *р*, как и фонетизмы *улёгнем, слёгнем*, и окончание *-ишѣ* во 2. л. мн. числа повелительного наклонения; в этой идиоме не встречаются (за исключением только села Крушевица) формы старого повелительного наклонения нетематических глаголов. Таким образом, в состав запланьских населенных пунктов входят: Било, Борин Дол, Горни Деян, Долни Деян, Долни Присьян, Долнѣ Гарѣ, Златичево, Яворье, Яковлево, Козило, Комарица, Крстичево, Преданча, Райчево, Рамна Дубрава и Тегошница. К запланьской призренско-тимокской идиоме принадлежат и села Странево и Горни Присьян, которые находятся под влиянием лужницкого говора. Первое из них расположено на правом берегу реки Власины и не характеризуется употреблением постпозитивного указательного местоимения; второе находится в Горне Заплане и в нем встречаются случаи параллельного и частого употребления аффрикат *ч* и *џ* на месте согласных *ћ* и *ђ* — а это, к тому же, и главная дифференциальная черта между говорами двух соседних горнезапланьских сел — Долни и Горни

Присьян. Запланьским является и говор Манкичева, Рамни Дела и Црна Баре, в котором регулярно встречаются и некоторые южноморавские черты: десиллабизация вокального *p*, формы *улёгнем*, *слёгнем* без чередования *г* → *з* и акцентуальные дублетные формы во 2. л. ед. числа и 2. л. мн. числа повелительного наклонения глаголов типа *кажем*, *йазим*. См. Карту 2Р.

Под сильным влиянием запланьского говора на южноморавской территории находится говор села Липовице в северо-западных частях Власотинацкогo региона. В нем появляется конечное *л* в действительном причастии прошедшего времени м. р. в единственном числе; *-jǫd-* в образованиях форм от глагола *ийти*; старые группы *йџл* и *дл* от глаголов *йаднем*, *седнем* и *срејнем*; старая форма дательного падежа единственного числа *-e < -ǫ* у имен существительных типа *сесџра*, *комиџја*; и окончание мн. числа *-(eйџ)ија* у имен существительных ср. р. с расширением основы. К южноморавскому типу говора в Власотинацком округе принадлежат села Батуловце, Боляре, Брезовица, Гложане, Горня Лопушня, Градиште, Дадинце, Долня Ломница, Долня Лопушня, Ястребац, Козаре, Кукавица, Ладовица, Манастириште, Орашье, Острц, Прилепац, Райно Поле, Рамна Гора, Самарница, Скрапеж, Стайковце, Стрешковац, Шишава и город Власотинце. См. Карту 2Р.

В городе Власотинце — в результате упомянутых стихийных переселений в последние десятилетия 20 века — в данный момент сосуществуют все три призренско-тимокские говоры. Восточные и северо-восточные части города по направлению к зонам Заплане, Лужница и Црна Трава, а также правый берег реки Власины в основном заселены носителями запаланьского и, отчасти, лужницкого говора; в центральных частях города живут власотиняне-старожилы, представители южноморавского говора и городских традиций; на периферии в северо-западной части этой зоны живут цыгане, пользующиеся южноморавской идиомой (с определенными вариациями или элементами стандартной сербской языковой нормы) более широкой власотинацкой и сербской среды. В западных и юго-западных частях города Власотинце в основном живут приезжие из Моравы и близлежащих горных населенных пунктов, и они являются носителями южноморавского говора. Все выше обозначенные власотинацкие городские речевые зоны являются смешанными: в каждой из них в большей или меньшей степени встречаются и лужницкие, запланьские и южноморавские типы говоров.

Заключительный обзор. В данном исследовании уточнены и на общей карте представлены измененные по Беличу поддиалектные

границы распространения призренско-тимокских говоров в этой части юго-восточной Сербии. Собранные диалектные материалы указывают на то, что восточная граница запланьского говора в Власотинацком регионе, являющаяся одновременно и западной границей лужницкого говора, на юге этой территории начинается с того места, где река Тегошница впадает во Власину, охватывая села Тегошницу и Странево, и по правому берегу Власины продвигается от Горни Ора через Алексине к Сводьже, а затем сворачивает прямо на север, оставляя на западной стороне Борин Дол; отсюда идет по левому берегу Пустой реки и между Завидинце и двумя Присьянами, выходит к Горне Заплане. Западная граница запланьской идиомы, являющаяся одновременно восточной границей южноморавского говора, начинается с истоков реки Бистрицы на юге, затем идет вдоль реки Растовницы; на востоке от села Рамна Гора, круто спускается в долину Власины, откуда идет на север по линии Крушевица–Црнатово–Горня Ломница–Средор–Гунетина; и на западе от населенного пункта Комарица выходит к Горне Заплане. Ср. Карту 1Р, 2Р.

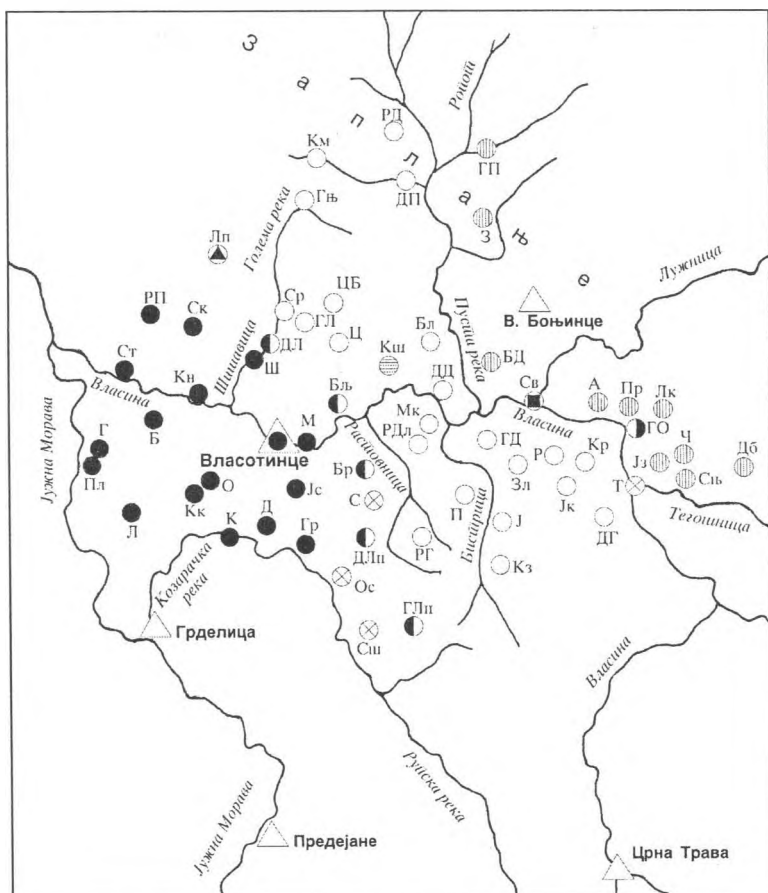
Итак, результаты данного исследования показали, что западную границу лужницкого, восточную и западную границу запланьского, как и восточную беличевскую границу южноморавского поддиалекта по Беличу в Власотинацкой области следует отодвинуть к востоку. Таким образом, села Странево, Борин Дол и Горни Присьян принадлежат не к лужницким, а к запланьским населенным пунктам. Села Завидинце и Алексине (у А. Белича это села лужницкого типа говоров) расположены на границе между лужницкими и запланьскими говорами. Населенный пункт Рамна Гора расположен на территории южноморавской, а не запланьской идиомы.

Села Црнатово, Горня Ломница, Средор и Гунетина не принадлежат к запланьскому типу говоров, они расположены на границе между запланьскими и южноморавскими поддиалектами. Горня и Долня Лопушня, Брезовица, Боляре и Долня Ломница принадлежат к южноморавским, а не как у А. Белича — к пограничным, запланьско-южноморавским, населенным пунктам. Ср. Карту 1Р, 2Р.

С сербского языка на русский
перевела Раздобудько-Чович Л. И.

Карта 1Р

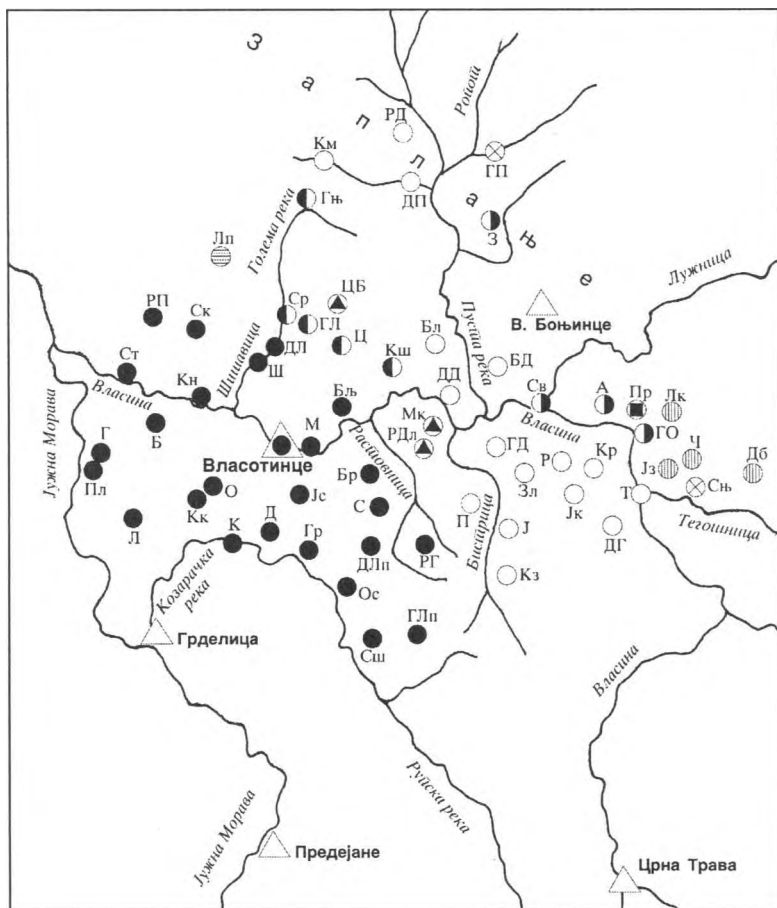
Границы распространения призренско-тимочских говоров
в Власотинацком округе по А. Беличу

- – лужнички говор
- – заплански говор
- – јужноморавски говор
- ◐ – на граници лужничког и запланског говорова
- ◑ – на граници запланског и јужноморавског говорова
- ⊗ – на карти Белича лужнички,
а у регистру тачака Белича заплански говор
- ⊙ – на карти Белича заплански,
а у регистру тачака Белича јужноморавски говор
- ⊛ – на карти Белича јужноморавски,
а у регистру тачака Белича заплански говор
- ⊗ – неодређена припадност

Карта 2Р

Границы распространения призренско-тимокских говоров
в Власотинацком округе по результатам новейшего исследования

- ⊗ – лужницкий говор
- ⊕ – лужницкий говор под влиянием запалянского говора
- ◐ – на границе лужницкого и запалянского говоров
- – запалянский говор
- ⊗ – запалянский говор под влиянием лужницкого говора
- ⬆ – запалянский говор под влиянием южноморавского говора
- ◑ – на границе запалянского и южноморавского говоров
- ⊗ – южноморавский говор под влиянием запалянского говора
- – южноморавский говор

DIE GRENZEN DER MUNDARTEN VON PRIZREN UND TIMOK IM GEBIET VON VLASOTINCE

Zusammenfassung

Zu Geographie und Bevölkerung im Gebiet von Vlasotince. In Südostserbien, im Gebiet des mittleren und unteren Flusslaufes der Vlasina befindet sich das Gebiet von Vlasotince. Dieses serbische Gebiet weist zwei natürliche Einheiten auf: den oberen oder östlichen Teil, der die Berglandschaften dieses Gebietes umfasst; sowie den unteren oder westlichen Teil, der sich auf der Ostseite des Kessels von Leskovac-Vlasotince erstreckt, entlang der westlichen Abhänge des Kruševica-Gebirges und den nordwestlichen Armen des Ostrozub. In jüngster Zeit wird in Serbien unter dem Gebiet von Vlasotince das Territorium der heutigen Gemeinde Vlasotince verstanden und nicht das Gebiet des einstigen Kreises Vlasotince, das viel umfangreicher war und mehr Dörfer von Oberzaplanje umfasste, einen Teil von Lužnica, Crna Trava, Grdelica sowie weitere Dörfer des Südmorawa-Gebietes. Heute schließen sich die nördlichen Teile von Vlasotince an Zaplanje; die östlichen an Lužnica; die südlichen an Crna Trava und Vlasina, Predejane und Grdelica; die westlichen an das Gebiet Leskovac.

Im mittleren Lauf der Vlasina befinden sich die Dörfer: Predanča (P), Kozilo (Kz), Javorje (J), Zlatičevo (Zl), Gornji Dejan (GD), Rajcevo (R), Krstičevo (Kr), Jakovljevo (Jk), Doljno Gare (DG), Tegošnica (T), Stranjčvo (Snj), Dobroviš (Db), Čuovo (Č), Jezdine (Jz), Gornji Ora (GO), Lukačvo (Lk), Pržojne (Pr), Aleksine (A), Svođe (Sv), Borin Dol (BD), Zavidince (Z), Gornji Prisjan (GP), Dolnji Prisjan (DP), Komarica (Km), Ramna Dubrava (RD). Im unteren Flusslauf der Vlasina und am rechten Ufer des Rupska (Kozaračka)-Flusses liegen die Siedlungen: Stajkovce (St), Konopnica (Kn), Rajno Polje (RP), Skrapež (Sk), Šišava (Š), Dolnja Lomnica (DL), Gornja Lomnica (GL), Crnatovo (C), Crna Bara (CB), Sredor (Sr), Gunjetina (Gnj), Lipovica (Lp), Bilo (Bl), Dolnji Dejan (DD), Kruševica (Kš), Boljare (Blj), Manastirište (M), Mankičevo (Mk), Ramni Del (RDI), Ramna Gora (RG), Gornja Lopusnja (GLp), Streškovac (Sš), Ostrc (Os), Dolnja Lopusnja (DLp), Samarnica (S), Brezovica (Br), Jastrebac (Js), Gra-

dište (Gr), Đadince (D), Kozare (K), Kukavica (Kk), Orašje (O), Ladovica (L), Prilepac (Pl), Gložane (G), Batulovce (B). Siehe Karte 1D, 2D.

Die Siedlungen im bergigen Teil des Gebietes von Vlasotince sind gebrochenen Typs, weiträumig, nehmen größere Flächen ein und haben mehrere Siedlungskerne. Am charakteristischsten hierfür sind die Dörfer Dobroviš, Jakovljevo, Svođe, Gornji Dejan und Kruševica. Im Gebiet der südlichen Morava und am östlichen Rand des Kessels von Leskovac-Vlasotince handelt es sich hauptsächlich um Zeilendörfer mit dichter Besiedlung. Im Unterschied zu den vielen brachliegenden Gebirgsdörfern des Gebietes von Vlasotince gibt es hier auch einige mit über eintausend Einwohnern. Dazu zählen Stajkovce, Gložane, Prilepac, Ladovica, Orašje, Batulovce, Konopnica, Šišava, Manastirište und Boljare.

An der Stelle, wo die Vlasina aus den Gebirgsengen in den Kessel von Leskovac-Vlasotince tritt, erstreckt sich die Ortschaft Vlasotince — in der Vergangenheit Kreisstadt, heutzutage Gemeindezentrum. Im Vergleich zu den umliegenden Städten verfügt Vlasotince über angenehmere klimatische Eigenheiten. Im XIX. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts erwuchs Vlasotince zu einer urbanen Stadt und stellte ein wirtschaftliches, administratives und kulturelles Bildungszentrum Südostserbiens dar. Im Königreich Serbien und im Kreis Niš hatte Vlasotince, wie Milan Đ. Milićević schreibt [*Kraljevina Srbija (novi krajevi)*, Beograd, 1884] neben dem Handel und Gewerbe auch auf dem Gebiet der Verwaltung, Bildung und Kommunikation eine besondere Rolle inne. In Vlasotince gab es 1879 519 Haushalte und 2.626 Einwohner. Damals bestand das Gebiet von Vlasotince aus einer Stadt und einundfünfzig Dörfern, mit insgesamt 4.150 Haushalten und 27.763 Einwohnern.

Über die Herkunft der Bevölkerung des Gebiets von Vlasotince gibt es nicht genügend bestätigte wissenschaftliche Erkenntnisse. Es ist anzunehmen, dass sich hier der serbischen Geschichtsschreibung zufolge, wie auch auf dem weiteren Gebiet des Balkans, die bedeutendsten ethnischen Veränderungen Anfang und Ende des Mittelalters vollzogen. Sie begannen mit der Ansiedlung der Slawen, insbesondere Ende des VI. Jahrhunderts und endet mit einem Einfall der Türken im XIV. Jahrhundert. Über die Jahrhunderte hinweg dominierten in diesem Gebiet Serbiens die vardarsko-südmorawischen, schopischen (znepoljischen und vlasinischen) sowie die Kosovo- Migrationsströmungen. In ethnographischen und historischen Schriften werden auch einige alteingesessene und Dinar-Gruppierungen angeführt. Heute, im ersten Jahrzehnt des XXI. Jahrhunderts, leben auf dem Territorium der Gemeinde Vlasotince nahezu 34.000 Einwohner.

Der Volkszählung aus dem Jahr 1953 zufolge lebten im Gebiet von Vlasotince 35.355 Menschen, 1961 waren es 35.625. In jenen Jahren leb-

ten auf dem Gebiet der heutigen Gemeinde Vlasotince 83% auf dem Land und 17% in der Stadt. Infolge der starken ökonomischen Migrationen in den letzten drei Jahrzehnten des XX. Jahrhunderts stehen viele Dörfer im bergigen Teil des ehemaligen Kreises Vlasotince nahezu leer, wobei sich die Zahl der Stadtbevölkerung verdreifachte. In Vlasotince leben heute 17.000 Einwohner, wobei das Verhältnis Stadt-Land auf dem Territorium der Gemeinde Vlasotince Gleichstand aufweist.

Über die Mundarten von Prizren und Timok in dieser Untersuchung. Die Mundarten von Prizren und Timok nehmen aufgrund von zwei Besonderheiten — einer gewissen Anzahl von Archaismen und einer Reihe von Innovationen, die für die anderen serbischen Dialekte nicht charakteristisch sind — eine Sonderstellung im serbischen Dialektsystem ein. Hinsichtlich ihrer Genese und strukturellen Züge sind sie von großem Interesse für die Balkanologie und die vergleichende slawische Linguistik. Heute findet jedoch auf diesem Gebiet der Dialekte ein beschleunigter Abbau lokaler Idiome statt. Unter überaus unterschiedlichen sozialen Bedingungen und unter Inkrafttreten außersprachlicher Einflussfaktoren verschwinden aus der Sprache der meisten Sprecher der Mundart von Prizren und Timok, wie auch aus vielen anderen serbischen Mundarten, die dialektalen Besonderheiten vollständig.

Der serbische Linguist A. Belić hatte alle Mundarten Ost- und Südserbiens in drei Gruppen unterteilt: Timok-Lužnica, Svrlijig-Zaplanje und Prizren-Südmorava. Die östlichen Teile dieser Dialektzone umfasst der Gürtel der Mundart Timok-Lužnica, an ihrer West- und Südwestseite liegt das Mundartengebiet Prizren-Südmorava, und auf einem sehr schmalen und langgezogenen Gebiet zwischen diesen beiden subdialektalen Komplexen erstreckt sich die Mundart Svrlijig-Zaplanje. Auf dem Gebiet von Vlasotince treffen alle drei genannten Mundarten von Prizren und Timok aufeinander. Siehe Karte 1D, 2D.

Die Mundarten des Gebietes von Vlasotince wurden (zum Teil) richtigen dialektologischen Untersuchungen noch zu Beginn einer organisierten Arbeit an der Erforschung der serbischen Dialekte unterzogen. Die ersten wahren Erforscher der dialektalen Realität im Gebiet von Vlasotince waren Olaf Broch (*Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Wien, 1903) und Aleksandar Belić (*Dijalekti istočne i južne Srbije*, Beograd, 1905). Ihre Ergebnisse zum Charakter und den Grenzen der Mundartentypen auf dem Gebiet Südostserbiens zeigten deutlich, dass man der inneren Differenzierung der Subdialekte von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince spezielle Untersuchungen widmen müsse. Dies bestätigten auch die Ergebnisse genauerer Forschungen des dialektalen Raums um Vlasotince. Derartige Forschungen Ende des XX. Jahrhunderts stammten aus der Feder

von Stanislav Stanković [*Treće lice množine prezenta u govoru vlasotinačkog kraja*, in: Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata, Niš, 1994, 307–315 + Karte; *Gradski vlasotinački govor(i) – sociolingvistički procesi (Opšte karakteristike)*, in: O srpskim narodnim govorima, Despotovac, 1997, 167–177 + zwei Karten].

Das Dialektmaterial für das linguogeographische Bild des Gebiets von Vlasotince wurde hauptsächlich von 1992 bis 1998 zusammengetragen, und zwar in zweiundsechzig Ortschaften des Gebiets mit Tonbandaufzeichnungen und durch Fragebögen. Informatoren waren Personen beider Geschlechter, älter als sechzig Jahre, welche die Dialekttypen von Prizren und Timok des Gebietes von Vlasotince gut repräsentierten. Häufigster Ansprechpartner waren ältere Frauen, geboren im Ort der Untersuchung, ohne oder mit geringer schulischer Ausbildung. Die Männer auf diesem Gebiet sind meist keine typischen Träger der Mundarten von Prizren und Timok, da sie von frühester Jugend an die unterschiedlichsten Gebiete in ganz Serbien wie auch serbische Gebiete außerhalb der Staatsgrenzen bereisten. Auch in dieser Untersuchung trat zutage, dass die Vertreter der mittleren und insbesondere der jüngeren Generation immer weniger die Besonderheiten der lokalen sprachlichen Züge wahren. Nahezu alle Informatoren wiesen mit großer Genauigkeit auf die distinktiven sprachlichen Züge zwischen den lokalen Idiomen hin und konnten nahezu immer präzise Isoglosse ziehen.

Erstreckung der Dialektzüge von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince. Aufgrund der Ausdehnung der hauptsächlichsten Diskriminanten von Prizren und Timok: Isophone, Isotone, Isomorphe und Isolexe wurde das Areal der Subdialekte von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince bestimmt. Ein Bündel distinktiver Isoglossen von Zaplanje zeigte auch gegenüber der Mundart von Lužnica und Südmorava ein geändertes Bild in Bezug auf die bisher in der dialektologischen Literatur angebotenen Darstellung.

Als magistrale differentielle Züge des Typs von Zaplanje im Vergleich zum Typ von Lužnica im Gebiet von Vlasotince wurden folgende dialektale Eigenschaften herangezogen: in der Mundart von Zaplanje steht anstelle des Konsonanten *č* und *đ* nicht die Affrikate *č* und *dž* (*noću teramo*; *a čerka reče*; *veđe*; *spremil građu*); die velaren *k* und *g* werden vor den Vokalen *e* und *i* nicht palatalisiert (*trávke*; *nóge me služe*; *raki'ja*; *pa gi pa puštamo*); nicht palatalisiert wird der Konsonant *k* nach *j*, *lj* und *nj* (*i majka ugasi*; *željka*; *gránjka*); es gibt keine postpositive Verwendung von Demonstrativpronomina; der Gebrauch der Lexeme *peraška* und *okam* fehlt entweder vollständig oder erfolgt fakultativ. Die wichtigsten distinktiven Züge der Idiome von Zaplanje im Vergleich zur südmoravischen

Mundart im Gebiet von Vlasotince sind: die Erscheinung von *lb < l* und Ausbleiben von *lu < l* (*Dlbgbčki ríd; ŭzne slbbu*); unverändertes finales *l* in Form Sg. mask. des Partizips Perfekt II (*bíl e tātā; išbl u školu*); ausbleibende Jotierung *-jd-* in den Verbkompositaformen des alten *iti* (*naǐde li ga; kyt pa on poǐde*); Akzent der 1. und 2. P. Pl. Präsens der Verben des Typs *čutim, trčim* (*mi si čutimō; a vi trčite po livāde*); Akzent der 2. P. Sg. und 2. P. Pl. der Imperativs von Verben des Typs *kažem, pāzim* (*kaži bābe; pazete preko dolinu*); konsequenter Gebrauch der pronominalen Form *nju* (*ima li za nju; pa nju dočuvā*); Vorkommen des alten Imperativs athematischer Verben (*vi ste ogladneli, ječte; vid, tudē po podrum*); Bestätigung der Endung *-ete* in der 2. P. Pl. des Imperativs (*gasete vi; nosete toī moemu Tikomiru dōle*); ein bedeutender differentieller Zug ist der Gebrauch der Lexeme *mati, māter, bōštā, gradina* und *vrevim*.

Um ein möglichst präzises Bild der horizontalen Differenzierung der Mundarten von Prizren und Timok des Gebietes von Vlasotince zu erhalten, wurden aus der Beschreibung der Hauptdialektmerkmale von drei Siedlungen aus Zaplanje: Zlatičevo, Ramni Del und Dolnji Prisjan (=MZ) — in Bezug auf das Mundart von Lužnica (=ML) und Südmorava (=MS) — fünfundzwanzig differentielle phonetische, akzentuelle, morphologische und lexikalische Erscheinungen ausgegliedert und mit Fragebogen vor Ort untersucht. Sie sind die wichtigste, wenn auch nicht endgültige Summe von Eigenschaften, welche das Areal der subdialektalen Typen von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince bestimmen. Es handelt sich um folgende Isoglosse: 1. Reflexe des vokalen *l* (*vūna, kūk, slbza/slba, slbnce* ML und MZ; *vūna, kūk, slūza, slunce* MS); 2. Desilabisierung des vokalen *r* (*umrl* ML; *umrl, umrēl* MZ; *umreja* MS); 3. Schicksal des finalen *l* (*bíl, vidēl* ML und MZ; *bija, videja* MS); 4. Vorkommen der Affrikate *č* und *dž* anstatt *ć* und *đ* (*oču, neču, medža, vodža* ML; *oču, neču, međa, vođa* MZ und MS); 5. Palatalisierung der Velare *k* und *g* (*ruk'e, nog'e* ML; *ruke, nōge* MZ und MS); 6. Schicksal der Gruppe *-jd-* in Komposita vom Verb *iti* (*dōidem, naǐdem* ML und MZ; *dōdem, nādem* MS); 7. die alten Gruppen *tl* und *dl* bei den Verben *padnem, sednem* und *sretnem* (*padla, sedla, sre-tla/sre-la* ML und MZ; *padnūla, sednūla, sretnūla/sre-la* MS); 8. Phonetismus der Form *ulēznem* und *slēznem* (*ulēznem, slēznem* ML und MZ; *ulēgnem, slēgnem* MS); 9. Akzent von Qualitätsadjektiven des Typs *bēl, golēm* und *dobbr/dobȃr* (*belā, belō, beli, belē, belā* ML und MZ; *bēla, belō, beli, bēle, belā* MS); 10. Akzent der 1. und 2. P. Pl. Präsens der Verben des Typs *čutim, trčim* (*čutimō, čutite* ML und MZ; *čutimo, čutite* MS); 11. Akzent der 2. P. Sg. und 2. P. Pl. Imperativ von Verben des Typs *kažem* und *pāzim* (*kaži, kažete* ML und MZ; *kaži, kažite* MS); 12. alter Dativ Singular auf *-e < -b* bei Nomina des Typs *sestra, komšija* (*sestre, na sestru* ML und

MZ; *na sestrū* MS); 13. Distribution der Pluralendungen *-(et)ija* bzw. *-iči/-iki* (*devoičetija*, *momčetija* ML und MZ; *devoičiči*, *momčiči*, und: *devoičiki*, *momčiki* MS); 14. Pronominalformen *nju* und *njum(a)* (*nju* ML und MZ; *njum(a)* MS); 15. postpositioneller Gebrauch der Pronomina (*u gorunbt*, *u njivutu/u njivu tu(i)* ML; *u taj gorun*, *u tuj njivu* MZ und MS); 16. Anordnung der Endungen 3. P. Pl. Präsens (*nose*, *slave* ML und MZ; *nose*, *nosu*, *nosi(j)u*, *nosiū*, *slave*, *slavu*, *slavi(j)u*, *slaviū* MS); 17. Vorkommen des alten Imperativs athematischer Verben (*jedž*, *ječte*, *vidž*, *vičte* ML; *jeđ*, *ječte*, *viđ*, *vičte* MZ; *jedi*, *jedite*, *vidi*, *vidite* MS); 18. Distribution der Endungen 2. P. Pl. Imperativ *-ete* bzw. *-ite* (*doidete*, *nosete* ML und MZ; *dođite*, *nosite* MS); 19. Anordnung der Lexeme *māti*, *māter*, *bšta* (*tāta*); *maika*, *tātko* (*māti*, *māter*, *maika*, *bšta*, *tāta* ML und MZ; *maika*, *tātko* MS); 20. Anordnung der Lexeme *perāška*, *mšteno jȳice* (*perāška* ML; *mšteno jȳice*, *perāška* MZ; *mšteno jȳice* MS); 21. Anordnung der Lexeme *gradina*, *bača* (*gradina* ML und MZ; *bača* MS); 22. Anordnung der Lexeme *pasulj*, *gra* (*pasulj* ML und MZ; *gra* MS); 23. Anordnung der Lexeme *grsnice*, *grsničište*, *konoplje*, *konopljište* (*grsnice*, *grsničište* ML und MZ; *konoplje*, *konopljište* MS); 24. Anordnung der Lexeme *vrevim*, *govōrim*, *pričam*, *zborim* (*vrevim/govōrim* ML und MZ; *pričam/zborim* MS); 25. Anordnung der Lexeme *okam/vikam*, *vikam* (*okam/vikam* ML; *vikam/okam* MZ; *vikam* MS).

Den Ergebnissen dieser Untersuchung zufolge entfallen auf den Typ von Lužnica fünf Dörfer des Gebietes von Vlasotince am rechten Ufer der Vlasina, zwischen dem Fluss Tegošnica und Lužnica. Das sind die Siedlungen Dobroviš, Jezdine, Lukačevo, Cuovo und Pržojne; die Mundart des zuletzt genannten Dorfes befindet sich unter dem Einfluss der Mundart von Zaplanje und dort tritt z. B. nicht der markante Zug von Zaplanje der Palatalisierung der Velare *k* und *g* vor den Vokalen *e* und *i* auf. An der Grenze der Idiome von Lužnica und Zaplanje befinden sich Aleksine, Gornji Ora und Svođe wie auch das Dorf Zavidince am linken Ufer des Flusses Pusta Reka im Lužnica–Zaplanje, und in ihrer Mundart werden die Velare *k* und *g* vor den Vokalen *e* und *i* nicht palatalisiert, ebenso wenig wie der Konsonant *k* nach *j*, *lj* und *nj*. In Svođe und Zavidince gibt es keinen konsequenten Austausch *č* i *đ* mit den Affrikaten *č* und *dž*. Der postpositionelle Gebrauch von Demonstrativa liegt in Aleksine und Svođe vor. Siehe Karte 2D.

Zur Mundart von Zaplanje gehören die Dörfer östlich des Flusses Rastovnica und der Linie Krusevica–Crnatovo–Gornja Lomnica–Sredor–Gunjetina. Die Mundart der fünf angeführten Punkte bildet ein Übergangsidiom zwischen der Mundart von Zaplanje und Südmorava. Hier tritt z. B. das südморавische *lu* < *l* auf; diese Isoglosse kennt auch die Desilabisierung von vokalem *r*, die phonetischen Formen *ulegnem*, *slegnem*, die

Endung *-ite* in der 2. P. Pl. Imperativ; Dieses Idiom kennt nicht die Formen des alten Imperativ athematischer Verben (diese kann man nur in Kruševica antreffen). Demzufolge sind Siedlungen der Mundart von Zaplanje: Bilo, Borin Dol, Gornji Dejan, Dolnji Dejan, Dolnji Prisjan, Dolnjo Gare, Zlatičevo, Javorje, Jakovljevo, Kozilo, Komarica, Krstičevo, Predanča, Rajčevo, Ramna Dubrava und Tegošnica. Zum Idiom von Zaplanje gehören auch die Dörfer Stranjevo und Gornji Prisjan, die von der Mundart von Lužnica beeinflusst werden. Erstes liegt am rechten Ufer der Vlasina und dort werden Demonstrativpronomina postpositionell verwendet; das zweite befindet sich in Oberzaplanje und dort stößt man auf parallelen Gebrauch der Affrikate *č* und *dž* anstatt der Konsonanten *č* i *đ* — was auch gleichzeitig die Haupttrennlinie zwischen beiden benachbarten Mundarten von Oberzaplanje von Prisjan ist. Auch in Mankičevo, Ramni Del und Crna Bara liegt die Mundart von Zaplanje vor, wobei auch regulär einige südморавischen Erscheinungen auftreten: Desilabisierung des vokalischen *r*, die Formen *ulègnem*, *slègnem* ohne Alternationen *g* → *z* und Akzent-doubletten in der 2. P. Sg. und 2. P. Pl. Imperativ von Verben des Typs *kāžem*, *pāzim*. Siehe Karte 2D.

Unter verstärktem Einfluss der Mundart von Zaplanje auf südморавischem Gebiet befindet sich die Mundart in Lipovica in nordwestlichen Teilen des Gebietes von Vlasotince. Hier tritt finales *l* im Partizip Perfekt II mask. Singular auf; *-jd-* in Komposita vom Verb *iti*; die alten Gruppen *tl* und *dl* beim Verb *padnem*, *sednem* und *sretnem*; der alte Dativ Singular *-e* < *-b* bei Nomina des Typs *sestra*, *komsija*; die Pluralendung *-(et)ija* bei Nomina neutr. mit erweitertem Stamm. Zum südморавischen Mundartentyp im Gebiet von Vlasotince gehören die Dörfer Batulovce, Boljare, Brezovica, Gložane, Gornja Lopusnja, Gradište, Dadince, Dolnja Lomnica, Dolnja Lopusnja, Jastrebac, Kozare, Kukavica, Ladovica, Manastirište, Orašje, Ostrc, Prilepac, Rajno Polje, Ramna Gora, Samarnica, Skrapež, Stajkovce, Streškovac, Šišava und die Stadt Vlasotince. Siehe Karte 2D.

In Vlasotince — als Ergebnis der erwähnten raschen Wirtschaftsmigrationen in den letzten Jahrzehnten des XX. Jahrhunderts — existieren gegenwärtig alle drei Typen der Mundarten von Prizren und Timok. In den östlichen und nordöstlichen Teilen der Stadt, welche in Richtung Zaplanje, Lužnica und Crna Trava führen, sind vorrangig Träger der Mundart von Zaplanje und, zahlenmäßig etwas geringer — der Mundart von Lužnica angesiedelt. In der Stadtmitte leben die Alteingesessenen des Gebiets, Vertreter der südморавischen Mundart und einer urbanen Tradition; die Peripherie im Nordwesten dieser Zone bilden Roma mit südморавischem Idiom (mit einigen Variationen oder Elementen der serbischen Standardsprachnorm), das sie sowohl im Gebiet von Vlasotince als auch in anderen ser-

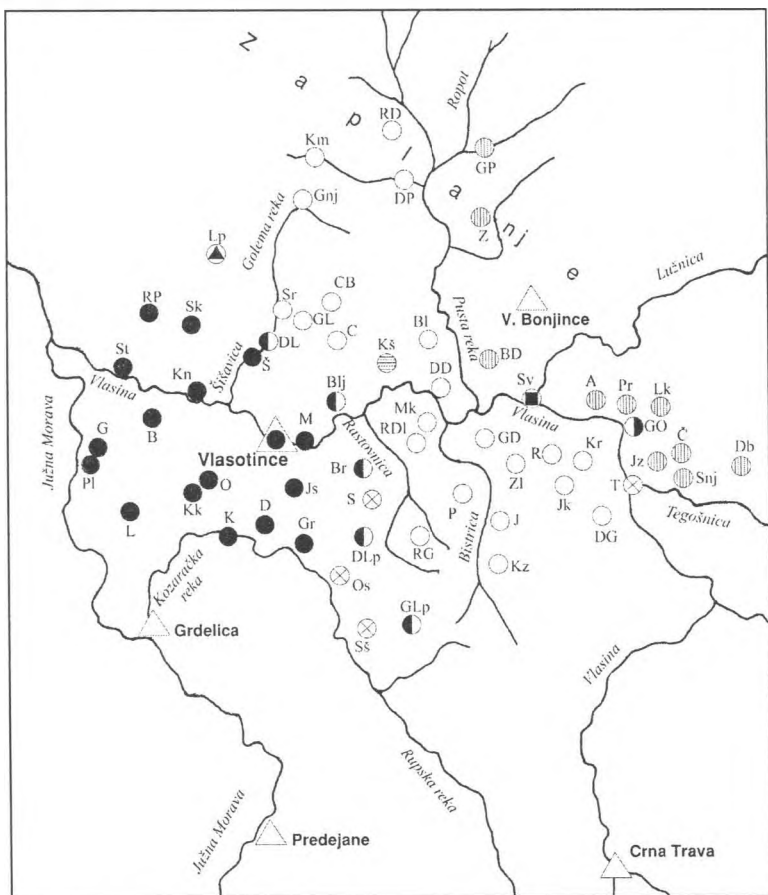
bischen Gebieten verwenden. Die westlichen und südwestlichen Teile von Vlasotince besiedeln meist Zuwanderer aus dem Morava-Gebiet oder den umliegenden Bergregionen — Träger der südmoravischen Mundart. Alle angeführten städtischen Sprachzonen sind gemischt: in jeder davon kann man in mehr oder weniger hohem Anteil sowohl die Mundart von Lužnica, Zaplanje oder auch den südmoravischen Typ antreffen.

Abschlussbemerkung. In dieser Untersuchung wurden die subdialektalen Grenzen von Belić Karte der Mundarten von Prizren und Timok in diesem Teil Südostserbiens präzisiert und geändert. Das eruierte Dialektmaterial zeigte, dass die Ostgrenze der Mundart von Zaplanje im Gebiet von Vlasotince — gleichzeitig die Ostgrenze der Mundart von Lužnica darstellend — im Süden dieses Gebiets von der Mündung der Tegošnica in die Vlasina führt, die Dörfer Tegošnica und Stranjevo umfasst und entlang des rechten Ufers der Vlasina von Gornji Ora über Aleksine bis Svođe führt, dann gen Norden mit dem westlich gelegenen Borin Dol weiterführt; von dort entlang des linken Ufers des Flusses Pusta Reka und zwischen Zavidince und Prisjan nach Oberzaplanje vorstößt. Die Westgrenze des Idioms von Zaplanje — gleichzeitig die Ostgrenze der südmoravischen Mundart — beginnt an der Quelle des Flusses Bistrica im Süden, fällt dann rasch mit dem Fluss Rastovnica östlich des Dorfes Ramna Gora ins Vlasina-Tal hinab, von wo aus es weitergeht in den Norden, entlang der Linie Kruševica–Crnatovo–Gornja Lomnica–Sredor–Gunjetina und westlich der Siedlung Komarica, nach Gornje Zaplanje. Eintragung in Karte 1D, 2D.

Die Ergebnisse dieser Untersuchungen haben also die Westgrenze der Mundart von Lužnica, die Ost- und Westgrenze der Mundart von Zaplanje, wie auch die Ostgrenze der südmoravischen Mundart von Belić im Gebiet von Vlasotince gen Osten verschoben. So sind die Dörfer Stranjevo, Borin Dol und Gornji Prisjan nicht der Mundart von Lužnica zugehörig, sondern von Zaplanje. Zavidince und Aleksine (nach A. Belić Dörfer der Mundart von Lužnica) befinden sich an der Grenze zwischen der Mundart von Lužnica und Zaplanje. Die Siedlung Ramna Gora befindet sich auf dem Gebiet der südmoravischen und nicht auf dem Gebiet der Mundart von Zaplanje. Die Orte Crnatovo, Gornja Lomnica, Sredor und Gunjetina gehören nicht der Mundart von Zaplanje an, sondern an der Grenze der südmoravischen und der Mundart von Zaplanje, Gornja und Dolnja Lopošnja, Brezovica, Boljare und Dolnja Lomnica sind südmoravische — und nicht wie A. Belić Grenzfälle zwischen der südmoravischen und der Mundart von Zaplanje. Eintragungen auf Karte 1D, 2D.

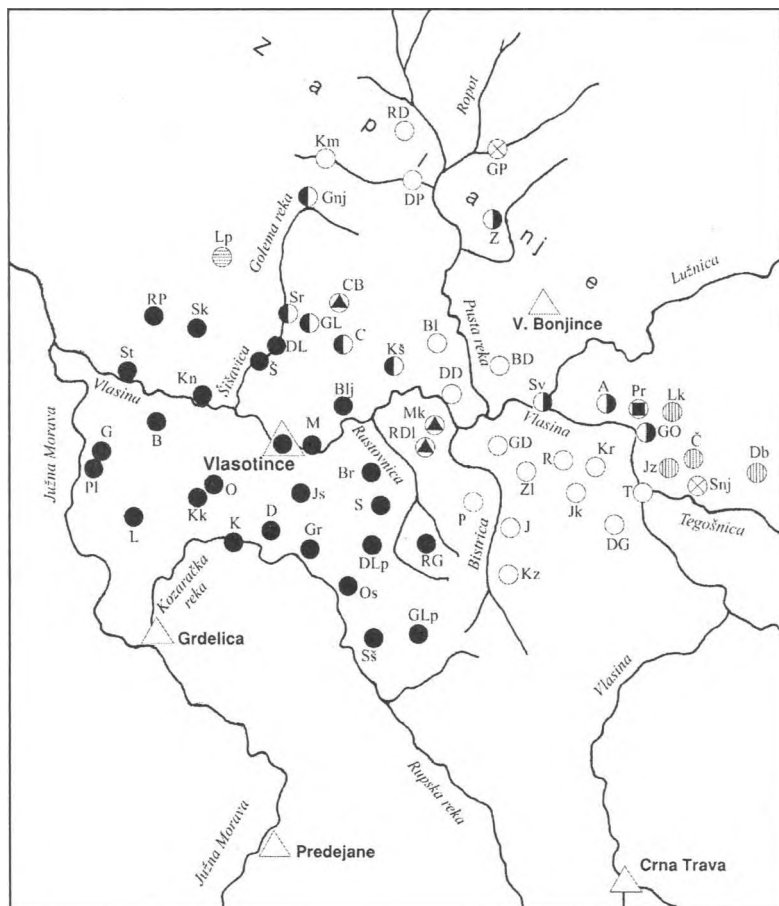
aus dem Serbischen ins Deutsche
übersetzt von Dr. Annette Đurović

Karte 1D
Grenzen der Mundarten von Prizren und Timok
im Gebiet von Vlasotince nach A. Belić

- ◐ – Mundart von Lužnica
- – Mundart von Zaplanje
- – Mundart von Südmorava
- ◑ – an der Grenze der Mundart von Lužnica und Zaplanje
- ◒ – an der Grenze der Mundart von Zaplanje und Südmorava
- – auf Belić Karte von Lužnica, in Belić Punkregister Mundart von Zaplanje
- ◑ – auf Belić Karte von Zaplanje, in Belić Punkregister Mundart von Südmorava
- ▲ – auf Belić Karte von Südmorava, in Belić Punkregister Mundart von Zaplanje
- ⊗ – unbestimmte Zugehörigkeit

Karte 2D

Grenzen der Mundarten von Prizren und Timok
im Gebiet von Vlasotince nach neuester Forschung

- ⊗ – Mundart von Lužnica
- – Mundart von Lužnica unter Einfluss von Zaplanje
- ◐ – Grenze zwischen Mundart von Lužnica und Zaplanje
- – Mundart von Zaplanje
- ⊗ – Mundart von Zaplanje unter Einfluss von Lužnica
- ▲ – Mundart von Zaplanje unter Einfluss von Südморава
- ◑ – Grenze zwischen Mundart von Zaplanje und Südморава
- ⊗ – Mundart von Südморава unter Einfluss von Zaplanje
- – Mundart von Südморава

LES FRONTIÈRES DES PARLERS DE PRIZREN ET DU TIMOK DANS LA RÉGION DE VLASOTINCE

Résumé

Sur la géographie et la population de la région de Vlasotince. La région de Vlasotince s'étend sur le territoire des bassins central et inférieur de la rivière Vlasina au sud-est de la Serbie. Cette région serbe comprend deux entiers naturels: la partie supérieure ou est, qui englobe ses contrées montagneuses; et la partie inférieure ou ouest, qui est située sur la côte est de la vallée de Leskovac et de Vlasotince, sur les pentes ouest de Kruševica et sur les contreforts nord-ouest d'Ostrozub. De nos jours en Serbie, le terme de *la région de Vlasotince* sous-entend le terrain de la commune actuelle de Vlasotince, et non pas le territoire de l'ancien district de Vlasotince qui était considérablement plus large et qui englobait plusieurs agglomérations de Gornje Zaplanje, une partie de la Lužnica, la région de Crna Trava, celle de Grdelica, ainsi que quelques villages sud-moraviens. Aujourd'hui, les contrées nord de Vlasotince côtoient le Zaplanje; celles de l'Est s'étendent jusqu'à la Lužnica; celles du Sud côtoient la région de Crna Trava et la région de Vlasina, ainsi que celle de Predejane et celle de Grdelica; tandis que les contrées ouest donnent sur la région de Leskovac.

Les villages installés dans le bassin central de la rivière Vlasina sont: Predanča (P), Kozilo (Kz), Javorje (J), Zlatičevo (Zl), Gornji Dejan (GD), Rajcevo (R), Krstičevo (Kr), Jakovljevo (Jk), Dolnjo Gare (DG), Tegošnica (T), Stranjevo (Snj), Dobroviš (Db), Čuovo (Č), Jezdine (Jz), Gornji Ora (GO), Lukačevo (Lk), Pržojne (Pr), Aleksine (A), Svode (Sv), Borin Dol (BD), Zavidince (Z), Gornji Prisjan (GP), Dolnji Prisjan (DP), Komarica (Km), Ramna Dubrava (RD). Les agglomérations situées dans le bassin inférieur de la rivière Vlasina et sur la rive droite de Rupska (Kozaračka) reka sont: Stajkovce (St), Konopnica (Kn), Rajno Polje (RP), Skrapež (Sk), Šišava (Š), Dolnja Lomnica (DL), Gornja Lomnica (GL), Crnatovo (C), Crna Bara (CB), Sredor (Sr), Gunjetina (Gnj), Lipovica (Lp), Bilo (Bl), Dolnji Dejan (DD), Kruševica (Kš), Boljare (Blj), Manastirište (M), Mankičevo (Mk), Ramni Del (RDI), Ramna Gora (RG), Gornja Lo-

pušnja (GLp), Streškovac (Sš), Ostrc (Os), Dolnja Lōpušnja (DLp), Samarnica (S), Brezovica (Br), Jastrebac (Js), Gradište (Gr), Dadince (D), Kozare (K), Kūkavica (Kk), Orašje (O), Ladovica (L), Prilepac (Pl), Gložane (G), Batulovce (B). V. Carte 1F et Carte 2F.

Les agglomérations situées dans la partie montagneuse de la région de Vlasotince sont du type dispersé, elles sont vastes, occupent une grande surface et possèdent plusieurs quartiers. Les villages les plus caractéristiques de ce type sont: Dobroviš, Jakovljevo, Svode, Gornji Dejan et Kruševica. Dans la région de la Morava du Sud et dans la vallée de Leskovac et de Vlasotince, les villages sont peuplés avec des rues tracées. Par opposition à bien des villages montagneux de Vlasotince, aujourd'hui abandonnés, quelques-uns parmi eux comptent même plus de mille habitants. Telles sont les agglomérations: Stajkovce, Gložane, Prilepac, Ladovica, Orašje, Batulovce, Konopnica, Šišava, Manastirište et Boljare.

Jadis centre de district, mais actuellement centre de commune, la ville de Vlasotince se trouve là où la rivière Vlasina surgit des gorges montagneuses dans la vallée de Leskovac et de Vlasotince. En comparaison avec des villes voisines, cette ville jouit d'un climat plus agréable — de douces conditions climatiques. Au XIXe siècle et dans la première moitié du XXe siècle, Vlasotince s'est développée en une commune urbaine qui représentait un centre important de l'économie, l'administration, la culture et l'éducation de la Serbie du sud-est. Comme Milan Đ. Milićević l'a écrit [*Kraljevina Srbija (novi krajevi)*, Beograd, 1884], au Royaume de Serbie et dans le département de Niš la ville de Vlasotince jouait non seulement un rôle important pour le commerce et les métiers, mais aussi un rôle appréciable pour l'administration, l'éducation et la communication. En 1879, Vlasotince comptait 519 foyers et 2.626 habitants. A cette époque, le district de Vlasotince était composé d'une ville et de cinquante et un villages, il comptait 4.150 foyers et 27.763 habitants.

Il n'existe pas de données scientifiques suffisamment avérées de l'origine de la population de la région de Vlasotince. Il est probable qu'ici aussi des changements ethniques fondamentaux se sont déroulés, de même que sur le territoire plus vaste des Balkans, d'après l'historiographie serbe, au début et vers la fin du Moyen-Âge. Ces changements ont débuté par l'immigration des Slaves, notamment à la fin du VIe siècle, et ils se sont terminés par l'invasion des Turcs au XIVe siècle. Les courants de migration dominants dans cette partie de la Serbie étaient, durant des siècles, le courant du Vardar et de la Morava du Sud, celui du Chopluk (de Znepolje et de Vlasina) et celui du Kosovo. Dans les ouvrages ethnographiques et historiques, on mentionne également quelques groupes autochtones et quelques groupes dinariques. De nos jours, au cours de la

première décennie du XXIe siècle, le territoire de la commune de Vlasotince compte à peu près 34.000 habitants.

D'après un recensement de la population en 1953, les habitants de la région de Vlasotince étaient au nombre de 35.355, en 1961 il y en avait 35.625. Ces années-là, le territoire de la commune actuelle de Vlasotince comptait 83% de population rurale et 17% de population urbaine. Pourtant, bien des agglomérations, situées dans la partie montagneuse de l'ex-district de Vlasotince, sont restées presque vides alors que le nombre de la population urbaine s'est vu tripler après des migrations soudaines pour raisons économiques au cours des trois dernières décennies du XXe siècle. Aujourd'hui, Vlasotince compte environ 17.000 habitants, si bien que, sur le territoire de la commune de Vlasotince, le rapport en nombre entre la population rurale et la population urbaine s'est égalisé.

Sur les parlers de Prizren et du Timok et la présente recherche.

Les parlers de Prizren et du Timok occupent une place tout à fait particulière dans le domaine des systèmes dialectaux serbes grâce à deux groupes de distinctions, à un certain nombre d'archaïsmes, ainsi qu'à une série d'innovations qui ne marquent pas les autres dialectes serbes. Ils sont d'une grande importance pour la balkanologie et la linguistique comparée slave grâce à leur genèse et à leurs traits structuraux. Néanmoins, aujourd'hui sur ce terrain dialectal, on remarque l'altération précipitée des idiomes locaux. Dans le parler d'une grande majorité de la population de Prizren et du Timok, ainsi que dans de maints parlers serbes, des spécificités dialectales sont en train de complètement disparaître dans les conditions sociales les plus diverses, sous l'influence directe de facteurs extralinguistiques.

Un linguiste serbe, A. Belić a divisé tous les parlers de la Serbie est et sud en trois groupes: le parler du Timok et de Lužnica, celui de Svrljig et de Zaplanje et celui de Prizren et de la Morava du Sud. Le premier embrasse les parties est de cette zone dialectale, celui de Prizren et de la Morava Sud s'étend sur ses côtes ouest et sud-ouest, tandis que le parler de Svrljig et de Zaplanje occupe un espace très étroit s'étendant entre ces deux complexes sous-dialectaux. Sur le territoire de Vlasotince, se rencontrent tous les trois sous-dialectes mentionnés de Prizren et du Timok. V. Carte 1F et Carte 2F.

Une partie des parlers du territoire de Vlasotince se sont trouvés sujets de vraies recherches dialectologiques dès le commencement même de l'étude organisée des dialectes serbes. Les premiers qui ont incontestablement contribué à la connaissance de la réalité dialectale sont Olaf Broch (*Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Wien, 1903) et Aleksandar Belić (*Dijalekti*

istočne i južne Srbije, Beograd, 1905). Leurs études portant sur le caractère et les frontières des parlers sur les territoires de la Serbie sud-est ont définitivement démontré qu'il faudrait consacrer des recherches particulières à une différenciation intérieure des sous-dialectes de Prizren et du Timok sur le terrain de Vlasotince. C'est ce qu'ont aussi indiqué les résultats des recherches ultérieures de l'aire dialectale de Vlasotince. Ce sont les résultats auxquels est parvenu Stanislav Stanković pendant les dernières années du XXe siècle [*Treće lice množine prezenta u govoru vlasotinačkog kraja*, dans: *Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata*, Niš, 1994, 307–315 + la carte; *Gradski vlasotinački govor(i) — sociolingvistički procesi (Opšte karakteristike)*, dans: *O srpskim narodnim govorima*, Despotovac, 1997, 167–177 + les deux cartes].

Les matériaux dialectaux pour l'image géolinguistique de la région de Vlasotince ont été en grande partie rassemblés de 1992 à 1998 dans les soixante-deux agglomérations de Vlasotince sous forme d'enregistrements au magnétophone et de questionnaires. Des personnes ayant plus de soixante ans, de tous les deux sexes, ont été utilisées comme informateurs, représentant bien les dialectes de Vlasotince de la zone de Prizren et du Timok. Dans la plupart des cas, il s'agissait de femmes âgées, nées dans les localités où l'enquête s'effectuait, illettrées ou peu lettrées. Dans cette aire, les hommes ne sont habituellement pas des représentants typiques des parlers de Prizren et du Timok, étant donné que, dès la première jeunesse, ils partent travailler dans presque toutes les régions de Serbie ainsi que dans les régions serbes en dehors de la Serbie. Cette recherche a aussi démontré que les représentants de la population moyenne, et notamment de la jeune génération, soignaient de moins en moins les particularités linguistiques locales. Cependant, à peu près tous les informateurs indiquaient les traits distinctifs entre les idiomes locaux avec une grande exactitude et ils révélaient presque régulièrement des lignes d'isoglosse précises.

La disposition des traits dialectaux de Prizren et du Timok sur le terrain de Vlasotince. Dans la région de Vlasotince, les frontières des sous-dialectes de Prizren et du Timok sont définies suivant la disposition des principaux discriminants de Prizren et du Timok dans cette région: des isophones, des isotones, des isomorphes et des isolexes. Le faisceau d'isoglosses distinctives de Zaplanje a démontré que, dans la direction du parler de Lužnica ainsi que dans la direction de celui de la Morava du Sud, les frontières de l'aire de Zaplanje se sont modifiées sur ce terrain par rapport à l'image géolinguistique présente jusque-là dans la littérature dialectologique.

Sur le terrain de Vlasotince, les traits différentiels pris pour traits fondamentaux du parler de Zaplanje par rapport au parler de Lužnica sont

les suivants: dans le parler de Zaplanje, les affriquées *č* et *dž* ne prennent pas la place des consonnes *č* et *đ* (*noču* t^heramo; a *čerka* reče; *veđe*; spremil *grādu*); les consonnes vélaires *k* et *g* ne sont pas mouillées devant les voyelles *e* et *i* (*trāvke*; *nōge* me služe; *raki'a*; pa *gi* pa puštamo); la consonne *k* n'est pas palatalisée derrière *j*, *lj* et *nj* (*i maika* ūgasi; *željka*; *grānjka*); il n'y a pas d'emploi postpositif des pronoms démonstratifs; les lexèmes *perāška* et *okam* n'apparaissent pas ou sont employées facultativement. Les traits distinctifs de l'idiome de Zaplanje considérés comme les plus importants en comparaison avec le parler de la Morava du Sud sur le terrain de Vlasotince sont les suivants: le phénomène *lb < l* et l'absence de *lu < l* (*Dlbgbčki* rid; ūzne *slbbu*); la consonne finale *l* inchangée dans le participe passé au masculin singulier (*bil* e t^hata; *išbl* u školu); l'absence de la palatalisation *-jd-* dans les verbes composés de l'ancien *iti* (*naide* li ga; kyt pa ōn *poide*); l'accent de la première et de la deuxième personnes du pluriel du présent des verbes du type *čutim*, *trčim* (*mi* si *čutimō*; a *vi* *trčite* po livāde); l'accent de la deuxième personne du singulier et du pluriel de l'impératif des verbes du type *kāžem*, *pāžim* (*kāži* babe; *pāžete* preko dolinu); l'emploi conséquent du pronom *nju* (*ima* li za *nju*; pa *nju* dočuvā); l'apparition des formes de l'ancien impératif des verbes athématiques (*vi* ste ogladneli, *jēcte*; *viđ*, tudē po podrum); aussi bien que la confirmation de la désinence *-ete* à la deuxième personne du pluriel de l'impératif (*ga-sete* *vi*; *nosete* toj moemu Tikomiru dole); l'un des traits différentiels considérables présente aussi l'emploi des lexèmes *māti*, *māter*, *bšta*, *gradina* et *vrevim*.

Pour obtenir une image aussi précise que possible de la différenciation horizontale des parlers de Prizren et du Timok dans le domaine de Vlasotince, vingt-cinq phénomènes différentiels phonétiques, accentuels, morphologiques et lexiques sont séparés de la description des principaux traits dialectaux de trois agglomérations de Zaplanje, et ce sont Zlaticevo, Ramni Del et Dolnji Prisjan (=PZ), et suivis, à l'aide d'un questionnaire sur le terrain, par rapport aux parlers de Lužnica (=PL) et de la Morava du Sud (=PM). Les phénomènes mentionnés sont dominants, mais ils ne représentent pas du tout le total des caractéristiques qui définit les aires des sous-dialectes de Prizren et du Timok dans la région de Vlasotince. Ce sont les isoglosses suivantes: 1. les particularités du *l* vocalique (*vūna*, *kūk*, *slbza*/*slbza*, *slbnce* PL et PZ; *vūna*, *kūk*, *slūza*, *slunce* PM); 2. la disparition de la fonction syllabique du *r* vocalique (*umrl* PL; *umrl*, *umrēl* PZ; *umrēja* PM); 3. le sort du *l* final (*bil*, *vidēl* PL et PZ; *bija*, *vidēja* PM); 4. l'apparition des affriquées *č* et *dž* au lieu des *č* et *đ* (*oču*, *neču*, *medža*, *vodža* PL; *oču*, *neču*, *medā*, *vōda* PZ et PM); 5. la palatalisation des vélaires *k* et *g* (*rūk'e*, *nōg'e* PL; *rūke*, *nōge* PZ et PM); 6. le sort du groupe *-jd-*

dans les verbes composés du verbe *iti* (*doǐdem*, *naǐdem* PL et PZ; *dōdem*, *nādem* PM); 7. de vieux groupes *tl* et *dl* dans les verbes *padnem*, *sednem* et *sretnem* (*padla*, *sedla*, *sreṭla/sreḷa* PL et PZ; *padnula*, *sednula*, *sreṭnula/sreḷa* PM); 8. le phonétisme des formes *uleznem* et *sleznem* (*uleznem*, *sleznem* PL et PZ; *ulegnem*, *slegnem* PM); 9. l'accent des adjectifs qualificatifs du type *bel*, *golem* et *dob̄r/dob̄r* (*bela*, *belo*, *beli*, *bele*, *bela* PL et PZ; *bela*, *belo*, *beli*, *bele*, *bela* PM); 10. l'accent de la première et de la deuxième personnes du pluriel du présent des verbes du type *čutim*, *trčim* (*čutimō*, *čutite* PL et PZ; *čutimo*, *čutite* PM); 11. l'accent de la deuxième personne du singulier et du pluriel de l'impératif des verbes du type *kažem* et *pazim* (*kaži*, *kažete* PL et PZ; *kaži*, *kažite* PM); 12. le vieux datif du singulier fini par *-e* < *-b* dans les substantifs du type *sestra*, *komšija* (*sestre*, *na sestru* PL et PZ; *na sestru* PM); 13. la distribution des désinences au pluriel *-(et)ija* ctd. *-iči/-iki* (*devoičetija*, *momčetija* PL et PZ; *devoičiči*, *momčiči*, et: *devoičiki*, *momčiki* PM); 14. les pronoms *nju* et *njum(a)* (*nju* PL et PZ; *njum(a)* PM); 15. l'emploi postpositif des pronoms (*u gorunbt*, *u njivutu/u njivu tu(i)* PL; *u taǐ gorun*, *u tuǐ njivu* PZ et PM); 16. la disposition des désinences de la troisième personne du pluriel du présent (*nōse*, *slāve* PL et PZ; *nōse*, *nōsu*, *nōsi(j)u*, *nōsiu*, *slāve*, *slāvu*, *slāvi(j)u*, *slāviu* PM); 17. l'apparition des formes de l'ancien impératif des verbes athématiques (*jedž*, *ječte*, *vidž*, *vičte* PL; *jeđ*, *ječte*, *viđ*, *vičte* PZ; *jedi*, *jedite*, *vidi*, *vidite* PM); 18. la distribution des désinences de la deuxième personne du pluriel de l'impératif *-ete* ctd. *-ite* (*doǐdēte*, *nošēte* PL et PZ; *dōdite*, *nōsite* PM); 19. la disposition des lexèmes *māti*, *māter*, *b̄šta* (*tāta*); *māika*, *tātko* (*māti*, *māter*, *māika b̄šta*, *tāta* PL et PZ; *māika*, *tātko* PM); 20. la disposition des lexèmes *peraška*, *m̄steno j̄vice* (*peraška* PL; *m̄steno j̄vice*, *peraška* PZ; *m̄steno j̄vice* PM); 21. la disposition des lexèmes *gradina*, *bača* (*gradina* PL et PZ; *bača* PM); 22. la disposition des lexèmes *pasulj*, *gra* (*pasulj* PL et PZ; *gra* PM); 23. la disposition des lexèmes *grsnice*, *grsničište*, *konoplje*, *konopljište* (*grsnice*, *grsničište* PL et PZ; *konoplje*, *konopljište* PM); 24. la disposition des lexèmes *vrevim*, *govorim*, *pričam*, *zborim* (*vrevim/govorim* PL et PZ; *pričam/zborim* PM); 25. la disposition des lexèmes *okam/vikam*, *vikam* (*okam/vikam* PL; *vikam/okam* PZ; *vikam* PM).

Selon les résultats de la présente recherche, le type de Lužnica comprend cinq villages de Vlasotince situés sur la rive droite de la rivière Vlasina, entre les rivières Tegošnica et Lužnica. Ce sont les agglomérations: Dobroviš, Jezdine, Lukačevo, Čuovo et Pržojne; le patois de la dernière agglomération se trouve sous l'influence directe du parler de Zaplanje de sorte que dans ce patois, par exemple, on ne rencontre pas le trait marquant de Lužnica — la palatalisation des vélaires *k* et *g* devant les voyelles *e* et *i*. Les agglomérations situées à la frontière des idiomes de Lužnica et de

Zaplanje sont: Aleksine, Gornji Ora et Svođe, et ensuite le village de Zavidince installé sur la rive gauche de Pusta reka dans le Zaplanje de Lužnica; pareillement, dans le parler de ces agglomérations, ne sont présentes ni la palatalisation des vélaires *k* et *g* devant les voyelles *e* et *i* ni la palatalisation de la consonne *k* derrière *j*, *lj* et *nj*. Dans les villages de Svođe et de Zavidince, on ne rencontre pas le remplacement justifié du *č* et *đ* par les affriquées *č̣* et *đž*. L'emploi postpositif des pronoms démonstratifs est sporadiquement présent dans les villages d'Aleksine et de Svođe. V. Carte 2F.

Le parler de Zaplanje réunit les villages situés à l'est de la rivière Rastovnica et de la ligne Kruševica–Crnatovo–Gornja Lomnica–Sredor–Gunjetina. Le parler des cinq localités citées présente, de son côté, l'idiome transitif entre les parlers de Zaplanje et de la Morava du Sud. Ainsi, il connaît, par exemple, le phénomène sud-moravien *lu < l*; cette ligne d'isoglosse connaît aussi la disparition de la fonction syllabique du *r* vocalique, puis les formes phonétiques *ulěgnem*, *slěgnem*, la désinence *-ite* à la deuxième personne au pluriel de l'impératif; cet idiome ne connaît pas les formes du vieil impératif des verbes athématiques (on ne les rencontre que dans le village de Kruševica). Donc, les agglomérations de Zaplanje sont: Bilo, Borin Dol, Gornji Dejan, Dolnji Dejan, Dolnji Prisjan, Dolnjo Gare, Zlatičevo, Javorje, Jakovljevo, Kozilo, Komarica, Krstičevo, Predanča, Rajčevo, Ramna Dubrava et Tegošnica. L'idiome de Zaplanje comprend aussi les villages de Stranjevo et de Gornji Prisjan influencés par celui de Lužnica. Le premier village se situe sur la rive droite de la rivière Vlasina et il connaît l'emploi pospositif des pronoms démonstratifs; le second est installé dans la région de Gornje Zaplanje et on y rencontre le fréquent emploi parallèle des affriquées *č̣* et *đž* au lieu des consonnes *č* et *đ* — ce qui est en même temps le principal trait différenciel entre les patois des deux villages de Prisjan, voisins de Gornje Zaplanje. Dans le parler de Zaplanje, qui réunit encore les villages de Mankičevo, de Ramni Del et de Crna Bara, on trouve régulièrement quelques phénomènes sud-moraviens: la disparition de la fonction syllabique du *r* vocalique, les formes *ulěgnem*, *slěgnem* sans alternance *g* → *z*, ainsi que le doublet accentuel dans la forme de la deuxième personne du singulier et du pluriel de l'impératif des verbes du type *kāžem*, *pāzim*. V. Carte 2F.

Le patois de Lipovica figure dans les parties nord-ouest de la région de Vlasotince sous l'influence renforcée du parler de Zaplanje sur le terrain sud-moravien. Ce patois connaît la consonne finale *l* dans le participe passé au masculin singulier; le groupe *-jd-* dans les verbes composés du verbe *iti*; des anciens groupes *tl* et *dl* dans les verbes *pādnem*, *sednem* et *sretnem*; l'ancien datif singulier fini par *-e* < *-b* dans les substantifs du type *sestrā*, *komšija*; et la désinence au pluriel *-(et)ija* dans les substantifs au neutre

ayant le radical élargi par une consonne. Sur le terrain de Vlasotince, le parler de la Morava du Sud s'avère dans les villages: Batulovce, Boljare, Brezovica, Gložane, Gornja Lopušnja, Gradište, Dadince, Dolnja Lomnica, Dolnja Lopušnja, Jastrebac, Kozare, Kukavica, Ladovica, Manastirište, Orašje, Ostrc, Prilepac, Rajno Polje, Ramna Gora, Samarnica, Skrapež, Stajkovce, Streškovac, Šišava et la ville de Vlasotince. V. Carte 2F.

Tous les trois parlers de Prizren et du Timok existent aujourd'hui à Vlasotince — comme le résultat d'élémentaires migrations économiques au cours des dernières décennies du XXe siècle, déjà mentionnées plus haut. Les parties est et nord-ouest de la ville du côté de Zaplanje, Lužnica et la région de Crna Trava, aussi bien que la rive droite de la rivière Vlasina sont en générale habitées par les représentants du parler de Zaplanje et, mais dans un plus petit nombre, par ceux du parler de Lužnica; les autochtones de Vlasotince, les représentants du parler sud-moravien et de la tradition urbaine, vivent dans les parties centrales de la ville; les parties périphériques dans le Nord-Ouest de cette zone sont habitées par les Tsiganes qui se servent de l'idiome sud-moravien (avec certaines variations ou les éléments du serbe standard) à Vlasotince et sur le terrain plus large de la langue serbe. Les parties ouest et sud-ouest de Vlasotince sont en générale habitées par ceux qui sont venus de la région de la Morava du Sud et des agglomérations montagneuses voisines — les représentants du parler sud-moravien. Toutes les zones linguistiques citées dans la ville de Vlasotince sont mixtes; chacune d'elles connaît, plus ou moins, tous les trois parlers: le parler de Lužnica, le parler de Zaplanje et le parler de la Morava du Sud.

Conclusion. Dans le présente recherche, les frontières sous-dialectales, définies par Belić, des parlers de Prizren et du Timok dans cette partie de la Serbie du Sud-Est sont précisées et présentées avec des modifications sur la carte linguistique réduite. Les matériaux dialectaux rassemblés ont aidé à déterminer la frontière est du parler de Zaplanje sur le terrain de Vlasotince — qui est en même temps la frontière ouest du parler de Lužnica — à partir du confluent de Tegošnica dans la rivière Vlasina dans le sud de ce territoire, et englobant les villages de Tegošnica et de Stranjevo. Cette frontière longe la rive droite de Vlasina, elle passe par le village de Gornji Ora et le village d'Aleksine jusqu'au village de Svođe, et ensuite elle se détourne en direction du nord en laissant le village de Borin Dol sur la côte ouest; de là elle continue à longer la rive gauche de Pusta reka et elle surgit, entre le village de Zavidince d'un côté et deux villages nommés Prisjan de l'autre, dans la région de Gornje Zaplanje. La frontière ouest de l'idiome de Zaplanje — représentant à la fois la frontière est du parler sud-moravien — part de la source de la rivière Bistrica au Sud, puis

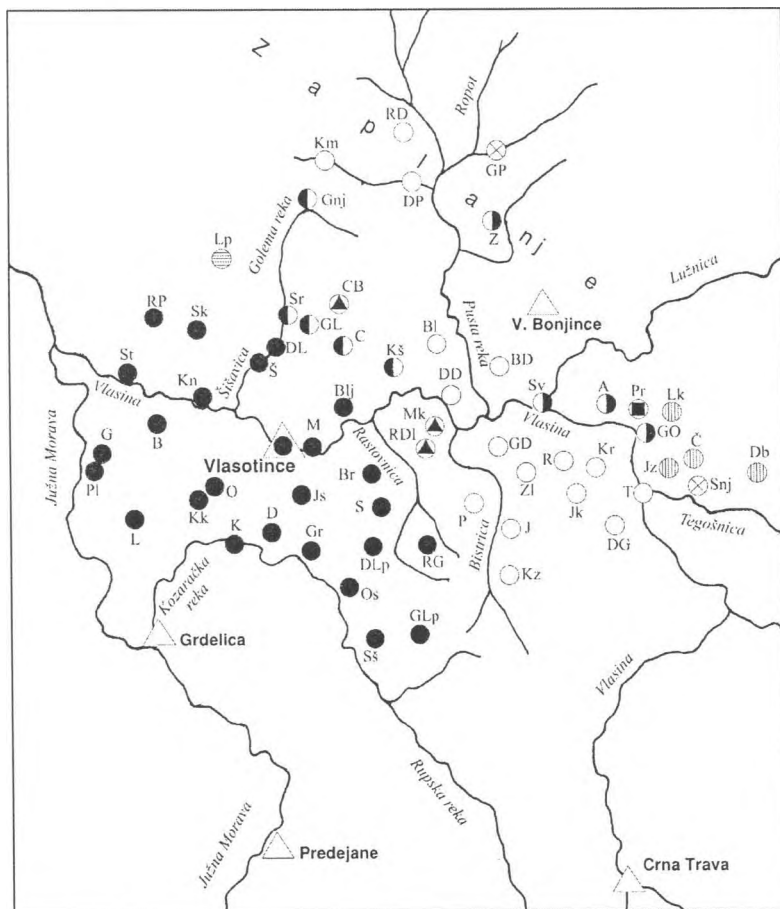
longeant la rivière Rastovnica, à l'est du village de Ramna Gora, cette frontière descend brusquement dans la vallée de Vlasina, d'où elle se dirige vers le nord en suivant le ligne Kruševica–Crnatovo–Gornja Lomnica–Sredor–Gunjetina et elle débouche à Gornje Zaplanje, à l'ouest de l'agglomération de Komarica. Comparer Carte 1F à Carte 2F.

Donc, les résultats de la présente recherche ont déplacé la frontière ouest du sous-dialecte de Lužnica, les frontières est et ouest du sous-dialecte de Zaplanje, aussi bien que la frontière est de Belić du sous-dialecte de la Morava du Sud sur le terrain de Vlasotince vers l'est. Ainsi, les villages de Stranjevo, de Borin Dol et de Gornji Prisjan ne présentent pas les agglomérations de Lužnica, mais celles de Zaplanje. Les villages de Zavidince et d'Aleksine (appartenant au parler de Lužnica d'après A. Belić) sont situés à la frontière des parlers de Lužnica et de Zaplanje. L'agglomération de Ramna Gora se trouve dans le domaine de l'idiome sud-moravien, non pas sur le terrain de l'idiome de Zaplanje. Les villages de Crnatovo, de Gornja Lomnica, de Sredor et de Gunjetina n'appartiennent pas au parler de Zaplanje, mais ils sont installés à la frontière des sous-dialectes de Zaplanje et de la Morava du Sud. Les villages de Gornja et de Dolnja Lopušnja, de Brezovica, de Boljare et de Dolnja Lomnica sont les agglomérations sud-moraviennes, non pas, comme A. Belić l'affirme — les agglomérations situées à la frontière des parlers de Zaplanje et de la Morava du Sud. Comparer Carte 1F à Carte 2F.

Traduit du serbe par Selena Stanković

Carte 2F

Les frontières des parlers de Prizren et du Timok
dans la région de Vlasotince d'après la plus récente recherche

- ⊗ – le parler de Lužnica
- – le parler de Lužnica influencé par celui de Zaplanje
- ◐ – à la frontière des parlers de Lužnica et de Zaplanje
- – le parler de Zaplanje
- ⊗ – le parler de Zaplanje influencé par celui de Lužnica
- ▲ – le parler de Zaplanje influencé par celui de la Morava du Sud
- ◑ – à la frontière des parlers de Zaplanje et de la Morava du Sud
- ⊗ – le parler de la Morava du Sud influencé par celui de Zaplanje
- – le parler de la Morava du Sud

THE BOUNDARIES OF THE PRIZREN-TIMOK VERNACULARS IN THE AREA OF VLASOTINCE

Summary

On the geography and the population of the Vlasotince area. The area of Vlasotince is situated in southeastern Serbia, namely in the lower and middle parts of the Vlasina River basin. This region of Serbia has two natural wholes: the upper or eastern part, which encompasses its hilly-mountainous areas, and the lower or western part, which comprises the eastern side of the Leskovac-Vlasotince Valley, the western slopes of the Kruševica Mountain and the northwestern spurs of the Ostrozub Mountain. Nowadays, the term Vlasotince area refers to the territory of the municipality of Vlasotince as it is today, and not any longer to the territory of the former county of Vlasotince, which was much larger and which also included several settlements of the area of Gornje Zaplanje, part of the area of Lužnica, the then municipalities of Crna Trava and Grdelica, and a number of villages of the area of Southern-Morava. Nowadays, the northern parts of the area of Vlasotince abut on the area of Zaplanje; the eastern parts on the area of Lužnica; the southern parts on the areas of Crna Trava, Vlasina, Predejane, and Grdelica; and the western parts on the area of Leskovac.

The villages which are located in the middle part of the Vlasina River basin are: Predanča (P), Kozilo (Kz), Javorje (J), Zlatičevo (Zl), Gornji Dejan (GD), Rajčevo (R), Krstičevo (Kr), Jakovljevo (Jk), Dolnjo Gare (DG), Tegošnica (T), Stranjevo (Snj), Dobroviš (Db), Čuovo (Č), Jezdine (Jz), Gornji Ora (GO), Lukačevo (Lk), Pržojne (Pr), Aleksine (A), Svođe (Sv), Borin Dol (BD), Zavidince (Z), Gornji Prisjan (GP), Dolnji Prisjan (DP), Komarica (Km), Ramna Dubrava (RD). The settlements which are situated in the lower part of the Vlasina River basin and on the right bank of the Rupska (Kozaračka) River are: Stajkovce (St), Konopnica (Kn), Rajno Polje (RP), Skrapež (Sk), Šišava (Š), Dolnja Lomnica (DL), Gornja Lomnica (GL), Crnatovo (C), Crna Bara (CB), Sredor (Sr), Gunjetina (Gnj), Lipovica (Lp), Bilo (Bl), Dolnji Dejan (DD), Kruševica (Kš), Boljare (Blj), Manastirište (M), Mankičevo (Mk), Ramni Del (Rdl),

Ramna Gora (RG), Gornja Lopusnja (GLp), Streškovac (Sš), Ostrc (Os), Dolnja Lopusnja (DLp), Samarnica (S), Brezovica (Br), Jastrebac (Js), Gradište (Gr), Dadinca (D), Kozare (K), Kukavica (Kk), Orašje (O), Ladovica (L), Prilepac (Pl), Gložane (G), Batulovce (B). See the maps 1E and 2E.

The settlements located in the hilly-mountainous part of the area of Vlasotince are of a scattered type, occupy a wide surface area, and have a number of mahalas. The most characteristic villages of this type are Dobroviš, Jakovljevo, Svođe, Gornji Dejan, and Kruševica. The settlements situated in the area of Southern-Morava and the settlements along the eastern edge of the Leskovac-Vlasotince Valley are compact and densely populated. Some of these settlements, in contrast to many mountainous villages in the area of Vlasotince which are now almost deserted, have as many as more than a thousand inhabitants. Such settlements are Stajkovce, Gložane, Ladovica, Orašje, Prilepac, Batulovce, Konopnica, Šišava, Manastirište, and Boljare.

The town of Vlasotince — a county centre in the past, and a municipal centre nowadays — lies at the place where the Vlasina River, after flowing through a hilly-mountainous gorge, reaches the Leskovac-Vlasotince Valley. Compared with nearby towns, Vlasotince has a milder and more pleasant climate. During the 19th century and the first half of the 20th century, Vlasotince grew into an urban settlement, and represented a significant economic, administrative and cultural-educational centre of southeastern Serbia. As stated by Milan Đ. Milićević (*Kraljevina Srbija — novi krajevi*, Beograd, 1884), in the Kingdom of Serbia and the then district of Niš, Vlasotince played significant administrative, educational and communication roles, along with being a centre of commerce and crafts. In 1879, there were 519 households and 2,626 inhabitants in the town of Vlasotince. The then county of Vlasotince comprised one town and 51 villages, and had 4,150 households and 27,763 inhabitants.

With respect to the origin of the population of the Vlasotince area, there is not enough scientifically valid evidence. It is possible that here, as well as in a wider area of the Balkans, as stated in Serbian historiography, the most significant ethnic changes occurred at the beginning and at the end of the Middle Ages. They started with the advent of the Slavs, particularly at the end of the 6th century, and ended with the onset of the Turkish conquest in the 14th century. Throughout centuries, the predominant immigration streams in this part of Serbia were those from the Vardar and the Southern-Morava regions, the Šopluk (the Znepolje and the Vlasina) region, and Kosovo. Also, several indigenous and Dinarian groups were recorded in the ethnographic and historic documents. Today, in the first

decade of the 20th century, nearly 34,000 inhabitants live in the territory of the municipality of Vlasotince.

According to the 1953 census, 35,355 inhabitants lived in the area of Vlasotince, and according to the 1961 census, there were 35,625 inhabitants. In those years, 83% of the population lived in rural, whereas 17% in urban areas of the municipality of Vlasotince as it is today. However, after unplanned and uncontrolled economic migrations which took place in the last three decades of the 20th century, most settlements located in the hilly-mountainous areas of the former county of Vlasotince became almost completely deserted, whereas the number of urban population tripled. Nowadays, 17,000 people live in the town of Vlasotince, so that the ratio of rural to urban population in the territory of the Vlasotince municipality has become almost equal.

On the Prizren-Timok vernaculars and this research. With the two groups of their characteristics, a certain number of archaisms and a set of innovations which do not characterize other Serbian dialects, the Prizren-Timok vernaculars have the most specific position in the circle of Serbian dialectal systems. In terms of their genesis and structural features, these vernaculars are of great interest for Balkanology as well as for comparative Slavic linguistics. Nowadays, however, the local idioms are quickly dissipating in this dialectal region. In various social circumstances and under the direct influence of extralinguistic factors, the specific characteristics of the Prizren-Timok dialect are completely disappearing in the ideolects of the great majority of the Prizren-Timok population, as well as in many other Serbian vernaculars.

All vernaculars of eastern and southern Serbia were divided by the Serbian linguist Aleksandar Belić into three groups: the Timok-Lužnica, the Svrlijig-Zaplanje, and the Prizren-Southern-Morava vernaculars. A belt of the Timok-Lužnica vernacular covers the eastern parts of this dialectal zone, an area of the Prizren-Southern-Morava vernacular lies in its western and southwestern parts, while the Svrlijig-Zaplanje vernacular type spreads over a long slender area between these two subdialectal complexes. However, all three Prizren-Timok subdialects meet in the territory of Vlasotince. See the maps 1E and 2E.

The vernaculars of the area of Vlasotince were (partially) subjected to proper dialectological research as early as the very beginning of the organized study of the Serbian dialects. The first and true contributors to the stock of knowledge about dialectal reality in the area of Vlasotince were Olaf Broch (*Die Dialekte des südlichsten Serbiens*, Wien, 1903) and Aleksandar Belić (*Dijalekti istočne i južne Srbije*, Beograd, 1905). Their infor-

mation pertaining to the character and boundaries of the vernacular types in the regions of southeastern Serbia certainly called for special research to be devoted to the internal differentiation of the Prizren-Timok subdialects in the territory of Vlasotince. That was also confirmed by the results of the subsequent research on the dialectal area of Vlasotince. They were authored in the last years of the 20th century by Stanislav Stanković [*Treće lice množine prezenta u govoru vlasotinačkog kraja*, In: Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata, Niš, 1994, 307–315 + map; *Gradski vlasotinački i govor(i) — sociolingvistički procesi (Opšte karakteristike)*, In: O srpskim narodnim govorima, Despotovac, 1997, 167–177 + two maps].

Dialectal material for the linguo-geographic picture of the area of Vlasotince was collected by tape recording and by filling in the questionnaire in 62 settlements mainly between 1992 and 1998. The informants were people of both sexes, over sixty years old, who were the good representatives of the Prizren-Timok dialectal types in the area of Vlasotince. The great majority of the informants were elderly women, non-educated or poorly educated, who were born in the researched area. Most of the men from that area are not typical speakers of the Prizren-Timok vernaculars since from an early age they go for seasonal jobs to almost all areas of Serbia, as well as to the Serb regions outside the state borders of Serbia. This research also indicated that there were fewer representatives of the middle-aged population and particularly of the younger population who tended to preserve the characteristic local language features. However, almost all informants pointed with great accuracy to the distinctive language features between the local idioms, as well as at the precise isogloss lines.

The distribution of the Prizren-Timok dialectal features in the area of Vlasotince. On the basis of the distribution of the major Prizren-Timok discriminants — isophones, isotones, isomorphs and isolexes — in the area of Vlasotince, the boundaries of the Prizren-Timok subdialects in the area of Vlasotince were determined. A cluster of the distinctive Zaplanje isoglosses indicated the changed boundaries of the Zaplanje areal with both the Lužnica and the Southern-Morava vernaculars in relation to the linguo-geographic picture which has been found so far in the dialectological literature.

As the major differential features of the Zaplanje vernacular compared with the Lužnica vernacular type in the area of Vlasotince, the following dialectal features were selected: the affricates *č* and *dž* do not occur in the position of the consonants *ć* and *đ* respectively (*noću* teramo; a *čerka* reče; *veđe*; spremil *građu*); the velars *k* and *g* are not palatized in front of the vowels *e* and *i* (*travke*; *noge* me služe; *rakva*; pa *gi* pa

puštamo), and neither is the consonant *k* after *j*, *lj* and *nj* (i *maika* ugasī; *željka*; *granjka*); there are no postpositive use of demonstrative pronouns; the lexemes *peraška* and *okam* are either not used or used sporadically. The most important distinctive features of the Zaplanje idiom compared with the Southern-Morava vernacular in the territory of Vlasotince are: the presence of *lb < l* and the absence of *lu < l* (*Dlbgbčki rid*; *uzne slbbu*); unchanged final *l* in the masculine singular form of the active adjectival participle (*bīl e tātā*; *išbl u škōlu*); non-iotated *-jd-* in the forms of the verbs composed of the old verb *iti* (*naide li ga*; *kbt pa on poide*); the accent position in the first and the second person plural present tense forms of the verbs like *čutīm*, *trčīm* (*mi si čutimō*; *a vi trčite po livāde*); the accent position in the second person singular and the second person plural imperative forms of the verbs like *kāžem*, *pāzim* (*kāži bābe*; *pazete preko dolinu*); the consistent use of the pronoun form *nju* (*ima li za nju*; *pa nju dočuva*); the presence of the old imperative forms of athematic verbs (*vi ste ogladneli*, *jēcte*; *viđ*, *tudē po podrum*); the confirmation of the ending *-ete* in the second person plural imperative forms (*gasete vi*; *nosete toj moemu Tikomiru dōle*); the use of the lexemes *mati*, *māter*, *bšta*, *gradina* and *vrevim*.

In order to get a precise picture of the horizontal differentialization of the Prizren-Timok vernaculars in the area of Vlasotince, 25 differential phonetic, accentual, morphological, and lexical phenomena were selected — in comparison with the Lužnica vernacular (LV) and the Southern-Morava vernacular (SV) — from the description of the major dialectal characteristics of three settlements, that is Zlatičevo, Ramni Del, and Dolnji Prisjan, which belong to the Zaplanje vernacular (ZV), and then the questionnaire was administered in field. They represent the most important, although not the complete inventory of features which defines the areals of the Prizren-Timok subdialectal types in the area of Vlasotince. These were the following isoglosses: the reflexes of the vocalic *l* (*vūna*, *kuk*, *slbza/slba*, *slbnce* LV and ZV; *vūna*, *kuk*, *sluza*, *slunce* SV); 2. the desyllabication of the vocalic *r* (*umrl* LV; *umrl*, *umrel* ZV; *umreja* SV); 3. the development of the final *l* (*bīl*, *videl* LV and ZV; *bija*, *videja* SV); 4. the occurrence of the affricates *č* and *đž* in the position of the consonants *ć* and *đ* respectively (*oču*, *něču*, *medža*, *vodža* LV; *oču*, *něču*, *meda*, *vođa* ZV and SV); 5. the palatalization of the velars *k* and *g* (*ruk'e*, *nog'e* LV; *rike*, *noge* ZV and SV); 6. the development of the consonant cluster *-jd-* in the verbs composed of the verb *iti* (*dojdem*, *naidem* LV and ZV; *dodem*, *nadem* SV); 7. the old consonant clusters *tl* and *dl* in the verbs *padnem*, *sednem*, and *sretnem* (*padla*, *sedla*, *sretla/srela* LV and ZV; *padnula*, *sednula*, *sretnula/srela* SV); 8. the phonetism of the forms *uleznem* and *sleznem* (*uleznem*,

slěznem LV and ZV; *ulěgnem, slěgnem* SV); 9. the accent position in descriptive adjectives like *bel, golem*, and *dobър/dobър* (*bela, belo, beli, bele, bela* LV and ZV; *bela, belo, beli, bele, bela* SV); 10. the accent position in the first and the second person plural present tense forms of the verbs like *ćutim, trćim* (*ćutimo, ćutite* LV and ZV; *ćutimo, ćutite* SV); 11. the accent position in the second person singular and the second person plural imperative forms of the verbs like *kažem* and *pāzim* (*kaži, kažete* LV and ZV; *kaži, kažite* SV); 12. the old dative singular form ending in *-e* < *-ѣ* of the nouns like *sestrā, komšija* (*sestre, na sestru* LV and ZV; *na sestru* SV); 13. the distribution of the plural endings *-(et)ija* and *-iči/-iki* (*devoičetija, momčetija* LV and ZV; *devoičiči, momčiči*, and *devoičiki, momčiki* SV); 14. the pronoun forms *nju* and *njum(a)* (*nju* LV and ZV; *njum(a)* SV); 15. the postpositive use of demonstrative pronouns (*u gorunѣt, u njivutu/u njivu tu(i)* LV; *u taj gorun, u tuj njivu* ZV and SV); 16. the distribution of the endings for the third person plural of the present tense (*nose, slave* LV and ZV; *nose, nosu, nosi(j)u, nosiu, slave, slavu, slavi(j)u, slaviu* SV); 17. the presence of the old imperative forms of athematic verbs (*jedž, ječte, vidž, vičte* LV; *jeđ, ječte, vid, vičte* ZV; *jedi, jedite, vidi, vidite* SV); 18. the distribution of the endings *-ete* and *-ite* for the second person plural imperative (*dojđete, nosete* LV and ZV; *dodite, nosite* SV); 19. the distribution of the lexemes *mati, mater, bьšta (tata); maika, tatko* (*mati, mater, maika, bьšta, tata* LV and ZV; *maika, tatko* SV); 20. the distribution of the lexemes *perāška, mьsteno jьice* (*perāška* LV; *mьsteno jьice, perāška* ZV; *mьsteno jьice* SV); 21. the distribution of the lexemes *gradina, bača* (*gradina* LV and ZV; *bača* SV); 22. the distribution of the lexemes *pasulj, gra* (*pasulj* LV and ZV; *gra* SV); 23. the distribution of the lexemes *grsnice, grsničiste, konoplje, konopljiste* (*grsnice, grsničiste* LV and ZV; *konoplje, konopljiste* SV); 24. the distribution of the lexemes *vrevim, govōrim, pričam, zborim* (*vrevim/govōrim* LV and ZV; *pričam/zborim* SV); 25. the distribution of the lexemes *okam/vikam, vikam* (*okam/vikam* LV; *vikam/okam* ZV; *vikam* SV).

According to the results of this research, the five villages of the area of Vlasotince which are situated on the right bank of the Vlasina River, between the rivers of Tegošnica and Lužnica, belong to the Lužnica vernacular type. These are the settlements of Dobroviš, Jezdine, Lukačevo, Čuovo, and Pržojne; the vernacular of the latter is under the direct influence of the Zaplanje vernacular, so that it, for instance, does not have the palatalization of the velars *k* and *g* in front of the vowels *e* and *i* as the marked feature of the Lužnica vernacular. The villages of Aleksine, Gornji Ora, Svođe, as well as the village of Zavidince, which lies on the left bank of the Pusta Reka in “Zaplanje of Lužnica”, are located on the boundary

between the Lužnica and the Zaplanje idioms, and in their vernaculars, the velars *k* and *g* are not palatized in front of the vowels *e* and *i*, and neither is the consonant *k* after *j*, *lj* and *nj*. In Svođe and Zavidince, there is no consistent replacement of *č* and *đ* with the affricates *č̣* and *đž* respectively. The postpositive use of demonstrative pronouns in Aleksine and Svođe is sporadic. See the map 2E.

The villages situated east of the Rastovnica River and the line Kruševica–Crnatovo–Gornja Lomnica–Sredor–Gunjetina belong to the Zaplanje vernacular type. The vernaculars of these five villages represent the transitional idiom between the Zaplanje and the Southern-Morava vernaculars. For instance, it has the Southern-Morava reflex *lu* < *l*; also, the desyllabication of the vocalic *r* is not unusual in this isogloss, and the same goes for the phonetism of the forms *ulēgnem*, *slēgnem*, as well as for the ending *-ite* for the second person plural imperative; on the other hand, this idiom does not have the old imperative forms of athematic verbs (found only in the village of Kruševica). Therefore, the settlements which belong to the Zaplanje vernacular type are: Bilo, Borin Dol, Gornji Dejan, Dolnji Dejan, Dolnji Prisjan, Dolnjo Gare, Zlatičevo, Javorje, Jakovljevo, Kozilo, Komarica, Krstičevo, Predanča, Rajčevo, Ramna Dubrava, and Tegošnica. The villages of Stranjevo and Gornji Prisjan, which are under the influence of the Lužnica vernacular, also belong to the Zaplanje type of the Prizren-Timok idioms. The former lies on the right bank of the Vlasina River, and has the postpositive use of demonstrative pronouns; the latter is located in the area of Gornje Zaplanje, and it is marked by the parallel and frequent use of the affricates *č̣* and *đž* instead of the consonants *č* and *đ* respectively — which is at the same time the major feature distinguishing the vernaculars of the two neighbouring Prisjans in the area of Gornje Zaplanje. The vernaculars of the villages of Mankičevo, Ramni Del, and Crna Bara also belong to the Zaplanje type, which are marked by some Southern-Morava phenomena: the desyllabication of the vocalic *r*, the forms *ulēgnem*, *slēgnem* without the alternation *g* → *z*, and the stress doublets for the second person singular and the second person plural imperative of the verbs like *kažem*, *pazim*. See the map 2E.

The Southern-Morava vernacular of Lipovica, located in the north-western part of the area of Vlasotince, is under the increased influence of the Zaplanje vernacular. It has the final *l* in the masculine singular form of the active adjectival participle; *-jd-* in the verbs composed of the verb *iti*; the old consonant clusters *tl* and *dl* in the verbs *padnem*, *sednem*, and *srētnem*; the old dative singular form ending in *-e* < *-b* of the nouns like *sestrā*, *komšija*; and the plural ending *-(et)ija* of the neuter nouns with extended stem. The villages of Batulovce, Boljare, Brezovica, Gložane,

Gornja Lopušnja, Gradište, Dadince, Dolnja Lomnica, Dolnja Lopušnja, Jastrebac, Kozare, Kukavica, Ladovica, Manastirište, Orašje, Ostrc, Prilepac, Rajno Polje, Ramna Gora, Samarnica, Skrapež, Stajkovce, Streškovac, Šišava, and the town of Vlasotince belong to the Southern-Morava vernacular type. See the map 2E.

As the result of the unplanned and uncontrolled economic migrations in the last three decades of the 20th century, all three types of the Prizren-Timok vernaculars presently exist in the town of Vlasotince. The eastern and northeastern parts of the town, which are situated on the right bank of the Vlasina River in the direction of Zaplanje, Lužnica, and Crna Trava, are mostly populated by the speakers of the Zaplanje vernacular and by fewer speakers of the Lužnica vernacular; the indigenous of Vlasotince, who are representatives of the Southern-Morava vernacular and the urban tradition, live in the central parts of the town; the peripheral north-western areas of this zone are inhabited by the Roma who use the Southern-Morava idiom (with some variations or some elements of the Serbian language standard) in a wider social environment of Vlasotince or in Serbia at large. The western and southwestern parts of the town of Vlasotince are mostly populated by those who moved here from nearby villages of the area of Morava or from nearby hilly settlements — as the speakers of the Southern-Morava vernacular. All these vernacular zones of the town of Vlasotince are mixed: in each of them, the Lužnica, the Zaplanje, and the Southern-Morava vernaculars are spoken to a smaller or greater degree.

Conclusion. This study has modified Belić's subdialectal boundaries of the Prizren-Timok vernaculars in the area of Vlasotince showing the results on the map. The collected dialectal material indicates that the eastern boundary of the Zaplanje vernacular in the area of Vlasotince — which is at the same time the western boundary of the Lužnica vernacular — starts on the south of this territory, from the mouth of the Tegošnica River into the Vlasina River, encompassing the villages of Tegošnica and Stranjevo, then stretches along the right bank of the Vlasina River from Gornji Ora via Aleksine to Svođe, where it makes a turn for the north, leaving Borin Dol on the western side; it continues in this direction, along the left bank of the Pusta Reka, until reaching the area of Gornje Zaplanje between Zavidince and two Prisjans. The western boundary of the Zaplanje idiom — which is at the same time the eastern boundary of the Southern-Morava idiom — starts from the source of the Bistrica River on the south, then continues along the Rastovnica River and east of the village of Ramna Gora going down very steeply to the valley of the Vlasina River, where it makes a turn for the north and further continues along the line Kruševica–Crnatovo–Gornja Lomnica–Sredor–Gunjetina, until reaching the area

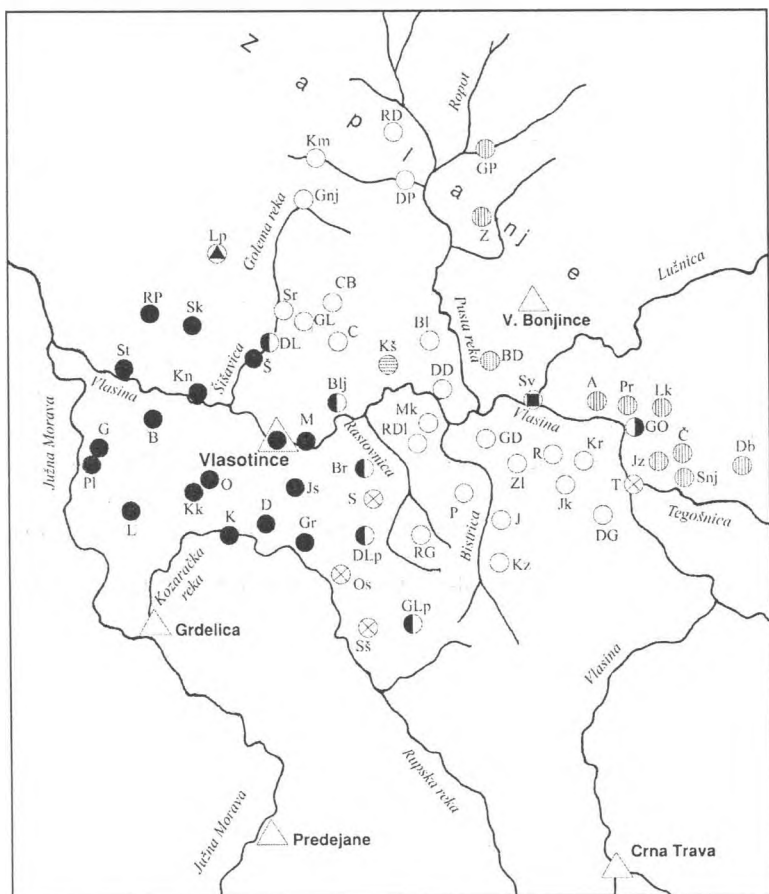
of Gornje Zaplanje west of the settlement of Komarica. Compare the maps 1E and 2E.

Therefore, the results of this research have moved Belić's western boundary of the Lužnica vernacular, eastern and western boundaries of the Zaplanje vernacular, as well as eastern boundary of the Southern-Morava subdialect in the territory of Vlasotince towards east. Consequently, the villages of Stranjevo, Borin Dol, and Gornji Prisjan are not to be considered as the Lužnica settlements, but the ones belonging to the Zaplanje vernacular. Zavidince and Aleksine (according to A. Belić, the villages of the Lužnica vernacular type) are situated on the boundary between the Lužnica and the Zaplanje vernaculars. The settlement of Ramna Gora lies in the area of the Southern-Morava idiom, and not in the territory of the Zaplanje idiom. The settlements of Crnatovo, Gornja Lomnica, Sredor, and Gunjetina do not belong to the Zaplanje vernacular type, but are located on the boundary between the Zaplanje and the Southern-Morava subdialects. Gornja Lopušnja, Dolnja Lopušnja, Brezovica, Boljare, and Dolnja Lomnica belong to the Southern-Morava vernacular, and do not represent the settlements which are, according to A. Belić, situated on the boundary between the Zaplanje and the Southern-Morava vernaculars. Compare the maps 1E and 2E.

Translated from Serbian by Branislava Dilparić

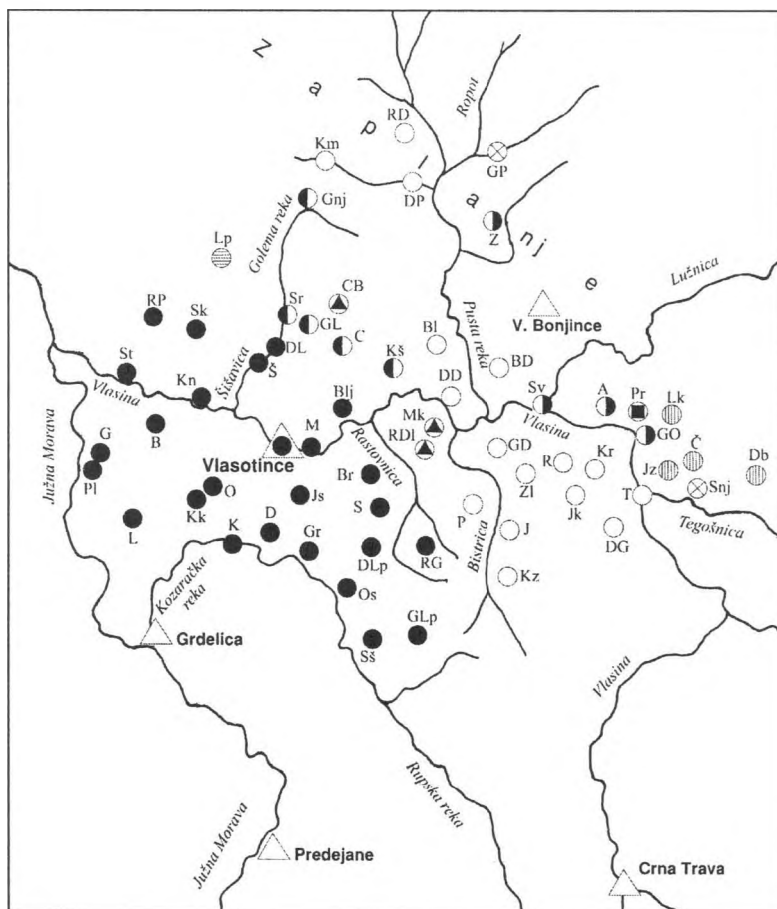
Map 1E

Boundaries of the Prizren-Timok vernaculars
in the area of Vlasotince according to A. Belić

- – the Lužnica vernacular
- – the Zaplanje vernacular
- – the Southern-Morava vernacular
- ◐ – on the boundary between the Lužnica and the Zaplanje vernaculars
- ◑ – on the boundary between the Zaplanje and the Southern-Morava vernaculars
- – on Belić's map, the Lužnica vernacular, whereas the Zaplanje vernacular in Belić's register of research sites
- ◉ – on Belić's map, the Zaplanje vernacular, whereas the Southern-Morava vernacular in Belić's register of research sites
- ▲ – on Belić's map, the Southern-Morava vernacular, whereas the Zaplanje vernacular in Belić's register of research sites
- ⊗ – non-determined

Map 2E
Boundaries of the Prizren-Timok vernaculars
in the area of Vlasotince according to the most recent research

- – the Lužnica vernacular
- ◐ – the Lužnica vernacular under the influence of the Zaplanje vernacular
- ◑ – on the boundary between the Lužnica and the Zaplanje vernaculars
- – the Zaplanje vernacular
- ⊗ – the Zaplanje vernacular under the influence of the Lužnica vernacular
- ◒ – the Zaplanje vernacular under the influence of the Southern-Morava vernaculars
- ◓ – on the boundary between the Zaplanje and the Southern-Morava vernaculars
- ◔ – the Southern-Morava vernacular under the influence of the Zaplanje vernacular
- – the Southern-Morava vernacular

ПУНКТОВИ, ЊИХОВЕ И ОСТАЛЕ СКРАЋЕНИЦЕ

Имена насеља. А — Алексине, Б — Батуловце, Бл — Било, Бљ — Бољаре, БД — Борин Дол, Бр — Брезовица, В — Власотинце, Г — Гложане, ГЛ — Горња Ломница, ГЛп — Горња Лопушња, ГД — Горњи Дејан, ГО — Горњи Ора, ГП — Горњи Присјан, Гр — Градиште, Гњ — Гуњетина, Д — Дадинце, Дб — Добровиш, ДЛ — Долња Ломница, ДЛп — Долња Лопушња, ДД — Долњи Дејан, ДП — Долњи Присјан, ДГ — Долњо Гарe, З — Завидинце, Зл — Златићево, Ј — Јаворје, Јк — Јаковљево, Јс — Јастребац, Јз — Јездине, К — Козаре, Кз — Козило, Км — Комарица, Кн — Конопница, Кр — Крстићево, Кш — Крушевица, Кк — Кукавица, Л — Ладовица, Лп — Липовица, Лк — Лукачево, М — Манастирште, Мк — Манкићево, О — Орашје, Ос — Острц, П — Преданча, Пр — Пржојне, Пл — Прилепац, Р — Рајћево, РП — Рајно Поље, РД — Рамна Дубрава, РГ — Рамна Гора, РДл — Рамни Дел, С — Самарница, Св — Свође, Ск — Скрапеж, Ср — Средор, Ст — Стајковце, Сњ — Страћево, Сш — Стрешковац, Т — Тегошница, ЦБ — Црна Бара, Ц — Црнатово, Ч — Чуово, Ш — Шишава.

Дијалекатски типови. ПТГ — призренско-тимочки говори, ЛГ — лужнички говор, ЗГ — заплањски говор, ЈГ — јужноморавски говор, ЈГ¹ — јужноморавски говор Власотинчана старица, ЈГ² — јужноморавски говор досељеника из Мораве (власотиначке) и оближњих побрдских села, ЈГ³ — јужноморавски говор власотиначких градских Цигана.

Публикације. АнФФ — Анали Филолошког факултета, БХДЗб (и: BHDZb) — Босанско-херцеговачки дијалектолошки зборник, ВГл — Врањски гласник, ВЗб — Власотиначки зборник, ГлГД — Гласник Географског друштва, ГлПД — Гласник Професорског друштва, ГлСГД — Гласник Српског географског друштва, ГСФФ — Годишњак Скопског филозофског факултета, ГФФНС — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, ЗбМСФЛ — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, ЗбРФФ — Зборник радова Филозофског факултета (Универзитета у Приштини), ZbRFFN — Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Nišu, ЈП — Јужни преглед, ЈССС — Југословенски

семинар за стране слависте, ЈФ — Јужнословенски филолог, ЛЗб — Лесковачки зборник, МЈ — Македонски јазик, НИН — Недељне информативне новине, НЈ н.с. — Наш језик, нова серија, НС — Наше стварање, НССУВД — Научни састанак слависта у Вукове дане, ПЗб — Пиротски зборник, ППЈ — Прилози проучавању језика, ПрилКЈИФ — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, СДЗб — Српски дијалектолошки зборник, СЕЗб — Српски етнографски зборник, СКГл — Српски књижевни гласник, ХДЗб — Хрватски дијалектолошки зборник.

Установе. АН — Академија наук, АНУБиН — Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, АНУРС — Академија наука и умјетности Републике Српске, ЈАЗУ — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, МАНУ — Македонска академија на науките и уметностите, САНУ — Српска академија наука и умјетности, СКА — Српска краљевска академија, ЦАНУ — Црногорска академија наука и умјетности.

СПИСАК КАРТА И ТАБЕЛА

Карте

- Карта 1. Власотиначки крај на мапи југоисточних области Републике Србије после стр. 22
- Карта 2. Власотиначки крај и суседне области после стр. 22
- Карта 3. Власотиначки крај после стр. 22
- Карта 4. Простирање говорних типова у власотиначком крају према О. Броху 35
- Карта 5. Простирање ПТГ у власотиначком крају према А. Белићу 36
- Карта 6. Рефлекси вокалнога *л* 82
- Карта 7. Десилабизација вокалнога *р* 83
- Карта 8. Судбина финалнога *л* 84
- Карта 9. Појава африката *ч* и *џ* на месту сугласника *ћ* и *ђ* 85
- Карта 10. Палатализовање велара *к* и *г* 86
- Карта 11. Судбина групе *-јд-* у композитима од глагола *ићи* 87
- Карта 12. Старе групе *иљ* и *дл* код глагола *ијаднем*, *седнем* и *срећнем* 88
- Карта 13. Фонетизам облика *улезнем* и *слезнем* 89
- Карта 14. Акценат описних придева типа *бел*, *голем* и *добър/добър* 90
- Карта 15. Акценат 1. и 2. л. мн. през. гл. типа *ћућим*, *ијрчим* 91
- Карта 16. Акценат 2. л. јд. и 2. л. мн. императ. гл. типа *кажем* и *ијазим* 92
- Карта 17. Стари датив једнине на *-е > -ѣ* код именица типа *сестра* и *комишија* 93
- Карта 18. Дистрибуција множинских наставка *-(еи)ија* и *-ићи* (*ики*) 94
- Карта 19. Заменички облици *њу* и *њум(а)* 95
- Карта 20. Постпозитивна употреба заменица 96
- Карта 21. Распоред завршетака 3. л. мн. презента 97
- Карта 22. Дистрибуција наставка 2. л. мн. императива *-еће* и *-иће* 98

- Карта 23. Појава облика старог императива атематских глагола 99
- Карта 24. Распоред лексема *мајџи*, *мајџер*, *бџиџа*, (*џаџа*), *маи-ка*, *џаџико* 100
- Карта 25. Распоред лексема *џераџка* и *мџџено џџице* 101
- Карта 26. Распоред лексема *градина* и *бача* 102
- Карта 27. Распоред лексема *џасуљ* и *гра* 103
- Карта 28. Распоред лексема *грснице*, *грсничииџе* и *конойље*, *ко-нойљииџе* 104
- Карта 29. Распоред лексема *врџим*, *говорим* и *џричам*, *зборим* 105
- Карта 30. Распоред лексема *окам* и *викам* 106
- Карта 31. Простирање ПТГ у данашњему Власотинцу 110
- Карта 32. Простирање ПТГ у власотиначком крају према најновијему истраживању 118
- Карта 1P. Границы распространения призренско-тимокских говоров в Власотинацком округе по А. Беличу 196
- Карта 2P. Границы распространения призренско-тимокских говоров в Власотинацком округе по результатам новейшего исследования 197
- Karte 1D. Grenzen der Mundarten von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince nach A. Belić 206
- Karte 2D. Grenzen der Mundarten von Prizren und Timok im Gebiet von Vlasotince nach neuester Forschung 207
- Carte 1F. Les frontières des parlers de Prizren et du Timok dans la région de Vlasotince d'après A. Belić 217
- Carte 2F. Les frontières des parlers de Prizren et du Timok dans la région de Vlasotince d'après la plus récente recherche 218
- Map 1E. Boundaries of the Prizren-Timok vernaculars in the area of Vlasotince according to A. Belić 228
- Map 2E. Boundaries of the Prizren-Timok vernaculars in the area of Vlasotince according to the most recent search 229

Табеле

- Табела 1. Дистинктивне фонетске особине 78
- Табела 2. Дистинктивне акценатске особине 79
- Табела 3. Дистинктивне морфолошке особине 79–80
- Табела 4. Из диференцијалне лексики 80–81
- Табела 5. Распоред диференцијалних призренско-тимочких појава у власотиначком крају по пунктовима 113–115
- Табела 6. Распоред пунктова према припадности говорним типовима 116

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- власотиначки градски говори/идиоми 107–110
 - акценат 109
 - београдски жаргон 108
 - билингвални Цигани 107, 110
 - Власотинчани досељеници 107–110
 - Власотинчани старинци 107–110
 - генерацијске разлике 108
 - дијалектизми 108
 - етничка група 107
 - заплањски говор 107–110
 - информатори 107
 - језичка несигурност 109
 - јужноморавски говор 107–110
 - квантитативне акценатске дистинкције 109
 - лексика 108
 - лужнички говор 107–110
 - млађа популација 108–109
 - морфолошке црте 108
 - најстарија генерација 108–109
 - подсистеми српског језика 107–110
 - регионални изговор 107–109
 - рурални варијетети 107–110
 - средња популација 108–109
 - српски језик 107–110
 - стандардни српски језик/идиом 107–109
 - субстандардни подсистеми 108
 - тоналне акценатске дистинкције 109
 - урбана традиција 107–108
 - урбани варијетети 107–110
 - утицај ванјезичких фактора 107
- фонетске црте 108
- хиперкорекција 109
- цигански језик 107
- власотиначки крај 13–22
 - историја 15–18
 - насеља 13–14, 21
 - положај 13
 - привреда и миграције 15, 20–22
 - саобраћајнице 14, 16, 18
 - релансирање и геополитика 21–22
 - становништво 14–15, 19, 21
- Власотинце 14–21
 - археологија 15–16
 - историја 14–18, 21
 - положај 14
 - путописи 17–19
 - становништво 15, 19–20
 - урбанизација 16–17, 19–20
 - утицајне сфере 21
- дијалекатски текстови 121–161
 - заплањски говор 127–143
 - Долњи Присјан 137–143
 - Златићево 127–132
 - Рамни Дел 132–137
 - јужноморавски говор 144–161
 - Гложане 144–155
 - Конопница 159–161
 - Ладовица 155–159
 - лужнички говор 121–124
 - Добровиш 121–124
 - на граници лужничког и заплањског 125–126
 - Свође 125–126
- карактеристике заплањског говора 61–75

- акценатске особине 69–70
 - акценат императива 70
 - акценат презента 70
 - акценат придева 70
 - дугосилазни акценат 69
 - експираторни акценат 69
 - неутрализација квантитета 69
 - нове дужине 69
 - реченични акценат 69
 - слушни утисак 69
 - субјективне особине говорника 69
 - узвици 69
- границе 61
- диференцијална поддијалекатска лексика 72–75
 - аметанастазичке просторије 72
 - антропогеографски списи 73
 - географија употребе 74
 - географска детерминација 73
 - говорни појасеви 73
 - границе 74
 - грчки лексички елементи 75
 - дијалекатски појасеви 73
 - дистинктивне изолексе 75
 - дистинктивни географски чињеници 73
 - диференцијалне изоморфе 75
 - диференцијалне изотоне 75
 - диференцијалне изофоне 75
 - диференцијални лексички слојеви 73
 - духовна култура 73
 - збирке речи 73
 - запаљске насеобине/пунктови 73–74
 - изоглосе 74
 - историјска детерминација 73
 - јужноморавска насеља/пунктови 73–74
 - јужноморавски говор 74–75
 - културни појасеви 73
 - лексема 74
 - лексички низови 73
 - лингвистичка индивидуалност 73
 - локализми 74
 - лужничке насеобине/пунктови 73–74
 - лужнички идиом/говор 73–75
 - материјална култура 73
 - метанастазичке просторије 72
 - миграционе струје 72
 - основни лексички фонд 74
 - порекло лексике 73
 - посуђенички лексички слојеви 75
 - размештај становништва 73
 - регистар запаљских речи 74–75
 - речнички фонд 75
 - романски лексички елементи 75
 - смема 74
 - словенски речнички фонд 75
 - специфична употреба 74
 - српски лексички фонд 75
 - старобалкански лексички елементи 75
 - сфера употребе 73
 - турски лексички елементи 75
 - урбани говор 73
 - фреквенција употребе 74
- диференцијалне особине 61
- морфолошке особине 70–72
 - аналитичка деклинација 70
 - аналитичка компарација 70
 - губљење инфинитива 70
 - заменице 71
 - збирне именице 71
 - императив 72
 - императив атематских глагола 72
 - имперфекат и аорист 70–71
 - презент 72
 - стари датив 70–71
 - чланске морфеме 71–72
- прелазни идиом 61

- селективни прилаз информатори-ма 61
- упитник 61
- фонетске особине 61–69
 - африкате *ћ* и *ђ* 68
 - велари *к* и *г* 68
 - вокали 61–66
 - вокално *л* 64
 - вокално *р* 64–65
 - група *-jd-* 68–69
 - десоноризација консонаната 67
 - елизија вокала 66
 - замена *јайа* 65
 - консонанти 66–69
 - ново јотовање 67
 - полугласник 62–64
 - промена *г* → *з* 69
 - редукције вокала 65–66
 - старо јотовање 67
 - финално *л* 67–68
 - фонема *с* 67
 - фонема *ф* 67
 - фонема *х* 66
- лингвистичка географија (код нас) 42–48
 - АЛЕ 45–47
 - атлас мађарских говора 45
 - атлас румунских говора 45
 - БХДА 46–47
 - дијалекатска грађа 48
 - друштвени задаци 47
 - друштвено старање 47
 - дугорочни пројекат 47–48
 - илустративне карте 43
 - индекси 48
 - картографисање 48
 - класични метод теренског рада 42
 - лингвистичке карте 48
 - МДА 44
 - монографски описи 42
 - мрежа пунктова 45–46, 48
 - национални лингвистички атласи 42–48
 - ОКДА 45–47
 - ОЛА 43–45, 47
 - почетак организованог рада 43–44
 - први лексички том СДА 48
 - СДА 48
 - српски етнички корпус 47–48
 - српски лингвистички корпус 47–48
 - СХДА 45–47
 - техника попуњавања упитника 42
 - у Босни и Херцеговини 46–47
 - у Македонији 43–47
 - у Словенији 43–47
 - у Србији 43–48
 - у Хрватској 43–47
 - упитници 43–46
 - фонолошки описи (ФО 1981) 47
- лингвистичка географија (развој) 37–41
 - арее језичких појава 37, 41
 - географски метод 37
 - дијалектолошка дисциплина 37
 - дијалекатске границе 38, 40
 - изоглосе 37–38, 41
 - изолексе 38
 - изоморфе 38
 - изосеме 38
 - изосинтагме 38
 - изотоне 38
 - изофоне 38, 40
 - именовање дисциплине 39–40
 - индекси 37, 42
 - картографисање 37–38, 40
 - картографско проучавање 39
 - класификација грађе 37
 - лингвистички атласи 37–38, 40–41
 - лингвистичке карте 37, 40–41
 - лингвогеографска слика 37, 41
 - монографски опис 38
 - мрежа пунктова 37, 40
 - предмет лингвогеографије 37–38
 - сводна карта 37–38

- сноп изоглоса 37–38
- у Немачкој 40–41
- у Пољској 41
- у Румунији 40–41
- у словенским земљама 40–41
- у свету 40–41
- у Француској 40–41
- у Шпанији 40–41
- упитник 37, 40
- учење младограматичара 38–40
- хоризонтална диференцијација 37–39, 41
- најновије истраживање говора 49–54
 - аутентични говор 53
 - белешка о Долњем Присјану 52–53
 - белешка о Златићеву 51–52
 - белешка о Рамном Делу 52
 - власитиначка заплањска села 51
 - географски метод 49
 - геометријске фигуре 49
 - границе и ареје говора 49
 - дијалекатске границе 49
 - дијалектографско проучавање 49
 - дијалектолошки опис 51
 - дистрибуција диференцијалних особина 49
 - диференцијалне лужничке и јужноморавске особине 49
 - диференцијалне међуиндиомске црте 49, 51
 - заплањске разликовне карактеристике 49, 51
 - ивичне линије 49
 - идиолекти 53
 - изоглосе 49
 - информатори 49–51
 - картографисање 49
 - лингвистичке карте 49
 - локални идиом 53
 - најчешћи саговорници 50
 - народна лингвистика 51
 - нивелација дијалеката 53–54
 - попис и географија локалних појава 49
 - попуњавање упитника 49–51
 - рад на терену 49–51, 53–54
 - релација информатор–испитивач 49–50
 - репартиција главних дискриминаната 49
 - сводна карта 49
 - селективни прилаз информаторима 54
 - снимање говора 49–51
 - упитник 49–51
- призренско-тимочка дијалекатска област 31–34, 39, 57–59 (в. и др.)
 - архаизми 57
 - асимилација романског становништва 57
 - аутохтоне српске особине 57
 - балканизми 57
 - балкански језички савез 57
 - бугарски језик 28, 57
 - генеза/порекло 28, 57
 - главне призренско-јужноморавске црте 58
 - границе 19, 27–28, 33–34, 59
 - границе сврљишко-заплањског говора 58
 - дијалектолошка литература 24–29, 31–34
 - доњополошки говори 58–59
 - исељенички призренско-тимочки говори 59
 - источна граница тимочко-лужничког поддијалекта 59
 - кратовски говори 58–59
 - лингвистичка инфериорност 39
 - македонски језик 57
 - најкарактеристичније балканистичке појаве 57
 - најмаркантније тимочко-лужничке особине 58
 - подруглив однос (средњоштокавски и староштокавски) 33–34, 39

- призренско-јужноморавски говори 28, 33, 58
- сврљишко-заплањске особине 58
- сврљишко-заплањски говори 28, 32–33, 58
- теорија о прелазним говорима 28
- тимочко-лужнички говори 19, 28, 32–33, 58, 59
- типолошка карактеристика говора 57
- утицај несловенских балканских језика 28, 57
- штокавски дијалекти 57
- призренско-тимочки говори (на власотиначком тлу) 23–36, 111–118 (в. и др.)
- Белићеве границе 116–117
- власотиначки урбани варијетети 23, 29, 30
- границе 23, 28–29, 33–36, 111–118
- дијалекатска грађа 24–26, 28–31, 33–34
- дијалектолошка литература 24–26, 28–31, 33–34
- запањски говор 23, 29–31, 36, 111–118
- јужноморавски говор 23, 29–31, 36, 111–118
- лужнички говор 23, 29, 36, 111–118
- резултати истраживања 111–118
- сводна карта 118
- простирање дистинктивних особина 77–106
- Белићеве границе 78
- географија диференцијалних особина 82–106
 - акценатске особине 90–92
 - морфолошке особине 93–99
 - распоред диференцијалних лексема 100–106
 - фонетске особине 82–89
- главне дискриминанте 77
- диференцијалне запањске црте 77
- изолексе 77
- изоморфе 77
- изотоне 77
- изофоне 77
- јужноморавски говор 77
- лужнички говорни тип 77
- регистар диференцијалних особина 78–81
 - дистинктивне акценатске особине 79
 - дистинктивне морфолошке особине 79–80
 - дистинктивне фонетске особине 78
 - диференцијална лексика 80–81
- резултати теренског истраживања 77–78

РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА

А

Албанија 45
Алексинач 20
Алексине 13, 111, 116, 117
Арад 48
Аустрија 20, 45
Ахен 20

Б

Бабишка гора 16
Балкан 15, 57
Банат 59
Бањалука 46, 48
Батуловце 14, 107, 112
Бела Крајина 48
Бела Паланка 17
Београдчик 19, 59
Белорусија 41
Београд 9–10, 15, 17–18, 20, 26, 30, 59
Берковица 19, 59
Беч 20, 43
Бијељина 17
Било 13, 111
Бистрица (река) 51–52, 61, 116
Битврђа 32
Бојник 52
Бољаре 13–14, 16, 23, 28, 52, 112, 117
Борин Дол 13, 21, 107, 111, 116, 117
Босна и Херцеговина 46–48
Брезовица 13, 23, 28, 112, 117
Брезник 19, 59
Брод 14, 28, 32
Бугарска 19, 26, 31, 41, 46, 48, 59
Будимпешта 48

Букова глава 53
Буковик 21

В

Велика Морава 59
Велика Плана 52
Велики Крчимир 26, 33, 53
Велико Боњинце 26, 28, 52
Ветерница 16
Видин 20, 59
Видојевица 16
Владичин Хан 18
Власина (област) 13, 21, 25, 31–32, 61, 75
Власина (река) 13–14, 18, 23, 25, 33, 51, 58, 61, 107, 111–112, 116
Власинска површ 58
Власинско (Власотиначко) блато/тресава 13
Власинско језеро 13
Власотинце (и власотиначки крај) 1–36, 39, 42–161
Војводина 17
Врака 48
Врање 18–19, 23, 26
Врањска Бања 58
Врело 28
Вучјанка 33
Вучје 20

Г

Гаре 28
Гацин Хан 52–53
Гложане 14, 50, 53, 112, 144–155
Горња Ломница 13, 28, 111, 116, 117
Горња Лопушња 13, 23, 28, 112, 117
Горњи Дејан 13–14, 21, 28, 51, 111

Горњи Ора 13, 111, 116
Горњи Присјан 13, 21, 50, 53, 112,
116, 117
Градиште 13, 112
Градска река 16
Грамада 16
Грделица 13–14, 18, 33
Грчка 45
Гуњетина 13, 107, 111, 116, 117

Д

Дадинце 14, 107, 112
Данска 40
Добро Поље 28, 32
Добровиш 13–14, 21, 50, 72, 107, 111,
121–124
Долња Ломница 13, 23, 28, 112, 117
Долња Лопушња 13, 23, 28, 112, 117
Долњи Дејан 13, 21, 24, 28, 51–52,
111
Долњи Присјан 13–14, 21, 50–53,
61–72, 107, 111–112, 116,
137–143
Долњо Гарe 13, 111, 112
Доњи Полог 48
Дрезден 20, 26
Дубочица 16
Дунав 59

Ђ

Ђердап 59

Е

Европа 42
Енглеска 40

З

Завидинце 13, 111, 116, 117
Загреб 20, 42–44
Заплање (и Горње, и лужничко)
13–14, 21, 26, 31–33, 52, 61,
111–112, 116
Златићево 13–14, 24, 50–53, 61–72,
107, 111, 127–132
Злетово 59
Знепоље 16, 18

И

Исланд 45
Истра 48
Италија 45

Ј

Јабланица (река) 16, 33
Јаворје 13, 21, 111
Јаковљево 13–14, 21, 51, 107, 111
Јастребац (насеље) 13–14, 112
Јастребац (планина) 13, 23
Јездине 13, 107, 111
Југославија 46–47, 51–53
Јужна Морава 18, 25, 28, 30, 58, 73

К

Кална 26
Канада 40
Кипар 45
Козаре 14, 20, 112
Козило 13–14, 21, 111
Комарица 13–14, 111, 116
Конопница 13–14, 50, 112, 159–161
Косовица 18
Косово и Метохија 48
Косовска Митровица 9, 48
Крагујевац 48
Крајиште 25, 75
Кратово 59
Крашова 59
Крива Феја 26
Крстићево 13–14, 21, 111
Крушевац 16
Крушевица (насеље) 13–14, 51–52,
107, 111, 116
Крушевица (планина) 13, 21, 23, 52
Кукавица (насеље) 14, 107, 112
Кукавица (планина) 16

Л

Ладовица 14, 50, 53, 112, 155–159
Лесковац 14, 18–20, 23, 26, 29, 31, 34
Лесковачко-власотиначка равница
(котлина) 13–14
Лесковачко Поморавље 33

Лесковица 28
 Липовица 13, 28, 112
 Личје 28
 Лужница (област) 13–14, 21, 31–32, 61
 Лужница (река) 111
 Лукачево 13, 111
 Луково 26

Љ

Љуберађа 28
 Љубљана 20, 43

М

Мађарска 45–46
 Македонија 48, 52, 58
 Малта 45
 Манастириште 13–14, 112
 Манкићево 13, 65, 112
 Минхен 20
 Молдавија 46
 Морава (Власотиначка) 14, 23, 107
 Моравска долина 35
 Москва 43

Н

Неготино на Вардару 52
 Немачка 20, 41
 Ниш 20, 23, 35, 48, 53, 58
 Нишава 25
 Нишка котлина 14
 Нови Сад 48
 Норвешка 40

О

Озрен 58
 Орашје 14, 24, 107, 112
 Остроzub 13, 23, 51–52, 61, 116
 Острц 13, 112

П

Пазарцик 20
 Пасјача 16
 Перој 48
 Пешта 20

Пирот 14, 17–20, 23, 26
 Повардарје 52
 Пожаревац 53
 Пољска 41, 46
 Преданча 13–14, 111
 Предејане 13
 Пржојне 13, 111
 Призрен 17, 20, 23
 Прилеп 20
 Прилепац 14, 112
 Приштина 9
 Прокупље 19, 23
 Пуста река (бојничка) 16
 Пуста река (власотиначка) 14, 23, 52, 61, 111, 116

Р

Радан 16
 Радомир 19, 31, 59
 Рајно Поље 13, 112
 Рајнска област 40
 Рајћево 13, 21, 111
 Рамна Дубрава 13–14, 112
 Рамна Гора 13, 30–31, 112, 116, 117
 Рамни Дел 13–14, 28, 50–53, 61–72, 107, 112, 132–137
 Растовница 52, 111, 116
 Румунија 41, 45–46, 48
 Рупље 28, 32
 Рупска (Козарачка) река 13
 Русија 17, 41

С

САД 40
 Самарница 13, 112
 Сарајево 46
 Свети Николе 59
 Свиница 59
 Свође 13–14, 21, 28, 50–52, 72, 111, 116, 125–126
 Сврљиг 17
 Сврљешке планине 58
 Севастопол 17
 Северна Америка 42
 Сен-Тропе 10

Сићевачка клисура 58

Скадар 20, 48

Скопље 9, 20, 44, 59

Скопска Црна Гора 48

Скрапеж 13, 107, 112

Слеме 58

Словенија 48

Смедерево 52

Солун 20

Сокобања 58

Софија 20, 59

Србија (и југоисточна Србија) 1–36,
39, 42–161

Србобран 17

Средор 13, 111, 116, 117

Стајковце 13–14, 107, 112

Сталаћ 20

Стара планина 59

Страњево 13, 107, 112, 116, 117

Стрешковац 13, 112

Струма 31

Сува планина 16, 58

Т

Тегошница (насеље) 13–14, 51, 112,
116

Тегошница (река) 16, 23, 116

Тетово 59

Тимок 23

Топлица 16

Трн 16, 18, 20

Турска 26

Ћ

Ћипровац 59

Ћустендил 19, 59

У

Украјина 46

Ф

Финска 40

Француска 40–41

Х

Хрватска 48

Ц

Цариград 20

Цибар 59

Црвена Јабука 26, 28

Црна Бара 13, 21, 53, 107, 112

Црна Гора 17

Црна Трава (насеље) 14, 26, 28,
32–33

Црна Трава (област) 13, 21, 31–32, 61

Црнатово 13, 21, 107, 111, 116, 117

Ч

Чемерник 16

Чехословачка 20, 46

Чешка 41

Чуово 13–14, 50, 111

Џ

Џеп 18

Ш

Шар-планина 59

Шишава 13–14, 107, 112

Шоплук 28

Шпанија 41

Шумадија 59

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

А

Алексић, Радомир 43

Б

Бајић, Р. 25, 31

Белић, Александар 19, 23–29, 31–34,
36, 42–44, 49, 57–59, 62–65,
68–71, 73, 75, 78, 116–117

Богдановић, Недељко 9, 24, 34, 44,
63, 65, 67–72, 75, 112

Бојковска, Стојка 10

Бородина, М. А. 37–38, 40–41

Бошњаковић, Жарко 24, 39, 44

Брозовић, Далибор 34, 43–44, 46–47,
59

Брох, Олаф 24–27, 29, 31, 34–35

В

Валчић, Даница 20–21, 73

Васић, Вера 10

Величковић, Радмила 50

Величковић, Томислав 20–21

Венкер, Георге 40

Верде, Фердинанд 40

Видоески [Видојевић] Божидар 9,
43–44

Влајић-Поповић, Јасна 75

Влајковић, Ђока 17–18

Влајковић, Тодор 17

Војиновић, Станиша 24–25, 74

Вујадиновић, Ненад 10, 67

Вујичић, Драгомир 46–47

Вукадиновић, Вилотије 31–32, 61–65,
67–69, 71–72

Вукићевић, Милосав 10

Вуковић, Јован 41, 43–44, 46

Г

Голубовић, Радослав 20–21

Горуновић-Станковић, Марија 9

Горуновић, Станислав 26

Гроздановић, Светислав 50

Гроздановић, Станка 50

Д

Давидовић, Љуба 26

Даничић, Ђура 23–24

Де Сосир, Фердинанд 39

Десница, А. В. 37

Дешић, Милорад 9–10, 39, 46–47

Дилпарић, Бранислава 219–229

Димитријевић, Бобан 10

Драгин, Гордана 24, 44

Дудић, Никола 24

Ђ

Ђелић, Петар Д. 10

Ђорђевић, Драгутин М. 24, 26

Ђорђевић, Тихомир Р. 18–19, 25

Ђукановић, Петар 67

Ђуровић, Анете 198–207

Е

Едмон, Едмон 40

Ерен, Исмаил 16, 24

Ж

Жилијерон, Жил 40

Жугић, Радмила 32–34, 39

З

Зиројевић, Олга 16, 24

И

Ивић, Милка 44
Ивић, Павле 19, 23–30, 33–34, 37–47,
53–54, 57–59, 62, 69, 71, 73, 75,
109
Ившић, Стјепан 42–43
Игњатовић, Винка 50, 53, 137–143
Илић, Даринка 50
Илић, Косара 50, 125–126
Ицић, Станомир 50, 53, 61, 134–137

Ј

Јанковић, Благоје 50, 53, 155–159
Јахић, Џевад 37–38, 40–41, 46
Јовановић, Бојан 39
Јовановић, Јован В. 32, 34
Јоцић, Мирослава 15–16
Јунковић, Звонимир 43

К

Каниц, Феликс 19, 25
Карађорђевић, Александар (Њ. К. В.)
26
Карацић, Вук 23
Карић, Владимир 17, 19, 25,
Книћанин, Андра С. 17–18, 25
Коларич, Рудолф 43
Конески, Блаже 43–44
Корубин, Благоја 10
Костић, Михајло М. 13–14, 16–17,
20–21, 73

Л

Лилић, Борислава 18–19
Логар, Тине 43
Лома, Александар 75

М

Малмберг, Бертил 39–40
Марјановић, Томислав Д. 10, 13
Марковић, Јордана 31–34, 61–62,
64–65, 67–69, 71–72, 112
Марковић, Михајило 19, 25
Матијевич, Лајош 45
Матковић, П. 24
Милићевић, Милан Ђ. 17–18, 23–25,

Милојевић, Сима М. 13
Милорадовић, Софија 10, 37, 44, 46,
48
Милосављевић, Тања 50
Минова-Ђуркова, Љиљана 10
Митровић, Брана 32, 34
Михаиловић, Драгослав 39
Михајловић, Јован С. 30, 32–33

Н

Николић, Берислав 43–44
Николић, Видосава 19, 23
Николић, Риста Т. 19, 25, 31, 73, 75
Николић-Стојанчевић, Видосава 15
Николић, Светозар 44

П

Павловић, Миливој 42–44, 68
Палчић, Давор 10
Пенавин, Олга 45
Перић, Драгана 39
Петровић, Б. 25, 31
Петровић, Драгољуб 19, 44
Петровић, Драгомир 50
Петровић, Стојанка 50
Пецо, Асим 34, 46–47, 59
Пешкић, Благоје 20
Пижурица, Мато 44, 46
Пигулић, Валентина 25, 31

Р

Радић, Првослав 10, 24
Радовановић, Драгана 10
Раздобудко-Човић, Лариса И. 187–197
Ракић, Мита 17, 19, 21, 25, 73
Рамовш, Фран 43
Ранђеловић, Стојанка 50, 53, 132–134
Реметић, Слободан 10, 34, 44, 47–48,
68
Риглер, Јакоб 43
Ристић, Роска 50, 121–122

С

Сикимић, Биљана 25, 30, 75
Симић, Радоје 9, 67

Софронијевић, Мира 18
Спирић, Петар 26
Стаменковић, Велимир 25, 31
Станковић Јелка 50, 53, 144–155
Станковић, Радмила Драг. 50,
122–124
Станковић Радмила Душ. 50
Станковић, Радомир 9
Станковић, Селена 208–218
Станковић, Станислав 9–161
Станојчић, Живојин 10
Стевановић, Владимир 32–33, 71
Стевановић, Михаило 68
Стојановић, Верица 50, 53, 127–132
Стојановић, Олга 50, 159–161
Стојанчевић, Видосава 15–17, 24
Стојанчевић, Владимир 17–19
Стојков, Стојко 19
Стојковић, Даринка 50
Стојменовић, Чедомир 10

Т

Танасић, Срето 10
Тополињска, Зузана 10, 19, 44
Тошев, Крум 43–44
Трајковић, Драгољуб 15, 21, 24, 32

Требјешанин, Радош 32
Трифуноски, Јован Ф. 14–15

Ћ

Ћирић, Љубисав 31–32, 61–65, 67–69,
71–72, 111

У

Угринова-Скаловска, Радмила 10

Ф

Финка, Божидар 43
Флора, Раду 40, 45
Фрингс, Теодор 40

Х

Хам, Јосип 43
Хаџи Васиљевић, Јован 24
Храсте, Мате 43

Ц

Цветковски, Живко 10
Цвијић, Јован 15, 19, 73

Ш

Шаре, Сандра 10, 39

О АУТОРУ

Мр Станислав Станковић, истраживач сарадник у Институту за српски језик САНУ и асистент на предмету Синтакса српскога језика на Филозофском факултету Универзитета у Приштини, рођен је 1961. године у Власотинцу. Основну школу и гимназију учио је у Власотинцу. На Филолошком факултету Универзитета у Скопљу дипломирао је на Студијској групи за југословенске књижевности и српскохрватски језик (1984) и на Студијској групи за македонску књижевност, јужнословенске књижевности и македонски језик (1992). Последипломске студије на Групи за науку о језику — српски језик завршио је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, магистрирао је 2002. године. Докторанд је на Филозофском факултету Универзитета у Новоме Саду са темом за израду дисертације *Датив у говорима призренско-тимочке основице (семантичко-синтаксички аспекти)*.

На Филолошком факултету у Скопљу радио је као стажиста и сарадник за предмете из области савременог српскохрватскога језика (1984/85–1992/93). Од школске 1993/94. године запослен је на Филолошком факултету Универзитета у Приштини — данас Филозофскоме факултету у Косовској Митровици — као асистент на предмету Синтакса српскога језика и као предавач на предмету Македонски језик. У Институту за српски језик САНУ ради од 2005. године као истраживач сарадник на пројекту *Дијалектологија истраживања српског језичког простора*. Редовни је сарадник на пројекту *Истраживања српског језика на Косову и Метохији* (Филозофски факултет, Косовска Митровица).

Био је стипендиста више државних влада и установа, полазник школа језика и цивилизација на Универзитету у Вороњежу (Русија, 1983), на Филозофском факултету у Новоме Саду (1986), на Летњој школи францускога језика и културе у Лиону (Француска, 1987) и стипендиста Вукове задужбине у Београду (1991). Учествовао је на двадесет научних и стручних скупова у Србији, Македонији и Црној Гори и објавио је педесет научних и стручних радова и других прилога у домаћим и иностраним лингвистичким и другим публикацијама. Бави се научно-стручним радом из области дијалектологије српскога језика, синтаксе српскога језика, балканославистике, македонистике и социолингвистике. Ово је његова прва монографија.

У ЕДИЦИЈИ „МОНОГРАФИЈЕ“
ОБЈАВЉУЈУ СЕ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА
КОЈА СЕ СПРОВОДЕ У СКЛОПУ НАУЧНИХ
ПРОЈЕКТА ЧИЈИ ЈЕ НОСИЛАЦ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ.
ОНА ОБУХВАТАЈУ НАЈШИРУ
ПРОБЛЕМАТИКУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА,
КАКО КЊИЖЕВНОГ ТАКО И НАРОДНОГ,
У ПРОШЛОСТИ И У САДАШЊОСТИ.

Casus generalis

Некада је на картама писало Власотинци. На географским. Сад пише Власотинце. Мој професор Јован Вуковић још онда је говорио – да треба поштовати призренско-тимочки језички простор и речи које се тамо чују. То су стари облици. Тако су наши краљеви говорили. Тамо се поштује *Casus generalis*, акузатив за све: у Ниш, из Ниш! То је језички узус којим људи из тога краја знају да кажу сву своју муку и сву љубав своју – без падежи, али страсно! Треба говорити Власотинце – Власотинца – Власотинцу... Као Цетиње – Цетиња, као Јајце – Јајца; као Цеље, Требиње, Пријепоље, Ужице, Врање, Србиње...

Лако ми је сада кад све знам, а кад ми ништа не треба да бих био паметан и срећан. Једини трачак среће јавља се кад се сетим да идем у Власотинце, на манифестацију у спомен учитељици Даници Горуновић-Тасић, а на позив младог професора Станислава Станковића коме ме је препоручио наш пријатељ Мошо Одаловић. Погледај како се одвија ланац веза и како, погледај, како улазимо у Лесковац, одакле се с лакоћом стиже тамо куд си пошао. У Власотинце.

Душко Трифуновић

